

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Mój region w Europie

Analiza potrzeb rozwojowych województwa kujawsko- pomorskiego w kontekście nowej perspektywy finansowej UE 2014-2020

raport końcowy

ibs
INSTYTUT BADAŃ STRUKTURALNYCH

Październik 2012 r.

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Mój region w Europie

Projekt jest finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013

Autorzy:

Andrzej Regulski (koordynacja)
Sonia Buchholtz
Magdalena Ośka
Julian Zawistowski
Małgorzata Zub

Współpraca:

Jan Frankowski
Jan Gąska
Andrzej Kamiński
Joanna Pospieszńska-Burzyńska
Marcin Wandałowski

Instytut Badań Strukturalnych

ul. Rejtana 15 lok. 24/25

02-516 Warszawa, Polska

e-mail: ibs@ibs.org.pl

www.ibs.org.pl

tel: + 48 22 629 33 82; fax: +48 22 395 50

ibs
INSTYTUT BADAŃ STRUKTURALNYCH

Spis treści

1	WPROWADZENIE	15
2	METODOLOGIA BADANIA	16
2.1	ANALIZA DANYCH ZASTANYCH	16
2.2	ANALIZA DANYCH PIERWOTNYCH	17
3	KONTEKST BADANIA	19
3.1	WOJEWÓDZTWO KUJAWSKO-POMORSKIE PRZED OKRESEM PROGRAMOWANIA 2007-2013	19
3.2	DZIAŁANIA W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO-POMORSKIM FINANSOWANE Z FUNDUSZY STRUKTURALNYCH	21
3.3	NAJWAŻNIEJSZE TRENDY ROZWOJOWE	24
3.4	ZMIANY W UWARUNKOWANIACH ZEWNĘTRZNYCH	31
3.5	WOJEWÓDZTWO KUJAWSKO-POMORSKIE U PROGU NOWEGO OKRESU PROGRAMOWANIA	38
4	OBSZAR 1. GOSPODARKA I KONKURENCYJNOŚĆ.....	40
4.1	PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ.....	40
4.2	INNOWACYJNOŚĆ I POTENCJAŁY GOSPODARSTWA WOJEWÓDZTWA	51
4.3	KAPITAŁ LUDZKI	65
4.4	POTENCJALNE OBSZARY WSPARCIA W LATACH 2014-2020	71
4.5	GRADACJA POTRZEB ROZWOJOWYCH	78
4.6	REKOMENDACJE CZĄSTKOWE	80
5	OBSZAR 2. SPÓJNOŚĆ I SPOŁECZEŃSTWO	82
5.1	SPÓJNOŚĆ SPOŁECZNA I KAPITAŁ SPOŁECZNY.....	82
5.2	PRZESTRZEŃ PUBLICZNA	113
5.3	EDUKACJA	117
5.4	KULTURA	127
5.5	OCHRONA ZDROWIA	133
5.6	POTENCJALNE OBSZARY WSPARCIA W LATACH 2014-2020	145
5.7	GRADACJA POTRZEB ROZWOJOWYCH	157
5.8	REKOMENDACJE CZĄSTKOWE	160
6	OBSZAR 3. PRZESTRZEŃ I INFRASTRUKTURA.....	163
6.1	TRANSPORT	163
6.2	INFRASTRUKTURA SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO.....	186
6.3	INFRASTRUKTURA ENERGETYCZNA	194
6.4	INFRASTRUKTURA I OCHRONA ŚRODOWISKA	209
6.5	POTENCJALNE OBSZARY WSPARCIA W LATACH 2014-2020	224
6.6	GRADACJA POTRZEB ROZWOJOWYCH	232
6.7	REKOMENDACJE CZĄSTKOWE	234
7	WNIOSKI HORYZONTALNE I REKOMENDACJE	237
7.1	HORYZONTALNE WNIOSKI Z BADAŃ JST I MIESZKAŃCÓW REGIONU	237
7.2	POTENCJALNE OBSZARY WSPÓŁPRACY Z WOJEWÓDZTWAMI SĄSIEDNIMI	247
7.3	ODPOWIEDZI NA POSTAWIONE PYTANIA BADAWCZE	252
7.4	PRIORYTETOWE OBSZARY INTERWENCJI W LATACH 2014-2020	256
7.5	TABELA WNIOSKÓW I REKOMENDACJI	258

Wykaz skrótów

Skrót	Objaśnienie
B+R	Działalność badawczo-rozwojowa
BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
BDL GUS	Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego
CLLD	Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (ang. Community Led Local Development)
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
EuroRAP	Europejski Program Oceny Ryzyka na Drogach
Eurostat	Europejski Urząd Statystyczny
GDDKiA	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IBnGR	Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową
ICT	Technologie informacyjne i komunikacyjne
IOB	Instytucje Otoczenia Biznesu
IGiPZ PAN	Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk
ITI	Zintegrowane inwestycje terytorialne (ang. Integrated Territorial Investment)
JAP	Wspólny plan działania (ang. Joint Action Plan)
KPIM	Kujawsko-Pomorskie Inwestycje Medyczne
KPZMiUW	Kujawsko-Pomorski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych
KSI SIMIK	Krajowy System Informatyczny System Informatyczny Monitoringu i Kontroli
MPiPS	Ministerstwo Pracy i Pomocy Społecznej
MRR	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
MSP	Małe i średnie przedsiębiorstwa
NBIC	Nanotechnologia, biotechnologia, informatyka, kognitywistyka
NGO	Organizacje pozarządowe
NGN	Sieci Nowej Generacji (ang. New Generation Network)
NPR	Narodowy Plan Rozwoju
NSS	Narodowa Strategia Spójności
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OZE	Odnawialne źródła energii

Skrót	Objaśnienie
p. proc	Punkt procentowy
PAL	Program Aktywności Lokalnej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PKB	Produkt Krajowy Brutto
PKD 2007	Polska Klasyfikacja Działalności z 2007 r.
PKW	Państwowa Komisja Wyborcza
PO IG	Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
PO IŚ	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
PO KL	Program Operacyjny Kapitał Ludzki
PO RPW	Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej
PROW	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
PSSE	Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna
PSZ	Publiczne Służby Zatrudnienia
REGON	Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPO WK-P	Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego
RSI	Regionalna Strategia Innowacji
SPOT	Sektorowy Program Operacyjny Transport
SRW	Strategia Rozwoju Województwa
TEN-T	Transeuropejskie sieci transportowe
TLS	Transport, logistyka, spedycja
UE 15	Unia Europejska przed akcesją Polski (15 państw)
UE 27	Unia Europejska w obecnym kształcie (27 państw)
UKE	Urząd Komunikacji Elektronicznej
ULC	Urząd Lotnictwa Cywilnego
UMK	Uniwersytet Mikołaja Kopernika
UNESCO	Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury
URE	Urząd Regulacji Energetyki
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy
ZPORR	Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego

Streszczenie

W okresie od kwietnia do października 2012 r. Instytut Badań Strukturalnych przeprowadził badanie pt. „Analiza potrzeb rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście nowej perspektywy finansowej UE 2014-2020” na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Głównym celem badania było **określenie potrzeb rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego i wskazanie preferowanych obszarów do wsparcia w przyszłej perspektywie 2014-2020**. Szczegółowe cele opracowania polegały na:

- analizie stanu rozwoju województwa na tle województw i kraju;
- analizie zróżnicowania wewnętrznego województwa kujawsko-pomorskiego;
- ocenie dotychczasowych kierunków interwencji w województwie kujawsko-pomorskim;
- określeniu potrzeb rozwojowych i ich gradacji;
- określeniu potencjalnych obszarów do wsparcia w przyszłej perspektywie 2014-2020 z uwzględnieniem możliwości absorpcyjnych potencjalnych beneficjentów.

Do sporządzenia raportu posłużył nam szereg różnorodnych metod badawczych. Źródła statystyki publicznej, a także publikacje poruszające temat rozwoju regionalnego pozwoliły nam zdiagnozować otoczenie społeczno-gospodarcze i zróżnicowanie wewnątrzregionalne województwa kujawsko-pomorskiego. Istotne znaczenie w badaniu miały metody reaktywne, dzięki którym udało się uwzględnić głos różnych interesariuszy Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013. W pogłębionych wywiadach zebraliśmy opinie twórców polityki regionalnej na temat obecnej interwencji oraz potrzeby rozwojowe kluczowych beneficjentów. Reprezentatywne badania ilościowe pozwoliły nam natomiast uwzględnić postulaty całych grup adresatów Programu – jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, mieszkańców, uczelni wyższych, szkół, instytucji otoczenia biznesu.

Problemy i dylematy rozwojowe regionu rozpatrywaliśmy w trzech wymiarach: gospodarczym, społecznym oraz przestrzennym, starając się dopasować je do najważniejszych zmian na poziomie europejskim i krajowym, zachodzących w dyskusji na temat kształtu polityki spójności w okresie 2014-2020.

Obszar 1. Gospodarka i konkurencyjność

Analiza sytuacji makroekonomicznej województwa kujawsko-pomorskiego w ostatnich latach wskazuje na powolną konwergencję do poziomu rozwoju obserwowanego przeciętnie w krajach UE oraz stopniową dywergencję od najlepiej rozwiniętych polskich województw. Źródłem tego stanu należy upatrywać przede wszystkim w niższej od krajowej produktywności pracy oraz niskiej przedsiębiorczości, które stanowią barierę rozwoju niezależnie od zbliżonej do krajowej struktury aktywności gospodarczej.

Środki europejskie, dysponowane z poziomu regionalnego poprzez RPO oraz PO KL w latach 2007-2012 generalnie prowadziły do polepszenia kondycji przedsiębiorstw, istotnie przyczyniając się do wzrostu ich inwestycji w ostatnich latach. Szczególnie pozytywnie oceniane były projekty

przedsiębiorstw z branży turystycznej i uzdrowiskowej. Niewielkie, ale pozytywne skutki przyniosła interwencja dotycząca przygotowania terenów inwestycyjnych. Silniejszy nacisk na poprawę obecnej sytuacji należy natomiast położyć na konstrukcję optymalnych instrumentów wsparcia wobec obszarów wiejskich, a także sposób prowadzenia naborów w działaniach dedykowanych małym i średnim przedsiębiorcom. Efekty działań polegających na stymulowaniu innowacyjności i poziomu kapitału ludzkiego będzie można zaobserwować i ocenić dopiero w dłuższym horyzoncie czasowym.

Szczególnie istotne dla przyszłych losów województwa ma według nas wsparcie w czterech obszarach – małych i średnich przedsiębiorstwach, instytucji otoczenia biznesu, przygotowania terenów pod inwestycje, a także uczelni wyższych. Konieczność interwencji wobec popytowej strony rynku jest o tyle ważna, że stanowi jedyną szansę na zniwelowanie bardzo wysokiej stopy bezrobocia w województwie. Pomimo mankamentów wsparcia bezzwrotnymi dotacjami, opowiadamy się za utrzymaniem części alokacji dla małych i średnich przedsiębiorstw w dotychczasowym charakterze – z uwagi na obawę dużej części przedsiębiorców przed podjęciem ryzyka kredytowego w pogarszającej się sytuacji gospodarczej. Wsparcie instytucji otoczenia biznesu powinno dotyczyć natomiast przede wszystkim transferu technologii i stymulowania współpracy pomiędzy nauką a biznesem. Jako działania komplementarne proponujemy przygotowanie atrakcyjnych terenów inwestycyjnych, a także wspomaganie szkolnictwa wyższego ze szczególnym naciskiem na prowadzenie badań w obszarach największych potencjałów rozwojowych województwa.

Horyzontalnie ważne znaczenie dla regionu w obszarze konkurencyjności i gospodarki mają przede wszystkim działania dotyczące wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw, a także instytucji otoczenia biznesu. Zwracamy uwagę, że wsparcie dla firm musi mieć charakter kompleksowy – na wszystkich etapach ich „życia”, z uwzględnieniem stosowania różnych rodzajów instrumentów finansowych. Zrezygnowaliśmy z wytypowania inteligentnej specjalizacji regionu. Województwo kujawsko-pomorskie posiada na tyle zdywersyfikowaną strukturę gospodarki, że przy perspektywie jedynie siedmiu lat pewnego dopływu środków finansowych, trudno będzie zbudować od podstaw jej innowacyjną niszę.

Obszar 2. Spójność i społeczeństwo

Jednym z głównych problemów rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego jest zła sytuacja społeczna. Mieszkańców regionu cechuje jeden z najwyższych w kraju odsetek osób wykluczonych oraz niski poziom kapitału społecznego. Przyczyny te są w dużej mierze generowane przez złą sytuację na regionalnym rynku pracy, o której świadczy druga najwyższa stopa bezrobocia rejestrowanego wśród województw. Do szczególnie defaworyzowanych obszarów należą tereny wiejskie. Ich trudności są związane głównie z trudnym dostępem do placówek opieki przedszkolnej, specjalistycznych usług medycznych oraz instytucji kultury. Wskaźniki dotyczące ochrony zdrowia oraz kultury nie stawiają regionu w złym świetle, jest to jednak w głównej mierze zasługą wiodących ośrodków województwa – Bydgoszczy oraz Torunia, w których koncentruje się większość usług publicznych wyższego rzędu.

Dotychczasową interwencję w obszarze spójności i społeczeństwa należy ocenić jako trafną, jednocześnie podkreśla się, że w sytuacji ogromnych problemów w tych obszarach, jej skala była zbyt mała i nie przyczyniła się do polepszenia sytuacji w regionie. Zdecydowanie bardziej widoczne efekty

przyniosły działania wspierające edukację oraz ochronę zdrowia. Wiązały się one przede wszystkim z inwestycjami infrastrukturalnymi, w szczególności - z tworzeniem przedszkoli na obszarach wiejskich oraz z wyposażaniem placówek szkolnych i instytucji medycznych. Korzystnie ocenić należy również wsparcie z zakresu kultury, które dotyczyło głównie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Potrzeby związane z interwencją pomocową w przyszłej perspektywie finansowej są związane przede wszystkim z działaniami na rzecz poprawy sytuacji społecznej oraz zmniejszenia bezrobocia. Kluczem do rozwiązywania problemów z nimi związanych ma być wsparcie przedsiębiorczości, której niski poziom uznaje się za czynnik determinujący ich natężenie. Zakłada się, że rozwój małych i średnich przedsiębiorstw doprowadzi do powstania nowych miejsc pracy, które, oprócz zmniejszenia stopy bezrobocia, przyczynią się także do spadku liczby osób wykluczonych, w szczególności ze względów materialnych. Nie oznacza to jednak konieczności wycofania bezpośredniego wsparcia dla osób bezrobotnych oraz znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

Szczególnie intensywna pomoc powinna dotyczyć młodzieży, rodzin, osób starszych oraz małych społeczności lokalnych. Duże zapotrzebowanie występuje także w obszarze edukacji, szczególnie w zakresie tworzenia placówek opieki przedszkolnej na terenach wiejskich, wyposażenia szkół oraz podnoszenia kwalifikacji nauczycieli. W przyszłej perspektywie należy także wesprzeć działania na rzecz wzrostu dostępności instytucji kultury oraz specjalistycznych usług medycznych na wsiach. Równolegle, na płaszczyźnie edukacji, ochrony zdrowia oraz kultury, konieczny jest dalszy rozwój e-usług, co podkreślano także w obszarze społeczeństwa informacyjnego.

Obszar 3. Przestrzeń i infrastruktura

Województwo kujawsko-pomorskie charakteryzuje się wysoką dostępnością komunikacyjną w wymiarze zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Przez jego terytorium przebiegają bardzo ważne szlaki komunikacji drogowej będące częścią transeuropejskiej sieci TEN-T. Sprzyjający układ sieci drogowo-kolejowej jest jedną z największych zalet regionu. Jest on uzupełniany poprzez Międzynarodowy Port Lotniczy im. Ignacego Paderewskiego w Bydgoszczy, który przez ostatnich kilka lat należał do najszybciej rozwijających się w Polsce. Również układ dróg wodnych wraz z obecnością Kanału Bydgoskiego, łączącego dorzecza Odry i Wisły czyni z transportu śródlądowego jeden ze znaczących potencjałów regionu. Województwo wyróżnia się także w dostępie ludności do sieci infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej. Wśród niekorzystnych zmian, zachodzących w obszarze infrastruktury i transportu należy wymienić wycofywanie ruchu pasażerskiego z części połączeń kolejowych, a także jeden z najgorzej ocenianych wskaźników stanu nawierzchni drogowych.

Ze względu na duże potrzeby województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie infrastruktury drogowej w obecnym okresie programowania poczyniono bardzo wiele inwestycji. Zdecydowanie największym i horyzontalnie ważnym projektem realizowanym w regionie jest budowa autostrady A1 oraz innych niezbędnych dla jej funkcjonowania obiektów inżynierskich. Ze środków RPO WK-P wsparto ponadto inwestycje w zakresie dróg wojewódzkich i powiatowych, których wartość wyniosła niespełna 1,5 mld zł. Do największych inwestycji dotyczących transportu kolejowego należy zaliczyć uruchomienie Szybkiej Kolei Miejskiej BiTCity wraz z integracją systemów transportu miejskiego, której kontynuacja będzie mieć kluczowe znaczenie dla kształtowania ośrodka metropolitalnego o charakterze duopolu. Województwo zainicjowało także wsparcie transportu śródlądowego

z przeznaczeniem na działalność turystyczną. Na dużą skalę prowadzone były działania na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Podobnie dynamicznie wzrastała produkcja energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii. Interwencję Samorządu Województwa wobec infrastruktury transportowej, ochrony środowiska i społeczeństwa informacyjnego ocenia się jako trafną, jednocześnie cały czas podkreślając ogromne potrzeby w tym obszarze.

Zdecydowanie najważniejszą potrzebą regionu z zakresu transportu jest poprawa stanu i funkcjonowania komunikacji publicznej oraz tworzenie multimodalnych węzłów, koncentrujących kilka środków transportu w jednym miejscu. Potrzeby rozwojowe dotyczące infrastruktury społeczeństwa informacyjnego obejmują przede wszystkim kontynuację projektów systemowych, rozpoczętych w bieżącej perspektywie – dalszego rozwoju „e-Usług” w zakresie zdrowia, kultury oraz edukacji. Ważnym wyzwaniem pozostaje nadal zwiększanie dostępności szerokopasmowego Internetu, szczególnie na obszarach wiejskich oraz w małych miastach. W zakresie ochrony środowiska jako konieczne w przyszłym okresie programowania uznajemy projekty, polegające na poprawie stanu czystości wód oraz gospodarki wodno-ściekowej, a także ograniczeniu źródeł niskiej emisji z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii.

Podsumowanie

Wpływ dotychczasowej interwencji Samorządu Województwa został pozytywnie oceniony przez zdecydowaną większość jego interesariuszy. W największym stopniu region kujawsko-pomorski nadrobił zapóźnienia rozwojowe w dziedzinach gospodarki wodno-ściekowej, infrastruktury dydaktycznej i sportowo-rekreacyjnej, bezpieczeństwa mieszkańców, jakości przestrzeni miejskiej. W niewielkim stopniu niestety oddziaływanie polityki samorządowej przełożyło się na rozwiązanie problemów niskiej przedsiębiorczości i wysokiego bezrobocia, które obecnie stały się newralgiczne dla dalszego rozwoju województwa. Wielokrotnie powtarzano, że ich rozwiązanie powinno stać się priorytetem rozwojowym – zarówno aktualizowanej strategii, jak i przyszłego programu operacyjnego.

Patrząc na region z perspektywy ogólnopolskiej, kompleksowa analiza pozwoliła zidentyfikować trzy horyzontalne wyzwania rozwojowe województwa kujawsko-pomorskiego:

- oddalanie się województwa kujawsko-pomorskiego od innych regionów Polski,
- brak zmian w zakresie spójności społecznej i przestrzennej województwa;
- niewykorzystanie potencjału metropolitalnego Bydgoszczy i Torunia.

Jako kluczowe i konieczne działania w przyszłej perspektywie rekomendujemy:

- zróżnicowane bezpośrednie wsparcie dla sektora przedsiębiorstw jako rozwiązanie nie tylko problemów gospodarczych, ale i społecznych;
- jednoznaczne postawienie na obszar metropolitalny jako jeden z priorytetów władz samorządowych;
- zainicjowanie procesów dyfuzyjnych na terenach defaworyzowanych poprzez zagwarantowanie dostępu do podstawowych usług publicznych.

Szczegółowe rekomendacje, dotyczące każdego obszaru tematycznego, a także działania, konieczne do wdrożenia proponowanych przez nas rozwiązań znajdują się pod koniec każdego podrozdziału. Mamy nadzieję, że niniejszy Raport pomoże Samorządowi Województwa Kujawsko-Pomorskiego sformułować politykę rozwojową, która przyczyni się do zdynamizowania rozwoju regionu w najbliższych latach.

Executive Summary

From April to October 2012, the Institute for Structural Research conducted a survey "Analysis of the development needs of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship in the context of the new EU financial perspective 2014-2020" commissioned by the Government of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship. The main objective of the study was to determine the development needs of the Kujawsko-Pomorskie region and identify preferred areas for support in the future perspective 2014-2020. Specific objectives include the following:

- analysis of the development of the voivodeship against other voivodeships and the entire country;
- analysis of the internal differentiation in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship;
- assessment of the existing lines of intervention in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship;
- identifying development needs and their gradation
- identifying potential areas for support in the future perspective 2014-2020, taking into account the absorption capacity of potential beneficiaries.

The Report uses a number of different research methods. Publicly available statistical data, as well as publications that address the development of the voivodeship, allowed us to diagnose the socio-economic environment and intraregional diversity. Reactive methods helped examine the interests of various stakeholders of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship Regional Operational Programme for the years 2007-2013. In in-depth interviews we collected the opinions of regional policy-makers on the current intervention and the needs of the key beneficiaries. Representative quantitative research allowed us to assess the needs of entire target groups in the Programme - local governments, businesses, NGOs, citizens of the region, universities, schools and institutional business environment.

We discuss the problems and dilemmas of development in the region in three dimensions: economic, social and spatial. We attempted to match them to the most important changes in a discussion on the shape of the Cohesion Policy for the period 2014-2020 at the European and national level.

Area 1. Economy and competitiveness

Analysis of macroeconomic situation in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship in recent years indicates a slow convergence to the level of the EU average and a gradually growing gap to the most developed Polish regions. This situation is primarily due to low productivity, compared to the Polish average, and low entrepreneurship, which both constitute barriers to growth regardless of the structure of economic activity that is similar to the national one.

European funds, dispatched at the regional level by the Regional Operational Programme and Human Capital OP in 2007-2012 have led to an improvement in general condition of companies, significantly contributing to the growth of their investments in recent years. Particularly positive have been the projects of companies in the travel and spa industries. A small but positive effect was observed in the

preparation of investment areas. A stronger emphasis should be put on the design of optimal support of rural areas, as well as the selection of projects related to small and medium-sized businesses. It is difficult to evaluate effects on innovation and the level of human capital, as they can only be seen in the long term.

In our opinion, four areas of support are particularly important for the future of the region, namely small and medium-sized enterprises, business environment, preparation of land for investment, and universities. The need for intervention to the demand side of the market is important as it is the only way to reduce the very high unemployment rate in the region. In addition, despite the shortcomings of non-repayable grants, we nonetheless recommend maintaining the allocation for small and medium-sized enterprises in the current character - because of the reluctance of companies to incur credit risk in the unfavorable economic conditions. Support of business environment institutions should be used primarily for enhancing technology transfer and stimulating co-operation between science and business. Additional complementary activities should support the preparation of investment areas and higher education, with special emphasis on research in the areas of the greatest growth potential.

Horizontally, regional competitiveness and economy in general are most enhanced by the support for small and medium-sized enterprises and improved institutional business environment. At the same time, we emphasize that the support must be comprehensive - at all stages of the company's life, including various types of financial instruments. We gave up on picking smart specialization of the region. Kujawsko-Pomorskie Voivodeship has such a diversified structure of the economy that with the perspective of only seven years of ensured financial support it will be difficult to build its own innovative niche from scratch

Area 2. Cohesion and society

One of the main problems of the Kujawsko-Pomorskie region is a bad social situation. The region has one of the highest exclusion rates and a low level of social capital, largely due to the situation in the regional labor market - the second highest unemployment rate among Polish voivodeships. Rural areas are particularly disadvantaged. Their difficulties are mainly related to the difficult access to childcare facilities, specialized medical services and cultural institutions. Indicators of health and culture of the region do not appear in a bad light's, , but this is largely due to the leading regional centers, Bydgoszcz and Toruń, which concentrate most of the advanced public services. Current intervention in the area of cohesion and society should regarded as accurate, but with the enormous problems in this area it has been too small and has not improved the situation in the region. Much more visible effects can be seen in education and health care, primarily due to infrastructure investments, in particular the creation of kindergartens in rural areas and equipment for schools and medical institutions. Support in the field of culture has also been positive, mainly connected with the protection of cultural heritage.

Needs for assistance in the future financial perspective are related primarily to measures meant to improve the social situation and to reduce unemployment. This can be achieved mainly by the support of entrepreneurship, the low level of which is the greatest obstacle to development. The development of small and medium-sized enterprises will lead to new jobs, which - in addition to

reducing the unemployment rate - will also decrease social exclusion, particularly in terms of earnings. This does not mean that the region should withdraw direct support for the unemployed and those in difficulty.

Particularly intensive support should be directed to the youth, families, the elderly and small communities. Large demand have also been reported in the area of education. In this context, particularly important are child care facilities in rural areas, better equipment at schools and better qualifications of school teachers. The future perspective should also focus on increasing the access to cultural institutions and specialized medical services in rural areas. In parallel, at the level of education, health and culture, it is necessary to further develop e-services, also emphasized in the area of information society.

Area 3. Space and infrastructure

Kujawsko-Pomorskie Voivodeship has high transportation accessibility, both in the internal and external dimension. Its territory contains very important transportation routes which are part of the Trans-European Network TEN-T (corridors no 6 and 6a). The region's advantageous railway and road networks are one of the greatest strengths of the region. Additionally, the International Airport in Bydgoszcz has been one of the fastest growing Polish airports in recent years. Also the network of inland water routes, including the presence of the Bydgoszcz Canal, connecting the Oder and Vistula river, makes the inland water transport one of the significant potentials of the region. The voivodeship has also a good access to the water and sewage infrastructure. However, there are also adverse changes occurring in the regional infrastructure, such as the cancellation of passenger traffic in some rail links and some of the worst local roads in Poland.

Due to large demands of the voivodeship in road infrastructure, the current perspective has included many investments. The greatest and horizontally important has been the construction of the A1 highway and other related investments. The K-P OP also supported the investment in provincial and country roads, in the total sum of almost 1.5 billion PLN. The greatest investments in railway transport included the launch of the Fast Urban Railways BiTCity and the integration of the urban transport, the continuation of which will be crucial for the development of the Bydgoszcz-Toruń duopolis. The voivodeship also initiated the support of the inland water transport, for tourist purposes. Important and large scale actions have concerned the development of the information society. Similarly dynamic has been the growth in the production of the electric energy from renewables. The interventions of the Local Government in the transport, environmental protection and information society have been adequate, although the need for support is still great in these areas.

The most important need of the region in terms of transport is the improvement in the quality and operation of the public transportation and the creation of multiple nodes concentrating a few means of transport in one place. The development needs concerning the information society consist primarily in systemic projects, already started in the current perspective – further development of e-services in health, culture and education. Increasing the access to the broadband internet is still an important challenge, especially in the rural areas and small towns. In environmental protection,

future perspective must include projects aiming at the improved quality of waters and sewage infrastructure, and the increased use of renewable sources of energy.

Conclusions

The effects of the previous interventions of the Local Government in the Voivodeship have been positively evaluated by most of its stakeholders. The region has been most successful in closing gap in water and sewage infrastructure, education and sports/recreation facilities, citizens' safety, and the quality of urban space. However, the interventions have failed to substantially improve the level of entrepreneurship and reduce unemployment, which have now become the most important problem. It has been mentioned many times that these are priority areas, both in the current strategy and in future operational Programme.

Looking at the region from the national perspective, the comprehensive analysis allowed us to identify three horizontal development challenges for the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship.

- the increasing gap between the voivodeship and other regions in Poland,
- no changes in social and spatial cohesion in the region,
- not using the potential of the local centers: Bydgoszcz and Toruń.

We recommend the following crucial actions in the future financial perspective:

- comprehensive direct support for business, as a solution of economic and social problems,
- emphasis on creating the metropolitan area as one of the priorities of the local governments,
- initiation of diffusion processes in the disadvantaged areas, through guaranteed access to basic public services.

Detailed recommendations and measures concerning each thematic area, necessary for the implementation of our proposed solutions are presented at the end of each sub-section. We hope that this Report will help the Kujawskie-Pomorskie Voivodeship Government prepare a development policy which in turn will help to increase the pace of the development of the region in the coming years.

1 Wprowadzenie

Raport jest podsumowaniem badania pt. *Analiza potrzeb rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście nowej perspektywy finansowej UE 2014-2020* realizowanego przez Instytut Badań Strukturalnych na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego w okresie kwiecień-październik 2012 r. Jego głównym celem było określenie potrzeb rozwojowych regionu oraz wskazanie preferowanych obszarów wsparcia w perspektywie finansowej 2014-2020.

Przeprowadzone analizy były skoncentrowane wokół następujących zagadnień badawczych:

- stan rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego dla tła województwa i kraju;
- zróżnicowanie wewnętrzne województwa kujawsko-pomorskiego;
- dotychczasowe kierunki interwencji w województwie kujawsko-pomorskim;
- gradacja potrzeb rozwojowych;
- określenie potencjalnych obszarów wsparcia w perspektywie 2014-2020.

Podstawą do opracowania wniosków w niniejszym raporcie były zarówno własne prace analityczne zespołu badawczego, jak i różnorodne badania terenowe, które objęły grono potencjalnych odbiorców wsparcia w latach 2014-2020 oraz jednostek zaangażowanych w jego programowanie oraz wdrażanie. Ostateczne rekomendacje są jednak przede wszystkim autorską syntezą przeprowadzonych analiz.

Raport rozpoczynamy (rozdział 2) od krótkiej prezentacji metodologii badania. Opisaliśmy zastosowane przez nas techniki badawcze, wraz ze wskazaniem konstrukcji i realizacji prób badawczych, a także wymieniliśmy najważniejsze kategorie wykorzystanych źródeł danych.

Kolejnym elementem opracowania (rozdział 3) jest opis ogólnego kontekstu realizacji niniejszego badania. Zawarliśmy w nim zestawienie najważniejszych trendów, które zaszły w województwie kujawsko-pomorskim od opracowania RPO WK-P, wskazaliśmy także szereg istotnych zmian, które miały miejsce w otoczeniu regionu.

Najbardziej obszerną częścią raportu (rozdział 4-6) jest przegląd wyników badania w trzech głównych obszarach tematycznych: gospodarki i konkurencyjności (rozdział 4), spójności i społeczeństwa (rozdział 5) oraz przestrzeni i infrastruktury (rozdział 6). Analizy każdego z obszarów rozpoczynamy od diagnozy sytuacji oraz zwięzłej charakterystyki dotychczasowych kierunków interwencji. Następnie prezentujemy potencjalne obszary wsparcia w przyszłości, uwzględniające postulaty zgłaszane przez różnorodne środowiska branżowe oraz ich możliwości absorpcyjne. Podsumowaniem każdego z obszarów jest gradacja potrzeb, wskazująca na najważniejsze - naszym zdaniem - zagadnienia, na których należy skoncentrować działania w okresie programowania 2014-2020.

Zwinięciem całego raportu jest rozdział 7, w którym zaprezentowaliśmy wyniki horyzontalnych badań terenowych, przedstawiliśmy syntetyczne odpowiedzi na wszystkie postawione pytania badawcze oraz wymieniliśmy najważniejsze rekomendacje dla Samorządu Województwa wynikające z przeprowadzonych analiz.

2 Metodologia badania

2.1 Analiza danych zastanych

Podstawą do dalszych prac analitycznych były dostępne dokumenty i materiały źródłowe, które wykorzystaliśmy do scharakteryzowania sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej województwa kujawsko-pomorskiego, opisanie dotychczasowych kierunków interwencji oraz wytypowania potencjalnych obszarów wsparcia w przyszłości. Zbiorcze zestawienie wykorzystanych kategorii danych znajduje się w poniższej tabeli.

Tabela 1. Zestawienie kategorii danych zastanych wykorzystanych w badaniu.

kategoria danych	uszczegółowienie
dokumenty strategiczne i programowe	<ul style="list-style-type: none"> dokumenty strategiczne województwa kujawsko-pomorskiego (Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020, raporty z realizacji Strategii, dokumenty towarzyszące procesowi aktualizacji Strategii, strategię i programy dziedzinowe) krajowe dokumenty strategiczne; dokumenty strategiczne województw sąsiednich (w tym dostępne w trakcie badania projekty tych dokumentów); dokumenty strategiczne przygotowane na poziomie wspólnotowym (przede wszystkim Europa 2020); dokumenty robocze określające prawdopodobny zakres interwencji w okresie programowania 2014-2020
dane pochodzące ze statystyki publicznej	<ul style="list-style-type: none"> dane GUS (w szczególności dane pochodzące z hurtowni BDL oraz wybranych publikacji tematycznych); dane EUROSTAT; dane pochodzące z innych ogólnodostępnych źródeł danych (Diagnoza Społeczna, IGiPZ PAN, URE, OKE, PKW, ULC);
dane monitoringowe	<ul style="list-style-type: none"> dane pochodzące z monitoringu RPO WK-P; dane pochodzące z monitoringu komponentu regionalnego PO KL w województwie kujawsko-pomorskim; dane pochodzące z monitoringu wdrażania NSRO (baza SIMIK);
metaewaluacja	<ul style="list-style-type: none"> badania ewaluacyjne przeprowadzone w województwie kujawsko-pomorskim (w szczególności badania ewaluacyjne RPO WK-P); badania ewaluacyjne przeprowadzone na poziomie krajowym (w szczególności analizy w ramach ewaluacji ex-post NPR); badania ewaluacyjne przeprowadzone na poziomie wspólnotowym (w szczególności ewaluacja ex-post perspektywy finansowej 2000-2006).

Źródło: Opracowanie własne.

2.2 Analiza danych pierwotnych

Równie istotnym elementem prac była analiza wyników badań terenowych przeprowadzonych na potrzeby niniejszej ewaluacji. Zestawienie metod wraz z charakterystyką prób badawczych przedstawiliśmy w poniższej tabeli.

Tabela 2. Zestawienie zrealizowanych badań terenowych.

grupa metod	metoda	próba badawcza																														
ilościowe	ankieta tradycyjna wspomagana techniką CAWI (ankieta internetowa) i CATI (ankieta telefoniczna)	Wszystkie jednostki samorządu terytorialnego województwa kujawsko-pomorskiego																														
		<table><tr><th rowspan="2">typ JST</th><th rowspan="2">populacja</th><th colspan="2">realizacja</th></tr><tr><th>liczba</th><th>%</th></tr><tr><td>powiat</td><td>19</td><td>17</td><td>89%</td></tr><tr><td>miasto na prawach powiatu</td><td>4</td><td>4</td><td>100%</td></tr><tr><td>gmina miejska</td><td>13</td><td>9</td><td>69%</td></tr><tr><td>gmina miejsko-wiejska</td><td>35</td><td>30</td><td>86%</td></tr><tr><td>gmina wiejska</td><td>92</td><td>82</td><td>89%</td></tr><tr><td>razem</td><td>163</td><td>142</td><td>87%</td></tr></table>	typ JST	populacja	realizacja		liczba	%	powiat	19	17	89%	miasto na prawach powiatu	4	4	100%	gmina miejska	13	9	69%	gmina miejsko-wiejska	35	30	86%	gmina wiejska	92	82	89%	razem	163	142	87%
		typ JST			populacja	realizacja																										
			liczba	%																												
		powiat	19	17	89%																											
		miasto na prawach powiatu	4	4	100%																											
		gmina miejska	13	9	69%																											
	gmina miejsko-wiejska	35	30	86%																												
	gmina wiejska	92	82	89%																												
	razem	163	142	87%																												
Początkowo zakładaliśmy realizację badania pełnego, tj. obejmującego wszystkie jednostki samorządu terytorialnego województwa kujawsko-pomorskiego. W praktyce, wyegzekwowanie wypełnionych ankiet od wszystkich jednostek okazało się niestety niemożliwe. Najczęstszy powód braku ankiety z danej gminy lub powiatu to brak możliwości (pomimo wielokrotnych prób kontaktu) dotarcia do osoby, która faktycznie była gotowa wypełnić i odesłać kwestionariusz.																																
CATI (ankieta telefoniczna)	Ilościowe badanie grup potencjalnych beneficjentów wsparcia w kolejnym okresie programowania UE																															
	<table><tr><th>populacja</th><th>konstrukcja próby (wyodrębnione warstwy)</th><th>liczba ankiet</th></tr><tr><td>uczelnie z terenu województwa kujawsko-pomorskiego</td><td>badanie pełne¹</td><td>21</td></tr><tr><td>instytucje nauki, instytucje badawczo-rozwojowe</td><td>badanie pełne²</td><td>11</td></tr><tr><td>instytucje edukacji</td><td>próba warstwowa w podziale na szkoły podstawowe, gimnazja, licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły policealne, licea ogólnokształcące i technika dla absolwentów ZSZ, szkoły muzyczne i artystyczne, centra</td><td>140</td></tr></table>	populacja	konstrukcja próby (wyodrębnione warstwy)	liczba ankiet	uczelnie z terenu województwa kujawsko-pomorskiego	badanie pełne ¹	21	instytucje nauki, instytucje badawczo-rozwojowe	badanie pełne ²	11	instytucje edukacji	próba warstwowa w podziale na szkoły podstawowe, gimnazja, licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły policealne, licea ogólnokształcące i technika dla absolwentów ZSZ, szkoły muzyczne i artystyczne, centra	140																			
	populacja	konstrukcja próby (wyodrębnione warstwy)	liczba ankiet																													
	uczelnie z terenu województwa kujawsko-pomorskiego	badanie pełne ¹	21																													
instytucje nauki, instytucje badawczo-rozwojowe	badanie pełne ²	11																														
instytucje edukacji	próba warstwowa w podziale na szkoły podstawowe, gimnazja, licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika, zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły policealne, licea ogólnokształcące i technika dla absolwentów ZSZ, szkoły muzyczne i artystyczne, centra	140																														

¹ W ramach badania podjęto próbę kontaktu ze wszystkimi jednostkami, jednak część uczelni niepublicznych odmówiła udziału w badaniu.

² jak wyżej.

Rozdział 2. Metodologia badania

grupa metod	metoda	próba badawcza
		kształcenia praktycznego i ustawicznego, ośrodki doskonalenia i doskonalenia zawodowego
	instytucje sportu	kluby sportowe w podziale na podregiony (bydgosko-toruński, grudziądzki i włocławski)
	instytucje turystyki	regionalna i lokalne organizacje turystyczne, stowarzyszenia i organizacje działające w tym obszarze
	instytucje kultury	instytucje artystyczne, muzea i galerie, centra kultury, biblioteki, lokalne instytucje kultury (w podziale na podregiony)
	instytucje ochrony zdrowia	szpitale publiczne, szpitale niepubliczne, zakłady opiekuńczo-lecznicze, zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze i hospicja, zakłady opieki zdrowotnej – publiczne, zakłady opieki zdrowotnej – niepubliczne, szpitale i sanatoria uzdrowiskowe
	instytucje pomocy społecznej	ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie
	organizacje pozarządowe	podział na 9 podstawowych obszarów działalności
	instytucje otoczenia biznesu	parki przemysłowe, technologiczne inkubatory przedsiębiorczości, klastry, fundusze pożyczkowe i poręczeniowe, cechy
	przedsiębiorcy	dobór proporcjonalny oparty na strukturze sekcji PKD 2007
	CAPI (ankieta bezpośrednia wspomagana komputerowo, badanie omnibusowe)	Badanie przeprowadzone na próbie 112 mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. Przeprowadzono je techniką omnibus, co oznacza, że równolegle ankietery zadawali także respondentom pytania związane z innymi zagadnieniami – taka metoda jest standardowym podejściem w badaniach rynku i badaniach sondażowych.
jakościowe	IDI (pogłębione wywiady indywidualne)	łącznie 29 pogłębionych wywiadów indywidualnych. Badanie objęło dwie grupy respondentów: <ul style="list-style-type: none"> • twórców polityki regionalnej w województwie kujawsko-pomorskim (przede wszystkim komórki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego oraz jednostek podległych); • środowiska potencjalnych beneficjentów (jednostki samorządu terytorialnego, szkoły wyższe, organizacje pozarządowe).
	FGI (zogniskowany wywiad grupowy z elementami warsztatu kreatywnego)	W spotkaniu wzięło udział 12 przedstawicieli środowisk odpowiedzialnych za tworzenie założeń polityki regionalnej w województwie kujawsko-pomorskim.

Źródło: Opracowanie własne.

3 Kontekst badania

3.1 Województwo kujawsko-pomorskie przed okresem programowania 2007-2013

Przed przejściem do identyfikacji aktualnych potrzeb rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście nowego okresu programowania 2014-2020, warto w syntetyczny sposób przedstawić kontekst interwencji w bieżącej perspektywie finansowej. Jej struktura została opracowana na podstawie zasobów informacyjnych dostępnych w latach 2005/2006 podczas tworzenia założeń Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2020 oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013.

W części diagnostycznej Strategii przedstawiono zestawienie najważniejszych wyzwań rozwojowych regionu, stosunkowo jasno artykułując - szczególnie w przypadku rynku pracy - że ich rozwiązanie znacząco wykracza poza możliwości bezpośredniego oddziaływania Samorządu Województwa. Wśród wymienionych w Strategii trendów, na pierwszy plan wysuwała się **pozytywna ocena dynamiki aktywności gospodarczej** (produkt krajowy brutto, przedsiębiorczość). Równolegle jednak zauważono, że zmiany w tym zakresie **nie przekładają się na poprawę sytuacji na regionalnym rynku pracy** - jego słabość (wysoki i rosnący poziom bezrobocia) została uznana za kluczowe zadanie dla interwencji publicznej.

Cennym źródłem informacji na temat tego, które zagadnienia Samorząd Województwa zidentyfikował jako priorytetowe w obliczu prac nad założeniami interwencji w okresie programowania 2007-2013 jest zaprezentowana w Strategii analiza SWOT. Z obecnej perspektywy, na szczególną uwagę zasługują następujące trzy wątki:

- Autorzy Strategii zdawali sobie sprawę ze stosunkowo **niewielkiej specjalizacji gospodarki** - jej zdywersyfikowany charakter uznano jednak za jedną z mocnych stron województwa kujawsko-pomorskiego. Podkreślono przy tym względnie **silną pozycję regionu w niektórych sekcjach przemysłu** (chemicznym, gumowym i celulozowo-papierniczym) oraz **w sektorze rolniczym i przetwórczym** (korzystna struktura agrarna, wzrost konkurencyjności części gospodarstw). Zauważono jednak także, że **dywersyfikacja działalności gospodarczej na terenach wiejskich nie jest wystarczająca**, co skutkuje **brakiem miejsc pracy niezwiązanych z rolnictwem**. Autorzy Strategii podkreślili także **względną słabość sektora małych i średnich przedsiębiorstw** (niski poziom inwestycji i niskie nakłady na działalność badawczo-rozwojową) oraz **niedostatki w instytucjonalnym i infrastrukturalnym przygotowaniu do przyjęcia inwestycji zewnętrznych**. Wśród potencjałów województwa kujawsko-pomorskiego wymieniono **turystykę**, która jednak nie była wykorzystywana w optymalnym zakresie z powodu braku promocji i zróżnicowania oferty.
- Szans na przyspieszenie zmian w regionie upatrywano w **rozwój dwóch ośrodków stołecznych: Torunia i Bydgoszczy**. Autorzy Strategii podkreślali ich centralne położenie, które czyniło z nich **potencjalne bieguny ośrodka metropolitalnego**. Podkreślono także rolę tych miast jako ośrodków akademickich oraz ważnych węzłów transportowych, zwrócono także uwagę na bogatą ofertę usług medycznych w Bydgoszczy.

- W Strategii wyróżniono szereg czynników zagrażających spójności regionu. W szczególności wyeksponowano wspomniany wcześniej **problem nie zrównoważenia regionalnego rynku pracy**, wynikające m.in. z **niedopasowania kwalifikacji mieszkańców regionu do oczekiwań pracodawców** (bezrobocie strukturalne), wskazując jednocześnie na grupy znajdujące się w szczególnie niekorzystnej sytuacji (młodzież, absolwenci, mieszkańcy obszarów wiejskich). Autorzy Strategii zauważyli także **braki w szeroko pojętej infrastrukturze publicznej** - mające swoje przełożenia zarówno na sferę społeczną (dostępności i oferty usług publicznych) oraz przestrzenną (gospodarka wodno-ściekowa, sieć transportowa, publiczny transport pasażerski). Problemem pozostawał także generalnie niezadowalający poziom postaw obywatelskich mieszkańców regionu pomimo wymienionej w analizie SWOT wysokiej aktywności organizacji pozarządowych.

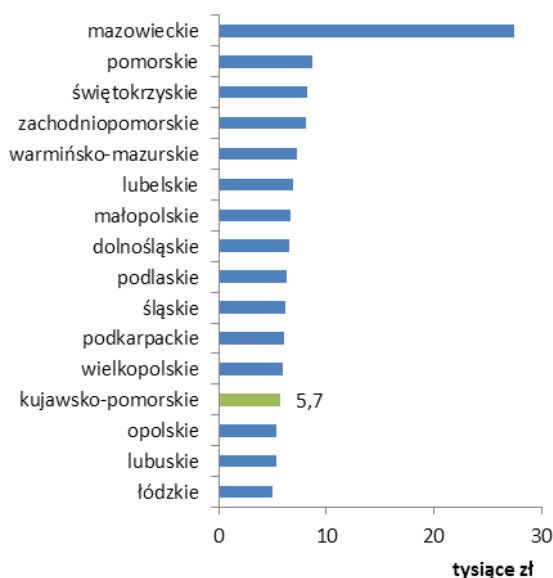
W odpowiedzi na tak zidentyfikowane wyzwania rozwojowe, cel główny Strategii określono jako *poprawę konkurencyjności regionu i podniesienie poziomu życia mieszkańców przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju*. Jego osiągnięciu służyć miała realizacja trzech priorytetowych obszarów działań: *Rozwój nowoczesnej gospodarki, Unowocześnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz Rozwój zasobów ludzkich*. Warto w tym miejscu zauważyć, że cele Strategii były zbliżone do większości podobnych dokumentów opracowywanych w analogicznym okresie w pozostałych województwach. Ich części projekcyjne charakteryzowały się dużym poziomem ogólności, a sformułowane na poziomie narracyjnym postulaty od samego początku były trudne do osiągnięcia i późniejszej weryfikacji.

Należy podkreślić, że Strategia jest dokumentem określającym całokształt polityki rozwoju na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, za który - oprócz Samorządu Województwa - odpowiadają także inne podmioty, m.in. strona rządowa. Już w 2005-2006 r. było oczywiste, że najważniejszym źródłem finansowania poszczególnych działań Strategii będą środki europejskie. Ich efektywne i skuteczne wydatkowanie wymieniono w analizie SWOT jako jedną z najważniejszych szans regionu we wszystkich obszarach tematycznych. Z grupy instrumentów zasilanych ze źródeł wspólnotowych najważniejsze znaczenie z punktu widzenia Strategii miał RPO WK-P, za którego programowanie, zarządzanie i wdrażanie odpowiedzialny jest Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

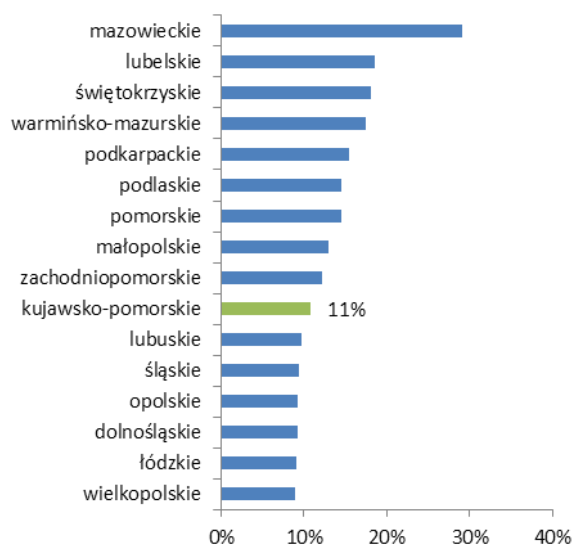
3.2 Działania w województwie kujawsko-pomorskim finansowane z funduszy strukturalnych

Przegląd dotychczasowej interwencji w ramach RPO WK-P oraz krajowych programów interwencji przedstawiliśmy szczegółowo w kolejnych rozdziałach opracowania. W ramach wprowadzenia należy jednak zwrócić uwagę na ogólną skalę wsparcia. Łączna wartość dofinansowania ze środków europejskich, we wszystkich programach operacyjnych NSRO wyniosła w lipcu 2012 r. prawie 7 mld zł, co przekłada się na około 5,7 tys. zł na jednego mieszkańca. Jest to jeden z niższych poziomów wśród polskich województw, należy jednak pamiętać, że ostatecznie pozycja regionu może się jeszcze zmienić wraz z rozdysponowywaniem kolejnych transz środków (szczególnie w ramach programów krajowych). Wartości te są niebagatelne także z makroekonomicznego punktu widzenia: dotychczasowa kwota dofinansowania z funduszy strukturalnych pochodząca z budżetu UE odpowiada około 11% regionalnego PKB z 2008 r.³ Jak pokazujemy w rozdziale 4, środki te mają istotne przełożenie na dynamikę podstawowych wskaźników makroekonomicznych.

Wykres 1. Dotychczasowe dofinansowanie ze środków UE w ramach NSRO w przeliczeniu na jednego mieszkańca (ceny bieżące).

Wykres 2. Dotychczasowe dofinansowanie ze środków UE w ramach NSRO w relacji do regionalnego PKB w 2008 r. (ceny bieżące).

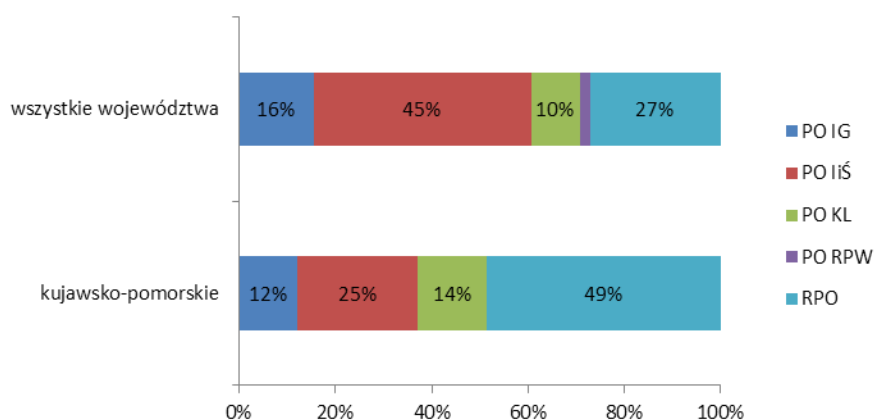

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK
(stan na koniec lipca 2012) Pobrano: wrzesień 2012 r

Względnie niski poziom dofinansowania przypadający na jednego mieszkańca województwa kujawsko-pomorskiego jest przede wszystkim konsekwencją stosunkowo niewielkiej dotychczasowej absorpcji środków z programów krajowych. Aż połowa dofinansowania dotyczy bowiem projektów wspartych w ramach RPO WK-P, podczas gdy w pozostałych województwach udział regionalnych programów operacyjnych wynosił przeciętnie jedynie 27%.

³ Jest to poziom niższy niż średnia dla całego kraju, należy jednak pamiętać, że województwa Polski Wschodniej otrzymują wsparcie w ramach własnego programu operacyjnego, z kolei województwu mazowieckiemu przypisano wszystkie projekty realizowane na szczeblu ogólnokrajowym.

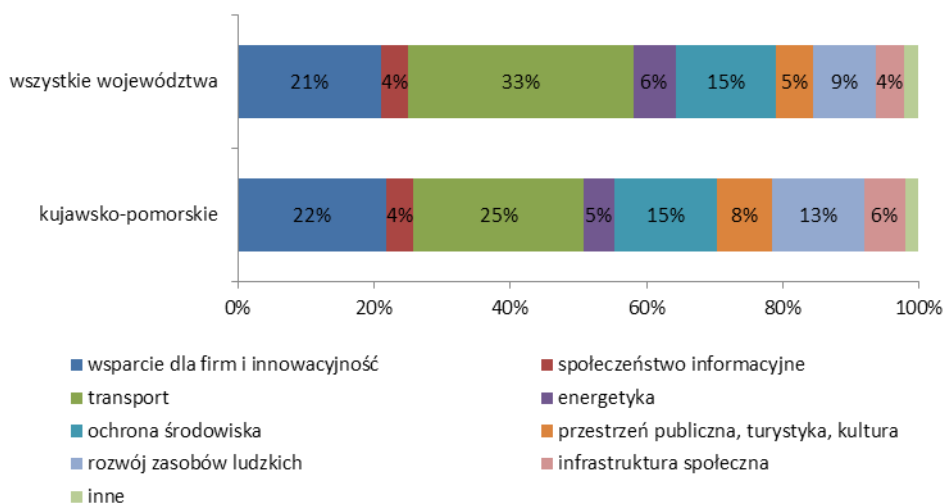
Wykres 3. Dotychczasowe dofinansowanie ze środków UE w ramach NSRO – struktura w podziale na programy operacyjne.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK
(stan na koniec lipca 2012) Pobrano: wrzesień 2012 r.

Analiza struktury tematycznej interwencji dotychczas realizowanej w ramach NSRO wskazuje na zauważalne różnice pomiędzy województwem kujawsko-pomorskim i pozostałymi regionami. Generalnie zbliżony jest udział projektów związanych ze wsparciem sektora przedsiębiorstw i innowacyjności oraz ochrony środowiska. W województwie kujawsko-pomorskim, więcej niż przeciętnie w Polsce środków przeznaczono na działania związane z rozwojem zasobów ludzkich oraz rozbudową infrastruktury społecznej, zauważalnie mniej natomiast – na inwestycje transportowe.

Wykres 4. Dotychczasowe dofinansowanie ze środków UE w ramach NSRO – struktura w podziale na obszary tematyczne (wszystkie programy operacyjne).

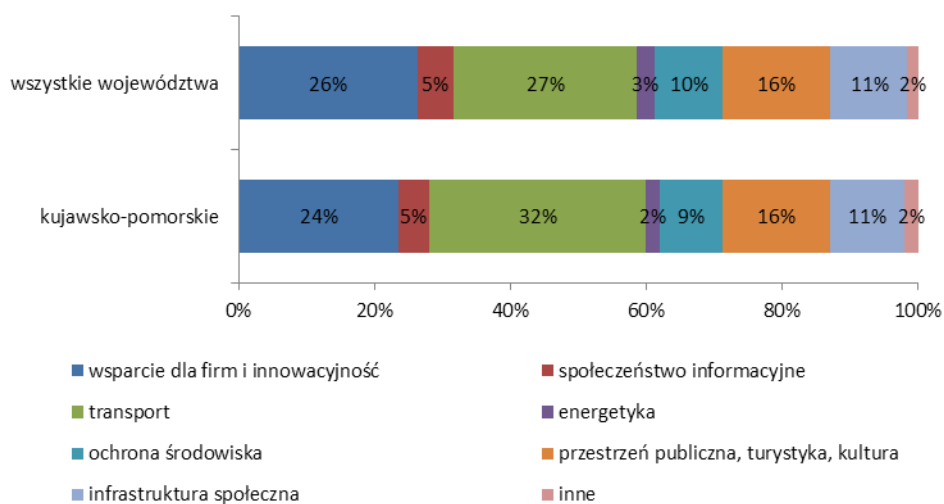

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK
(stan na koniec lipca 2012) Pobrano: wrzesień 2012 r.

Powyższe różnice wynikają przede wszystkim ze stosunkowo niskiej absorpcji środków w ramach programów krajowych. Biorąc pod uwagę jedynie strukturę dotychczas rozdysponowanych środków w RPO WK-P w porównaniu z innymi regionalnymi programami operacyjnymi, rozbieżności są

praktycznie niewidoczne. Jedyna zauważalna różnica polega na większym niż przeciętnie w Polsce udziale inwestycji w obszarze infrastruktury transportowej.

Wykres 5. Dotychczasowe dofinansowanie ze środków UE w ramach NSRO – struktura w podziale na obszary tematyczne (tylko regionalne programy operacyjne).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK
(stan na koniec lipca 2012) Pobrano: wrzesień 2012 r.

3.3 Najważniejsze trendy rozwojowe

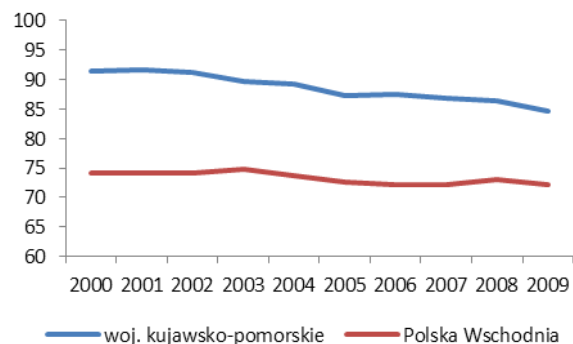
Analiza w kolejnych rozdziałach odnosi się wprost do zagadnień związanych z poszczególnymi obszarami tematycznymi interwencji: konkurencyjnością gospodarki, spójnością społeczną oraz infrastrukturą techniczną. Przed przeglądem tych szczegółowych kwestii, zasadne jest jednak spojrzenie na województwo kujawsko-pomorskie „z lotu ptaka” zarówno na dynamikę najważniejszych zjawisk – w tym także tych, na które zwrócono uwagę we wciąż obowiązującej Strategii – oraz na zmianę względnej pozycji regionu w stosunku do innych województw.

Trend 1: Pomimo pozytywnych zmian w ujęciu bezwzględnym, województwo kujawsko-pomorskie traci dystans do większości pozostałych Polskich regionów.

Ostatnie kilkanaście lat było okresem **systematycznej konwergencji województwa kujawsko-pomorskiego do przeciętnego poziomu rozwoju w krajach Unii Europejskiej** (mierzonego PKB per capita): w latach 2000-2009 odnotowano wzrost z 44 do 51%. Choć dynamika ta niewątpliwie przełożyła się na dobrobyt mieszkańców regionu, to **większość polskich województw rozwijała się w analogicznym okresie znacznie szybciej**. W konsekwencji, województwo kujawsko-pomorskie oddala się od ogólnopolskiej średniej (spadek z 91,5% w 2000 r. do 84,7% w 2009 r.). Warto przy tym podkreślić, że **podobnie niekorzystną dynamikę notują wszystkie trzy subregiony** (bydgosko-toruński, włocławski i grudziądzki). Negatywna tendencja wynika przede wszystkim z **niższego niż przeciętnie w Polce wzrostu produktywności pracy** przy podobnej dynamice zatrudnienia.

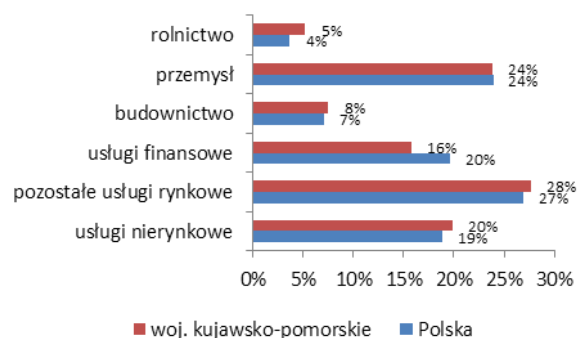
Autorzy obowiązującej Strategii postrzegali **zdywersyfikowaną strukturę gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego jako jej atut**. Podobnego zdania była część uczestników wywiadów przeprowadzonych w ramach tego badania. Na przestrzeni ostatnich lat można było zaobserwować **powolne zmiany strukturalne** (np. systematyczny odpływ pracujących z rolnictwa), **nie nastąpił jednak zauważalny z makroekonomicznego punktu widzenia wzrost koncentracji aktywności w żadnym z sektorów gospodarki**. Pomimo rosnącego nacisku na poszukiwanie możliwości tzw. inteligentnej

Wykres 6. PKB per capita w relacji do poziomu obserwowanego przeciętnie w kraju (Polska=100) w latach 2000-2009.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

Wykres 7. Struktura sektorowa wartości dodanej brutto w 2009 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

specjalizacji, **interwencja publiczna w nadchodzących latach będzie musiała operować w warunkach zróżnicowanej struktury sektorowej.**

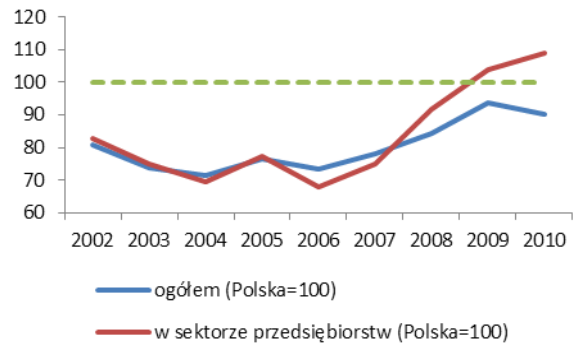
W okresie poprzedzającym opracowanie i wdrażanie RPO WK-P, jako jeden z głównych problemów gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego uważano **słabość sektora przedsiębiorstw**. Na przestrzeni ostatnich lat można było jednak zaobserwować pozytywny trend w postaci **rosnących nakładów inwestycyjnych przypadających na jednego mieszkańca**: nie tylko w ujęciu bezwzględnym, ale także w relacji do poziomu obserwowanego przeciętnie w kraju. Przedstawiony na wykresie wzrost jedynie częściowo utożsamiać należy z bezpośrednim wsparciem dla firm pochodzącym z funduszy strukturalnych UE.

Pozostałe słabości przedsiębiorstw wymienione w Strategii pozostają jednak aktualne. Liczba firm w przeliczeniu na mieszkańca (w przeciwieństwie do pozostałych województw) utrzymywała się na względnie stałym poziomie, a na skutek ostatniego kryzysu gospodarczego spadła znacznie silniej niż przeciętnie w Polsce. **Innowacyjność firm pozostaje w stosunku do reszty kraju raczej niska.** W najbardziej aktualnych danych widać pewne zmiany, należy jednak poczekać na potwierdzenie tych trendów w kolejnych obserwacjach.

Inwestycje zagraniczne stanowią ważny komponent regionalnej gospodarki, jakkolwiek nie stanowi on o decydującej jej sile. Miejscem, w którym lokowały się spółki z zagranicznym kapitałem była Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna. Należy jednak pamiętać, że los stref ekonomicznych po 2020 r. nie jest jeszcze znany, dlatego województwo powinno koncentrować się na tworzeniu atrakcyjnej przestrzeni i kreowaniu aktywnej polityki proinwestycyjnej i proeksportowej.

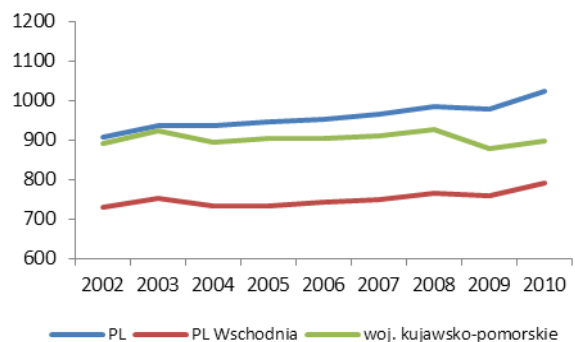
W latach 2007-2013 powołano dzięki środkom

Wykres 8. Wielkość nakładów inwestycyjnych na jednego mieszkańca w latach 2002-2010.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

Wykres 9. Liczba podmiotów w rejestrze REGON na 10 tys. mieszkańców w latach 2002-2010.

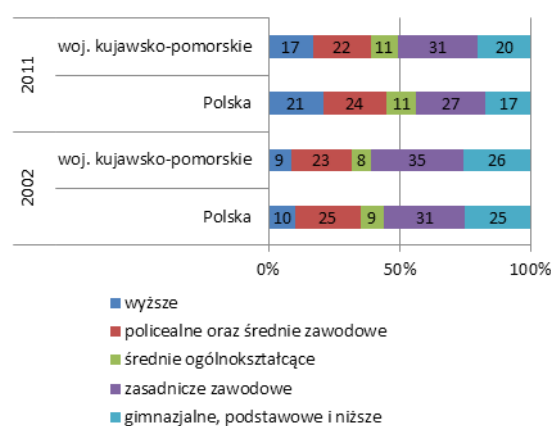
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

RPO WK-P kilka znaczących instytucji otoczenia biznesu, głównie na terenie potencjalnego obszaru metropolitalnego Bydgoszczy i Torunia. Z przeprowadzonych rozmów z beneficjentami oraz twórcami polityki regionalnej wynikało jednak, że nie zdołały one jeszcze w pełni wykształcić odpowiedniej sprawności instytucjonalnej. Wskazuje na to ranking IBnGR z 2011 r., w którym infrastrukturę gospodarczą wskazano jako najsłabszą w Polsce.

Jednym z głównych wyzwań pozostaje także konieczność systemowego wsparcia dla przedsiębiorców. Województwo powinno wykształcić tego rodzaju usługi – począwszy od inkubacji przemysłu, poprzez finansowe instrumenty wsparcia, kończąc na działalności eksportowej. Odpowiednio wdrożony system ma potencjał stać się gospodarczą wizytówką regionu w kraju i w Europie. Generalnie sektor przedsiębiorstw województwa kujawsko-pomorskiego – jeśli w nadchodzących latach ma doprowadzić do znaczącej poprawy sytuacji na rynku pracy – powinien pozostać ważnym elementem zróżnicowanej i przemysłanej interwencji publicznej.

Poważną barierą rozwojową regionu pozostaje podażowa strona rynku pracy. Struktura wykształcenia ludności uległa na przestrzeni ostatnich lat znaczącej poprawie: od 2002 r. odsetek absolwentów szkół wyższych podwoił się, pozostaje jednak znacznie niższy niż przeciętne w Polsce. Szczegółowe analizy oraz opinie twórców polityki regionalnej zgromadzone w niniejszym badaniu wskazują także na to, że obserwowane zmiany mają przede wszystkim charakter ilościowy, a nie jakościowy.

Wykres 10. Struktura wykształcenie wg BAEL w latach 2002 i 2011.

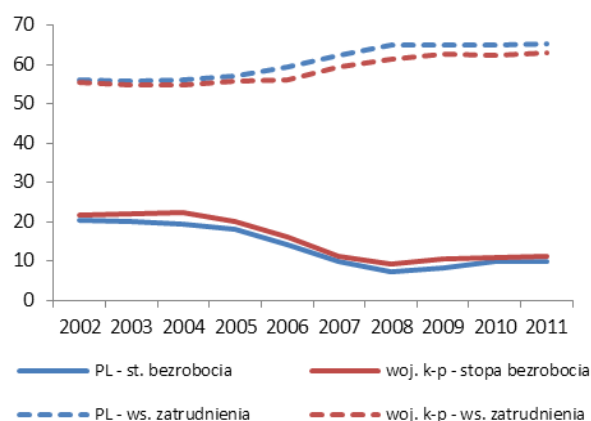

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

Sytuacja na regionalnym rynku pracy jest konsekwencją wymienionych powyżej tendencji gospodarczych. Badania aktywności ekonomicznej ludności wskazują na bardzo podobny poziom i dynamikę zatrudnienia oraz bezrobocia do przeciętnych w Polsce. Z jednej strony, udział pracujących wśród osób w wieku produkcyjnym powoli wzrastał. Z kolei stopa bezrobocia od kryzysu gospodarczego 2008/2009 także wykazywała tendencję wzrostową, co łącznie przekładało się na rosnącą aktywność zawodową.

Należy jednak zauważyć, że odmiennych informacji o rynku pracy województwa kujawsko-pomorskiego dostarczają dane pochodzące z urzędów pracy – stopa bezrobocia rejestrowanego należy do najwyższych w Polsce, co znacznie różni się z szacunkami BAEL. Jednym z uzasadnień tej sytuacji, na co wskazywali także uczestnicy badań jakościowych jest **duża skala emigracji zarobkowej mieszkańców regionu** (niestety brakuje wiarygodnych danych o skali tego zjawiska).

Wykres 11. Dynamika wskaźnika zatrudnienia i stopy bezrobocia wg BAEL w latach 2002-2011.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

**Trend 2: Potencjał metropolitalny Bydgoszczy
i Torunia pozostaje w dalszym ciągu niewykorzystany.**

Już w obowiązującej wersji Strategii, za potencjał rozwojowy regionu uznano dwa ośrodki stołeczne województwa: Bydgoszcz i Toruń. Dodatkowo zwrócono uwagę na ich centralne położenie, co docelowo mogłoby prowadzić do korzystnych procesów dyfuzyjnych promieniujących na bardziej peryferyjnie położone części regionu. Połączenie dwóch miast pozwoliłoby uzyskać potencjał ludnościowy przekraczający 0,5 mln mieszkańców, czyniąc bipolarny obszar metropolitalny zauważalnym nawet w skali międzynarodowej. Tempo rozwoju obydwu ośrodków nie jest jednak w ostatnich latach zadowalające. Podregion bydgosko-toruński systematycznie traci swoją pozycję w stosunku do największych metropolii, w dodatku rozwija się najwolniej w grupie podregionów, na terenie których leżą stolice pozostałych polskich województw.

Tabela 3. Dynamika podregionów, na terenie których leżą ośrodki stołeczne poszczególnych województw⁴.

podregion	PKB per capita, 2008		realny wzrost PKB per capita w latach 2000-2008	
	(Polska=100)	pozycja	%	pozycja
bydgosko-toruński	111,9	1	29%	9
opolski	98,4	2	42%	2
lubelski	88,3	3	34%	6
gorzowski	86,9	4	29%	8
białostocki	86,5	5	34%	5
kielecki	85,9	6	42%	1
zielonogórski	85,2	7	35%	4
olsztyński	82,7	8	30%	7
rzeszowski	78	9	39%	3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

Sytuacja dotycząca średnich miesięcznych wynagrodzeń także nie napawa optymizmem. Spośród wszystkich miast wojewódzkich w Polsce Toruń i Bydgoszcz zajmują odpowiednio 13. i 15. miejsce, a dane statystyczne wskazują na przeciętną i niską dynamikę wzrostu w porównaniu do innych regionalnych stolic.

W zakresie atrakcyjności dla przedsiębiorców podregion zajmuje 6. miejsce w rankingu atrakcyjności przemysłowej, lecz dopiero 8. pod względem bardziej „metropolitalnych” działań zaawansowanych technologicznie, a także działań usługowych.

⁴ Z wyłączeniem największych ośrodków miejskich, które posiadają „własne” NTS-3.

Największym wyzwaniem pozostaje jednak wypracowanie odpowiednich ram współpracy na szczeblu lokalnym. Samorząd Województwa może stać się znaczącym animatorem wspierania regionalnego obszaru metropolitalnego, jednakże bez dobrej woli głównych aktorów dojście do porozumienia będzie zadaniem trudnym, zwłaszcza, że rozwój przestrzenny obydwu miast zachodzi w przeciwnym kierunku.

Dotychczas udało się jednak wdrożyć tani bilet aglomeracyjny funkcjonujący pomiędzy i w ramach obydwu miast. Wyzwania w zakresie współpracy Bydgoszczy, Torunia oraz miejscowości położonych pomiędzy nimi są większe i dotyczą przede wszystkim dalszego zwiększania dostępności transportowej oraz dopełniającej się oferty funkcji metropolitalnych.

Tabela 4. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w stolicach polskich województw.

miasta wojewódzkie	przeciętne wynagrodzenie brutto (2011)		zmiana 2002-2011 (realna)	
	Polska=100	pozycja	%	pozycja
Katowice	138,3	1	46%	1
Warszawa	136,2	2	20%	17
Gdańsk	119,4	3	36%	2
Poznań	110	4	31%	6
Wrocław	105,6	5	31%	5
Szczecin	103,8	6	30%	8
Kraków	102,7	7	27%	11
Opole	102,5	8	28%	9
Lublin	99,5	9	32%	3
Olsztyn	97,8	10	23%	15
Rzeszów	97,4	11	32%	4
Łódź	94,5	12	28%	10
Toruń	94,2	13	30%	7
Kielce	93,3	14	23%	14
Bydgoszcz	92,8	15	24%	13
Białystok	92,7	16	27%	12
Zielona Góra	89,6	17	17%	18
Gorzów Wielkopolski	85,3	18	21%	16

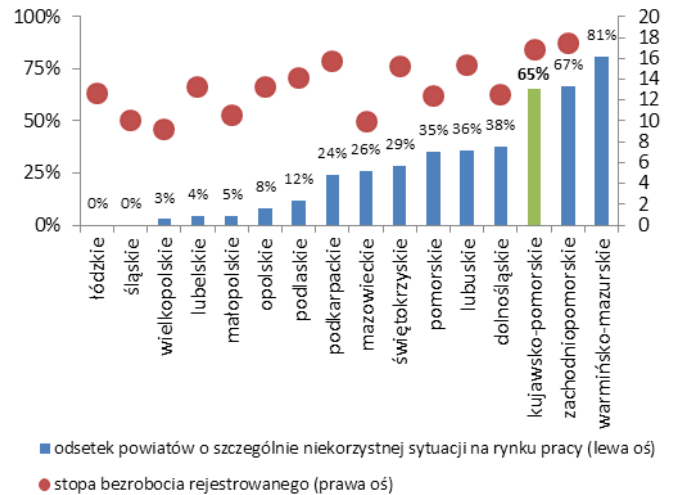
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

Trend 3: Spójność społeczna i przestrzenna województwa pozostaje dużym problemem

Niezadowalająca dynamika ośrodków stołecznych przekłada się na problemy pozostałych części regionu. Pomimo korzystnej, policentrycznej struktury przestrzennej, województwo kujawsko-pomorskie należy do najbardziej zróżnicowanych wewnętrznie. Za szczególnie poważny problem należy uznać występowanie gmin i powiatów, na terenie których sytuacja społeczno-gospodarcza pozostaje szczególnie słaba: w 2011 r. aż 65% powiatów w województwie kujawsko-pomorskim kwalifikowało się do grupy 25% jednostek tego szerebu o najwyższej stopie bezrobocia w całej Polsce. Warto w tym miejscu także zauważyć, że dysproporcje widać nie tylko w najbardziej oczywistym podziale miasto-wieś. Złą sytuację gospodarczą można bowiem zaobserwować także w miastach tracących swoje funkcje społeczno-gospodarcze, np. Grudziądzu i Włocławku.

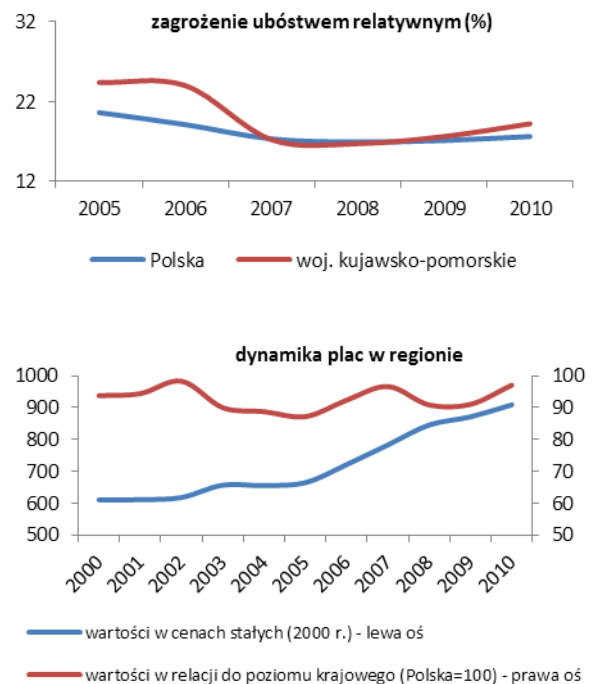
Stosunkowo duża część osób zagrożona jest wykluczeniem społecznym oraz bezrobociem długotrwałym, natomiast zła sytuacja na lokalnych rynkach pracy może prowadzić do dalszego obniżenia spójności społecznej regionu. Cały czas bardzo istotnym zagadnieniem dla województwa jest konieczność zapewnienia transportu zbiorowego. Układ sieci osadniczej stanowi naturalny potencjał województwa i poprzez odpowiednie interwencje w tym zakresie będzie można zamknąć czas dojazdu do potencjalnego Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego izochroną 60 minut.

Wykres 12. Dysproporcje na lokalnych rynkach pracy w poszczególnych województwach w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

Wykres 13. Wybrane wskaźniki spójności społecznej w latach 2005-2010 oraz 2000-2010.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS. Pobrano: wrzesień 2012 r.

3.4 Zmiany w uwarunkowaniach zewnętrznych

3.4.1 Zmiany w dokumentach strategicznych

Najważniejszą zmianą, która dotyczy ogółu polityki prowadzonej przez Unię Europejską jest uchwalenie Strategii Europa 2020. Jest ona następstwem raportu z realizacji Strategii Lizbońskiej, która nie spełniła pokładanych w niej nadziei, czego skutkiem było oddalenie się Europy pod względem poziomu rozwoju od Stanów Zjednoczonych i Japonii. Europa 2020 – strategia przygotowana na wyjście kontynentu z kryzysu posiada jasny i skoncentrowany zakres tematyczny z wyraźnie ilościowo zdefiniowanymi celami w obrębie pięciu obszarów tematycznych. Każdy kraj UE zobowiązał się do ich realizacji, przy czym zdefiniowane mierniki mogły się różnić w poszczególnych państwach. Sposób implementacji postanowień Strategii określa w Polsce Krajowy Program Reform na rzecz realizacji Strategii Europa 2020.

Tabela 5. Cele Strategii Europa 2020.

Obszar	Wskaźnik realizacji celu	Pożądana wartość w 2020 r.	
		UE-27	Polska
Zatrudnienie	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku od 20-64 lat (%)	75	71
Badania i rozwój	Nakłady na B+R (% PKB)	3	1,7
Zmiany klimatu i energia	Emisja gazów cieplarnianych (1990 = 100)	-20%	-14%
	Odsetek energii pobieranej z odnawialnych źródeł	20%	15,48%
	Ograniczenie zużycia energii w mln ton (2010 = 100)	-20%	-14%
Edukacja	Odsetek ludzi przedwcześnie kończących naukę	10%	4,5%
	Wykształcenie wyższe osób w wieku 30-34 lat	40%	45%
Ubóstwo i wykluczenie społeczne	Liczba osób zagrożona wykluczeniem społecznym (2010 = 100)	-20 000 000	-1 500 000

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie EUROSTAT. Pobrano: wrzesień 2012.

Niezależnie od Strategii Europa 2020, na poziomie centralnym rozpoczęto w 2008 r. proces porządkowania dokumentów strategicznych, na który składać się będą Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju, Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju oraz 9 tzw. zintegrowanych strategii sektorowych opracowywanych przez poszczególne ministerstwa.

Rozdział 3. Kontekst badania

Tabela 6. Nowy system krajowych dokumentów strategicznych – stan na koniec września 2012 r.

nazwa dokumentu	instytucja odpowiedzialna	status
<i>Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju</i>	Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji	projekt z 9 maja 2012 r.
<i>Strategia Rozwoju Kraju 2020</i>	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego	przyjęta przez Radę Ministrów 26 września 2012 r.
<i>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, miasta i obszary wiejskie</i>	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego	przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 r.
<i>Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki</i>	Ministerstwo Gospodarki	projekt z lutego 2011 r.
<i>Strategia rozwoju zasobów ludzkich</i>	Kancelaria Prezesa Rady Ministrów	projekt z 21 grudnia 2011 r.
<i>Strategia rozwoju transportu do 2020 r.</i>	Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej	projekt z 30 marca 2011 r.
<i>Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko</i>	Ministerstwo Gospodarki	projekt z 18 maja 2011 r.
<i>Sprawne państwo 2011-2020</i>	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych	projekt z 8 kwietnia 2011 r.
<i>Strategia rozwoju kapitału społecznego</i>	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	projekt z 1 czerwca 2012 r.
<i>Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP 2012-2020</i>	Ministerstwo Obrony Narodowej	projekt z kwietnia 2012 r.
<i>Strategia zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa na lata 2012-2020</i>	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	przyjęta przez Radę Ministrów 25 kwietnia 2012 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Oprócz zmian w zakresie polityki rozwoju, znaczące zmiany zaszły także na gruncie planowania regionalnego. W 2011 r. uchwalona została Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, u której podstaw leżało przyjęcie dyfuzyjno-polaryzacyjnego modelu rozwoju. Pół roku po KPZK 2030, pojawiły się, konsultowane obecnie, Założenia Krajowej Polityki Miejskiej.

Zmiany dotknęły również poziom regionalny. Od wejścia w życie Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego województwa zobligowane zostały Ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju do aktualizacji swoich dokumentów strategicznych z zachowaniem zgodności z dokumentami wyższego rzędu. Obecnie tworzone strategie województw są dokumentami średniookresowymi – tak, aby zapewnić zgodność z horyzontem czasowym krajowych strategii, a także z perspektywą budżetową Unii Europejskiej, która będzie przekładać się także na okres realizacji regionalnego programu operacyjnego.

3.4.2 Nowe podstawy informacyjne

Polityka spójności UE jest realizowana w Polsce już od przeszło 8 lat, a jeśli weźmie się pod uwagę także fundusze przedakcesyjne, przekłada się to na ponad dziesięcioletnie doświadczenie w programowaniu i wdrażaniu instrumentów wsparcia finansowanych ze środków wspólnotowych. Równolegle z postępem rzeczowym interwencji, rośnie także wiedza na temat skuteczności i efektywności podejmowanych działań – informacji w tym zakresie dostarcza prowadzona w coraz bardziej systematyczny sposób ewaluacja. Choć raport ten nie jest odpowiednim miejscem do nawet bardzo syntetycznego przedstawienia wyników kilkuset zrealizowanych już badań, warto podkreślić, że jednym z najważniejszych punktów odniesienia dla nowej generacji programów operacyjnych powinny być wyniki ewaluacji ex-post Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006. Są one zbiorem najbardziej aktualnych i kompleksowych wniosków i rekomendacji o efektach i oddziaływaniu działań finansowanych ze środków europejskich w Polsce. Niestety na podobną ocenę wdrażania Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013 będzie trzeba poczekać do 2016-2017 r.

W poniższej tabeli przedstawiliśmy najważniejsze konkluzje z ewaluacji ex-post NPR – większość z nich została przez nas wykorzystana podczas formułowania szczegółowych rekomendacji w kolejnych rozdziałach tego opracowania.

Tabela 7. Wybrane wnioski i rekomendacje z ewaluacji ex-post NPR 2004-2006.

obszar tematyczny	najważniejsze wnioski
Kapitał ludzki i zatrudnienie	<ul style="list-style-type: none"> wsparcie przedsiębiorczości (dotacje na rozpoczęcie działalności gospodarczej) to najbardziej skuteczna forma aktywizacji bezrobotnych; instrumenty zwrotne są skuteczne szczególnie w przypadku osób już posiadających zatrudnienie; zagwarantowanie dostępu do edukacji jako usługi publicznej - ze szczególnym uwzględnieniem zmian demograficznych oraz relacji z rynkiem pracy; zmiana podejścia do wspierania rynku szkoleniowego - ograniczenie roli strony podażowej na rzecz strony popytowej (aktywne zaangażowanie pracodawców w proces identyfikacji potrzeb); wspieranie jakości usług oferowanych przez publiczne służby zatrudnienia (w szczególności aktywne polityki rynku pracy), pomimo niekorzystnych algorytmów podziału środków; większa dywersyfikacja i kompleksowość wsparcia dla osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy;
Konkurencyjność	<ul style="list-style-type: none"> większa rola instrumentów zwrotnych dla projektów inwestycyjnych –

obszar tematyczny	najważniejsze wnioski
i innowacyjność przedsiębiorstw	<p>mniej dotacje szczególnie dla dużych przedsiębiorstw (projekty nieinnowacyjne);</p> <ul style="list-style-type: none"> • pomoc o charakterze dotacyjnym ograniczona do wysoce innowacyjnych (w szczególności posiadających elementy badawczo-rozwojowe) projektów oraz dla osób rozpoczynających działalność gospodarczą; • utrzymanie wsparcia dla instytucji otoczenia biznesu: rozszerzenie zakresu stosowania wsparcia zwrotnego za pośrednictwem instytucji finansujących i rozszerzenie zakresu ich usług; • zwiększenie zakresu wsparcia inicjatyw klastrowych; • dopasowanie oferty IOB do potrzeb przedsiębiorstw;
Transport	<ul style="list-style-type: none"> • koncentracja wsparcia na transporcie kolejowym; • przede wszystkim kompleksowe inwestycje związane z transportem szynowym – z preferencją dla rozwiązań autonomicznych względem układu drogowego; • promocja transportu zbiorowego; • komplementarność w ujęciu hierarchicznym infrastruktury sieci drogowej; • konieczne lepsze powiązanie projektów zapewniających doprowadzenie ruchu do aglomeracji z inwestycjami podejmowanymi wewnątrz największych miast; • wspieranie dojazdów do pracy i dostępu do usług publicznych także na poziomie subregionalnym;
Ochrona środowiska	<ul style="list-style-type: none"> • działania zmierzające do kompleksowej likwidacji przyczyn negatywnego oddziaływania na środowisko oraz wykorzystanie możliwości jakie stwarza czyste środowisko i walory przyrodnicze Polski; • kompleksowe rozwiązywanie problemów gospodarki wodno-ściekowej w skali kilku gmin, aglomeracji lub innych obszarów funkcjonalnych; • kompleksowe zakłady zagospodarowania odpadów i spalarnie odpadów; • w przypadku OZE rozwój najbardziej efektywnych i najmniej dynamicznie rozwijających się obszarów: budowa biogazowni i elektrowni wodnych; • ograniczenie poziomu niskiej emisji z indywidualnych źródeł spalania, przede wszystkim poprzez rozwój sieci ciepłowniczych na obszarach o gęstej zabudowie; • przetwarzanie biomasy (produkcja paliwa z biomasy), które mają duży potencjał w zakresie tworzenia miejsc pracy na terenach wiejskich.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportów ewaluacyjnych opracowanych na zlecenie MRR w ramach ewaluacji ex-post NPR 2004-2006.

3.4.3 Zmiany priorytetów w polityce spójności UE

Podstawowym uwarunkowaniem dla regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2014-2020 są jednak nowe dokumenty przygotowane na szczeblu krajowym i wspólnotowym dotyczące nowej perspektywy finansowej UE. Podczas prac nad niniejszym raportem, głównym wyznacznikiem kierunków zmian w polityce spójności był projekt Rozporządzenia w sprawie przepisów szczegółowych dotyczących Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i celu *Inwestycje na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia* oraz w sprawie uchylecia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 oraz dokument pt. *Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – uwarunkowania strategiczne* opracowany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

Pierwszą grupą przesądzeń wynikających z obydwu dokumentów jest zakres interwencji, która kwalifikować się będzie do wsparcia w kolejnym okresie programowania. Podsumowanie najważniejszych rozstrzygnięć w tym zakresie przedstawiliśmy w poniższej tabeli.

Tabela 8. Operacjonalizacja celów tematycznych proponowana przez MRR.

nr	cel tematyczny	najważniejsze rozstrzygnięcia dotyczące zakresu interwencji
1	wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji	<ul style="list-style-type: none"> • tworzenie własnych rozwiązań innowacyjnych; • zwiększenie stopnia wykorzystania istniejących rozwiązań innowacyjnych w przedsiębiorstwach;
2	zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych;	<ul style="list-style-type: none"> • wsparcie inwestycji w NGN; • zwiększenie dostępności do informacji (informacja publiczna), zarządzania informacją (w firmach i administracji); • digitalizacja oraz otwarcie zasobów publicznych oraz cyfryzacja dostępu do informacji; • rozwój kompetencji cyfrowych;
3	podnoszenie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, sektora rolnego oraz sektora rybołówstwa i akwakultury	<ul style="list-style-type: none"> • wzmocnienie otoczenia biznesu <ul style="list-style-type: none"> ○ rozwój inkubatorów przedsiębiorczości, ○ wsparcie dla rozwoju firm: parki przemysłowe, technologiczno-naukowe, ○ dopasowanie oferty do potrzeb przedsiębiorców, • ograniczenie wsparcia bezzwrotnego <ul style="list-style-type: none"> ○ w celu "spójność": tam, gdzie jest utrudniony dostęp do instrumentów finansowych ze względu na stopień rozwoju firmy (np. tworzące się przedsiębiorstwa), charakter lub miejsce działalności (np. obszary problemowe, przygraniczne peryferyjne), charakter beneficjenta (długotrwale bezrobotni, niepełnosprawni), ○ w celu "konkurencyjność": wysoce innowacyjne projekty przed fazą komercjalizacji realizowane przez małe i średnie przedsiębiorstwa; forma pomocy w zależności od fazy projektów (bezzwrotne w fazie badawczo-rozwojowej, albo tam, gdzie jest przez cały projekt ryzyko),
4	wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczenie emisji we wszystkich sektorach gospodarki; • wzrost udziału OZE: identyfikacja, kompleksowa inwentaryzacja; • poprawa sprawności energetycznej; • ograniczenie zużycia energii i paliw (transport, mieszkalnictwo,

nr	cel tematyczny	najważniejsze rozstrzygnięcia dotyczące zakresu interwencji
	wszystkich sektorach	<ul style="list-style-type: none"> przemysł); • zwiększenie wykorzystania urządzeń i technologii energooszczędnych;
5	promowanie dostosowania do zmiany klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem;	<ul style="list-style-type: none"> • działania adaptacyjne w rolnictwie, leśnictwie, budownictwie, transporcie drogowym i infrastrukturze miejskiej; • kompleksowe projekty związane z oceną ryzyka powodziowego; • wykonanie zabezpieczeń obiektów; • zwiększenie naturalnej retencji dolin rzecznych; • wczesne reagowanie i ratownictwo;
6	ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystywania zasobów	<ul style="list-style-type: none"> • kompleksowe wsparcie gospodarki wodno-ściekowej; • wsparcie gospodarki odpadami; • ochrona różnorodności biologicznej; • tworzenie tzw. zielonej infrastruktury; • wsparcie dla kultury jako katalizatora kreatywności społeczeństwa i gospodarki: potencjał kulturowy o znaczeniu światowym i europejskim, wykorzystujący nowoczesne osiągnięcia nauki i technologii; zmiana kanałów dotarcia i uczestnictwa - zamiast pasywnego odbioru świadoma selekcja i wybór;
7	promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastruktur sieciowych	<ul style="list-style-type: none"> • modernizacja dróg głównie w ramach sieci TEN-T: połączenia miast wojewódzkich z Warszawą, inwestycje na drogach drugo i trzeciorzędnych tylko jeśli włączają w TEN-T; • połączenia kolejowe między miastami wojewódzkimi; • dostępność komunikacyjna największych ośrodków miejskich: obwodnice, zwiększenie udziału transportu publicznego, integracja obszarów funkcjonalnych - wprowadzenie rozwiązań w zakresie multimodalnego transportu zbiorowego;
8	wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników	<ul style="list-style-type: none"> • ukierunkowanie wsparcia na grupy o szczególnie niekorzystnej sytuacji na rynku pracy (słabe doświadczenia z aktywizacją, niedopasowanie do potrzeb, nadmierna koncentracja na osobach już zatrudnionych); • adaptacyjność pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców; • wzmocnienie instytucji rynku pracy (kontraktacja aktywizacji poza PSZ, zsynchronizowanie działalności służb zatrudnienia i pomocy społecznej); • ochrona zdrowia: koncentracja na wysokospecjalistycznej infrastrukturze, zintegrowanym systemie ratownictwa, innowacje medyczne;
9	wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem	<ul style="list-style-type: none"> • włączenie społeczne i walka z ubóstwem; • wsparcie dla inicjatyw ekonomii społecznej; • aktywizacja lokalnych społeczności, w tym w szczególności społeczności marginalizowanych; • budowa partnerstwa i współpracy na rzecz włączenia społecznego osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym; • dostęp do usług publicznych: ochrona zdrowia i usługi społeczne;

nr	cel tematyczny	najważniejsze rozstrzygnięcia dotyczące zakresu interwencji
10	inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie;	<ul style="list-style-type: none"> • rozwój opieki i edukacji dla najmłodszych; • działania na rzecz nabywania kompetencji i umiejętności kluczowych; • podnoszenie kwalifikacji i umiejętności kadry; • rozwój szkolnictwa wyższego odpowiadającego na potrzeby innowacyjnej gospodarki i regionalnych rynków pracy; • wykorzystanie technologii cyfrowych;
11	wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej	<ul style="list-style-type: none"> • usprawnienie koordynacji i współpracy pomiędzy jednostkami administracji rządowej i samorządowej; • modernizacja procesów zarządzania w administracji; • wzmocnienie systemu zarządzania finansowego; • usprawnienie procesu stanowienia prawa oraz aktów administracyjnych; • podnoszenie kompetencji kadr poprzez szkolenia; • doskonalenie metodologii i umiejętności w zakresie przygotowywania wieloletniego planowania budżetowego oraz planowania strategicznego (K/R); • wsparcie dla systemów ewaluacji.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie dokumentu Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – uwarunkowania strategiczne, MRR, sierpień 2012 r.

Druga grupa przesądzeń dotyczy kwestii związanych z ogólną organizacją interwencji, w tym także kryteriów związanych z zasadami finansowania nowych programów operacyjnych. Wśród najważniejszych zmian – w porównaniu z okresem programowania 2007-2013 – należy wymienić:

- zwiększenie alokacji na EFS (25%) kosztem EFRR;
- tzw. ring-fencing dla EFRR (40%) dla następujących celów tematycznych: innowacje i B+R, wsparcie przedsiębiorczości, gospodarka niskoemisyjna;
- wielofunduszowość nawet na poziomie osi priorytetowych;
- urealnienie poziomu cross-financingu (maksymalnie 5%)
- nowe instrumenty realizacyjne: JAP, ITI, CLLD oraz kontrakt terytorialny.

Choć powyższe uwarunkowania nie mają jeszcze statusu ostatecznych, a do tego pula środków, na które może liczyć województwo kujawsko-pomorskie nie jest jeszcze znana,⁵ szczegółowe rekomendacje opisane w kolejnych rozdziałach zostały opracowane przy maksymalnym wykorzystaniu tych informacji.

⁵ Spotkanie, na którym prawdopodobnie zapadną ostateczne rozstrzygnięcia dot. wysokości budżetu na lata 2014-2020 odbędzie się w II połowie listopada na Cyprze.

Źródło: <http://www.uniaeuropa.org><http://www.uniaeuropa.org>, pobrano 10 września 2012.

3.5 Województwo kujawsko-pomorskie u progu nowego okresu programowania

Zmiany w sytuacji wewnętrznej regionu oraz nowe uwarunkowania zewnętrzne były przyczyną zainicjowania przez Zarząd Województwa procesu aktualizacji Strategii - prace nad nową wersją tego dokumentu rozpoczęto formalnie w listopadzie 2011 r. Rozstrzygnięcia zawarte w zaktualizowanej Strategii będą miały kluczowe znaczenie dla kształtu programu regionalnego województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2014-2020. Szczególnie, że - jak wynika z przytoczonych wcześniej uwarunkowań zewnętrznych - będzie on prawdopodobnie integrował interwencję finansowaną ze środków EFS i EFRR, co w naturalny sposób uczyni z niego główne źródło finansowania Strategii.

Prace nad nową generacją Strategii toczyły się równolegle do powstawania niniejszego raportu i ostateczny ich efekt nie był oficjalnie znany przed przygotowaniem przez nas ostatecznych rekomendacji. Dostępne materiały towarzyszące procesowi aktualizacji⁶ stanowią jednak ważny punkt odniesienia także dla tego opracowania. Należy jednak przy tym pamiętać, że Strategia - choć w tym przypadku będzie miała formalnie ten sam horyzont czasowy co program operacyjny - jest dokumentem o znacznie szerszym charakterze. Dotyczy to zarówno zakresu kompetencji, jak i perspektywy czasowej: już w Założeniach jednoznacznie wskazano, że formułowana wizja odnosi się raczej do roku 2030, a nie 2020 wynikającego z wymogów ustawowych.

Obydwa przywołane dokumenty bezpośrednio odnoszą się do praktycznie wszystkich zagadnień wskazanych przez nas w zestawieniu kluczowych trendów rozwojowych województwa - choć oczywiście można dyskutować na temat rozłożenia niektórych akcentów.

- W odniesieniu do sfery gospodarczej, szczególnie silnie wyeksponowana została sytuacja regionalnego rynku pracy - radykalne ograniczenie bezrobocia jest jednym z proponowanych celów strategicznych równorzędnym rozwojowi gospodarki. Będzie to możliwe dzięki wzmocnieniu istniejących lub perspektywicznych potencjałów województwa kujawsko-pomorskiego. Podobnie jak w obowiązującej wersji Strategii wspomina się o specjalizacji w niektórych gałęziach przemysłu i rolnictwie (wyeksponowano przede wszystkim konieczność postawienia na jego nowoczesny wymiar oraz - to nowość - skoordynowanie interwencji w tym zakresie ze wsparciem wykorzystania odnawialnych źródeł energii). Wskazuje się także na liczne potencjały turystyczne regionu, przy czym widać nieco inne podejście do tej sekcji gospodarki. Wśród najważniejszych wyzwań wymienia się także wciąż niski poziom kapitału ludzkiego.
- Podobnie jak w Strategii opracowanej w 2005 r., silnie wyeksponowane zostały ośrodki miejskie regionu. Uwagę zwraca przede wszystkim wymienienie z nazwy Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego oraz podniesienie interwencji wspierającej jego rozwój do rangi celu strategicznego. Ważną rolę w celach strategicznych odgrywają także pozostałe miasta o randzie subregionalnej, powiatowej i lokalnej, których wsparcie ma być realizowane w ramach polityki miejskiej.

⁶ Założenia Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2020 roku oraz Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego: Cele strategiczne. Projekt do dyskusji społecznych.

- Autorzy Założeń podjęli także temat szeroko pojętej spójności wewnętrznej regionu. W postulowanych działaniach szczególnie duży nacisk położono na dopasowanie usług publicznych do zmieniających się potrzeb ludności (zmiany demograficzne), zauważono też wciąż niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną oraz niezadawalający poziom rozwoju i koordynacji publicznego transportu zbiorowego.

Poddane konsultacjom cele strategiczne należy uznać za trafnie dopasowane do najważniejszych wyzwań rozwojowych regionu. W kontekście prac nad identyfikacją priorytetów dla nowego programu operacyjnego należy jednak przyjąć nieco bardziej selektywne podejście, pozwalające na określenie najważniejszych typów przedsięwzięć, które Samorząd Województwa powinien i będzie w stanie finansować ze środków europejskich. Patrząc z tej perspektywy proponujemy postawić trzy pytania - odwołujące się do wskazanych przez nas trendów rozwojowych - na które odpowiadamy w kolejnych rozdziałach tego raportu.

- **W jaki sposób wspierać regionalną gospodarkę, aby zwiększyć dynamikę powstawania nowych miejsc pracy oraz - w konsekwencji - radykalnie ograniczyć bezrobocie?**
- **W jaki sposób wspierać rozwój Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego, aby docelowo wytworzyć impuls rozwojowy dla pozostałych części województwa?**
- **Jak skutecznie zwiększyć spójność bardzo zróżnicowanego obecnie województwa, zarówno w wymiarze społecznym, jak i przestrzennym?**

Kolejne rozdziały raportu mają co prawda strukturę sektorową: odnoszą się do kwestii gospodarczych, społecznych i infrastrukturalnych, ale powyższe pytania traktujemy jako horyzontalne, dotyczące wszystkich obszarów łącznie.

4 Obszar 1. Gospodarka i konkurencyjność

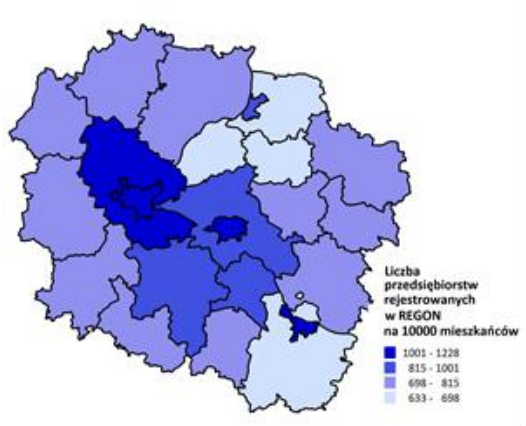
4.1 Przedsiębiorczość

4.1.1 Diagnoza sytuacji

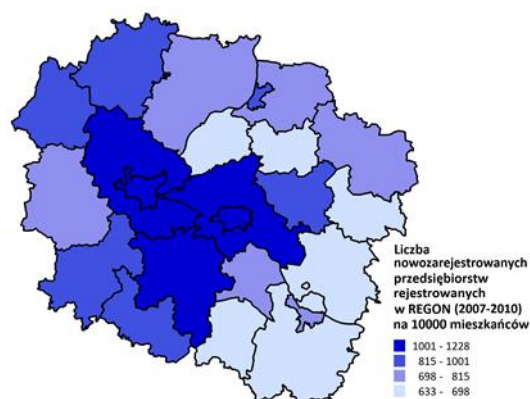
Województwo kujawsko-pomorskie cechuje niski w skali kraju poziom rozwoju przedsiębiorczości. Aktywność gospodarcza mieszkańców regionu jest wyraźnie niższa niż w Polsce. Liczba podmiotów zarejestrowanych w REGON na 10 tys. mieszkańców wynosiła w województwie w 2010 r. 899, a więc o 125 mniej niż na terenie całego kraju. W dużym stopniu było to spowodowane niską przedsiębiorczością w miastach regionu, dla których ten sam wskaźnik wynosił ponad 1060, będąc o prawie 200 niższym niż przeciętnie dla polskich miast. Sytuacja regionu zmieniała się na przestrzeni lat na niekorzyść: co roku liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców jest systematycznie niższa niż w Polsce (Wykres 14).

Można zauważyć znaczne dysproporcje wewnątrzregionalne w podejmowaniu działalności gospodarczej przez mieszkańców województwa. Najwyższa liczba przedsiębiorstw zarejestrowanych w REGON występuje w największych miastach regionu oraz w powiatach z jego centralnej części. Najniższe wartości wskaźnik osiągał w północno-wschodniej oraz południowo-wschodniej części województwa (Mapa 1), w szczególności w powiatach chełmińskim, grudziądzkim, wąbrzeskim oraz włocławskim. W przypadku dwóch ostatnich tak niski poziom przedsiębiorczości ludności można tłumaczyć bardzo wysokim współczynnikiem ruralizacji powiatu – przeciętnie na obszarach wiejskich zarejestrowanych jest znacznie mniej podmiotów gospodarczych niż w miastach.

Mapa 1. Liczba przedsiębiorstw zarejestrowanych w REGON na 10 tys. mieszkańców w 2010 r. w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego.

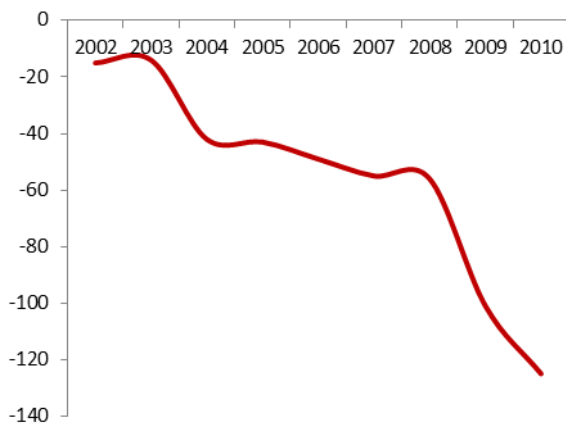
Mapa 2. Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów w REGON na 10 tys. mieszkańców w latach 2007-2010 w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego.

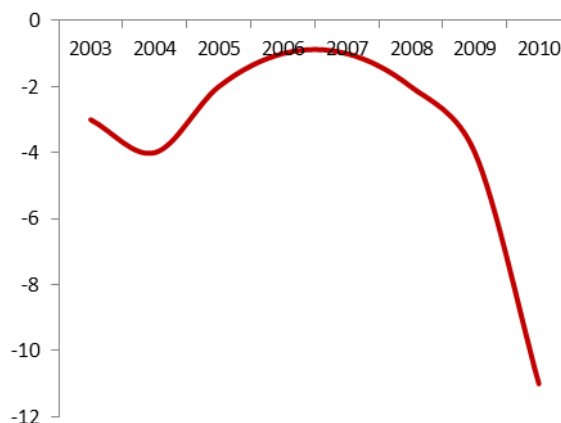
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 14. Różnica między liczbą podmiotów zarejestrowanych na 10 tys. osób w REGON pomiędzy województwem kujawsko-pomorskim a Polską w latach 2002-2010.

Wykres 15. Różnica między liczbą nowo zarejestrowanych podmiotów na 10 tys. osób w REGON pomiędzy województwem kujawsko-pomorskim a Polską w latach 2003-2010.

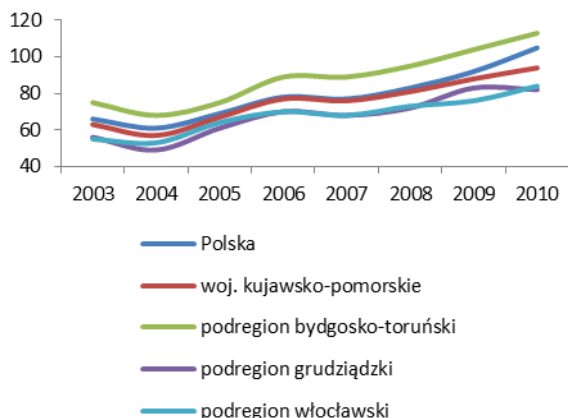

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

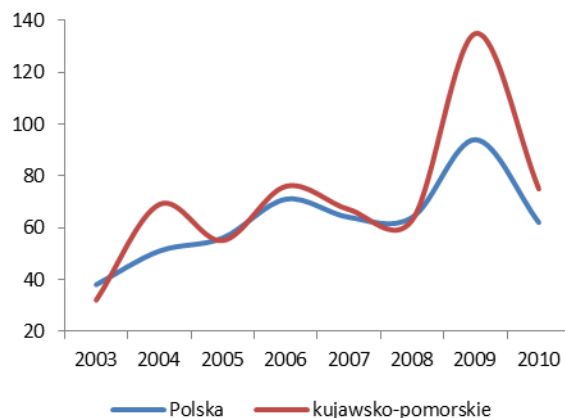
Struktura nowo zarejestrowanych podmiotów wskazuje na wyraźne różnice w poziomie przedsiębiorczości między podregionem bydgosko-toruńskim oraz resztą regionu. Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów na 10 000 mieszkańców w pierwszym z nich jest od lat wyraźnie wyższa niż przeciętnie w Polsce, natomiast w pozostałych podregionach pozostaje znacznie niższa od wartości krajowej (Wykres 16). Warto przy tym zauważyć, że od roku 2007, w każdym podregionie liczba nowo zarejestrowanych podmiotów stale rosła (za wyjątkiem podregionu grudziądzkiego w 2010 r.). Przeciętnie najbardziej dynamiczny wzrost odnotowano w podregionie bydgosko-toruńskim.

W latach 2007-2010 przedsiębiorczość najprężniej rozwijała się w centralnej części województwa. Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów w REGON na 10 tys. mieszkańców była wysoka w szczególności w Toruniu (424), Bydgoszczy oraz w powiecie bydgoskim (po 401). Najwolniejszym rozwojem przedsiębiorczości cechowały się jednostki znajdujące się w południowo-wschodniej oraz wschodniej części regionu – w szczególności powiaty: włocławski (210), radziejowski (235) oraz rypiński (256). Podobnie, jak w przypadku ogólnej liczby podmiotów zarejestrowanych w REGON, niską liczbę nowych firm na tych terenach do pewnego stopnia tłumaczyć można ich słabym zurbanizowaniem. Wyższa liczba nowo rejestrowanych przedsiębiorstw na obszarach, na których poziom przedsiębiorczości jest tradycyjnie wysoki wskazuje na proces utrwalania się dysproporcji wewnątrzregionalnych pod tym względem. Za niepokojącą należy uznać niską liczbę nowo zarejestrowanych podmiotów w trzecim największym ośrodku miejskim regionu – Włocławku. Rozwój przedsiębiorczości w tym mieście oraz jego okolicach jest niezbędny szczególnie w kontekście złej sytuacji na lokalnym rynku pracy.

Wykres 16. Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów na 10 tys. osób w REGON w Polsce, województwie kujawsko-pomorskim oraz jego podregionach w latach 2003-2010.

Wykres 17. Liczba podmiotów wykreślonych z REGON na 10 tys. osób w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2003-2010.

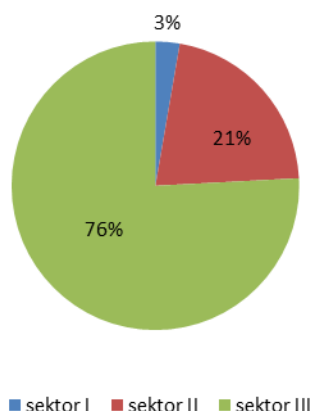
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Podmioty gospodarcze zarejestrowane w województwie kujawsko-pomorskim cechuje niższa trwałość od przeciętnych podmiotów w Polsce. Jest to zjawisko, które nasiliło się w szczególności w ostatnich latach, a jego kulminacją był rok 2009. Świadczy o tym liczba jednostek wykreślonych z REGON na 10 tys. osób, która wyniosła wówczas w województwie 135, będąc ponad dwukrotnie wyższą niż rok wcześniej oraz o ponad 40 wyższą niż przeciętnie w kraju (Wykres 15). Spowodowane to było kryzysem gospodarczym, który polską gospodarkę dotknął najmocniej w latach 2008-2009.

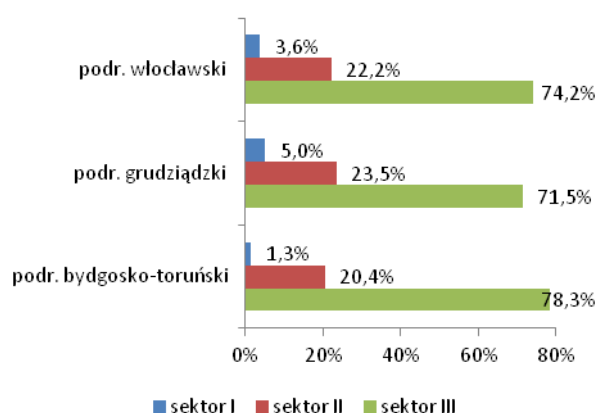
Struktura podmiotów wyrejestrowanych z REGON jest w województwie kujawsko-pomorskim bardzo podobna do struktury dla Polski. W 2010 r. ponad 1/3 z nich pochodziło z sekcji handlu oraz naprawy pojazdów samochodowych, a 16% z branży budownictwa. Łącznie 16% wyrejestrowanych przedsiębiorstw stanowiły te z branży przetwórstwa przemysłowego oraz transportu i gospodarki magazynowej. Spośród ogółu zarejestrowanych podmiotów z danych grup, w województwie największa część (12%) została wyrejestrowana z branży działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, a po 11% z branż budownictwa, handlu i naprawy pojazdów samochodowych oraz działalności finansowej i ubezpieczeniowej. W każdym wypadku była to wartość wyższa od przeciętnej krajowej, co jest dowodem na przeciętnie niższą trwałość funkcjonowania przedsiębiorstw w regionie. Strukturę przedsiębiorstw wyrejestrowywanych z REGON należy jednak bardziej utożsamiać z charakterystyką działalności firm z poszczególnych branż niż ze specyfiką regionalnej gospodarki.

Ponad trzy czwarte przedsiębiorstw zarejestrowanych w REGON w województwie kujawsko-pomorskim w roku 2010 działało w sektorze usługowym, ponad 20% w branży przemysłowej, a pozostała część w sektorze rolniczym. Jest to struktura zbliżona do krajowej. Najwyższy odsetek podmiotów o charakterze usługowym (ponad 80%) występował w miastach na prawach powiatu. Znaczny udział przedsiębiorstw prosperujących w przemyśle (26-27% ogółu) cechował powiaty: toruński, golubsko-dobrzyński, świecki, tucholski oraz rypiński. Z kolei przedsiębiorstwa z branży rolniczej (7-8% ogółu) występowały najczęściej w powiatach: golubsko-dobrzyńskim, grudziądzkim, tucholskim oraz wąbrzeskim.

Wykres 18. Podmioty zarejestrowane w REGON w województwie kujawsko-pomorskim wg rodzaju prowadzonej działalności w 2010 r.

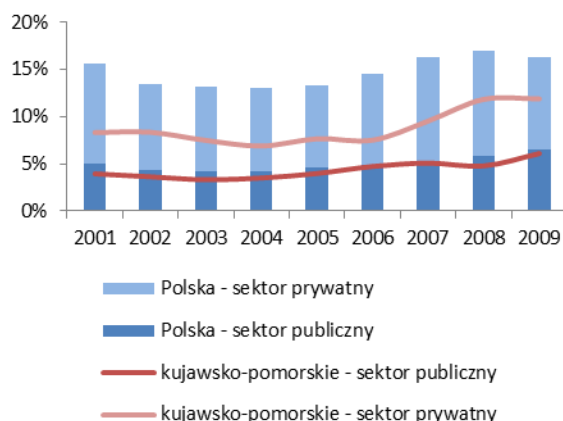
Wykres 19. Podmioty zarejestrowane w REGON w podregionach województwa kujawsko-pomorskiego wg rodzaju prowadzonej działalności w 2010 r.

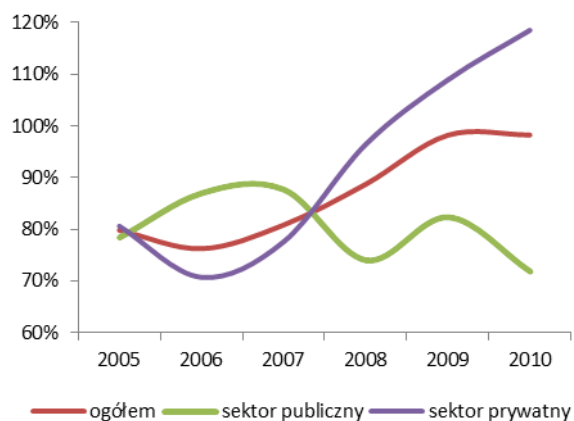
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Nieco korzystniejszy obraz wyłania się z analizy nakładów inwestycyjnych w regionie. W szczególności, wyższa od ogólnopolskiej jest relacja nakładów inwestycyjnych do PKB, a poziom nakładów na 1 pracującego - zbliżony. W 2010 r. wyniosły one 19,5 tys. zł, stanowiąc ponad 98% przeciętnej wartości tego wskaźnika w kraju. Szczególnie pozytywnie należy ocenić sytuację przedsiębiorstw prywatnych. W województwie kujawsko-pomorskim w ostatnich latach widoczny był znaczny wzrost ich nakładów inwestycyjnych w relacji do regionalnego PKB: od 7,5% 2006 r. do prawie 12% trzy lata później (Wykres 20. Publiczne i prywatne nakłady inwestycyjne w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2001-2009 (w % PKB)). Od 2008 r. odsetek ten jest wyższy od krajowego. Wynika to jednak ze spadku inwestycji ogółu firm krajowych w latach 2009-2010 niż z bardzo dynamicznego odrabiania zapóźnienia przez przedsiębiorstwa w województwie kujawsko-pomorskim.

Wykres 20. Publiczne i prywatne nakłady inwestycyjne w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2001-2009 (w % PKB).

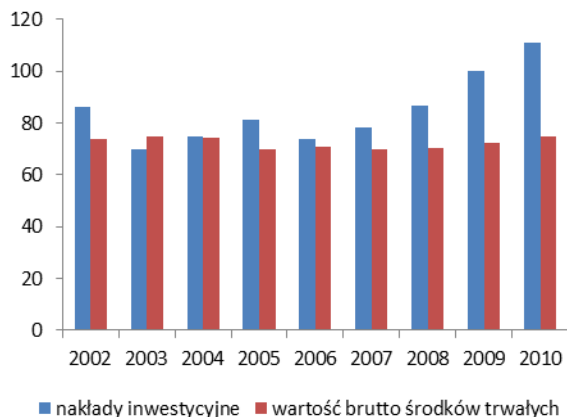

Wykres 21. Nakłady inwestycyjne na 1 pracującego w województwie kujawsko-pomorskim w relacji do kraju w latach 2005-2010 (w %).

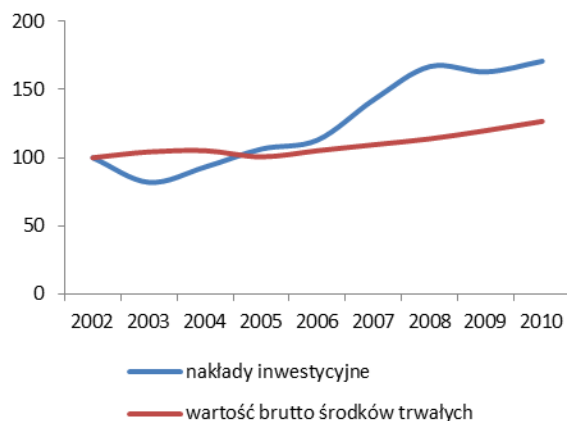

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 22. Nakłady inwestycyjne i środki trwałe przedsiębiorstw na 1 mieszkańca w regionie kujawsko-pomorskim w relacji do kraju w latach 2002-2010 (w %).

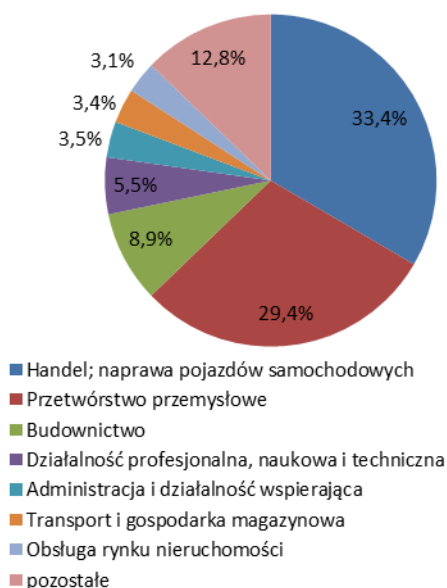
Wykres 23. Nakłady inwestycyjne i środki trwałe przedsiębiorstw na 1 mieszkańca w regionie kujawsko-pomorskim w latach 2002-2010 (2002 r.=100, z uwzględnieniem deflatora inwestycji).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: wrzesień 2012.

Wzrost nakładów inwestycyjnych idzie jednak w parze z wyrównywaniem wartości środków trwałych firm, znów przyjmując średnią dla kraju jako punkt odniesienia. Wskaźnik cały czas utrzymywał się ok. 75%, co wskazuje na bardzo duże zaległości regionu w tym względzie.

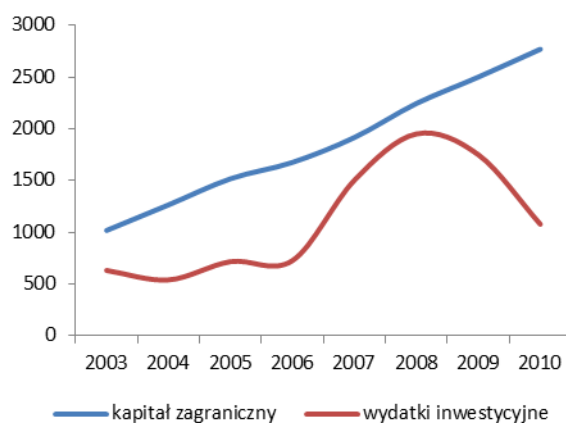
Wykres 24. Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego zarejestrowane w REGON w województwie kujawsko-pomorskim w lutym 2012 r. według branż działalności.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.
Pobrano: czerwiec 2012.

Pozytywny wpływ na rozwój regionu mają inwestujące na jego terenie przedsiębiorstwa zagraniczne, choć skala ich inwestycji w porównaniu z pozostałymi województwami nie jest duża. Województwo kujawsko-pomorskie w analizowanym okresie cechowało się przeciętną wśród województw liczbą tego typu podmiotów oraz wartością zaangażowanego w nich kapitału. W lutym 2012 r. w regionie zarejestrowanych było 1717 firm z udziałem kapitału zagranicznego, a więc o ponad 1,8% niż rok wcześniej. Według danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy, ponad 60% z nich prowadziło działalność związaną z handlem i naprawą pojazdów samochodowych oraz z przetwórstwem przemysłowym. 9% prosperowało w branży budowniczej, a ponad 5% w dziedzinie działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej.

\Wykres 25. Kapitał zagraniczny oraz wydatki inwestycyjne przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2003-2010 (w mln zł).

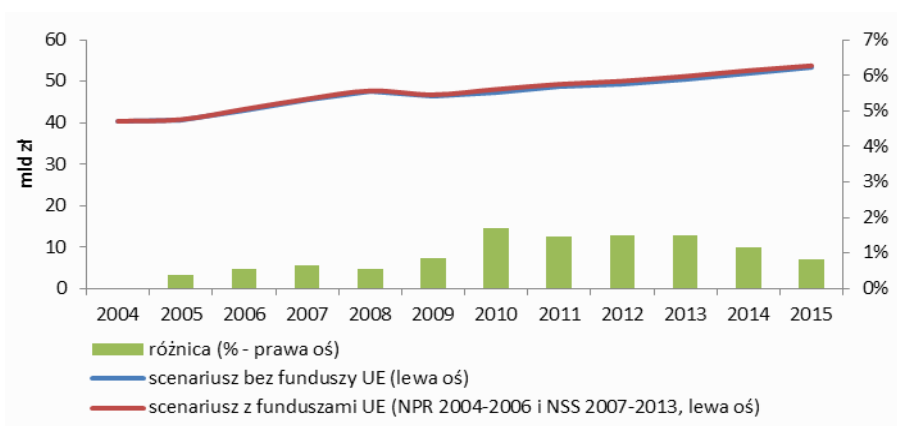

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

4.1.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Zarówno w obecnej, jak i w poprzedniej perspektywie finansowej UE, ponad jedna czwarta dostępnych środków na szczeblu ogólnopolskim ukierunkowana została na bezpośrednie wsparcie sektora przedsiębiorstw. Oddziaływanie tego typu instrumentów można zaobserwować nie tylko na poziomie poszczególnych przedsiębiorstw-beneficjentów, lecz także na poziomie regionalnej gospodarki. Symulacje modelu EUImpactMOD sugerują, że działania wspierające sektor produkcyjny w ramach NPR 2004-2006 oraz NSS 2007-2013 w zauważalny sposób przyczyniły się do wzrostu realnego PKB w województwie kujawsko-pomorskim (ok. 1,5% w roku 2011 r.).

Wykres 26. Wpływ funduszy UE związanych z bezpośrednim wsparciem przedsiębiorstw na poziom realnego PKB w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2015.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie analiz IBS dla MRR.

Wsparcie inwestycji ukierunkowanych na podnoszenie konkurencyjności przedsiębiorstw realizowane jest w obecnej perspektywie finansowej przy pomocy następujących instrumentów:

- Działanie 4.3 RPO WK-P *Rozwój komercyjnych e-usług*;
- Działanie 5.1 RPO WK-P *Rozwój instytucji otoczenia biznesu*;
- Działanie 5.2 RPO WK-P *Wsparcie inwestycji przedsiębiorstw*;
- Działanie 5.3 RPO WK-P *Wspieranie przedsiębiorstw w zakresie dostosowania do wymogów ochrony środowiska*;
- Działanie 5.5 RPO WK-P *Promocja i rozwój markowych produktów*;
- Działanie 5.6 RPO WK-P *Kompleksowe uzbrojenie terenów pod inwestycje*;
- Działanie 6.2 RPO WK-P *Rozwój usług turystycznych i uzdrowiskowych*;
- Działanie 6.2 PO KL *Wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samozatrudnienia*.

Największe środki zostały przeznaczone na realizację projektów w ramach Działania 5.2. Jest ono zarazem najbardziej popularnym wśród beneficjentów – do 19.06.2012 r. dofinansowanych zostało 477 przedsięwzięć. Wszystkie projekty mają charakter bezzwrotnych dotacji i polegają w większości na podnoszeniu konkurencyjności beneficjentów poprzez inwestycje w nowy sprzęt, urządzenia, oprogramowanie itp. Wsparcie było najczęściej udzielane przedsiębiorstwom z branż produkcyjnych oraz przemysłowych, w mniejszym stopniu z budownictwa oraz nieruchomości. Wartość ponad 42% projektów z niniejszego Poddziałania przewyższała 800 tys. zł. Wśród przedsięwzięć najmniej kosztochłonnych – do 200 tys. zł dominowały firmy świadczące usługi w obszarze ochrony zdrowia.⁷ Zauważalna jest znaczna dysproporcja w rozkładzie przestrzennym projektów – najwięcej zostało zrealizowanych w dużych miastach oraz w sąsiadujących z nimi gminach.

⁷ Analiza kierunków wsparcia udzielonego mikroprzedsiębiorcom w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013, 2011. Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, 2011, Toruń.

Projekty w ramach Działania 6.2 PO KL były związane przede wszystkim z pobudzaniem przedsiębiorczości – jako jednym z elementów aktywnych polityk rynku pracy realizowanych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Warto zwrócić uwagę na dwie edycje projektu *Wiejskie Mini Inkubatory Przedsiębiorczości*, którego cel główny obejmował wsparcie inicjatyw na rzecz tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich. Jest to interesujący kierunek interwencji, szczególnie biorąc pod uwagę znaczną dysproporcję poziomu rozwoju przedsiębiorczości pomiędzy obszarami wiejskimi a miejskimi oraz problemy na regionalnym rynku pracy. Działania te jednak nie doprowadziły do sytuacji, w której można by mówić o wyraźnej poprawie poziomu przedsiębiorczości w gminach wiejskich. Gminy o najniższych wartościach wskaźników gospodarczych nie są w stanie podnieść swojej przedsiębiorczości oraz pozycji społeczno-gospodarczej na tyle, by dorównać gminom o średnim poziomie rozwoju. W ostatnich latach wyraźnie swoją pozycję poprawiły jedynie dwie gminy: Tuchola (nie będąca gminą wiejską) oraz Osielsko (leżąca w strefie suburbanizacyjnej Bydgoszczy). Interwencja związana z podnoszeniem przedsiębiorczości na wsiach odnosi się najczęściej do sfery mikroprzedsiębiorstw. Najwięcej projektów mających na celu ich wsparcie jest realizowanych w ramach PROW.⁸

W ramach Działania 5.1 RPO WK-P wsparto dotychczas 12 projektów o średniej wartości ok. 14,6 mln zł. Celem 11 z nich było zwiększanie dostępności przedsiębiorstw z województwa kujawsko-pomorskiego do różnorodnych zwrotnych instrumentów finansowania inwestycji: pożyczek udzielanych na preferencyjnych warunkach oraz poręczeń i gwarancji kredytowych. Warto także zauważyć, że województwo kujawsko-pomorskie jest jednym z pięciu polskich województw, które zdecydowały się na zastosowanie mechanizmów Inicjatywy JEREMIE.

Pozostałe Działania 5 osi RPO WK-P⁹ związane z rozwojem przedsiębiorczości koncentrowały się na dostosowywaniu działalności przedsiębiorstw do wymogów ochrony środowiska (Działanie 5.3), promocji regionu oraz jego produktów (Działanie 5.5), a także na przygotowywaniu terenów pod przyszłe inwestycje (Działanie 5.6). Szczególną uwagę zwraca ostatnie z nich, którego projekty są przeciętnie najbardziej kosztochłonne. Dotyczą one budowy, rozbudowy oraz wyposażania w infrastrukturę regionalnych parków przemysłowych oraz obszarów gospodarczych. Mają one zapewnić przedsiębiorcom dogodne warunki do prowadzenia działalności, zwiększając tym samym atrakcyjność inwestycyjną województwa.

W działaniu 6.2 RPO WK-P *Rozwój usług turystycznych i uzdrowiskowych* beneficjenci mogą aplikować o fundusze na projekty przyczyniające się do wzrostu znaczenia usług turystycznych, inwestycje infrastrukturalne niezbędne turystyce oraz wsparcie w zakresie promocji, informacji turystycznej oraz kreowania markowych i unikatowych produktów turystycznych. Dotychczas wsparcie uzyskały przede wszystkim przedsięwzięcia polegające na budowie hoteli, pensjonatów i infrastruktury uzdrowiskowej.

⁸ *Ewaluacja wpływu realizowanych projektów w ramach wybranych programów z perspektywy 2007-2013 na przekształcenia obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim*, PSDB, Warszawa, 2011.

⁹ Nie licząc działania 5.4 *Wzmocnienie regionalnego potencjału badań i rozwoju technologii*, które opisane zostało w części dotyczącej innowacyjności.

Analizując interwencję mającą na celu wzrost przedsiębiorczości regionu, należy również wspomnieć o Działaniu 4.3 RPO WK-P. Obejmuje ono rozwój komercyjnych e-usług, a więc dotyczy zarówno tematyki wspierania przedsiębiorczości, jak i innowacyjności regionu. Projekty odbywające się w ramach Działania 4.3 dotyczą wdrażania nowoczesnych usług oraz technologii, tworzenia i modernizowania systemów informatycznych oraz rozwoju szeroko pojętego e-handlu.

Tabela 9. Działania związane z rozwojem przedsiębiorczości w ramach programów unijnych

Działanie	Liczba projektów	Łączna wartość projektów (zł)	Średnia wartość projektu (zł)	Największe projekty
4.3 RPO WK-P	58	23 582 886	406 601	<i>Uruchomienie nowego serwisu internetowego RADIALO.DE – rozwój działalności OPONEO.PL SA na rynku niemieckim i polskim dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii IT w dziedzinie e-usług oraz elementów telepracy (1,2 mln zł)</i>
5.1 RPO WK-P	12	175 480 112	14 623 343	<i>Zwiększenie dostępności przedsiębiorstw z regionu kuj.-pom. do kapitału w ramach JEREMIE (39,8 mln zł), Zwiększenie dostępności MSP z woj. kuj.-pom. do kredytu bankowego poprzez poręczenia Kujawsko-Pomorskiego Funduszu Poręczeń Kredytowych Sp. z o.o. (38,4 mln zł)</i>
5.2 RPO WK-P	477	821 027 695	1 721 232	<i>Wzrost konkurencyjności firmy Kopalnia Żwiru i Piasku – E. Kowalczyk, D. Kowalczyk Spółka Jawna poprzez budowę dwóch generatorów energii wiatrowej w miejscowości Ludków (11,5 mln zł), Zakup nieruchomości zabudowanej, maszyn i sprzętu rehabilitacyjnego w celu dywersyfikacji działalności przedsiębiorstwa PROJAN w Toruniu (12 mln zł)</i>
5.3 RPO WK-P	10	11 109 177	1 110 918	<i>Budowa stanowiska pasywacji wraz z urządzeniami technologicznymi do obróbki popłuczyn oraz zagospodarowanie terenu (2,5 mln zł)</i>
5.5 RPO WK-P	213	49 168 294	230 837	<i>Promocja marki Województwa Kujawsko-Pomorskiego przez organizację przedsięwzięć promocyjnych i rocznicowych w 2011 roku (8 mln zł), Wsparcie promocji rozwoju markowych produktów dla przedsiębiorców Województwa Kujawsko-Pomorskiego (7,7 mln zł)</i>
5.6 RPO WK-P	7	132 312 821	18 901 831	<i>Rozbudowa infrastruktury Bydgoskiego Parku Przemysłowego (43,5 mln zł), Włocławska Strefa Rozwoju Gospodarczego – Park Przemysłowo-Technologiczny (32,8 mln zł)</i>
6.2 RPO WK-P	38	341 537 445	8 987 828	<i>Rozwój usług turystycznych w regionie poprzez budowę i wyposażenie czterogwiazdkowego hotelu Stara Farbiarnia w Bydgoszczy (38,6 mln zł), Uruchomienie Centrum Hotelowo-Konferencyjnego na terenie zespołu pałacowo-parkowego w Turznie (29,2 mln zł)</i>
6.2 PO KL	17	75 165 277	4 421 487	<i>Zostań swoim szefem (16,9 mln zł), Masz pomysł - załóż firmę (16,2 mln zł)</i>

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012

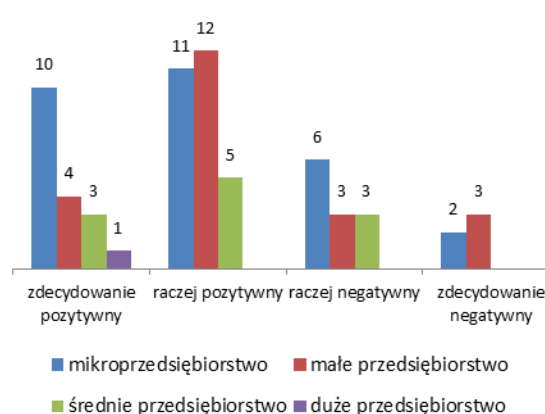
Dotychczasowa interwencja w dziedzinie uzbrojenia terenów pod inwestycje w ramach działania 5.6 RPO WK-P miała według JST niewielki pozytywny wpływ, przy czym najlepiej oceniali ją przedstawiciele gmin miejskich i miejsko-wiejskich. Na wsparcie dozbrajania terenów przeznaczono łącznie 45,8 mln euro. Wnioski ewaluacji wewnętrznej IZ RPO WK-P¹⁰ potwierdzają jednak zdanie beneficjentów odnośnie niewielkiego pozytywnego wpływu interwencji, wskazując na małą liczbę przedsiębiorstw, decydujących się podjąć działalność gospodarczą na tych terenach. Jedną z możliwych przyczyn niskiej efektywności wsparcia jest słaba promocja uzbrojonych obszarów.

Środki europejskie generalnie prowadziły do polepszenia kondycji przedsiębiorstw. Potwierdzają to wyniki badania CATI, z których wynika, że firmy, którym udało się skorzystać ze środków unijnych w latach 2007-2011, generalnie zanotowały nieco lepszą kondycję finansową przez ostatni rok niż przedsiębiorstwa, które nie skorzystały z tego wsparcia (Wykres 27). Dzięki funduszom unijnym przedsiębiorstwa otrzymały ok. 1 mld wsparcia na cele inwestycyjne (ok. 16 % nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw w 2010 r.), co istotnie przyczyniło się do wzrostu inwestycji przedsiębiorstw w ostatnich latach – z poziomu 70% średniej krajowej, aż do wyniku ją przekraczającego, co zostało opisane w diagnozie. Pomimo tego rokującego wyniku, poziom przedsiębiorczości w regionie jest niższy niż średnio notowany w Polsce, a luka ta cały czas się pogłębia.

Wykres 27. Ocena kondycji firmy w ciągu ostatniego roku a korzystanie w latach 2007-2011 ze środków UE.

Wykres 28. Ocena wpływu środków unijnych w podziale na wielkość firm.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

W wywiadach pojawiały się jednak głosy, że dotacje dla MŚP naruszają równowagę rynku, a na część zrealizowanych inwestycji z dotacji i tak beneficjenci przeznaczyliby środki. Panowało przekonanie, że nabór przeprowadzony w 2010 r., którego celem była pomoc małym firmom

¹⁰ Analiza udzielonego wsparcia ze środków EFRR w ramach działania 5.6 Kompleksowe uzbrojenie terenów pod inwestycje RPO WK-P na lata 2007-2013, Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, 2012, Toruń.

w przetrwaniu okresu spowolnienia gospodarczego nie doprowadził do wzrostu wartości dodanej z sektora przedsiębiorczości. Ponadto twórcy polityki regionalnej byli zdania, że ogłoszenie naboru nieuwzględnionego w harmonogramie naruszyło zaufanie tych przedsiębiorców, którzy założyli ubieganie się o dotacje w innym okresie.

Ramka 1. Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna

W województwie kujawsko-pomorskim znajduje się 8 z 20 podstref Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej - Grudziądz, Świecie, Bydgoszcz, Łysomice, Toruń, Kowalewo Pomorskie oraz Barcin. Pozostałe podstrefy znajdują się na terenach województwa pomorskiego (10) oraz zachodniopomorskiego i wielkopolskiego (po 1). Przedsiębiorstwa prosperujące w PSSE mogą liczyć na preferencyjne warunki prowadzenia działalności, wśród których najbardziej atrakcyjnymi są zwolnienia podatkowe. W województwie kujawsko-pomorskim, w zależności od wielkości przedsiębiorstwa, stopa maksymalnego zwrotu z tytułu kosztów nowej inwestycji bądź utworzenia nowych miejsc pracy wynosi od 50 do 70%.

Spośród ok. 7,3 mld zł nakładów inwestycyjnych poniesionych w PSSE, niespełna 45% przypadło na jej kujawsko-pomorską część. Aż 92% środków przeznaczonych na inwestycje pochodzi w niej spoza Polski. Dominuje kapitał holenderski oraz japoński, które stanowią niespełna 45% ogółu.

W województwie kujawsko-pomorskim swoją działalność ulokowały trzy spośród czterech największych firm PSSE – holenderskie Mondi (branża papiernicza), francuskie Lafarge (branża budowlana) oraz japoński Sharp (branża elektroniczna). Ogółem, w kujawsko-pomorskiej części PSSE w marcu 2012 r. działalność prowadziło 25 firm, spośród których aż 12 prosperowało w podtoruńskich Łysomicach a 5 w podstrefie bydgoskiej. Spośród ok. 18 800 osób zatrudnionych w kwietniu 2012 r. w PSSE, ponad 35% pracowało w przedsiębiorstwach w województwie kujawsko-pomorskim.

Najbardziej pozytywnie należy ocenić funkcjonowanie PSSE w podstrefie łysomickiej, gdzie swoją działalność ulokowały firmy z branży nowoczesnych technologii oraz przemysłu o ogólnoświatowej renomie, jak: Sharp, Orion, Tokai Okaya, Sohbi Craft, Sumika Electronic Materials, Kimoto czy Tensho.

PSSE jest narzędziem przyciągającym zagraniczne inwestycje do regionu i istotnie wpływającym na jego atrakcyjność inwestycyjną. Działalność inwestycyjna na obszarze PSSE zwiększa krajowy oraz międzynarodowy prestiż województwa, poprawia sytuację na regionalnym rynku pracy oraz zwiększa innowacyjność regionu.

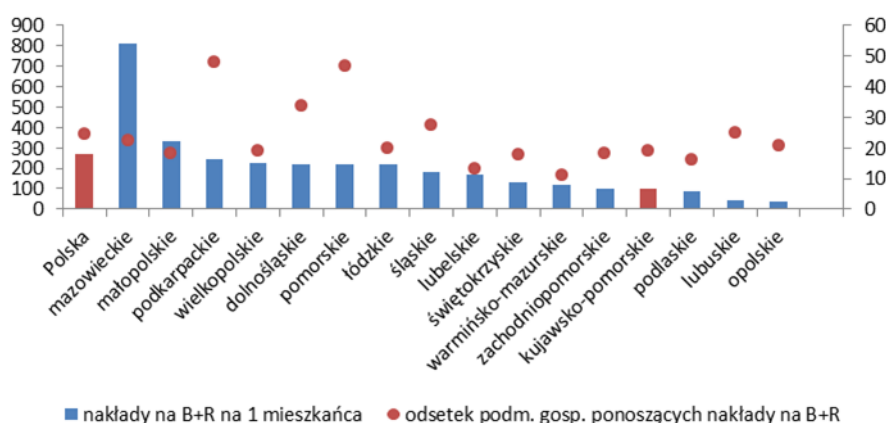
Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.strefa.gda.pl oraz www.paiz.gov.pl. Pobrano: czerwiec 2012.

4.2 Innowacyjność i potencjały gospodarcze województwa

4.2.1 Diagnoza sytuacji dotychczasowej

Innowacyjność gospodarki województwa kujawsko-pomorskiego pozostaje niska. Wszystkie wskaźniki dotyczące działalności badawczo-rozwojowej oraz innowacyjności stawiają region w niekorzystnej pozycji zarówno w porównaniu do Polski, jak i do większości innych województw. Na działalność związaną z B+R przeznaczane są relatywnie niewielkie środki i jest ona prowadzona przez stosunkowo mały odsetek przedsiębiorstw. Nakłady na B+R przypadające na jednego mieszkańca wyniosły w 2010 r. niespełna 99 zł, będąc prawie 3 razy niższymi niż średnio w Polsce. Był to czwarty najniższy wynik wśród województw. Te same nakłady w relacji do PKB wynosiły w 2009 r. 0,56%, będąc o 0,12 p. proc. niższymi od wartości krajowej. W porównaniu z 2006 r. zarówno w przypadku regionu, jak i Polski, odnotowano jedynie niewielki wzrost.

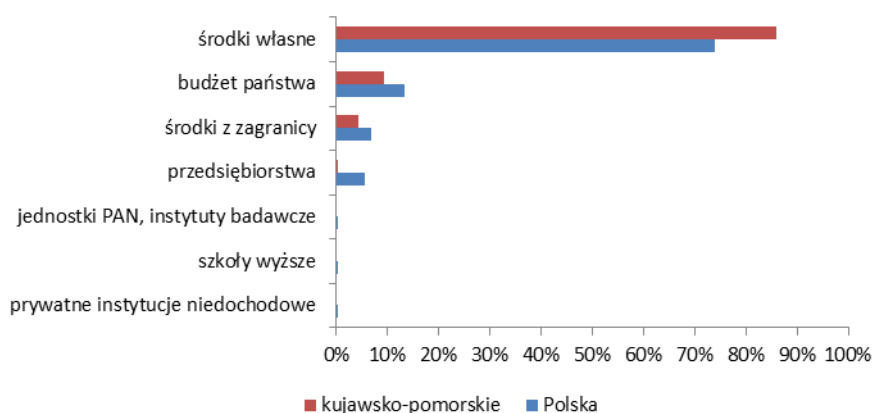
Wykres 29. Nakłady na B+R w zł na jednego mieszkańca (wykres kolumnowy, lewa oś) oraz procentowy udział podmiotów gospodarczych ponoszących nakłady na działalność B+R wśród ogółu podmiotów (wykres punktowy, prawa oś) w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Podobnie jak w całym kraju, ponad dwie trzecie nakładów na działalność B+R w województwie kujawsko-pomorskim pochodziło z sektora publicznego. Źródłem prawie 60% środków na B+R był sektor szkolnictwa wyższego, co świadczy o względnie dużej aktywności kujawsko-pomorskich uczelni. Niewielkie w porównaniu z Polską środki pochodziły natomiast z sektora rządowego. Znacznie niższy niż średnio w kraju (19% przy 24%) był również w regionie odsetek przedsiębiorstw ponoszących nakłady na działalność B+R.

Wykres 30. Nakłady w sektorze przedsiębiorstw na działalność B+R w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Generalnie, działalność B+R polskich przedsiębiorstw jest w ogromnej większości finansowana ze środków własnych. Udział ten jest szczególnie wysoki w województwie kujawsko-pomorskim, gdzie nakłady z tego źródła w 2010 r. stanowiły prawie 86% ogólnej struktury finansowania. Do istotnych, lecz niższych niż w skali kraju źródeł finansowania działalności B+R firm w regionie zaliczały się również środki z budżetu państwa oraz z zagranicy. W porównaniu z resztą kraju, bardzo mały udział stanowiły nakłady pochodzące z przedsiębiorstw transferowane do innych jednostek badawczo-rozwojowych (na Wykres 30 zaznaczono jako przedsiębiorstwa).

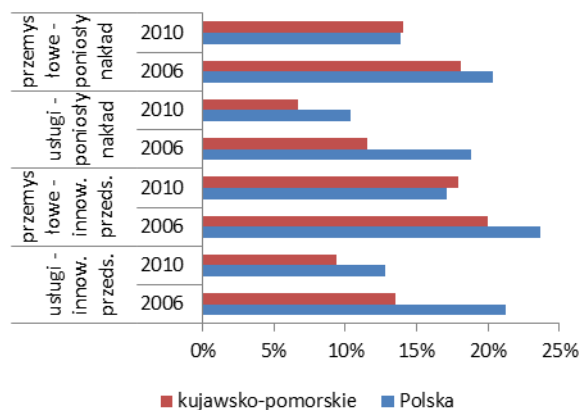
Niewielkie nakłady oraz liczba podmiotów zajmujących się działaniami związanymi z B+R przekładają się na niską liczbę zatrudnionych w tej branży. W województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r. na każde 1000 osób zatrudnionych jedynie 3 osoby zatrudnione były w dziedzinie B+R (w Polsce 4,6). W porównaniu z 2006 r., w kraju liczba ta wzrosła, a w województwie zmalała. W obydwu przypadkach najwięcej zatrudnionych w branży B+R pochodziło z sektora szkolnictwa. Na drugim miejscu w regionie znajdowali się pracujący w sektorze przedsiębiorstw, a w kraju ogółem – pracujący w sektorze rządowym.

Największą część wydatków badawczo-rozwojowych w województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w Polsce, przeznaczono na badania z dziedziny branży inżynieryjnej i technicznej oraz przyrodniczej. W porównaniu do krajowej struktury wydatków, w regionie znacznie większy udział miały nakłady na badania z dziedziny nauk społecznych. Mając na uwadze wysokość środków przeznaczanych na B+R per capita, na przeciętnego mieszkańca województwa kujawsko-pomorskiego przypada rocznie jedynie 3 zł na badania z dziedzin medycznych (przy 28 zł w Polsce), 25 zł na badania z nauk przyrodniczych (przy 67 zł) oraz 37 zł na badania inżynieryjne (przy 128 zł). Jest to niekorzystne zjawisko mając na uwadze znikomy udział innowacji z branż NBIC – nanotechnologii, biotechnologii, informatyki i kognitywistyki, uznanych za decydujące w kwestii rozwoju „nowej fali innowacji” i będących zarazem wyznacznikiem rozwoju sektora nauki w regionach.

Wykres 31. Udział procentowy nakładów na poszczególne dziedziny nauki w ramach wydatków badawczo-rozwojowych w 2010 r.

Wykres 32. Odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych oraz przedsiębiorstw, które poniosły nakład na działalność innowacyjną według typu w 2010 r.

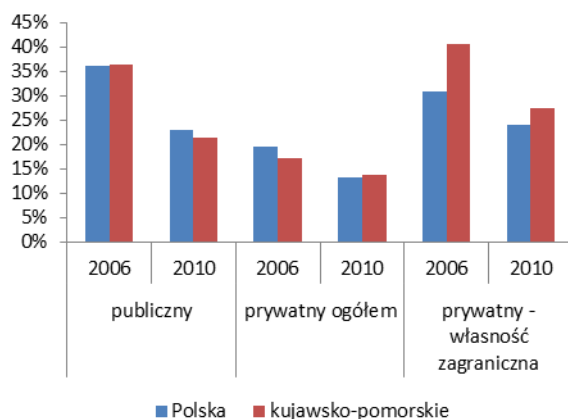
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Nieco lepiej niż w przypadku działalności badawczo-rozwojowej w województwie kujawsko-pomorskim wygląda poziom innowacyjności przedsiębiorstw. Za innowacyjne w skali kraju można uznać kujawsko-pomorskie firmy przemysłowe. Należy jednak zwrócić uwagę, że zarówno w przypadku województwa, jak i Polski, udział firm innowacyjnych jest obecnie wyraźnie niższy niż w poprzednich latach. Malejący udział przedsiębiorstw innowacyjnych oraz ponoszących nakłady na działalność innowacyjną w kraju i województwie jest zjawiskiem niepokojącym w kontekście krajowej oraz regionalnej gospodarki. Odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych w regionie wśród firm usługowych wynosił w 2010 r. ponad 9%, a wśród firm przemysłowych niecałe 18%. W pierwszym przypadku była to wartość o ok. 3,5 p. proc. niższa niż w Polsce, a w drugim minimalnie wyższa. W tym samym roku odsetek firm usługowych, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną wyniósł ok. 6,5% (Polska – ponad 10%), a przemysłowych 14% (Polska – niespełna 14%).

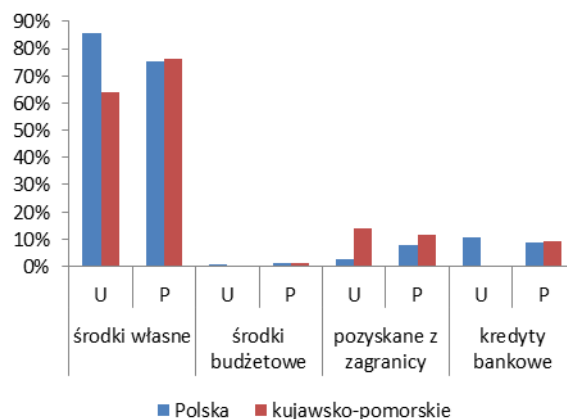
Zarówno w skali krajowej, jak i regionalnej, odsetek przedsiębiorstw przemysłowych, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną jest wyższy wśród podmiotów z sektora publicznego niż prywatnego. W obydwu przypadkach w roku 2010 był on niższy niż w 2006 r. Porównując region z krajem, odsetek firm przemysłowych prywatnych w województwie kujawsko-pomorskim, które poniosły nakład na działalność związaną z innowacjami był minimalnie wyższy, natomiast przedsiębiorstw przemysłowych publicznych - o 1,5 p. proc. niższy.

Zagraniczne przedsiębiorstwa przemysłowe prowadzące działalność na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego od lat cechuje duża, wyższa niż przeciętnie w Polsce innowacyjność. Odsetek tego typu firm zlokalizowanych w regionie, ponoszących nakłady na innowacyjność w 2010 r. wynosił 27,4%, będąc o prawie 3,5 p. proc. wyższym niż w Polsce (Wykres 33. Przedsiębiorstwa przemysłowe z poszczególnych sektorów własności, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną w latach 2006 i 2010 (%)). Cztery lata wcześniej nakłady na innowacyjność w regionie poniosło natomiast prawie 41% przedsiębiorstw przemysłowych z właścicielem zagranicznym (o 10 p. proc. więcej niż przeciętnie w Polsce). Należy uznać to za pozytywne zjawisko, które docelowo może mieć wpływ na innowacyjność całego regionu.

Wykres 33. Przedsiębiorstwa przemysłowe z poszczególnych sektorów własności, które poniosły nakłady na działalność innowacyjną w latach 2006 i 2010 (%).

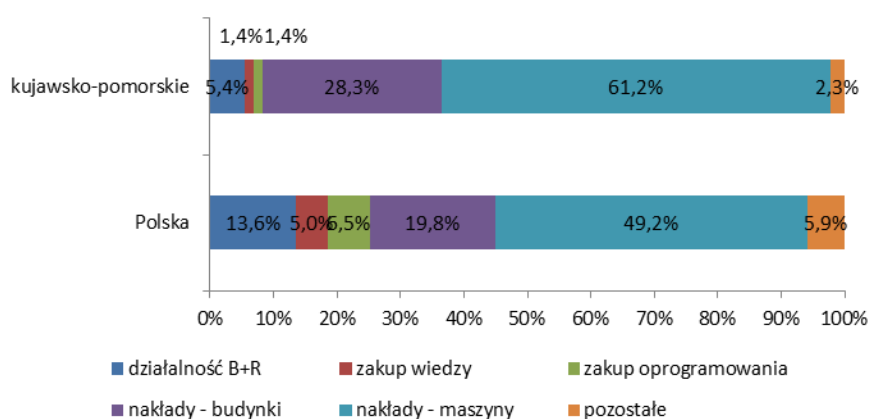

Wykres 34. Nakłady na działalność innowacyjną według źródeł finansowania w roku 2010 (%)¹¹.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 35. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach według rodzaju zakupu w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Zdecydowana większość nakładów na działalność innowacyjną w województwie kujawsko-pomorskim, szczególnie wśród przedsiębiorstw przemysłowych, pochodzi ze środków własnych. Ocena tej sytuacji nie jest jednoznaczna – z jednej strony niezależność kujawsko-pomorskich przedsiębiorstw od środków zewnętrznych jest korzystna, z drugiej - firmy z regionu cechuje zbyt mały potencjał finansowy, by uzyskać przewagi konkurencyjne na rynku. Firmy z województwa kujawsko-pomorskiego charakteryzuje wysoki, wyraźnie wyższy od krajowego, odsetek nakładów pozyskanych z zagranicy. Największa część nakładów na działalność innowacyjną

¹¹ U – przedsiębiorstwa usługowe, P – przedsiębiorstwa przemysłowe

w przedsiębiorstwach (usługowych i przemysłowych łącznie) była w roku 2010 przeznaczona na zakup maszyn (ponad 60% w województwie, niemal 50% w Polsce) oraz na zakup budynków, pomieszczeń itp. (niespełna 30% w województwie, ok. 20% w Polsce). W porównaniu do kraju, w województwie kujawsko-pomorskim wyraźnie niższe są wydatki związane z zakupem wiedzy, oprogramowania oraz z działalnością B+R.

W analizie dotyczącej przedsiębiorczości oraz innowacyjności regionu należy także uwzględnić potencjalne obszary specjalizacji województwa kujawsko-pomorskiego. Przegląd danych kontekstowych oraz dotychczas podejmowanych działań znajduje się w poniższej ramce.

Ramka 2. Specjalizacje gospodarcze województwa kujawsko-pomorskiego

Zdecydowana większość regionów nie jest wystarczająco silna, by móc konkurować w wymiarze krajowym oraz międzynarodowym w oparciu o wszystkie gałęzie regionalnej gospodarki.¹² Każdy z nich powinien rozwijać potencjał w oryginalnych dziedzinach, bazując na swoich mocnych stronach, wynikających z historii, tradycji przemysłowej, kultury lub położenia geograficznego. Zadania w tym zakresie dobrze wpisują się w kompetencje prowadzonej przez Samorząd Województwa polityki rozwoju. Konieczność specjalizacji gospodarczej jest także coraz silniej akcentowana na poziomie europejskim¹³ oraz krajowym.¹⁴

Dobrym punktem wyjścia do identyfikacji potencjalnych specjalizacji gospodarczych regionu są – pomimo relatywnie długiego czasu, który upłynął od ich uchwalenia - obowiązujące dokumenty strategiczne: Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego oraz Regionalna Strategia Innowacji.

Tabela 10. Działania zapisane w regionalnych dokumentach strategicznych województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie potencjalnych specjalizacji ekonomicznych regionu.

Specjalizacja	SRW	RSI
Innowacyjny przemysł oraz usługi	Działanie 1.1 Kreowanie warunków przedsiębiorczości i upowszechniania innowacji Działanie 2.3 Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego Działanie 3.1 Budowa społeczeństwa opartego na wiedzy	Działanie 1.3 Wspieranie innowacyjności w ważnych gospodarczo obszarach produkcji: branże: teleinformatyczna, biotechnologiczna, narzędziowa, elektroniczna, meblarska, poligraficzna przemysł: rolno-spożywczy, chemiczny, elektroniczny, elektrotechniczny, elektromechaniczny
Turystyka	Działanie 1.3 Promocja rozwoju turystyki	Działanie 3.4.4.1. Targi innowacyjno-turystyczne
Rolnictwo i przetwórstwo spożywcze	Działanie 1.2 Wzmacnianie konkurencyjności lokalnej gospodarki rolnej	Działanie 3.2.6 Nowoczesny system transferu innowacji w rolnictwie Działanie 1.3

¹² Sztorc E., Inteligentna specjalizacja – nowe wyzwanie dla regionów, Regioportal, Kraków, 2012.

¹³ *Strategie Badawcze i Innowacyjne Na Rzecz Inteligentnej Specjalizacji – arkusz informacyjny*, Komisja Europejska, Bruksela, 2012.

¹⁴ *Strategia innowacyjności i efektywności gospodarki* (projekt), Ministerstwo Gospodarki, 2011.

Wspieranie innowacyjności w ważnych gospodarczo obszarach produkcji: przemysł: rolno-spożywczy
--

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie dokumentów strategicznych województwa kujawsko-pomorskiego.

- Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego odnosi się do każdej z potencjalnych specjalizacji – w działaniach 1.1, 2.3 i 3.1 do innowacyjnego przemysłu oraz usług; w działaniu 1.3 do turystyki, a w działaniu 1.2 do rolnictwa i przetwórstwa spożywczego.
- Regionalna Strategia Innowacji, będąca dokumentem bardziej szczegółowym, w niemal każdym aspekcie w sposób pośredni porusza temat innowacyjności przemysłu i usług. Najważniejszym działaniem, które wprost sugeruje pożądane w województwie kierunki przemysłu jest 1.3 *Wspieranie innowacyjności w ważnych gospodarczo obszarach produkcji*. Wymienia się w nim branże: teleinformatyczną, biotechnologiczną, narzędziową, elektroniczną, meblarską oraz poligraficzną, a także przemysły: rolno-spożywczy, chemiczny, elektroniczny, elektrotechniczny, elektromechaniczny.

RSI zostało bardzo precyzyjnie podzielone na poddziałania. Znalazł się wśród nich postulat organizacji targów innowacyjno-turystycznych (3.4.4.1), co pośrednio obejmuje także tematykę drugiej potencjalnej specjalizacji - turystyki. Sektor rolno-spożywczy, prócz tego, że został umieszczony w kluczowych branżach wsparcia (działanie 1.3), ma rozwijać się dzięki wdrożeniu nowoczesnego systemu transferu innowacji w rolnictwie (działanie 3.2.6).

W 2008 r. *Przegląd Regionalny* Departamentu Koordynacji Programów Regionalnych MRR wskazał (na podstawie indeksu niepodobieństwa P. Krugmana), że struktura gospodarcza województwa kujawsko-pomorskiego należy do najbardziej zbliżonych do ogólnopolskiej¹⁵. Pozwala to na przyjęcie wstępnego założenia o braku wyraźnej specjalizacji regionalnej, jaką posiadają np. województwo śląskie (górnictwo i produkcja energii) czy mazowieckie (usługi biznesowe).

W zakresie specjalizacji regionalnej przemysłu i usług, która mogłaby służyć jako punkt wyjścia do wytyczenia przyszłego, innowacyjnego kursu województwa, województwo kujawsko-pomorskie znalazło się, wraz z województwem wielkopolskim, na jednym z ostatnich miejsc. Podobnie „bezbarnie” wypadł cały jego obszar w analizie sporządzonej w podziale na podregiony. Oczywiście należy też wziąć poprawkę na system klasyfikacji branż według sekcji PKD, zastosowany w publikacji MRR – dlatego też potencjalnych specjalizacji regionu należy szukać na bardziej szczegółowym poziomie.

Specjalizacja przemysłowa

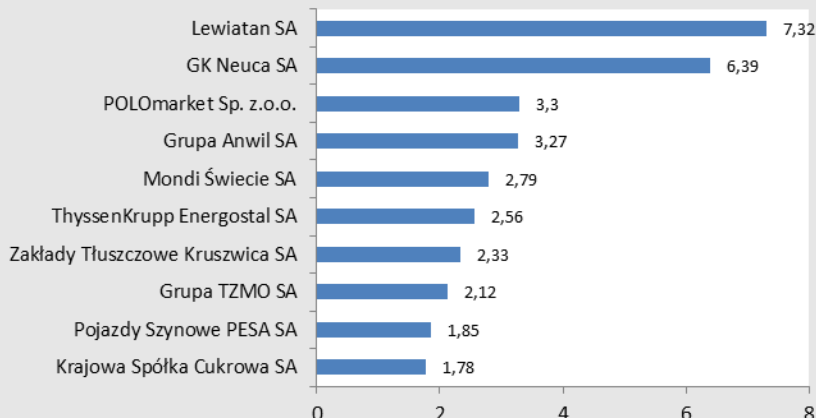
Analizując mocne strony przemysłu i usług – województwo kujawsko-pomorskie należy uznać za region zdecydowanie przemysłowy. Występuje bardzo duża różnica pomiędzy odsetkiem firm usługowych i przemysłowych, które wdrażały innowacje (większą zanotowało jedynie województwo warmińsko-mazurskie)¹⁶ na korzyść tych drugich.

¹⁵ Przegląd Regionalny nr 2 – Doświadczenia i Szanse Regionów, MRR, Warszawa, 2008.

¹⁶ Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2008-2010, GUS, Szczecin, 2012.

Wykres 36. Przedsiębiorstwa w województwie kujawsko-pomorskim z najwyższymi przychodami ze sprzedaży w 2011 r. [mld zł]

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Rankingu 500 Największych Firm w 2011 r. wg Polityki

Także siedem spośród dziesięciu największych przedsiębiorstw (według osiąganego przychodu ze sprzedaży w 2011 r.)¹⁷ inwestujących w regionie działa w branżach przemysłowych. Były to firmy sektora chemicznego (GK Neuca, Grupa TZMO, Grupa Anwil), maszynowego (PESA), spożywczego (Zakłady Tłuszczowe Kruszwica, Krajowa Spółka Cukrowa) oraz papierniczego (Mondi). W 2011 r. podregion bydgosko-toruński zajął szóstą lokatę pod względem atrakcyjności prowadzenia działalności przemysłowej (wyprzedzając m.in. podregiony krakowski, poznański i warszawski)¹⁸.

W regionie istotną rolę odgrywa przemysł chemiczny. Trzy spośród dwudziestu największych przedsiębiorstw w województwie pochodzą z tej właśnie branży (Grupa Neuca, Anwil, Grupa TZMO). Silnie rozwinięty jest przemysł sodowy (zakłady w Janikowie, Inowrocławiu). Jeden z klastrów (Bydgoski Klaster Przemysłowy) opiera się m.in. na produkcji tworzyw polimerowych i nowoczesnych narzędzi do przetwórstwa.

W zakresie przemysłu elektromaszynowego, województwo odpowiada za 20% polskiego eksportu¹⁹. W Bydgoszczy swoją siedzibę ma m.in. firma PESA, która pod względem wypracowanego zysku netto (215,2 mln zł) w 2011 r. stała się ogólnopolskim liderem w swojej branży²⁰. O potencjale regionu w sektorze elektroniki/high-tech decyduje przede wszystkim jedna inwestycja – Crystal Park, położony w Łysomicach (Pomorska SSE), gdzie firma Sharp i jej spółki-córki produkują metalowe komponenty do ekranów ciekłokrystalicznych, a Orion Electric Poland – ekrany ciekłokrystaliczne. W innych podstrefach SSE również ulokowali się czołowi przedstawiciele branż: papierniczej (Polpak w Grudziądzkiej, Mondi w Świeckiej), budowlanej i chemicznej (La Farge i Mapei w Barcinie), wyrobów medycznych i kosmetycznych (Plastica w Kowalewie Pomorskim).

Obszarom potencjalnych specjalizacji innowacyjnych przemysłów i usług dedykowane były dotychczas dwie osie Regionalnego Programu Operacyjnego (oś 4 i oś 5). Bezpośrednia interwencja województwa kujawsko-

¹⁷ Ranking 500 Największych Firm w 2011 r., Polityka, Warszawa, 2012.

¹⁸ Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów i Podregionów Polski, IBnGR, Gdańsk, 2011.

¹⁹ Atrakcyjność Inwestycyjna Regionów – Województwo Kujawsko-Pomorskie, PAIZ, Warszawa, 2011.

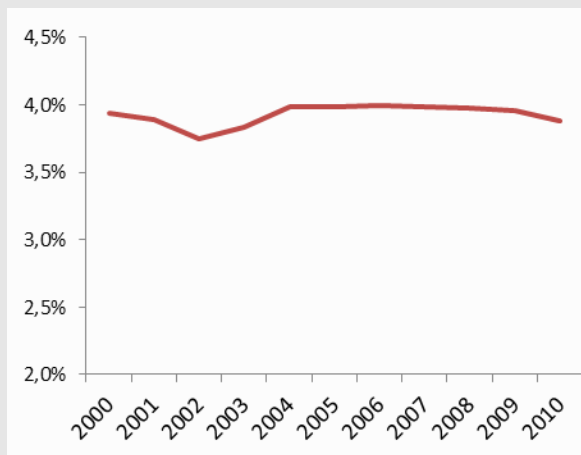
²⁰ Strona internetowa Centrum Obsługi Inwestora Województwa Kujawsko-Pomorskiego [www] <http://www.coi.kujawsko-pomorskie.pl/>, dostęp 21-06-2012.

pomorskiego w dziedzinie innowacyjności (poprzez Indykatywną Listę Projektów Kluczowych) zakładała przede wszystkim tworzenie i wsparcie instytucji otoczenia biznesu. Z działań 4.1 (*Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego*) i 5.4 (*Wzmocnienie potencjału sektora badań i rozwoju technologii*) przeznaczono 56,35 mln euro, m.in. na realizację Regionalnego Centrum Innowacyjności w Bydgoszczy, Włocławskiego Inkubatora Innowacji i Przedsiębiorczości, Centrum Nowoczesnych Technologii oraz Inkubatora Technologicznego w Toruniu.

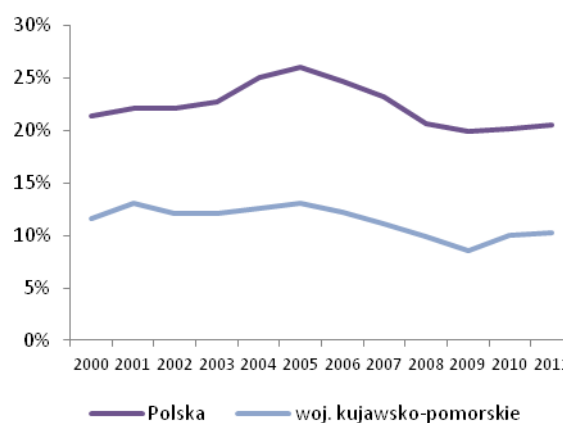
Turystyka

Chęć specjalizacji w obszarze usług turystycznych deklarowana jest przez niemal wszystkie polskie województwa. W wielu przypadkach, są to jednak postulaty trudne do realizacji w praktyce, m.in. z uwagi na brak dobrze przygotowanej oferty oraz wystarczająco wypromowanych produktów turystycznych. Zapisy regionalnych dokumentów strategicznych sugerują jednak, że Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego krytyczniej podchodzi do oceny własnego potencjału turystycznego.

Wykres 37. Udział województwa kujawsko-pomorskiego w krajowym ruchu turystycznym w latach 2000-2010.

Wykres 38. Udział turystów zagranicznych w całkowitej liczbie turystów w Polsce i woj. kujawsko-pomorskim w latach 2000-2011.

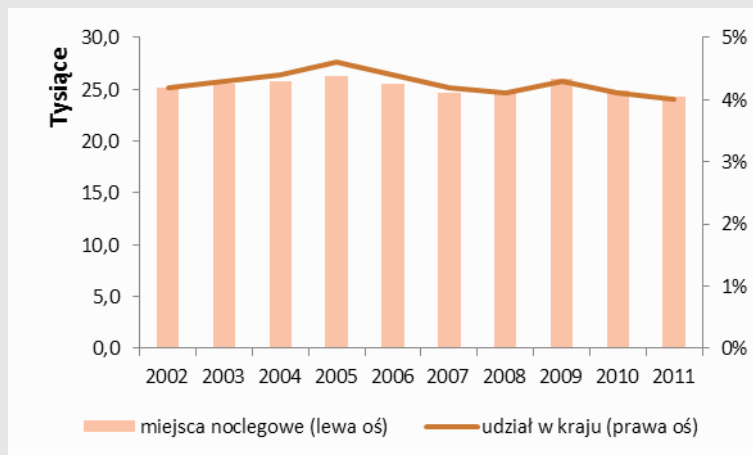

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W szczególności, w Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego zauważono, że zmiany modelu aktywności i spędzania wolnego czasu mogą niestety doprowadzić do wzrostu atrakcyjności sąsiednich województw (pomorskie, warmińsko-mazurskie), dysponujących lepszymi walorami naturalnymi.

Udział województwa kujawsko-pomorskiego w krajowym ruchu turystycznym w latach 2000-2010 oscylował wokół 4%, przy czym od roku 2006 notowany jest powolny spadek wartości tego wskaźnika. Podobna tendencja wystąpiła w przypadku udziału turystów zagranicznych, którego wartość przez cały badany okres była znacznie niższa od krajowego (zwykle ok. 10-12 p. proc.). Maksymalnie wyniósł on 13,1% w 2001 i w 2005 r. Od tamtego czasu spadał, aż do minimum (8,5%) w 2009 r.

Wykres 39. Miejsca noclegowe w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002-2011.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W województwie od 2009 r. zanotowano także spadek liczby miejsc noclegowych – zarówno w liczbach bezwzględnych (o 1749), jak i w ich krajowym udziale (z 4,3% do 4%). Region najwyższe wartości osiągał w pierwszej połowie ubiegłej dekady, co pozwala przypuszczać, że w obecnej chwili faktycznie może przegrywać konkurencję z innymi województwami.

Największy potencjał, istotny z punktu widzenia ewentualnej specjalizacji widzimy przede wszystkim w obecności uzdrowisk solankowych (Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec-Zdrój oraz potencjalne uzdrowisko – Marusza, gdzie solanki z uwagi na swe parametry należą do najlepszych w Europie). Szczególnie Ciechocinek posiada ugruntowaną markę. Znajduje się w nim 6 szpitali uzdrowiskowych, 11 sanatoriów uzdrowiskowych, przychodnie, a także rozliczne prywatne gabinety lekarskie, odnowy biologicznej oraz groty solne²¹. Z kolei w Inowrocławiu, będącym zdecydowanie większym miastem również znajdują się wybudowane w latach 90. tężnie solankowe, jak i dobrze rozwinięta infrastruktura sanatoryjna w postaci sanatoriów. Ponadto miasto szczyci się Parkiem Solankowym, którego rewaloryzacja dokonała się w dużej mierze dzięki wykorzystaniu środków RPO WK-P. Natomiast w przypadku najmniejszego uzdrowiska Wieniec-Zdrój, jak wskazuje operat uzdrowiskowy, konieczne jest doposażenie miejscowości w infrastrukturę turystyczną.²²

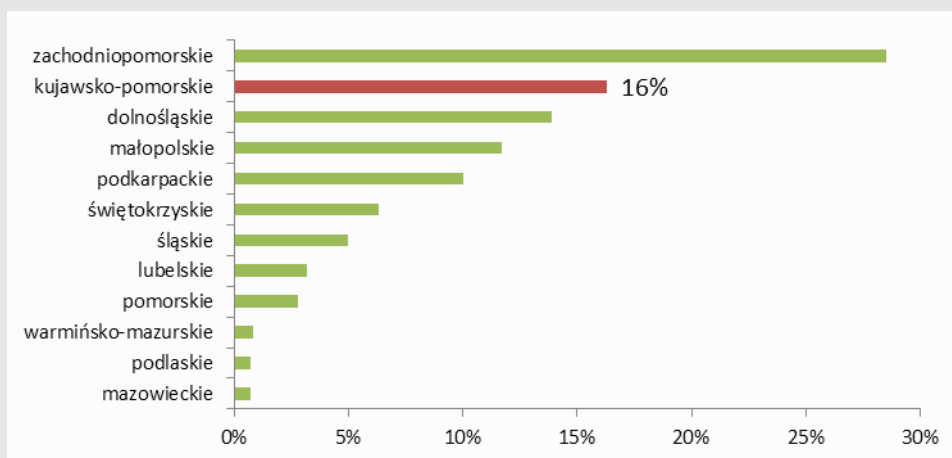
W 2010 r. kujawsko-pomorskie sanatoria zajmowały się leczeniem 16,3% wszystkich polskich kuracjuszy (Wykres 40), ustępując jedynie nadmorskiemu województwu zachodniopomorskiemu, wyprzedzając województwa górskie (dolnośląskie, małopolskie, podkarpackie). W 2007 r. władze regionu zainicjowały powstanie klastra *Dolina Zdrowia* w Ciechocinku, którego działalność ma przyczynić się do osiągnięcia przez województwo pozycji wiodącej na rynku krajowym w świadczeniu usług sanatoryjnych i leczniczych.²³

²¹ Materiały umieszczone na stronie internetowej <http://www.ciechocinek.pl/>

²² Operat uzdrowiska Wieniec-Zdrój, strona internetowa: <http://brzesckujawski.pl>

²³ Klastry w Województwie Kujawsko-Pomorskim, PARP, Warszawa, 2011.

Wykres 40. Kuracjusze leczący się stacjonarnie w polskich uzdrowiskach w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Położenie regionu na obszarze pojeziernym zapewnia możliwości uprawiania turystyki aktywnej, jednak wydaje się, że w tym właśnie aspekcie województwo może nie wytrzymać konkurencji ze swoimi sąsiadami. Wyjątek może stanowić potencjał w postaci turystyki wodnej, szczególnie kajakarstwa, jednak jej rozwój zależy od dalszych kroków w zakresie rewitalizacji Bydgoskiego Węzła Wodnego, jak Międzynarodowych Dróg Wodnych E40 i E70. Na terenie województwa znajdują się także liczne świadectwa, związane z wczesnośredniowieczną historią Polski (Kruszwica, Mogilno), jak i z obecnością zakonu krzyżackiego (Chełmno, Grudziądz, Toruń). Ich potencjał tkwi w możliwości wykreowania różnorodnych, markowych produktów turystycznych, łączących wiele przewag, w spójną narrację (np. połączenie zabytków toruńskiej starówki, wpisanej na Listę UNESCO, postaci Mikołaja Kopernika, toruńskich pierników i możliwości wykorzystania obserwatorium astronomicznego w Piwnicach). W ramach Indykatywnej Listy Projektów Kluczowych przeznaczono 91,15 mln euro (działania 3.3, 6.1 i 6.2) na inwestycje związane z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz rozwojem usług turystycznych. Władze województwa powołały ponadto Kujawsko-Pomorską Organizację Turystyczną, organizowały imprezy promocyjne, targi, wizyty studyjne, a także zrealizowały Regionalny System Informacji Turystycznej.

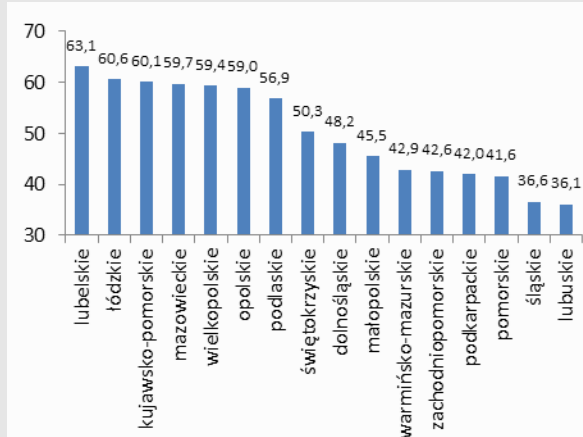
Rolnictwo i przetwórstwo spożywcze

Województwo kujawsko-pomorskie posiada charakter typowo rolniczy. Wskazuje na to zarówno wysoki odsetek powierzchni użytków rolnych (60,1%), jak i wysoki poziom wartości towarowej uzyskiwanej z nich (3,9 tys. zł).

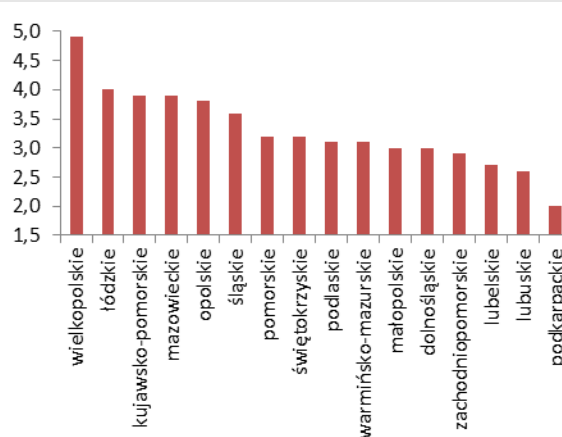
Pod względem powierzchni użytków rolnych, województwo zajmuje wysokie, trzecie miejsce w Polsce (za województwem lubelskim oraz łódzkim), natomiast w wysokości wskaźnika wartości towarowej użytków rolnych – czwarte miejsce (za wielkopolskim, mazowieckim i łódzkim). Wartość dodana brutto (WDB) uzyskana z prowadzonej działalności rolniczej²⁴ w 2009 r. wyniosła 4,8%, czyli więcej niż wynosi jej udział dla całej Polski (3,2%). O wyższej produktywności świadczy także WDB na jednego pracującego (24 860 zł), wynosząca więcej niż średnia krajowa (18 335 zł). Co więcej, dystans ten w latach 2007-2009 stale się zwiększał, podczas gdy liczba osób podejmujących działalność rolniczą spadała (w 2010 r. wyniosła 15,8%, mniej niż średnia krajowa).

²⁴ Sekcja A wg PKD: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo.

Wykres 41. Powierzchnia użytków rolnych w województwach w 2009 r. [%]

Wykres 42. Wartość towarowa z 1 ha użytków rolnych w 2009 r. [tys. zł]

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Z dobrze rozwiniętym sektorem rolniczym związana jest też prężna działalność sektora spożywczego. Wśród dwudziestu największych przedsiębiorstw województwa znaleźli się trzej przedstawiciele sektora spożywczego. Należały do nich Zakłady Tłuszczowe w Kruszwicy, Krajowa Spółka Cukrowa oraz Zakłady Mięsne Gzella w Osiu. W regionie zainwestowali także producenci popularnych produktów Bonduelle (Gniewkowo), Delecta, Kujawskie Zakłady Przemysłu Owocowo-Warzywnego (Włocławek), Frosta (Bydgoszcz), Cereal Partners, General Mills (Toruń). Centrum Obsługi Inwestora wskazuje na wysoki potencjał naukowo-badawczy branży naukowej – w postaci Wydziałów Zootechnicznego i Rolniczego na Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym w Bydgoszczy, Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Wydziałów Przyrody oraz Matematyki, Fizyki i Techniki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Wśród dotychczas podjętych działań przez Samorząd Województwa, należy wymienić realizację Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2007-2013), w ramach którego wspierano konkurencyjność gospodarstw rolnych poprzez pomoc finansową i doradczą. Samorząd angażował się także w organizację grup producentów rolnych i rybackich, promocję produktów na międzynarodowych targach oraz dotował instytuty naukowe, prowadzące badania nad genetyką roślin i zwierząt²⁵.

Odnawialne źródła energii

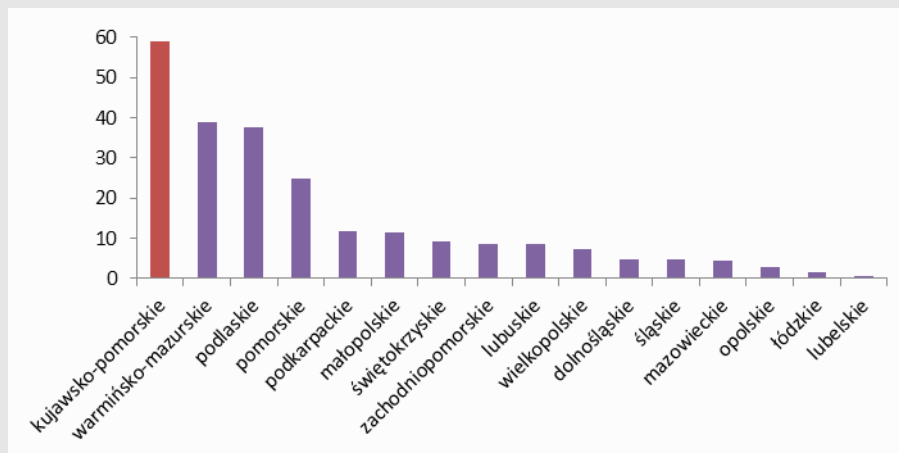
W części dokumentów²⁶ za znaczącą szansę rozwojową uznano rozwój technologii opartej o odnawialne źródła energii (OZE). Województwo kujawsko-pomorskie zajmuje 1. miejsce w kraju pod względem ilości instalacji wiatrowych (136 turbin o mocy 143 MW w 2010 r.) oraz 3 miejsce w Polsce pod względem ilości funkcjonujących biogazowni (11 obiektów o mocy ok. 2 MW)²⁷.

²⁵ Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w latach 2005-2008, Toruń 2010.

²⁶ M.in. analiza SWOT Założeń Aktualizacji SRWK-P (2012), Raport PAliIZ (2011) dotyczący atrakcyjności inwestycyjnej województwa kujawsko-pomorskiego (aut. H. Godlewska-Majkowska oraz P. Zarębski). Także Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (2010) zwraca uwagę na największy odsetek produkcji energii z OZE spośród wszystkich województw w Polsce.

²⁷ Strona internetowa Centrum Obsługi Inwestora Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Wykres 43. Produkcja energii z odnawialnych źródeł w polskich województwach w 2010 r. [%]

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wysoki odsetek produkcji energii z odnawialnych źródeł wynika jednak przede wszystkim z obecności elektrowni wodnych m.in. we Włocławku i Koronowie, przy jednoczesnym braku dużych elektrowni ciepłych w województwie. W 2010 r. na jego terenie zainstalowane było jedynie 3,1% mocy krajowych elektrowni²⁸. Dotychczasowe zaangażowanie władz województwa w zakresie interwencji mających na celu zmniejszenie zużycia energii obejmowało także likwidację ponad czterdziestu kotłowni oraz montaż ekologicznych instalacji w kilkunastu placówkach sektora publicznego²⁹. Ponadto Urząd Marszałkowski angażuje się w działania, związane z poszukiwaniem gazu łupkowego – organizując m.in. konferencje z udziałem największych globalnych firm. Na dzień 1 maja 2012 r. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wydano 10% ogólnopolskich koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż³⁰.

Usługi logistyczne

Wśród potencjalnych specjalizacji warto zastanowić się nad branżą TSL (transport-spedycja-logistyka). Województwo kujawsko-pomorskie posiada zdywersyfikowany układ transportowy³¹, bardzo dobre połączenie komunikacyjne z portami Trójmiasta (poprzez autostradę A1), międzynarodowy port lotniczy im. I. Paderewskiego w Bydgoszczy oraz duże szanse rozwoju transportu wodnego (poprzez przystosowanie drogi wodnej Wisła-Odra do międzynarodowych parametrów). Dzięki tranzytowemu położeniu, istnieje możliwość stworzenia multimodalnego hub-u, integrującego kilka środków transportu, oszczędzając czas i koszty przewozu.

<http://www.coi.kujawsko-pomorskie.pl/>, dostęp 21-06-2012.

²⁸ Bank Danych Lokalnych (2010).

²⁹ Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w latach 2005-2008, Toruń 2010.

³⁰ Strona internetowa <http://rynekinfrastruktury.pl>, dostęp 18 lipca 2012 r.

³¹ Propozycje możliwych kierunków działań rządu w poszczególnych regionach, w tym określenie potencjałów rozwojowych województw, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych EUROREG, Warszawa 2010,.

Podsumowanie

Województwo kujawsko-pomorskie posiada obecnie na tyle zdywersyfikowaną strukturę gospodarczą, że wsparcie programowane w horyzoncie 2020 r. nie powinno silnie preferować żadnej z branż regionalnej gospodarki. Oczywiście można dostrzegać pewien potencjał na poziomie poszczególnych branż, niemniej brak jest podstaw pozwalających na ewidentne wskazanie specjalizacji regionu, które w średnim okresie przesądziłyby o zauważalnym wzroście jego zewnętrznej konkurencyjności. W kontekście prac nad nowym programem operacyjnym – na co wskazywali także respondenci badań jakościowych – warto więc pamiętać o konieczności zapewnienia szerokiego wsparcia dla sektora przedsiębiorstw bez jednoznacznych preferencji branżowych. Równolegle należy jednak także kierować dostępne środki rozwojowe w taki sposób, aby docelowo (w horyzoncie kilkunastu lat) województwo kujawsko-pomorskie wykształciło swoją indywidualną specjalizację. Z potencjalnych obszarów poddanych analizie w tej sekcji, za szczególnie obiecujące należy uznać:

- rolnictwo powiązane z przetwórstwem spożywczym;
- przemysł (ze szczególnym uwzględnieniem przemysłu chemicznego);
- turystyka (ograniczenie do terenów o faktycznym potencjale ponadregionalnym, w szczególności turystyka uzdrowiskowa).

Na obecnym etapie wydaje się jednak, że bezpośrednie wsparcie dla firm nie powinno bardzo mocno preferować ww. branż, lecz generalnie koncentrować się na pomocy dla tych przedsięwzięć, które w największym stopniu przyczynią się do poprawy na regionalnym rynku pracy. Warto jednak rozważyć pomoc dla potencjalnych specjalizacji w formie pośredniej – poprzez wsparcie instytucjonalne, zapewnienie napływu odpowiednich kadr oraz wspomaganie transferu technologii.

Źródło: Opracowanie własne IBS

4.2.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Najważniejsze znacznie we wsparciu innowacyjności przedsiębiorstw mają projekty realizowane w ramach PO IG. W województwie kujawsko-pomorskim – podobnie jak w całym kraju - największa intensyfikacja wsparcia miała miejsce w ramach 3 i 4 osi priorytetowej. Do końca czerwca 2012 r. dofinansowanych zostało 6 projektów w ramach osi 3 (*Kapitał dla innowacji*) o łącznej wartości 5,9 mln zł oraz 57 projektów w ramach osi 4 (*Inwestycje w innowacyjne przedsięwzięcia*) o wartości prawie 1 272 mln zł.

Największe przedsięwzięcie realizowane w ramach osi 3 było związane z działalnością Funduszu Kapitału Załączkowego *Pomeranus Seed*. Jego głównym celem jest zwiększenie liczby nowych, innowacyjnych przedsiębiorstw w północno-zachodniej Polsce w branżach: bio- i nanotechnologii materiałów i wyrobów oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT). Średnia wartość projektu z osi 3 PO IG wyniosła w województwie kujawsko-pomorskim niespełna 1 mln zł.

Projekty w ramach 4 osi priorytetowej PO IG są znacznie bardziej kosztochłonne – przeciętna wartość inwestycji wynosi ok. 22,3 mln zł. Wśród tematyki przedsięwzięć dominują te związane z opracowywaniem oraz wdrażaniem innowacyjnych rozwiązań w przedsiębiorstwach. Wartość dwóch największych projektów przekroczyła 100 mln zł – są nimi: *Wdrożenie koncepcyjnej technologii produkcji w sektorze hutnictwa szkła* (115,3 mln zł) oraz *Wdrożenie innowacyjnej technologii budowy*

i eksploatacji telemetrycznych pojazdów szynowych (104,5 mln zł). Większość projektów wspartych w ramach osi 4 PO IG jest realizowanych w miastach na prawach powiatu, najwięcej w Bydgoszczy oraz Toruniu. Wskazuje to na dominującą rolę tych ośrodków w procesie absorpcji, rozwoju i wdrażania innowacji w regionie.

W ramach pozostałych, szczególnie związanych z podnoszeniem innowacyjności firm, osi PO IG (1,2,5) w województwie kujawsko-pomorskim podpisano umowy o dofinansowanie 30 projektów o łącznej wartości 130,1 mln zł. Większość tej sumy (74,1 mln zł) przeznaczona została na *Rozbudowę i rozwój działalności Toruńskiego Parku Technologicznego* (oś 5). Projektów związanych *stricte* z badaniami i rozwojem nowoczesnych technologii z 1 Osi priorytetowej było w sumie 24, a ich łączna wartość wynosi ponad 46 mln zł.

Wsparcie szeroko pojętej działalności innowacyjnej było w regionie kujawsko-pomorskim realizowane również w ramach Działania 8.2 PO KL (*Regionalne Strategie Innowacji*) oraz Działania 5.4 RPO WK-P (*Wzmocnienie regionalnego potencjału badań i rozwoju technologii*). W Poddziałaniu 8.2.1 PO KL *Wsparcie dla współpracy sfery nauki i przedsiębiorstw* podpisano umowy o dofinansowanie 34 projektów dotyczących w większości akademickiej przedsiębiorczości studentów oraz tematyki spin-off, a beneficjentami były funkcjonujące na terenie województwa kujawsko-pomorskiego uczelnie. Z kolei wśród 6 projektów z 8.2.2, trzy stanowiły kolejne edycje projektu *Krok w przyszłość – stypendia dla doktorantów*. Pozostałe związane były ze wsparciem innowacji w regionie. Dotyczyły one powołania do życia Centrum Zarządzania Regionalnym Systemem Innowacji, prac nad aktualizacją Regionalnej Strategii Innowacji oraz utworzenia Regionalnego Ośrodka Rozwoju Innowacji i Społeczeństwa Informacyjnego, którego zadaniem miało być wdrażanie założeń strategii innowacji oraz stworzenie platformy, na której miałyby współpracować podmioty ze świata nauki, biznesu, społeczeństwa oraz jednostki samorządowe³².

W ramach Działania 5.4 RPO WK-P dofinansowano dotychczas 4 projekty. Największe z nich dotyczyły budowy Interdyscyplinarnego Centrum Nowoczesnych Technologii UMK w Toruniu (71,5 mln zł, więcej na temat inwestycji tej uczelni znajduje się w poniższej ramce) oraz realizacji II etapu Regionalnego Centrum Innowacyjności (57,2 mln zł). Spośród 4 projektów wszystkie zlokalizowane zostały w miastach na prawach powiatu – 2 w Bydgoszczy oraz po 1 w Toruniu i we Włocławku.

Ramka 3. Inwestycje UMK w Toruniu.

W bieżącej perspektywie finansowej ze wsparcia unijnego bardzo aktywnie korzysta najbardziej renomowana uczelnia regionu – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jest on beneficjentem 15 projektów, z których na uwagę zasługują w szczególności:

- *Budowa Collegium Humanisticum UMK*. Jest to największy projekt zrealizowany w ramach Działania 3.1 RPO WK-P. Jego całkowity koszt wyniósł około 75 mln zł, z czego 42 mln pochodziły z dofinansowania UE. Budowa została ukończona w 2011 r. W jej ramach powstał budynek „dydaktyczny” oraz moduł naukowo-badawczy. Niniejszy projekt jest jednocześnie pierwszym etapem budowy obiektu, w którym docelowo mają mieścić się trzy wydziały UMK: humanistyczny, filologiczny i pedagogiczny.
- *Budowa Interdyscyplinarnego Centrum Nowych Technologii UMK w Toruniu* w ramach Działania 5.4

³² Za: www.kujawsko-pomorskie.pl.

RPO WK-P *Wzmocnienie regionalnego potencjału badań i rozwoju technologii*. Inwestycja ma zostać zrealizowana do połowy 2013 r. Jej koszt to 71,5 mln zł, w tym 50 mln z funduszy europejskich. Centrum ma być nowoczesną jednostką badawczą, dzięki której nastąpi wzrost konkurencyjności przedsiębiorców z województwa kujawsko-pomorskiego w stosunku do przedsiębiorców z kraju i UE.

- *Rozbudowa Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej UMK w Toruniu – utworzenie Centrum Optyki Kwantowej – zastosowania w naukach przyrodniczych i biomedycznych w ramach XIII Priorytetu PO Infrastruktura i Środowisko*. Jest to kolejny projekt UMK, który ma zwiększyć innowacyjność uczelni oraz wpłynąć na jej wzrost również w całym regionie. Wartość inwestycji wyniosła ponad 26 mln zł.

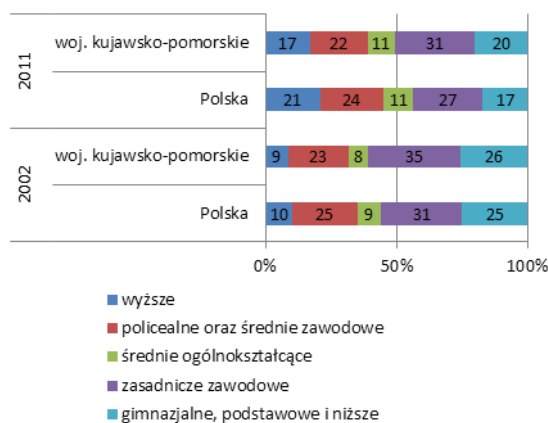
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK, www.umk.pl, www.icnt.umk.pl oraz www.fizyka.umk.pl. Pobrano: czerwiec 2012.

4.3 Kapitał ludzki

4.3.1 Diagnoza sytuacji

W ciągu niemal 10 lat w województwie znacząco zwiększył się odsetek ludzi z wykształceniem wyższym (z 8,5% w 2002 r. do 16,8% w 2011 r.), jednak wzrost ten był nieco niższy niż przeciętny w kraju. Jednocześnie województwo kujawsko-pomorskie nadrobiło w znaczącym stopniu różnicę z roku 2002 w zakresie liczby osób z wykształceniem średnim ogólnokształcącym (w 2011 r. wyniosła ona jedynie 0,5 p.p. wobec 1,7 p.p. w 2002 r.). Cały czas jednak ponad 20% osób w regionie ukończyło edukację na poziomie co najwyżej gimnazjalnym, przy czym inne województwa szybciej niwelowały ten niekorzystny wskaźnik w porównaniu z rokiem 2002.

Wykres 44. Struktura wykształcenia w województwie kujawsko-pomorskim wg BAEL w latach 2002 i 2011.

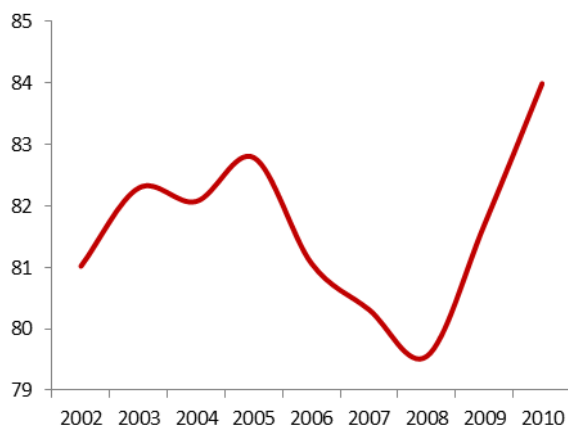

Źródło: opracowanie własne na podstawie IBS

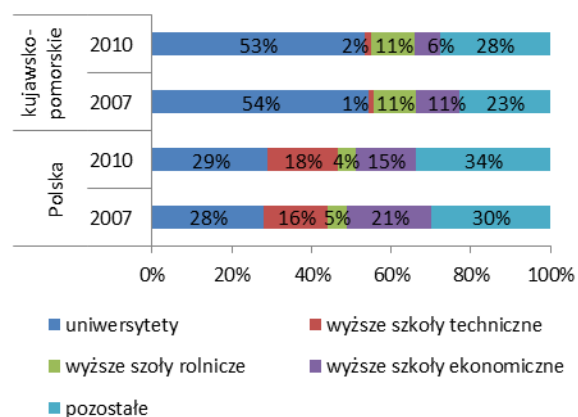
W 2010 r., spośród 10 tys. mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego w wieku 19-24 lata, ponad 4,5 tys. było studentami. Była to liczba o ponad 400 wyższa niż w roku 2007, co oznacza ok. 10% wzrost udziału studentów w strukturze tej kategorii wiekowej (Wykres 45. Liczba studentów na 10 tys. mieszkańców w wieku 19-24 lata w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002-2010

w relacji do Polski (Polska=100)). Warto także zauważyć, że dynamika wzrostu odsetka studentów była w tym okresie wyższa od dynamiki krajowej, wynoszącej w latach 2007-2010 niewiele ponad 5%. Nie zmienia to jednak faktu, że odsetek studentów był w regionie czwartym najniższym spośród wszystkich województw.

Wykres 45. Liczba studentów na 10 tys. mieszkańców w wieku 19-24 lata w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002-2010 w relacji do Polski (Polska=100).

Wykres 46. Struktura studentów według typów szkół w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2007 i 2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r. znajdowało się 20 szkół wyższych. Największymi z nich były Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy (którego bliższa charakterystyka znajduje się w poniższej ramce) oraz Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Uczelnie województwa kujawsko-pomorskiego nie są konkurencyjne w skali kraju. Do renomowanych zaliczyć można jedynie Uniwersytet Mikołaja Kopernika, który w rankingu *Perspektyw* z 2012 r. zajął 5 miejsce wśród uniwersytetów (9. w ogólnym rankingu uczelni). Pozostałe uczelnie wyraźnie odbiegają od najlepszych w kraju. W rankingu wszystkich szkół wyższych zajęły odpowiednio 59. (Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy) i 61. (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego) miejsce. Placówki szkolnictwa wyższego znajdowały się jedynie w dużych ośrodkach miejskich województwa, szczególnie w Toruniu i Bydgoszczy, gdzie było ich łącznie 14. Po trzy tego typu podmioty zlokalizowane były w podregionach włocławskim oraz grudziądzkim. Prognozy wskazują³³ na to, że najcenniejszy kapitał ludzki regionu w następnych latach będzie coraz mocniej wymywany przez silniejsze metropolie (poznańską, trójmiejską, warszawską), a zmniejszająca się liczba studentów doprowadzi do stopniowego upadku uczelni niepublicznych oraz spadku jakości kształcenia w placówkach państwowych.

Struktura studentów według typów uczelni wyższych w województwie kujawsko-pomorskim znacznie różni się od struktury krajowej. Wydaje się jednak, że nie jest to spowodowane odmiennymi

³³ Prognozy rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego 2030+, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz-Toruń 2010.

zainteresowaniami młodych mieszkańców województwa, lecz wynika raczej z dostępności poszczególnych typów szkół. Ponad połowa studentów w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r. kształciła się na uniwersytetach, a 11% na uczelniach rolniczych. W województwie kujawsko-pomorskim znajdują się jedynie trzy ośrodki uczelni technicznych – Wyższa Szkoła Środowiska w Bydgoszczy oraz dwa Zamiejscowe Oddziały Wyższej Szkoły Informatyki w Łodzi (Wykres 46). Studiowało na nich jedynie 2% studentów w regionie³⁴. Jest to bardzo zły prognostyk w kontekście zapotrzebowania regionalnego rynku pracy na absolwentów szkół technicznych. Dla porównania – w tym samym roku udział studentów uczelni technicznych wynosił w Polsce 18%.

Ramka 4. Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy.

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy jest jedyną uczelnią publiczną, kształcącą na kierunkach inżynierskich w regionie. Od kilku lat uczelnia aktywnie włącza się w międzynarodową sieć współpracy wyższych szkół technicznych, współpracując m.in. z izraelskim Techniconem, a także angażując się w projekty z innymi krajowymi ośrodkami akademickimi, przedsiębiorcami i partnerami publicznymi. Uniwersytet można uznać za czołowego innowatora województwa. Kilka lat temu uczelnia zainicjowała powstanie regionalnych klastrów (Bydgoski Klaster Przemysłowy, Innowacyjny Kujawsko-Pomorski Klaster Badawczo-Produkcyjny oraz Bydgoski Park Przemysłowy). Aktywnie współpracuje z bydgoskim zakładem PESA. Rok temu jako pierwsza szkoła wyższa w Polsce wdrożyła protokół IPv6, umożliwiając znacznie szybszy i sprawniejszy transfer danych pomiędzy Internetem a siecią komputerową UT-P.

Największym projektem, realizowanym na Uniwersytecie jest Regionalne Centrum Innowacyjności. Pierwszy jego etap, finansowany jeszcze ze środków ZPORR, polegał na wybudowaniu infrastruktury dydaktyczno-szkoleniowej. Dzięki realizacji drugiej części została ona wyposażona w specjalistyczne laboratoria i aparaturę badawczą. Kolejnym etapem projektu ma być Regionalne Centrum Transferu i Transformacji Technologii, a także Regionalne Centrum Innowacyjności Wsi i Rolnictwa. Misją drugiej instytucji byłoby wykorzystywanie technologii ICT w rolnictwie, dzięki specjalnej infrastrukturze teleinformatycznej. Pozwoliłoby to na produkcję bezpiecznej żywności, wspomaganą systemami GIS i GPS, a także monitoring całego procesu przetwarzania roślin – „od pola po talerz”.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie informacji uzyskanych od p. kanclerz Krystyny Nowak, a także ulotki promocyjnej projektu „Regionalne Centrum Innowacyjności – II etap”

W porównaniu z rokiem 2007 w województwie kujawsko-pomorskim wyraźnie zmniejszył się odsetek studentów wyższych szkół ekonomicznych. Niezmiennie najczęściej wybieranymi kierunkami studiów przez studentów z regionu są te z zakresu nauk pedagogicznych, humanistycznych, społecznych oraz medycznych. Pomimo wciąż wysokiej liczby studiujących, zauważalny jest wyraźny spadek studentów na kierunkach humanistycznych oraz społecznych. Po drugiej stronie znajdują się studia medyczne, które w ostatnich latach zyskały na popularności.

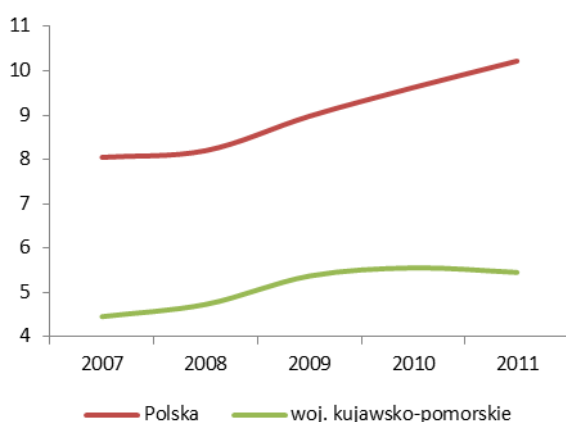
Na czterech kujawsko-pomorskich uczelniach pobiera naukę jedynie 1,4% polskich doktorantów. W kontekście budowania konkurencyjnych metropolii, ta luka edukacyjna wydaje się być dużą przeszkodą, zwłaszcza, że przy deprecjacji statusu magistra poszukuje się bardziej wykwalifikowanych

³⁴ Do uczelni technicznych w regionie BDL GUS zaklasyfikował Wyższą Szkołę Środowiska w Bydgoszczy oraz bydgoski i włocławski Zamiejscowy Oddział Wyższej Szkoły Informatyki w Łodzi. Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy został zaklasyfikowany do grupy uczelni rolniczych.

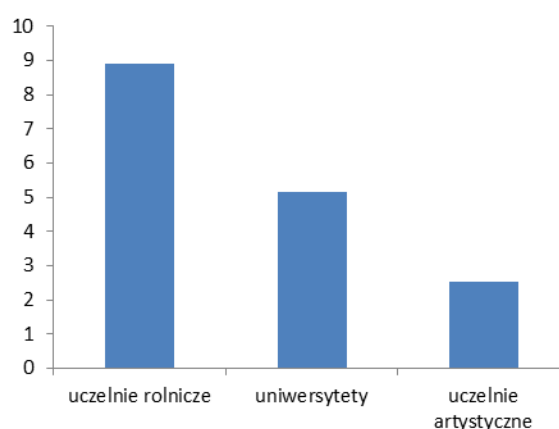
specjalistów. Niepokojącym symptomem może być również spadek wskaźnika liczby doktorantów na 10 000 mieszkańców. Województwa lubuskie i kujawsko-pomorskie były jedynymi, w których w 2011 r. wystąpił ten niekorzystny trend.

Stosunkowo duży odsetek w stosunku do całego kraju stanowią doktoranci kształcący się na uczelni rolniczej (czyli Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym). Stanowili oni łącznie 8,9% wszystkich krajowych doktorantów tej kategorii. Najwięcej studentów III stopnia (w liczbach bezwzględnych) w 2011 r. kształciło się na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

Wykres 47. Liczba doktorantów na 10 tys. mieszkańców w Polsce i województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007-2011.

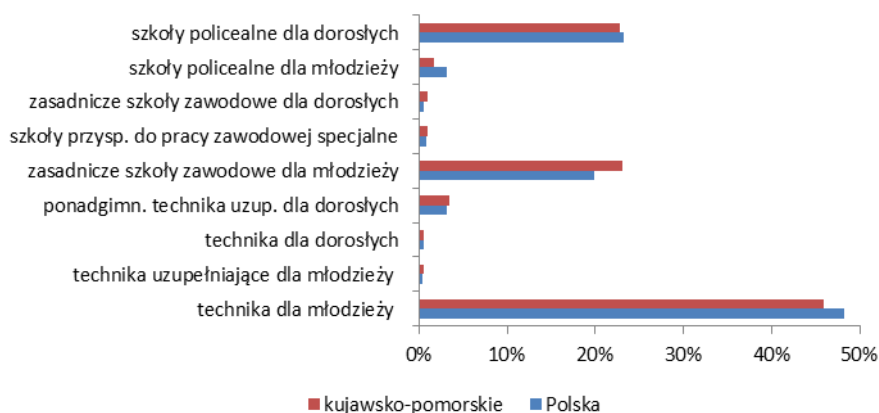
Wykres 48. Doktoranci na uczelniach województwa kujawsko-pomorskiego jako procent studentów III stopnia ogółem w Polsce w 2011 r.

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: wrzesień 2012.

Z perspektywy kapitału ludzkiego, warto poddać analizie także funkcjonujący w województwie kujawsko-pomorskim system kształcenia zawodowego. Składają się na niego przede wszystkim trzy typy szkół: technika dla młodzieży, zasadnicze szkoły zawodowe dla młodzieży oraz szkoły policealne dla dorosłych. Zarówno w Polsce, jak i w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 roku uczęszczało do nich ponad 91% uczestników tego typu kształcenia. Najbardziej popularnymi były technika dla młodzieży (ok. 48% uczestników w kraju, ok. 46% w regionie). Porównując województwo kujawsko-pomorskie z Polską, zauważalny był wyższy udział kształcących się w zasadniczych szkołach zawodowych dla młodzieży oraz podobny w szkołach policealnych dla dorosłych. Uczestnicy kształcenia zawodowego z pozostałych typów szkół stanowili niewielką część ogólnej struktury. Współczynnik skolaryzacji netto w grupie wiekowej 16-18 lat w zasadniczych szkołach zawodowych wynosił w roku 2010 w województwie kujawsko-pomorskim ok. 17,5% i był wyższy o ok. 3,5 p. proc. od wartości krajowej. W tej samej grupie wiekowej nieco wyższy od krajowego był też współczynnik skolaryzacji w szkołach zawodowych i ogólnozawodowych (ok. 32%), do których zalicza się technika, ogólnokształcące szkoły artystyczne oraz licea profilowane. Wskaźnik ten w szkołach policealnych dla osób w wieku 19-21 lat był natomiast minimalnie wyższy niż w kraju (ok. 6%).

Wykres 49. Struktura uczestników kształcenia zawodowego w 2010 r. według typów szkół (%).

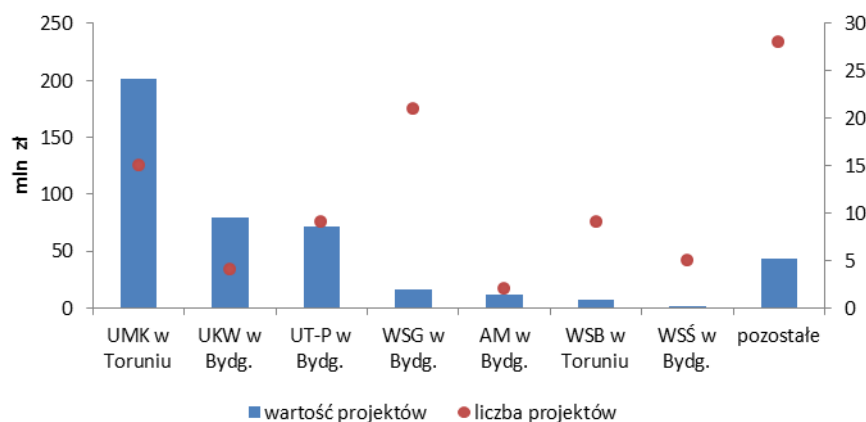

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W 2010 r. do egzaminu zawodowego przystąpiło ok. 10,7 tys. absolwentów techników i szkół policealnych. Najczęściej nauczonymi zawodami były: technik ekonomista (do egzaminu przystąpiło ponad 1100 uczniów), technik informatyk (ponad 1000) oraz technik mechanik (ponad 700). Były to również zawody najpopularniejsze w skali kraju. Zdawalność egzaminu, oznaczająca uzyskanie dyplomu, była w regionie wyższa niż w kraju - 62,6% przy 61,2%. W przypadku zasadniczych szkół zawodowych, zarówno w regionie, jak i w Polsce najczęściej szkolonym zawodem był sprzedawca (niespełna 1000 spośród prawie 4000 osób, które przystąpiły do egzaminu zawodowego w województwie kujawsko-pomorskim), kucharz małej gastronomii (niespełna 900) oraz mechanik pojazdów samochodowych (ok. 350). Dyplom uzyskało 81,2% zdających egzamin, co było wynikiem o 3% niższym od krajowego.

4.3.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Opisując interwencję związaną z kapitałem ludzkim, należy wspomnieć o wsparciu, które w obecnym okresie programowania trafiło do działających na terenie województwa szkół wyższych. Największą pulę środków przeznaczono na inwestycje Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy. Projekty realizowane na UKW wiązały się przede wszystkim z budową Biblioteki Głównej oraz Centrum Edukacji, Kultury Fizycznej i Sportu, natomiast większość środków związanych z projektami UT-P przeznaczono na realizację II etapu Regionalnego Centrum Innowacyjności.

Wykres 50. Liczba oraz wartość podpisanych umów o dofinansowanie projektów, których beneficjentami są uczelnie wyższe w województwie kujawsko-pomorskim³⁵.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.

Kujawsko-pomorskie uczelnie realizowały projekty związane z podnoszeniem umiejętności i nabywaniem kwalifikacji zawodowych uczestników. Wspomnieć należy przede wszystkim o przedsięwzięciu pt. *Pewny zawód – lepsze jutro II*, których beneficjentem była Wyższa Szkoła Środowiska w Bydgoszczy oraz o projekcie pt. *Uniwersytet pomoże Ci uzyskać wysokie kwalifikacje*, realizowanym przez Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy. Pierwszy z nich skierowany był do osób bezrobotnych i nieaktywnych zawodowo, a w jego ramach prowadzono wsparcie szkoleniowe związane z konserwacją terenów zielonych oraz rewaloryzacją i pielęgnacją terenów zielonych. Projekt UT-P oferował uczestnikom szkolenia rozwijające kompetencje i podnoszące motywacje zawodowe. Był on skierowany do osób powyżej 50 roku życia. Wśród tematów szkoleń zawodowych znalazły się m.in. kurs spawaczy, warsztatów z księgowości czy operatorów wózków widłowych.

Istotnym elementem interwencji w obecnej perspektywie finansowej UE jest wsparcie systemu kształcenia zawodowego ustawicznego w ramach PO KL. Projekty realizowane w ramach Działania 3.4 skierowane są do kadry nauczycielskiej. W województwie kujawsko-pomorskim dofinansowano sześć projektów o łącznej wartości 3,2 mln zł. Niemal połowa tej kwoty została przeznaczona na projekt *Nauczyciel w praktyce – pilotażowe staże dla nauczycieli i instruktorów kształcenia zawodowego w przedsiębiorstwach*.

Innym przykładem wsparcia w zakresie kształtowania kapitału ludzkiego jest Działanie 9.3 *Upowszechnienie formalnego kształcenia ustawicznego w formach szkolnych*. Grupami docelowymi jego przedsięwzięć są natomiast głównie osoby w wieku 25-64 lata (a także nieuczące się w wieku 18-24 lata), które z własnej woli chciały rozpocząć formalne kształcenie oraz placówki prowadzące

³⁵ UMK – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, UKW – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, UT-P – Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, WSG – Wyższa Szkoła Gospodarki, AM – Akademia Muzyczna, WSB – Wyższa Szkoła Biznesu, WSŚ – Wyższa Szkoła Środowiska

formalne kształcenie ustawiczne. W zakresie niniejszego Działania podpisano umowy o dofinansowanie 31 projektów o łącznej wartości 38 mln zł (średnia wartość projektu – 1,2 mln zł). Prawie jedną czwartą dostępnych środków przeznaczono na projekt *Szkoła@ własnie dla Ciebie* realizowany przez Centrum Kształcenia Ustawicznego w Toruniu.

Wzrost jakości kapitału ludzkiego w regionie wspierany jest także w ramach Działania 9.2 *Podniesienie jakości szkolnictwa zawodowego*. Jego celem głównym była poprawa oferty edukacyjnej oraz zwiększenie atrakcyjności placówek szkolnictwa zawodowego. W ramach Działania zrealizowanych zostało 77 projektów o łącznej wartości 65,2 mln zł.

4.4 Potencjalne obszary wsparcia w latach 2014-2020

4.4.1 Wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw

Do głównych kierunków wsparcia w przyszłej perspektywie finansowej w obszarze gospodarki należy zaliczyć dofinansowanie małych i średnich przedsiębiorstw. Badania nad kryzysem gospodarczym wskazują na neutralizujący wpływ działalności małych i średnich przedsiębiorstw na recesję gospodarczą³⁶. Konieczność wsparcia popytowej strony rynku jest o tyle istotna, że zgodnie z tym, co stwierdzono w wywiadach, przedsiębiorcy *są jedyną nadzieją na zniwelowanie coraz wyższego bezrobocia, ponieważ możliwości chłonne rynku pracy województwa zostały wyczerpane*. Interwencja wobec małych i średnich przedsiębiorstw wynika ponadto z konieczności dostosowania się do projektów rozporządzeń unijnych, zakładających tzw. ring-fencing. Narzuca on sztywną alokację na ten konkretny obszar wsparcia, do tej pory jednak nie jest znana jej minimalna wysokość procentowa³⁷.

Potrzebę wsparcia przedsiębiorstw wskazywali zarówno twórcy polityki regionalnej w trakcie zogniskowanego wywiadu fokusowego (FGI), jak również instytucje otoczenia biznesu i inni beneficjenci. Dyskusyjny pozostał jednak jego charakter. Dotacje bezzwrotne pozostawiają wątpliwości ze względu na możliwy do wystąpienia efekt *jałowej straty* – sfinansowania przedsięwzięcia, które nie jest szczególnie istotne z punktu widzenia interesów regionu, a na które przedsiębiorca tak czy inaczej wyłożyłby fundusze. Jednocześnie coraz większa liczba wyrejestrowanych firm i niezbyt optymistyczne oceny koniunktury w ciągu ostatniego roku³⁸ wskazują, że przedsiębiorcy z większą rezerwą mogliby podchodzić do skorzystania z instrumentów zwrotnych. Mogłoby to z kolei doprowadzić do trudności z wydatkowaniem środków unijnych.

Potencjał absorpcyjny przedsiębiorstw

Badanie ilościowe przedsiębiorstw pozwala także na wyciągnięcie ogólnych wniosków na temat zdolności absorpcyjnych tej grupy beneficjentów w przyszłej perspektywie finansowej. ok. 72% firm byłoby zainteresowanych ubieganiem się o dotacje na inwestycje. Duża część zamierzałaby przeznaczyć je na zakup sprzętu (67,5%). Mniejsze zainteresowanie kujawsko-pomorscy przedsiębiorcy wykazywali w stosunku do dotacji na zakup cyfrowych platform (15% tak, 23% - raczej tak), a jedynie 31,5% rozważałoby aplikowanie o fundusze na wprowadzenie telepracy. Ponad 40%

³⁶ Bąkiewicz A., Strukturalne aspekty rozwoju gospodarczego, Warszawa 2012.

³⁷ Stan na 6 września 2012 r.

³⁸ Wykres w podrozdziale 1.1.2 Dotychczasowe kierunki interwencji w obszarze przedsiębiorczości.

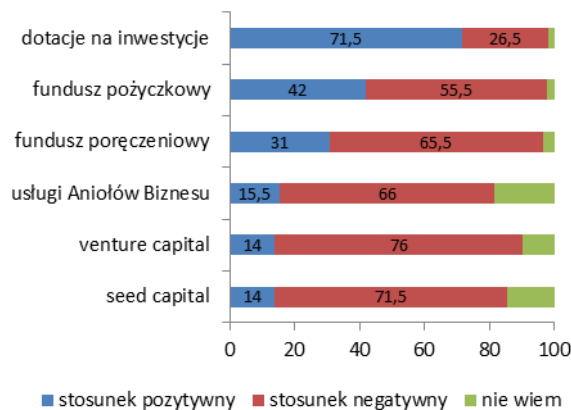

firm chciałoby jednak uzyskać środki na zmniejszenie uciążliwości środowiskowej stosowanych technologii.

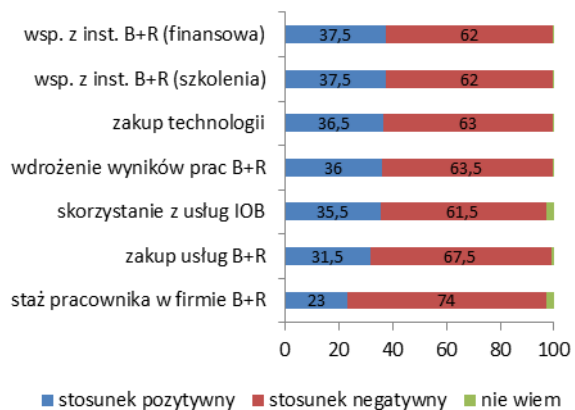
O ile bezzwrotne dotacje faktycznie cieszyłyby się największą popularnością, to zgodnie z wynikami badania o wsparcie poprzez fundusze pożyczkowe i poręczeniowe ubiegałoby się mniej niż połowa respondentów (odpowiednio 42% i 31%). Różnica pomiędzy zainteresowaniem firm dotacjami inwestycyjnymi a deklaracją skorzystania z dwóch najpopularniejszych rodzajów instrumentów zwrotnych wyniosła odpowiednio 29,5 punktów procentowych (fundusze pożyczkowe) oraz 40,5 punktów procentowych (fundusze poręczeniowe).

Wśród 200 przebadanych firm, jedynie 70 ubiegało się w ciągu ostatnich 3 lat o kredyt bankowy. Tylko 3 przedsiębiorcom nie udało się go uzyskać, jednocześnie wszyscy trzej zamierzają starać się o inwestycje na wprowadzenie nowych lub udoskonalenie dotychczasowych produktów i usług. Aż 56 przedsiębiorców (80% z 70), którzy zaciągnęli kredyt, planowałoby aplikowanie o dotacje. Stwarza to potencjalnie wysokie ryzyko efektu „jałowej straty”. Pozostałe 11 firm, posiadających zobowiązania kredytowe, nie deklarowała zainteresowania wsparciem bezzwrotnym.

Wykres 51. Stosunek firm województwa kujawsko-pomorskiego do różnych opcji finansowania działalności gospodarczej w ciągu najbliższych 3 lat.

Wykres 52. Stosunek firm województwa kujawsko-pomorskiego do korzystania z usług B+R³⁹.

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Luka finansowa w sektorze przedsiębiorstw jest zjawiskiem wielowymiarowym i przy użyciu narzędzi zastosowanych w niniejszym badaniu próba jej obliczenia byłaby procedurą obciążoną zbyt wysokim ryzykiem błędnego oszacowania. Ponadto należy wziąć pod uwagę fakt, że przedsiębiorcy nie zawsze podają wiarygodne dane dot. stanu finansowego oraz zdolności kredytowej. Niemniej ponad 20 firm zadeklarowało zainteresowanie zarówno wsparciem poprzez dotacje bezzwrotne, jak i fundusze pożyczkowe, 8 przedsiębiorstw natomiast – pomocą finansową poprzez dotacje bezzwrotne oraz fundusz poręczeniowy. Zróżnicowane potrzeby części przedsiębiorstw, a także pewne niebezpieczeństwo „jałowej straty” wskazują, że należy dywersyfikować wsparcie kierowane przez Samorząd Województwa ku potrzebom małych i średnich firm.

³⁹ Legenda do wykresu: wsp. – współpraca; inst. – instytucje.

Potencjalne obszary wsparcia w podziale na obszary tematyczne

Pytając przedsiębiorstwa o potrzeby w zakresie wdrażania innowacji, część zadeklarowała (37,5%), że w ciągu kilku najbliższych lat gotowe są współpracować w wymiarach finansowym i doradczym z instytucjami badawczo-rozwojowymi oraz centrami transferu technologii. Nieco niższe zainteresowanie dotyczyło wdrożenia wyników prac B+R, zakupu technologii oraz korzystania z usług inkubatora przedsiębiorczości innowacyjnej lub parku technologicznego. Ok. 31,5% respondentów stwierdziło, że dokonaloby zakupu usługi B+R, natomiast jedynie 23% przedsiębiorców zdecydowałoby się w ciągu kilku najbliższych lat wysłać swojego pracownika na staż do instytucji badawczo-rozwojowej. Należy zwrócić uwagę, że ok. 30% firm deklaruowało w wywiadach chęć skorzystania z różnych możliwości wsparcia jednocześnie i była otwarta na współpracę z instytucjami badawczo-rozwojowymi.

Wśród potrzeb organizacji świadczących usługi turystyczne – Regionalnej Organizacji Turystycznej, 3 Lokalnych Organizacji Turystycznych, a także 3 stowarzyszeń, znalazły się przede wszystkim środki na zagospodarowanie turystyczne, kreowanie produktów oraz działań z zakresu informacji (wszystkie wskazania) i budowy nowoczesnego portalu internetowego, poświęconego turystyce. Mniejsze potrzeby instytucje bezpośrednio związane z rozwojem turystyki widzą w dostosowaniu istniejącej infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz wykorzystaniu obiektów dziedzictwa kulturowego. Podzielone były zdania dotyczące wagi wspierania działań, polegających na ochronie przyrody oraz rozwoju bazy noclegowo-gastronomicznej. Brak priorytetowego wsparcia dla potrzeb rozwoju bazy turystycznej może wynikać z głównego strumienia ruchu turystycznego, który stanowią sami mieszkańcy regionu. Zostało to powiedziane w wywiadzie z przedstawicielem Samorządu Województwa.

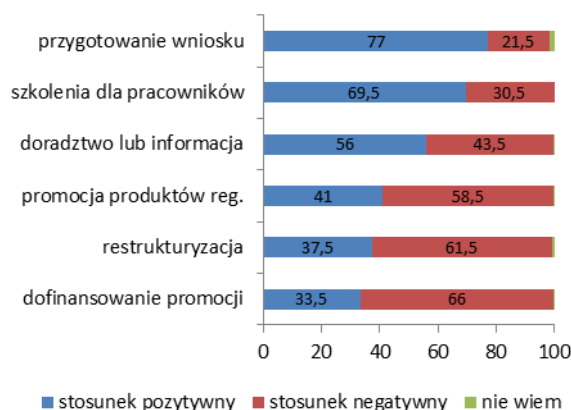
Rozmowy z beneficjentami i twórcami polityki regionalnej wykazały także potrzebę szczególnego wsparcia przetwórstwa rolno-spożywczego. Według nich, firmy działające w tych branżach ubiegały się o środki na swą działalność głównie z PROW, a ich dotowanie poprzez RPO pomogłoby zmniejszyć bezrobocie, aktywizując kujawsko-pomorską wieś. Region, w przypadku sektora rolno-spożywczego, wyróżnia się na tle pozostałych pod względem wartości dodanej brutto, co wykazała diagnoza. Ponadto szeroko zakrojone inwestycje rozwojowe Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy – wiodącego ośrodka regionalnej innowacyjności wskazują na realne możliwości stworzenia pierwszego w Polsce klastra, wykorzystującego rozwiązania ICT w rolnictwie. Wdrożenie nowoczesnych technologii, a także konsolidacja całego łańcucha dostaw na terenie regionu pomogłaby jeszcze zwiększyć produktywność i efektywność eksportu, a także stworzyć pewien załazek specjalizacji województwa.

4.4.2 Wsparcie instytucji otoczenia biznesu

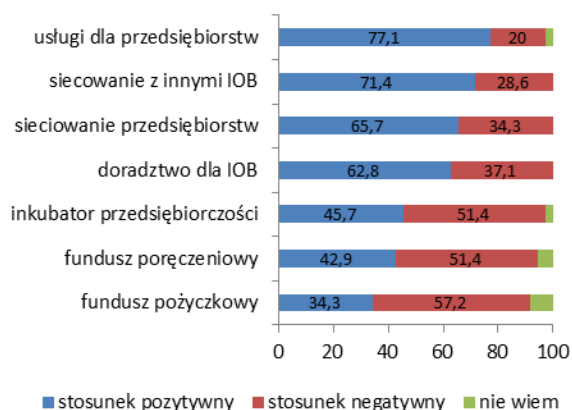
Inną znaczącą potrzebą w obszarze gospodarki regionalnej jest konieczność większej aktywizacji instytucji otoczenia biznesu. Jest to szczególnie istotne wobec realizacji jednego z głównych celów rozwojowych regionu, którym powinien być wzrost poziomu przedsiębiorczości. Dzięki interwencji w ramach RPO WK-P na lata 2007-2013 powstała już odpowiednia infrastruktura, którą bardziej szczegółowo omówiliśmy w diagnozie. W wywiadach z przedstawicielami polityki regionalnej często padały zdania dotyczące konieczności lepszego stymulowania transferu technologii pomiędzy nauką a biznesem. Beneficjenci wskazywali natomiast na słabe promowanie konkursów dla

przedsiębiorców. Pojawiały się wypowiedzi, w których za *pozytywną stronę działalności reklamowej firm konsultingowych uznano fakt informowania potencjalnych beneficjentów o możliwości złożenia wniosku*. Skarżono się także na jakość pomocy, świadczonej przez urzędników i konsultantów funduszy europejskich, która często polegała jedynie na podaniu numeru działania programów operacyjnych. Oczekiwania przedsiębiorców względem instytucji otoczenia biznesu dotyczyłyby przede wszystkim pomocy w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie (77% odpowiedzi respondentów). Innymi zgłaszanymi potrzebami są szkolenia dla pracowników, a także doradztwo prawne i finansowe (Wykres 53). W mniejszym zakresie kujawsko-pomorscy przedsiębiorcy liczyliby na wsparcie promocji produktów regionalnych (41%) oraz dofinansowanie promocji (33,5%).

Wykres 53. Potrzeby sygnalizowane przez przedsiębiorców wobec IOB.

Wykres 54. Potrzeby sygnalizowane przez IOB województwa kujawsko-pomorskiego wobec przyszłej perspektywy finansowej.

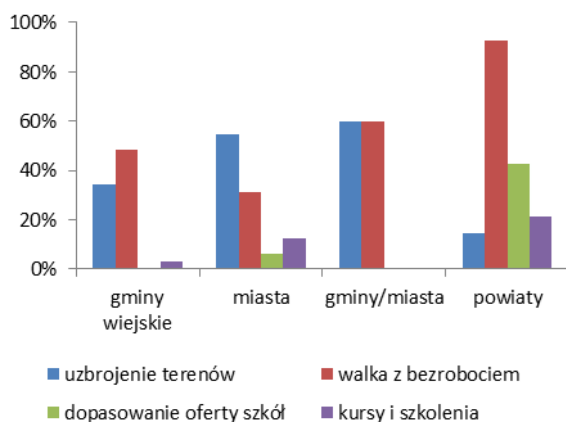
Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Same instytucje otoczenia biznesu oczekiwałyby natomiast wsparcia działań w zakresie świadczenia usług przedsiębiorcom (77,1%), pomocy w sieciowaniu z innymi IOB (71,4%), a także w sieciowaniu przedsiębiorstw (65,7%). Jednocześnie również deklarują potrzebę uczestnictwa w szkoleniach (62,8%). Co interesujące, większość IOB ma negatywny stosunek do prowadzenia inkubatorów przedsiębiorczości (51,4%) oraz organizacji funduszy poręczeniowych (42,9%) i pożyczkowych (34,3%).

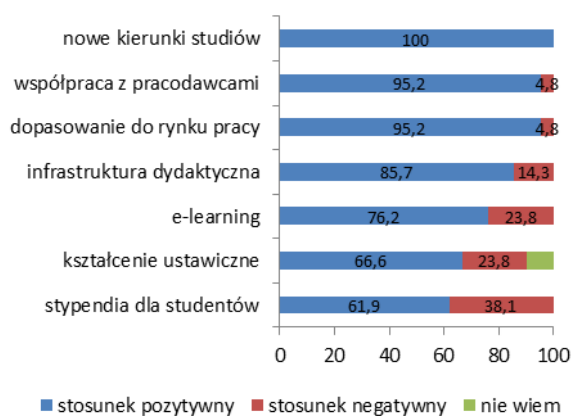
4.4.3 Wsparcie w zakresie przygotowania terenów pod inwestycje

Obszarem, w którym Samorząd Województwa powinien rozważyć dokonanie interwencji jest przygotowanie terenów pod inwestycje. Stanowi ono działanie komplementarne wobec dwóch poprzednich proponowanych potrzeb i wynika z deklaracji 34% gmin wiejskich oraz 54% miast, które wypowiedziały się w ankiecie. Silny akcent położono na to zagadnienie również w trakcie wywiadu w największym mieście regionu – Bydgoszczy.

Wykres 55. Główne potrzeby rozwojowe wymieniane przez JST województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie gospodarki i rynku pracy.

Wykres 56. Potrzeby wskazane przez kujawsko-pomorskie uczelnie wyższe w nowej perspektywie finansowej.

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

4.4.4 Wsparcie uczelni wyższych

Kolejnym obszarem wsparcia typowanym przez beneficjentów i twórców polityki regionalnej są uczelnie wyższe. Konieczność wzmocnienia placówek akademickich wynika z ich niskiej pozycji w kraju. Bez jej poprawy proces drenażu najlepszych studentów będzie postępował. Dane przytoczone w diagnozie, dotyczące wydatków na badania i rozwój wskazują jednocześnie, że mimo to kujawsko-pomorskie szkoły wyższe są najsilniejszym wojewódzkim aktorem stymulującym innowacyjność. Zatem kapitał ludzki, napędzający regionalną gospodarkę będzie przede wszystkim pochodził z uczelni regionalnych.

Jednym z koniecznych działań Samorządu Województwa będzie wsparcie ofert programowych, odpowiadających potrzebom regionalnej gospodarki. Jedna z wypowiedzi w wywiadach zwróciła uwagę, że *przyczyną tak wysokiego bezrobocia może być także brak przeprowadzanych cyklicznie badań i prognoz, dotyczących rynku pracy*, jak i niedopasowanie kierunków i jakości usług zapewnianych przez kujawsko-pomorskie uczelnie. Diagnoza wykazała, że w województwie występuje szczególnie duża luka absolwentów kierunków inżynierskich. Bez uzupełnienia liczby studentów nauk ścisłych, region bydgosko-toruński może wkrótce stracić stosunkowo dobrą pozycję w zakresie atrakcyjności inwestycyjnej dla przemysłu.

Uczelnie wyższe wskazywały szereg działań, którymi byłyby zainteresowane w ramach środków nowej perspektywy finansowej. We wszystkich przypadkach wymieniono wsparcie utworzenia nowych kierunków studiów (100%) oraz dopasowanie kierunków studiów do potrzeb rynku pracy (95,2%). Chęć wsparcia inicjatyw polegających na współpracy z pracodawcami również wyraziło 95,2% respondentów (Wykres 56). Nieco mniej placówek wyższych zgłosiło chęć sfinansowania projektów infrastrukturalnych ze środków UE, ale nadal było to aż 85,7% uczelni. O wsparcie wdrożenia systemu e-learningowego zwracałoby się 76,2% szkół wyższych, natomiast najmniejszą popularnością cieszyłoby się wdrożenie programów kształcenia ustawicznego (66,6%) oraz dofinansowanie stypendiów dla studentów (61,9%). Należy jednak nadmienić, że w próbie N=21 znalazło się 15 placówek niepublicznych.

Tabela 11. Zestawienie postulatów zgłoszonych przez uczestników badań.

obszar	postulat
Przedsiębiorczość i innowacyjność	Dalszy rozwój szeroko pojętej innowacyjności. Dotychczasowe inwestycje związane z infrastrukturą wsparcia innowacji, np. Regionalne Centrum Innowacyjności, a także Toruński Park Technologiczny przyniosły dobre efekty. Wsparcie powinno jednak być rozsądne i koncentrować się na rozwoju instytucji oraz inicjatyw, które zostały już stworzone.
	Stymulowanie współpracy między nauką a biznesem, szczególnie w zakresie inicjatyw B+R. Proces transferu technologii nie jest rozwinięty w sposób zadowalający – duża część projektów, generowanych przez instytucje B+R nie znajduje zainteresowania oraz ujęcia w postaci komercjalizacji efektów.
	Wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw poprzez instrumenty zwrotne. Wsparcie dotacjami bezzwrotnymi powinno zostać skierowane jedynie na podmioty wdrażające przedsięwzięcia innowacyjne o wysokim ryzyku.
	Sieciowanie przedsiębiorstw oraz IOB. Stworzenie szerokiej platformy współpracy pomiędzy różnymi podmiotami powinno przyczynić się do lepszego funkcjonowania transferu technologii.
	Wsparcie biotechnologii i telemedycyny. Są to branże kluczowe dla wdrażania innowacyjności w dziedzinie medycyny. Szczególnie projekty telemedyczne mogą w znaczącym stopniu poprawić sprawność funkcjonowania regionalnej służby zdrowia.
	Dalsze uzbrajanie terenów pod inwestycje. Istnieje duże zapotrzebowanie szczególnie w miastach i ich okolicach.
Kapitał ludzki	Wsparcie nowych kierunków studiów, odpowiadających potrzebom regionalnej gospodarki.
	Wsparcie systemów e-learningu oraz kształcenia ustawicznego.
Turystyka i promocja	Większa współpraca z LOT-ami i JST. Są to podmioty odpowiadające za realizację inicjatyw Samorządu Województwa. Jedynie ich bezpośrednie zaangażowanie może pomóc wykreować odpowiednio atrakcyjne produkty turystyczne.
	Kontynuacja dotychczasowych działań, polegających na promowaniu zrównoważonego podejścia do turystyki. Dotychczasowe wsparcie zarówno projektów dotyczących dziedzictwa turystycznego jak i przyrodniczego ocenione zostało pozytywnie.
Rolnictwo	Wsparcie systemów komunikacyjnych na obszarach wiejskich, a w szczególności dróg.
	Wsparcie dla lokalnych grup producenckich. Pozwoli to na eliminację prowizji pośredników na rynku rolnym.
	Rozwiązanie problemu wsparcia retencjonowania wód na potrzeby rolnictwa. Województwo kujawsko-pomorskie jest regionem, w którym problem niskich opadów rocznych jest szczególnie dotkliwy.
	Zwiększenie dopasowania programów kształcenia szkół zawodowych do potrzeb rolnictwa. Szkoły zawodowe nie kształcą umiejętności praktycznych, niezbędnych do pracy w gospodarstwie, np. obsługi kombajnu.

obszar	postulat
	Potrzeba kształtowania świadomości społecznej i obywatelskiej wśród rolników. Nie istnieje w odpowiednim stopniu wykształcona kultura współpracy, a także odpowiedzialności za własne gospodarstwo (np. nieregulowanie opłat w spółkach wodnych).
	Wprowadzenie systemowych zmian w obszarze rolnictwa z poziomu kraju, szczególnie w zakresie gospodarki wodnej.
	Wsparcie rolnictwa jako potencjału województwa.
	Stworzenie warunków dla rozwoju drobnej przedsiębiorczości na wsiach. Działania prowadzone dotychczas mające na celu walkę z bezrobociem na obszarach wiejskich były prowadzone na małą skalę.
	Przejęcie na efektywne rolnictwo towarowe.
	Rolnictwo precyzyjne jako jedna ze specjalizacji gospodarczych regionu. Województwo dysponuje odpowiednim potencjałem rolniczym, natomiast inicjatywy UT-P w zakresie ICT w przyszłych latach mają przyczynić się do podniesienia jego produktywności.
Projekt BiT City	Konieczny rozwój metropolii bydgosko-toruńskiej.
	Stworzenie marki województwa. Przeprowadzenie badań marketingowych regionu, a następnie wdrażanie strategii promocyjnej.
	Zwiększenie dostępności komunikacyjnej województwa, np. poprzez zwiększenie możliwości lotniska w Bydgoszczy. Inicjatywy polegające np. na lepszym skomunikowaniu lotniska z Toruniem spowodowałyby wzrost zainteresowania turystów, korzystających z oferty tanich linii lotniczych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

4.5 Gradacja potrzeb rozwojowych

Analiza sytuacji makroekonomicznej województwa kujawsko-pomorskiego w ostatnich latach wskazuje na powolną konwergencję do poziomu rozwoju obserwowanego przeciętnie w krajach UE oraz stopniową dywergencję od najlepiej rozwiniętych polskich województw. Źródłem tego stanu należy upatrywać przede wszystkim w niższej od krajowej produktywności pracy oraz niskiej przedsiębiorczości, które stanowią barierę rozwoju niezależnie od zbliżonej do krajowej struktury aktywności gospodarczej. Dynamika sytuacji na regionalnym rynku pracy jest podobna do krajowej, przy czym województwo kujawsko-pomorskie było nieco silniej dotknięte skutkami międzynarodowego kryzysu gospodarczego rozpoczętego w 2008 r.

Ostatnie lata były w województwie kujawsko-pomorskim - podobnie jak w całym kraju - okresem wdrażania publicznej polityki rozwoju o nienotowanej wcześniej skali. Było to możliwe w dużym stopniu dzięki napływowi funduszy strukturalnych UE, które w istotny sposób oddziałują na gospodarkę regionu. Należy jednak pamiętać, że ich wpływ odbywa się przede wszystkim przez kanał popytowy. Efekty podażowe są na tym etapie trudne do weryfikacji, jednak należy się spodziewać ich występowania przede wszystkim dzięki zrealizowanym inwestycjom infrastrukturalnym oraz wsparciu inwestycyjnemu, które trafiło do sektora przedsiębiorstw. Niebagatelna jest także skala interwencji ukierunkowanej na systemową pomoc dla sektora wsparcia rozwoju zasobów ludzkich regionu.

Samorząd Województwa, poprzez odpowiednie wybory strategiczne ma szansę stać się jednym z głównych animatorów rozwoju regionalnej przedsiębiorczości, innowacyjności oraz kapitału ludzkiego. Wielu beneficjentów, a także twórców polityki regionalnej postulowało konieczność zwiększenia dialogu województwa z przedsiębiorcami, nie odnosząc się jedynie do pomocy im w prowadzeniu działalności gospodarczej, ale także do włączenia ich w podejmowanie decyzji istotnych dla rozwoju województwa. Proponowano m.in. stworzenie Rady Gospodarczej Regionu, złożonej także z przedstawicieli biznesu, której zadaniem byłaby ocena wniosków działania RPO, dedykowanego przedsiębiorcom – pod kątem ryzyka oraz znaczenia strategicznego.

Naszym zdaniem horyzontalnie ważne znaczenie dla województwa w obszarze konkurencyjności i gospodarki mają przede wszystkim działania dotyczące wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw, a także instytucji otoczenia biznesu. Zła sytuacja regionalnej przedsiębiorczości skutkuje wysokim bezrobociem, zmniejszaniem się liczby podmiotów gospodarczych, a w efekcie spadkiem jakości życia i ubożeniem społeczeństwa. Jednocześnie zwracamy uwagę, że wsparcie dla firm musi mieć charakter kompleksowy – na wszystkich etapach jej „życia”. Jako działania komplementarne proponujemy wsparcie przygotowania terenów inwestycyjnych, a także wspomaganie szkolnictwa wyższego ze szczególnym naciskiem na prowadzenie badań w obszarach największych potencjałów rozwojowych województwa i współpracę z biznesem.

O ile można podjąć próby wskazania potencjałów rozwojowych województwa, to w przypadku specjalizacji mamy dość duże wątpliwości. Faworyzowanie jednej specjalizacji w sytuacji, gdy nie wykształciła się ona w tak znaczącym stopniu na tle pozostałych województw, może skutkować nieskuteczną interwencją w średnim okresie. Wyznaczenie kluczowych branż regionu w kontekście najbliższych siedmiu lat realizacji RPO, jak i bardzo szybko zachodzących zmian w sektorze innowacyjnym może skierować województwo na zły kurs rozwojowy.

Zrezygnowaliśmy także z propozycji dedykowanego działania, poświęconego innowacyjności. Uważamy, że środki na B+R mogłyby być dedykowane przedsiębiorcom i uczelniom wyższym na zasadzie konkretnych działań w ramach obszarów „przedsiębiorczość” i „kapitał ludzki”. Inni beneficjenci natomiast mogliby ubiegać się o środki na innowacje w sektorowych osiach tematycznych (np. szpitale w ramach działania dedykowanemu zdrowiu).

4.6 Rekomendacje cząstkowe

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	Uwagi, propozycje koncentracji
Przedsiębiorczość	1	Niski poziom przedsiębiorczości powiązany z niezadowalającym poziomem rozwoju przedsiębiorstwa, co przekłada się na wyczerpywanie możliwości kujawsko-pomorskiego rynku do tworzenia miejsc pracy.	Podniesienie poziomu inwestycji w przedsiębiorstwach	3 1 8	Dotacje oraz instrumenty zwrotne na działalność inwestycyjną ze szczególnym uwzględnieniem małych i średnich przedsiębiorstw.	Stosowanie zarówno dotacji, jak i szerokiej gamy możliwości zwrotnego finansowania inwestycji (finansowanie ryzykownych przedsięwzięć na zasadzie venture-capital, poprzez sieci aniołów biznesu, fundusze poręczeniowe i pożyczkowe). Wsparcie wysokotowarowego rolnictwa i przetwórstwa spożywczego opartego o nowoczesne technologie oraz przemysłu przetwórczego, chemicznego, poligraficznego, narzędziowego i maszynowego. Wsparcie firm rozwijających innowacyjne produkty na skalę regionalną i krajową.
	2	Relatywnie niska skuteczność regionu w pozyskiwaniu inwestorów zewnętrznych	Zwiększenie inwestycji poprzez pozyskanie inwestorów spoza województwa	1	Projekty polegające na wsparciu istniejącego systemu obsługi przedsiębiorców. Projekty polegające na wsparciu istniejących instytucji otoczenia biznesu w ramach powstałej infrastruktury. Promocja gospodarcza regionu.	Kompleksowe wsparcie doradcze i instytucjonalne firm przez cały okres ich działalności. Wsparcie instytucji systemu obsługi biznesu w województwie (COI, RCE). Wsparcie i aktywizacja instytucji otoczenia biznesu powstałych w obecnym okresie programowania. Wsparcie Grup Producentkich w zakresie samodzielnego organizowania każdego etapu łańcucha produkcji. Przygotowanie terenów pod inwestycje ze szczególnym uwzględnieniem terenów Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego. Przedsięwzięcia mające na celu promocję gospodarczą województwa (kreatywne kampanie promocyjne, misje

Rozdział 4. Obszar 1. Gospodarka i konkurencyjność

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	Uwagi, propozycje koncentracji
						zagraniczne itd.).
Kapitał ludzki	3	<p>Oferowane przez uczelnie kierunki studiów nie odzwierciedlają potrzeb gospodarki regionalnej.</p> <p>Szkolnictwo zawodowe wymaga modernizacji oraz zwiększenia współpracy z sektorem przedsiębiorstw.</p>	Wsparcie kadr dla regionalnej gospodarki	1 10	<p>Wsparcie kierunków inżynierskich, szczególnie istotnych dla gospodarki regionalnej.</p> <p>Wsparcie współpracy pomiędzy uczelniami wyższymi a szczególnie istotnymi dla gospodarki regionu przedsiębiorcami (także poprzez transfer technologii). Współpraca szkół zawodowych z regionalnymi przedsiębiorcami.</p> <p>Organizacja stażów, stypendiów dla najlepszych uczniów.</p> <p>Poradnictwo zawodowe.</p> <p>Stałe monitorowanie potrzeb regionalnego rynku pracy i dostosowywanie do niego kierunków nauczania.</p>	<p>Szczególne wsparcie uczelni kształcących na studiach inżynierskich.</p> <p>Zachęty finansowe dla doktorantów z dziedzin kluczowych dla gospodarki.</p> <p>Nowe kierunki studiów, tworzone we współpracy z flagowymi przedsiębiorcami regionu (np. bydgoską PESA).</p> <p>Koncentracja szkolnictwa wyższego w metropolii bydgosko-toruńskiej, zawodowego – także w metropolii bydgosko-toruńskiej oraz ośrodkach subregionalnych.</p>

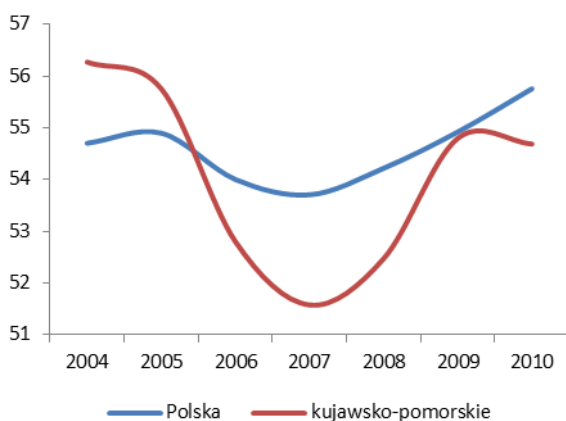
5 Obszar 2. Spójność i społeczeństwo

5.1 Spójność społeczna i kapitał społeczny

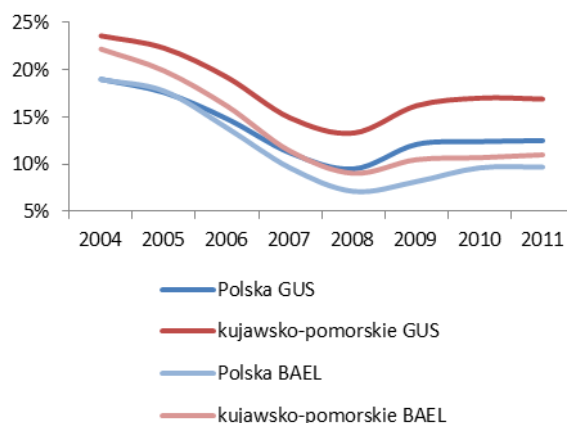
5.1.1 Diagnoza sytuacji

Sytuacja na rynku pracy województwa kujawsko-pomorskiego jest od lat gorsza od tej, obserwowanej na szczeblu krajowym, choć widoczne kierunki zmian są do siebie generalnie zbliżone (Wykres 57 i Wykres 58). W ostatnich latach można było zaobserwować systematyczny wzrost aktywności zawodowej mieszkańców – tendencja ta odwróciła się dopiero w 2010 r. w wyniku spowolnienia gospodarczego. Przyczyniło się ono także do znacznego wzrostu bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim, silniejszego niż przeciętnie w Polsce w analogicznym okresie.⁴⁰

Wykres 57. Współczynnik aktywności zawodowej w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2004-2010.

Wykres 58. Stopa bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w latach 2004-2011.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BAEL.
Pobrano: czerwiec 2012.

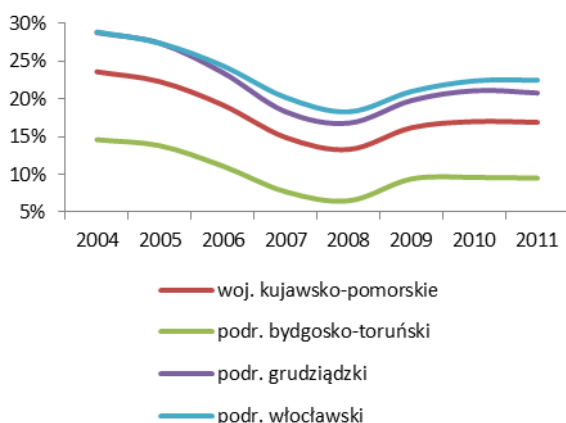
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BAEL
oraz BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Kujawsko-pomorski rynek pracy jest stosunkowo silnie zróżnicowany wewnętrznie. Są to różnice trwałe, występujące w regionie od wielu lat. Zdecydowanie najlepsza sytuacja na rynku pracy występuje w podregionie bydgosko-toruńskim. Stopa bezrobocia rejestrowanego od lat oscyluje tam na poziomie co najmniej dwa razy niższym niż w pozostałych częściach województwa. Poziom bezrobocia w podregionach grudziądzkim i włocławskim jest zbliżony, w obydwu zdecydowanie wyższy niż przeciętnie w województwie. Szczególnie niekorzystna sytuacja na rynku pracy cechuje powiaty: włocławski, lipnowski, sępoleński, chełmiński oraz grudziądzki, gdzie w marcu 2012 r. stopa bezrobocia wynosiła ponad 25%. Porównując poziom bezrobocia rejestrowanego z 2011 oraz 2007 r.,

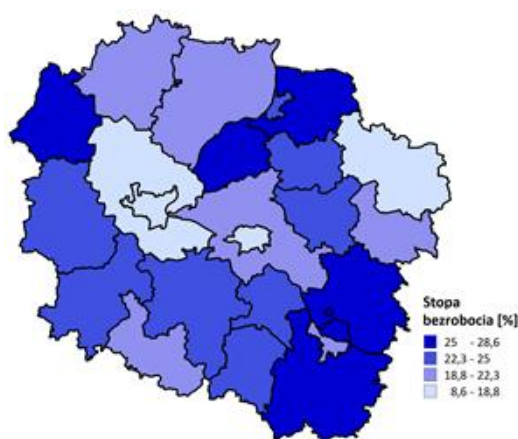
⁴⁰ Warto zwrócić uwagę na różnice w stopie bezrobocia rejestrowanego oraz opartej na danych BAEL – znacznie bardziej pozytywny obraz wyłania się z obliczeń opartych na drugiej z wymienionych metodologii. Najprawdopodobniej wynika to z dwóch czynników: faktycznej bierności zawodowej części osób formalnie zarejestrowanych jako bezrobotne i/lub ich aktywności w szarej strefie.

można zauważyć, że jedynie w dwóch powiatach (inowrocławskim oraz mogileńskim) był on w roku 2011 na niższym poziomie, a w jednym - rypińskim - nie zmienił się. Największe zmiany na niekorzyść miały natomiast miejsce we Włocławku oraz powiatach chełmińskim i lipnowskim, gdzie stopa bezrobocia w analizowanym okresie wzrosła o 5-6 p. proc.

Wykres 59. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie kujawsko-pomorskim i jego podregionach w latach 2004-2011.

Mapa 3. Stopa bezrobocia rejestrowanego w marcu 2012 r. w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego.

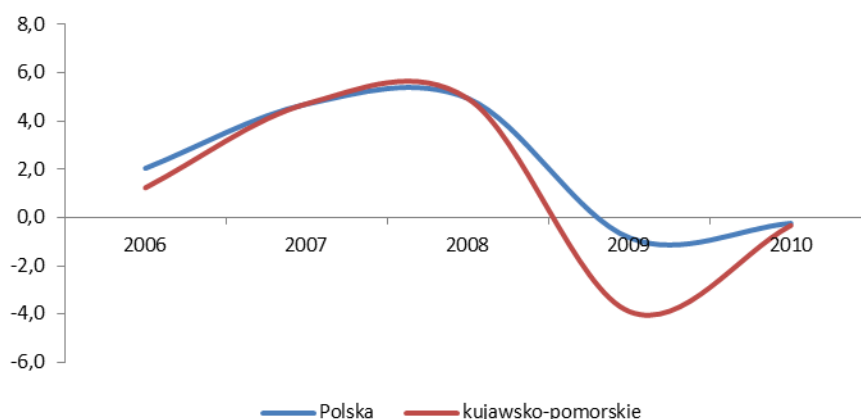

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS.
Pobrano: czerwiec 2012.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych statystycznych WUP w Toruniu. Pobrano: czerwiec 2012.

Zmiany w czasie na rynku pracy dobrze obrazuje dynamika zatrudnienia. W przypadku województwa kujawsko-pomorskiego była ona w latach 2006-2008 podobna do krajowej, jednak w latach 2008-2009 nastąpił jej gwałtowny i bardzo wyraźny spadek, będący skutkiem międzynarodowego kryzysu gospodarczego. Jest to dowód na znacznie niższą od krajowej odporność regionalnego rynku pracy na uwarunkowane zewnętrznie wahania cykliczne.

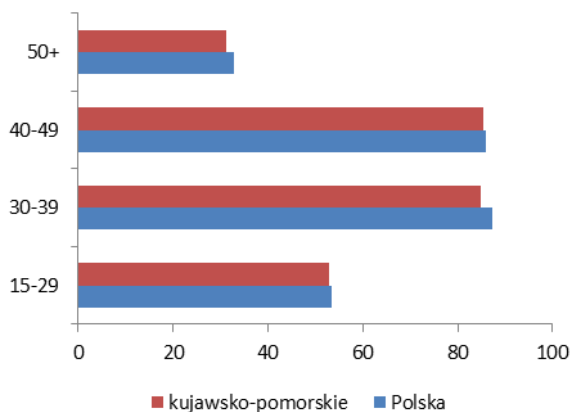
Wykres 60. Dynamika zatrudnienia w województwie kujawsko-pomorskim oraz w Polsce w latach 2006-2010.

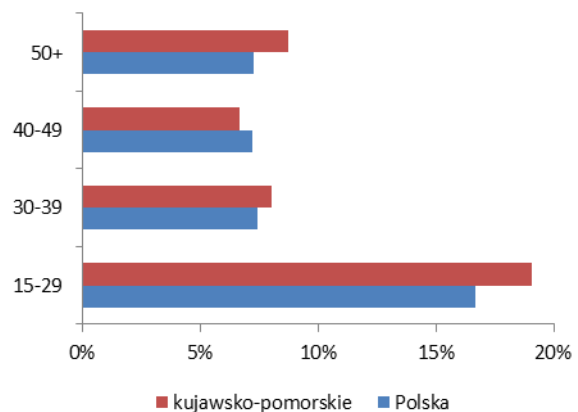
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Ważnych informacji dotyczących sytuacji na rynku pracy dostarcza analiza poszczególnych grup ludności według wieku. W porównaniu do kraju, w roku 2010 w województwie kujawsko-pomorskim w szczególnie niekorzystnym położeniu znajdowały się osoby młode oraz najstarsze. Obydwie te grupy wiekowe cechował niższy współczynnik aktywności zawodowej niż w Polsce oraz wyższa stopa bezrobocia. W szczególnie złym położeniu znajdowały się osoby w wieku 15-29 lat, wśród których stopa bezrobocia była aż o ok. 2,5 p. proc. wyższa niż przeciętnie w Polsce. Niekorzystna sytuacja na regionalnym rynku pracy zarówno w przypadku osób młodych, jak i powyżej 50 roku życia, jest zjawiskiem permanentnym, dotyczącym tych grup wiekowych od lat. W województwie kujawsko-pomorskim w relatywnie najlepszym położeniu w 2010 r. były natomiast osoby w wieku 40-49 lat, dla których współczynnik aktywności zawodowej przyjmował wartość zbliżoną do Polski, a stopa bezrobocia była minimalnie niższa niż w kraju. Jest to znaczna poprawa w porównaniu z rokiem 2007, kiedy była ona o ok. 2,5 p. proc. wyższa niż w roku 2010 i zarazem o ponad 1 p. proc. wyższa od stopy krajowej.

Wykres 61. Współczynnik aktywności zawodowej w poszczególnych grupach wiekowych w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w 2010 r.

Wykres 62. Stopa bezrobocia ekonomicznego w poszczególnych grupach wiekowych w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w 2010 r.

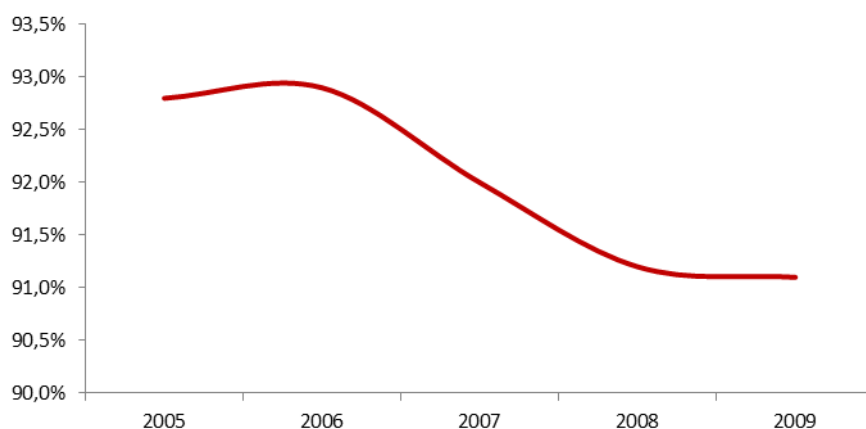

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BAEL. Pobrano: czerwiec 2012.

Analizując sytuację na rynku pracy województwa kujawsko-pomorskiego warto również zwrócić uwagę na zróżnicowaną sytuację ludności w zależności od płci. W porównaniu z Polską można zauważyć, że w regionie grupą znajdującą się w szczególnie niekorzystnym położeniu są kobiety. Cechuje je niska aktywność zawodowa oraz bardzo wysokie, będące drugim najwyższym spośród województw, bezrobocie. W 2010 r. wynosiło ono 11,9%, będąc o prawie 2 p. proc. wyższym od przeciętnego krajowego. Z kolei w przypadku mężczyzn, zarówno ich aktywność zawodowa, jak i stopa bezrobocia tylko nieznacznie odbiegały od średnich wartości dla Polski.

Jednym z kluczowym mierników konkurencyjności regionu jest produktywność siły roboczej. W całym badanym okresie, była ona niższa od przeciętnej w kraju, a luka dzieląca województwo kujawsko-pomorskie od Polski systematycznie się powiększała.

Wykres 63. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w województwie kujawsko-pomorskim w relacji do Polski w latach 2005-2009 (Polska=100%).

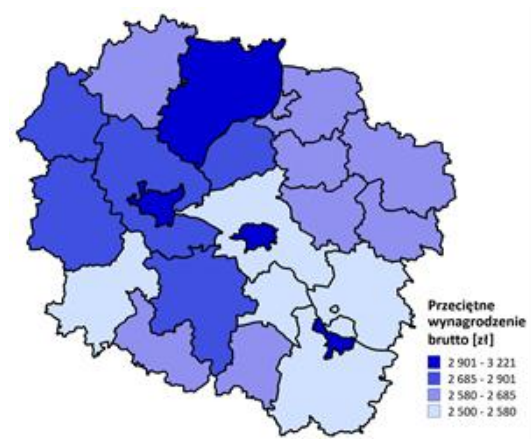

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

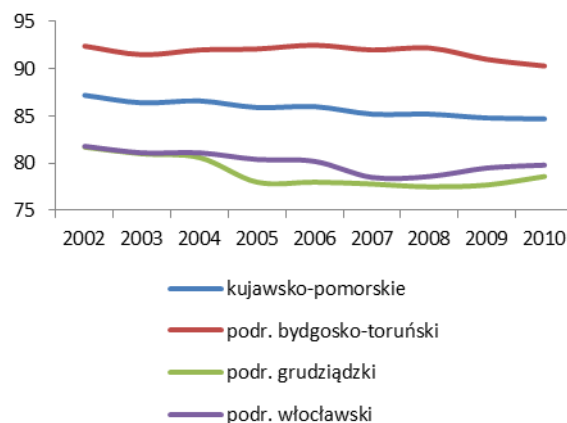
Stosunkowo niska produktywność siły roboczej znajduje swoje odzwierciedlenie w poziomie płac. Przeciętne wynagrodzenie brutto wyniosło w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r. ok. 2910 zł, co stanowiło niespełna 85% wartości przeciętnego wynagrodzenia krajowego, będąc równocześnie trzecim najniższym wśród wszystkich województw. Relacja przeciętnej płacy wojewódzkiej do krajowej wykazuje w ostatnich latach minimalne tendencje spadkowe – w porównaniu z 2007 r., spadła ona o 0,5 p. proc. W analizowanym okresie, wewnątrz regionu jej wzrost nastąpił tylko w podregionie włocławskim.

Podobnie jak w przypadku bezrobocia, w 2010 r. województwo kujawsko-pomorskie cechowały znaczne dysproporcje przestrzenne w rozkładzie przeciętnego wynagrodzenia. Najwyższe uposażenia można było zaobserwować w największych ośrodkach miejskich regionu – w Bydgoszczy, Toruniu oraz Włocławku, a także w powiecie świeckim. Były to jednak kwoty poniżej średnich wartości dla Polski. Najgorzej wynagradzani byli pracujący w podregionie grudziądzkim oraz włocławskim, szczególnie w powiatach znajdujących się w południowo-wschodniej części regionu.

Mapa 4. Przeciętne wynagrodzenie brutto w 2010 r. w województwie kujawsko-pomorskim wg powiatów.

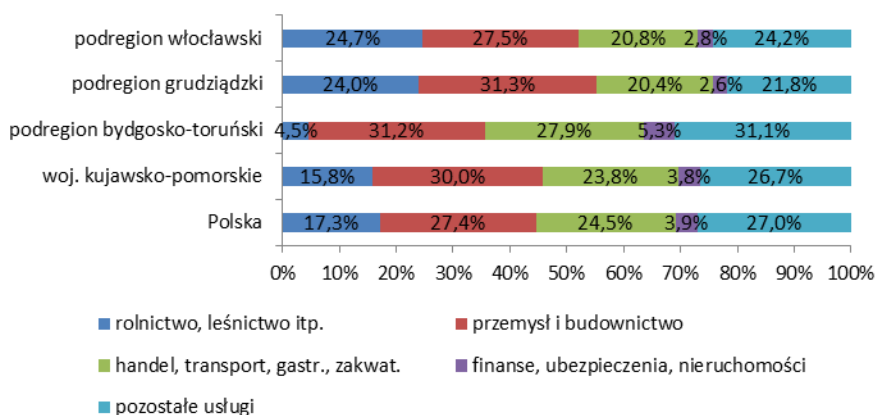
Wykres 64. Przeciętne wynagrodzenie brutto w województwie kujawsko-pomorskim i w jego podregionach w relacji do Polski w latach 2002-2010 (Polska=100).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Struktura pracujących w województwie kujawsko-pomorskim była dość podobna do struktury obserwowanej na szczeblu ogólnopolskim. Najbardziej istotne różnice dotyczyły większej liczby pracujących w przemyśle i budownictwie oraz niższej w sektorze rolniczym oraz w handlu. W porównaniu z 2007 r., znacznie zmniejszył się udział pracujących w rolnictwie oraz w przemyśle, a zwiększył odsetek pracowników szeroko rozumianych usług. Również w przypadku struktury pracujących występuje duża dysproporcja wewnątrzregionalna (Wykres 65). Najlepiej obrazuje ją udział pracujących w I sektorze, który w podregionie bydgosko-toruńskim wynosił w 2010 r. jedynie 4,5%, a w pozostałych niewiele mniej niż 25%. Oprócz wyraźnych różnic pomiędzy centralnym podregionem a resztą województwa, dysproporcje występowały również między podregionem grudziądzkim a włocławskim. W tym pierwszym wyraźnie wyższy był odsetek osób pracujących w przemyśle i budownictwie, natomiast w drugim o 3 p. proc. wyższy był udział pracowników usług.

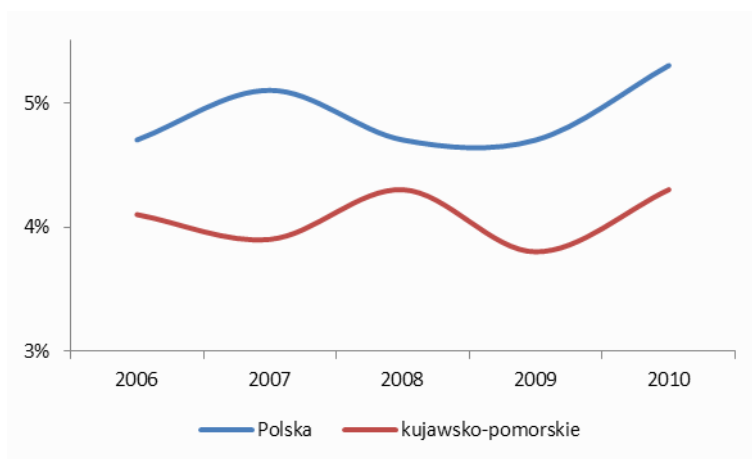
Wykres 65. Pracujący według grup sekcji w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W kontekście zmian demograficznych oraz dynamizacji sytuacji na regionalnym runku pracy, ważnym komponentem systemu edukacji jest także kształcenie ustawiczne – zarówno w formie poza formalnej (centra kształcenia ustawicznego, studia podyplomowe, kursy i szkolenia), jak i nieformalnej (szkolenie w miejscu pracy). Dostępne dane wskazują, że kształcenie tego typu nie jest w województwie kujawsko-pomorskim wystarczająco popularne. W grupie wiekowej 25-64 lata w 2010 r. brało w nim udział jedynie nieco ponad 4% osób, co było o 1 p. proc. niższym wynikiem niż średnio w Polsce. W porównaniu z 2007 r. był to odsetek minimalnie wyższy, jednak nie da się odnotować zauważalnej tendencji wzrostowej.

Wykres 66. Uczestnicy kształcenia ustawicznego w grupie wiekowej 25-64 lata w latach 2006-2010 (%).

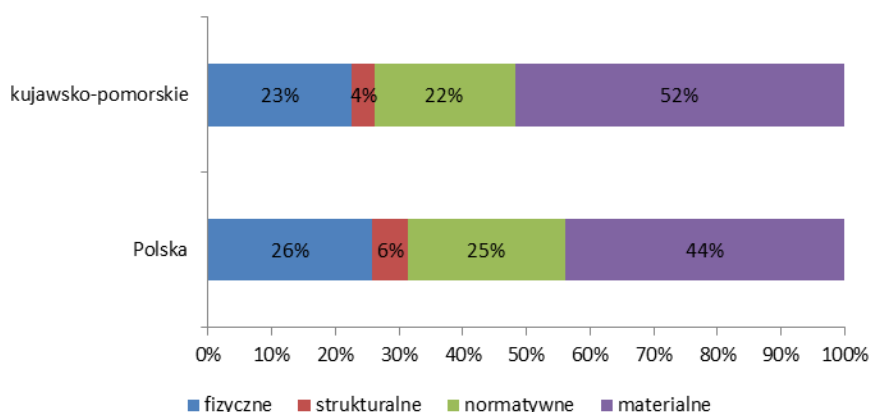

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Bezrobocie, choć wiąże się przede wszystkim z zagadnieniami związanymi z gospodarką i rynkiem pracy, w sposób równie istotny wpływa na aspekty życia społecznego. Jego niski poziom jest zazwyczaj skorelowany z wysokim dobrobytem ludności oraz niewielką skalą problemów społecznych. Bezrobocie jest przyczyną problemów materialnych i społecznych. Uznawane jest ono

za główną determinantę pojawiania się wykluczenia społecznego, w szczególności strukturalnego oraz, bardziej pośrednio - normatywnego.⁴¹ Nie dziwi więc fakt, że główną cechą odróżniającą strukturę osób wykluczonych w województwie kujawsko-pomorskim od struktury dla Polski jest wyraźnie wyższy udział wyłączonych z życia publicznego z powodów materialnych. Jest ono związane przede wszystkim z długotrwałym bezrobociem oraz ubóstwem. Zarówno w kraju, jak i w regionie, wykluczeni z powodów fizycznych oraz normatywnych stanowią po około jednej czwartej struktury każde, natomiast najmniejszy odsetek dotyczy wykluczenia spowodowanego niskim kapitałem kulturowym i zamieszkaniem na wsi (Wykres 67).

Wykres 67. Struktura typów wykluczenia społecznego wg średniej z województw w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w 2011 r. (w %).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Diagnozy społecznej 2011*.

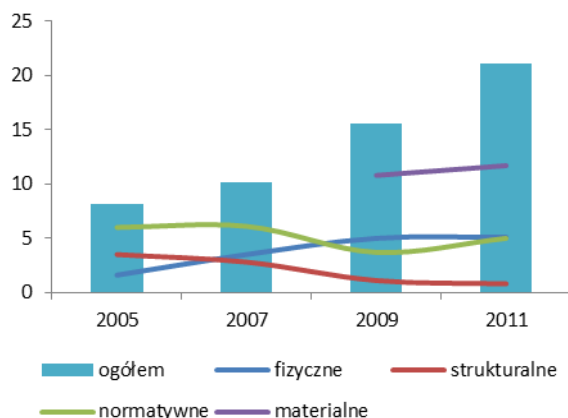
Analizując poziom poszczególnych wykluczeń wśród ludności województwa kujawsko-pomorskiego można zauważyć wyraźnie spadający w ostatnich latach poziom wykluczenia strukturalnego. Mając na uwadze brak istotnych zmian w strukturze ludności według miejsca zamieszkania w analizowanym okresie, spadek ten w znacznym stopniu można uzasadnić lepszą dostępnością obszarów wiejskich oraz poprawiającymi się warunkami bytowymi na tych terenach. Niekorzystnym zjawiskiem jest natomiast powolny wzrost odsetka wykluczonych materialnie i normatywnie. Może to świadczyć o nasileniu problemów związanych m.in. z patologiami społecznymi (np. alkoholizmem, narkomanią, problemami z prawem), sytuacją osób niepełnosprawnych, ubogich bądź długotrwale bezrobotnych. W latach 2007-2010 notowano spadek odsetka żyjących na poziomie minimum egzystencji oraz na poziomie ustawowej granicy ubóstwa.⁴² Dlatego też wydaje się, że problemy związane z wykluczeniem w regionie mogą być w dużym stopniu generowane przez złą sytuację na rynku pracy.

⁴¹ Okresowe badania warunków i jakości życia Polaków ujęte w raportach pt. *Diagnoza Społeczna* wskazują na cztery główne typy wykluczenia społecznego. Są nimi: wykluczenie fizyczne (spowodowane problemami związanymi z zaawansowanym wiekiem i niepełnosprawnością), wykluczenie strukturalne (objawiające się niskim kapitałem kulturowym oraz zamieszkaniem na obszarach wiejskich), wykluczenie normatywne (jego genezą są patologie społeczne) oraz wykluczenie materialne (spowodowane złą kondycją finansową oraz bezrobociem).

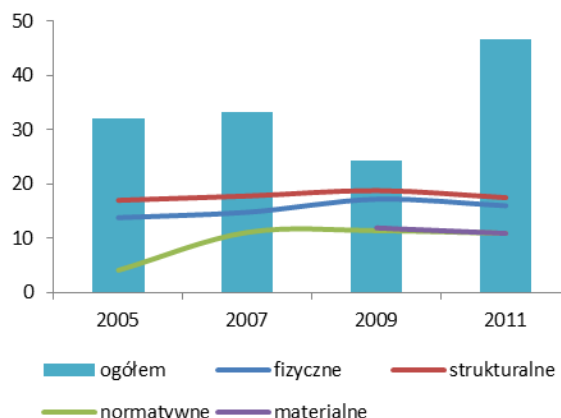
⁴² Wg danych Urzędu Statystycznego w Bydgoszczy.

Wykres 68. Odsetek ludności wykluczonej społecznie w województwie kujawsko-pomorskim według typów wykluczenia w latach 2005, 2007, 2009 i 2011.

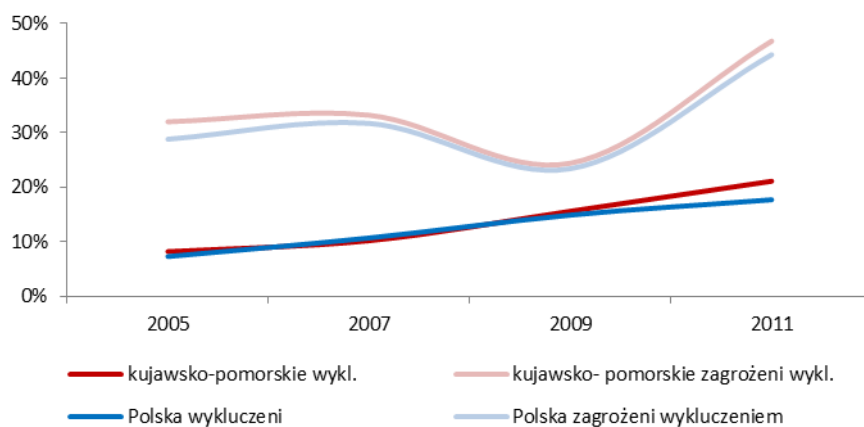
Wykres 69. Odsetek ludności zagrożonej wykluczeniem społecznym w województwie kujawsko-pomorskim według typów wykluczenia w latach 2005, 2007, 2009 i 2011.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie „Diagnozy społecznej” z lat: 2005, 2007, 2009 i 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

*lata 2005 i 2007 nie uwzględniają wykluczonych z powodów materialnych

Wykres 70. Odsetek wykluczonych społecznie i zagrożonych wykluczeniem społecznym wśród mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2005, 2007, 2009 i 2011.

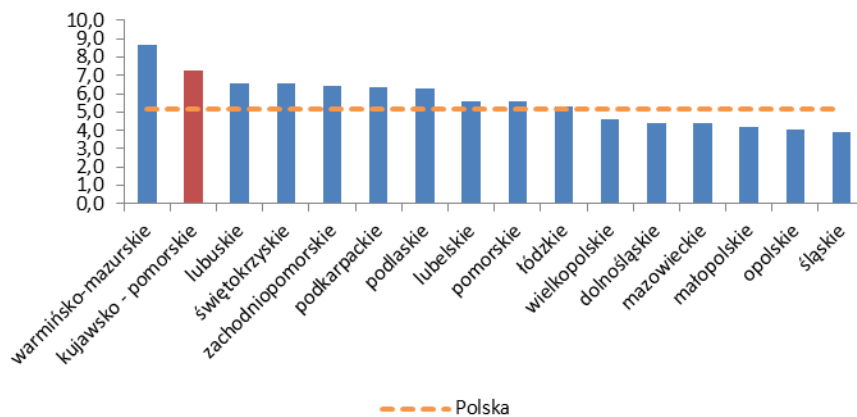

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Diagnozy społecznej z lat: 2005, 2007, 2009 i 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

Niepokojącym wnioskiem z analizy wykluczenia społecznego jest znaczny wzrost odsetka osób wykluczonych oraz zagrożonych wykluczeniem⁴³. Co istotne, nie nastąpił przy tym znaczący wzrost odsetka żadnego z 4 wyszczególnionych typów wykluczenia.⁴⁴ Negatywną tendencją, którą zauważa się wśród mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego jest natomiast utrwalanie się biedy, w tym problem dziedziczenia ubóstwa, czego dowodem jest wzrost udziału osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej.

O dużej liczbie osób z różnych względów znajdujących się w problemowych sytuacjach świadczy odsetek mieszkańców regionu, którym przyznano świadczenia (zarówno spośród zadań własnych, jak i zleconych województwa) z pomocy społecznej. Jest on drugi najwyższy wśród województw, znacznie przewyższając przeciętną wartość dla kraju. Pomoc tego typu otrzymało w województwie kujawsko-pomorskim ponad 7% mieszkańców.

Wykres 71. Odsetek osób, którym przyznano świadczenia w ramach zadań zleconych i zadań własnych województw w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej za 2011 r. Pobrano: czerwiec 2012.

⁴³ Wykluczenie społeczne jest w Narodowej Strategii Integracji Społecznej definiowane jako brak lub ograniczenie możliwości uczestnictwa, wpływania i korzystania z podstawowych instytucji publicznych i rynków, które powinny być dostępne dla wszystkich, a w szczególności dla osób ubogich. Do osób wykluczonych społecznie zalicza się dotknięte tym zjawiskiem, a do zagrożonych wykluczeniem – osoby potencjalnie nim zagrożone.

⁴⁴ Należy mieć na uwadze, że wykluczenie jednego typu bywa często przyczyną uczestnictwa w kolejnych rodzajach tego problemu (np. ubóstwo zwiększa szansę na pojawienie się patologii). W efekcie, w wielu przypadkach dana osoba może być reprezentantem kilku typów wykluczenia.

Województwo kujawsko-pomorskie cechuje również wysoki odsetek osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej.⁴⁵ Jej beneficjenci mogą być szczególnie podatni na problem wykluczenia społecznego. Udział osób w rodzinach korzystających z pomocy tego typu wynosi w województwie 11,7%⁴⁶, o 3 p. proc. przewyższając wartość krajową i będąc czwartym najwyższym wynikiem wśród pozostałych województw. Jest to wartość nieznacznie niższa niż w roku 2008.

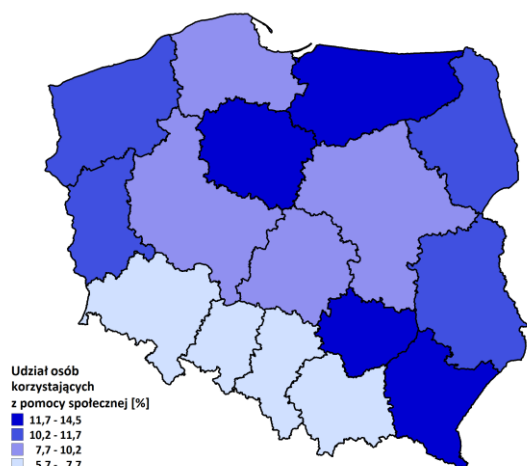
Wskaźnik ten dobrze obrazuje dysproporcje wewnątrzregionalne sięgające prawie 20 p. proc w skali powiatów. Najniższy odsetek tego typu ludności odnotowuje się w centralnej oraz zachodniej części województwa, w szczególności w rejonie głównych ośrodków miejskich regionu – Bydgoszczy oraz Torunia. Najwyższe wartości przypadają z kolei na powiaty znajdujące się w północnej, wschodniej oraz południowo-wschodniej części regionu. W porównaniu z 2008 r. wartość wskaźnika wzrosła jedynie we Włocławku oraz w powiecie chełmińskim. Wspomniane dysproporcje są jeszcze bardziej wyraźne przy analizie udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w poszczególnych gminach. Różnica między gminą z najmniejszym (Bydgoszcz – 4,9%), a największym (Rogowo⁴⁷ – 38,1%) ich udziałem wynosi aż 33 p. proc. Oprócz Rogowa, gminami w których wskaźnik ten przekracza 30% są: Kęsowo, Wielgie, Radzyń Chełmiński oraz Radziejów. Generalnie, gminy z największym udziałem osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej są ulokowane w północnej oraz wschodniej części województwa. Najmniejszy udział tego typu ludności notuje się natomiast w jednostkach znajdujących się w centralnej części województwa, w większości w podregionie bydgosko-toruńskim. W najlepszej sytuacji znajdują się: Bydgoszcz (4,8% korzystających), Toruń, Białe Błota (po 6%), Osielsko (6,1%) oraz Ciechocinek (7,1%).

⁴⁵ Jest to pomoc przyznawana w dowolnej formie, świadczona przez gminy w miejscu zamieszkania na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Wg art. 7 tejże, pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom w szczególności z powodu: ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, potrzeby ochrony ofiar handlu ludźmi, potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego (zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych), trudności w integracji cudzoziemców, trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, alkoholizmu lub narkomanii, zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej oraz klęski żywiołowej lub ekologicznej. Dane nie obejmują gospodarstw domowych, z którymi nie przeprowadzono wywiadu środowiskowego.

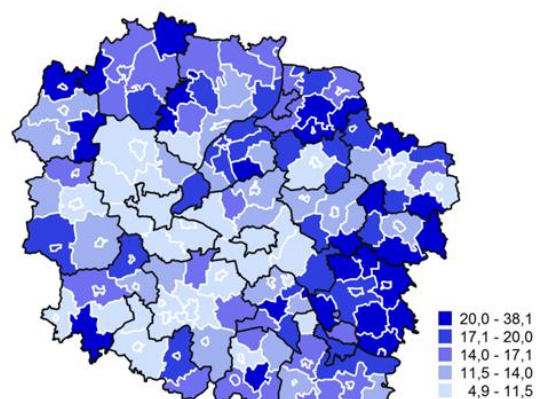
⁴⁶ za: BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

⁴⁷ powiat rypiński

Mapa 5. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem według województw w 2010 r.

Mapa 6. Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem według gmin województwa kujawsko-pomorskiego w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

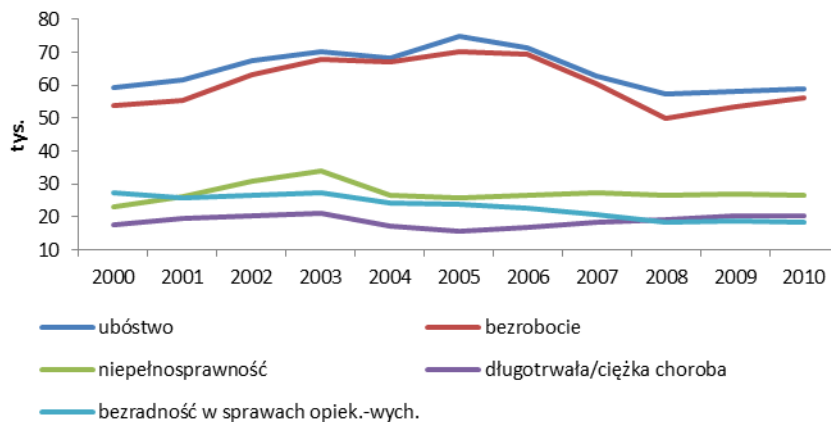
Najczęstszymi odbiorcami pomocy społecznej były rodziny z 1 lub 2 dziećmi, natomiast na obszarach wiejskich dominowały (70%) rodziny wielodzietne, tj. z 6 i więcej dzieci. W ostatnich latach odnotowuje się szczególny wzrost udziału jednoosobowych gospodarstw domowych wśród odbiorców wsparcia oraz spadek liczby rodzin z dziećmi i rodzin z obszarów wiejskich. Pomoc społeczna jest najczęściej udzielana z powodu ubóstwa (59 tys. rodzin) oraz bezrobocia (56 tys.). W obydwu przypadkach są to wartości niższe od tych z 2007 r., przy czym w latach 2006-2008 odnotowano wyraźny ich spadek, a w kolejnych latach nastąpiła tendencja wzrostowa. W przypadku pomocy z powodu bezrobocia, jest ona skorelowana ze wzrostem liczby bezrobotnych w województwie, jaki miał miejsce w tym okresie.

Znacznie niższa jest liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz długotrwałej lub ciężkiej choroby. W porównaniu z 2007 r. liczba odbiorców wsparcia wzrosła w grupie ciężko chorych, a w pozostałych uległa zmniejszeniu. Zauważa się, że rzadko kiedy poszczególne problemy występowały pojedynczo - głównie z powodu ubóstwa, które zwiększa prawdopodobieństwo występowania innych negatywnych zjawisk.⁴⁸ Generalnie, struktura przyczynowa udzielanej pomocy jest w województwie kujawsko-pomorskim podobna do Polski (Wykres 72).⁴⁹

⁴⁸ *Diagnoza stanu zastanego*, ROPS, Toruń, 2011.

⁴⁹ *Pomoc społeczna w liczbach: 2010*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, 2011.

Wykres 72. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej w latach 2000-2010 według powodów w województwie kujawsko-pomorskim.

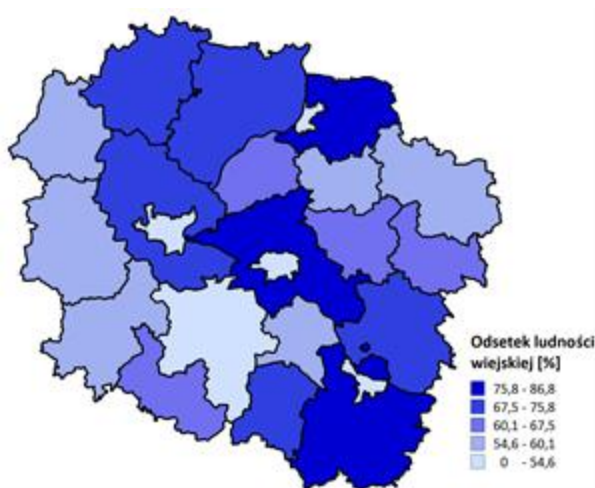
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Diagnozy stanu zastanego, ROPS w Toruniu, 2011.

Pobrano: czerwiec 2012.

Osobami znajdującymi się w wyjątkowo trudnej sytuacji są osierocone dzieci. Wyniki badania IDI wskazują, że w województwie kujawsko-pomorskim rodzin zastępczych jest bardzo mało. Ich liczba utrzymuje się, podobnie jak w kraju, na stałym poziomie od lat. Aż 85% z nich to osoby spokrewnione, co świadczy o potrzebie podjęcia działań na rzecz popularyzowania rodzin zastępczych niespokrewnionych. Osobami w dużej mierze narażonymi na wykluczenie społeczne są ludzie najstarsi. Aktualnie województwo nie posiada odpowiedniej infrastruktury przeznaczonej dla tych osób, zarówno w aspekcie mieszkaniowym (m.in. w zakresie budownictwa socjalnego, mieszkań chronionych, lokali komunalnych), jak i usługowym (m.in. w formie usług opiekuńczych i oferty środowiskowej). Jest to problem, który ze względu na kształt struktury wiekowej ludności regionu, może przynieść wyjątkowo negatywne skutki w niedalekiej przyszłości.

Wskazuje się na szczególnie duże ryzyko występowania zjawiska wykluczenia społecznego wśród osób zamieszkałych na obszarach wiejskich. Struktura zamieszkania ludności województwa kujawsko-pomorskiego jest zbliżona do struktury krajowej. Tereny wiejskie zajmują w regionie ponad 90% ogólnej powierzchni, co znajduje odzwierciedlenie w znacznej dysproporcji udziału ludności wiejskiej w poszczególnych powiatach. Nie licząc miast na prawach powiatów, w których współczynnik urbanizacji wynosi 100%, różnica pomiędzy najbardziej, a najmniej zurbanizowanym powiatem w województwie wynosi ponad 50 p. proc. Powiaty o największym udziale ludności wiejskiej znajdują się w większości w północnej, centralnej oraz wschodniej części województwa. Najwyższy, wynoszący ponad 80%, współczynnik ruralizacji notuje się w powiatach: grudziądzkim, toruńskim oraz włocławskim.

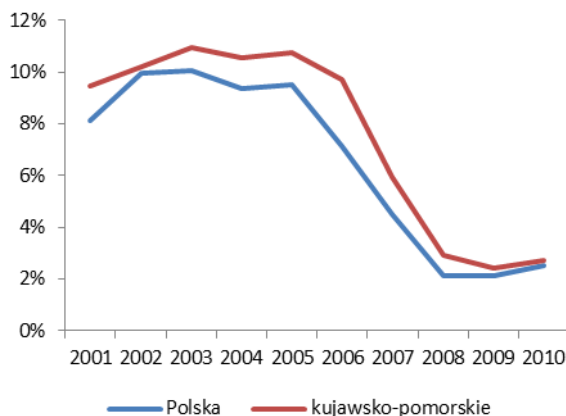
Mapa 7. Odsetek ludności wiejskiej w poszczególnych powiatach województwa kujawsko-pomorskiego w 2010 r.

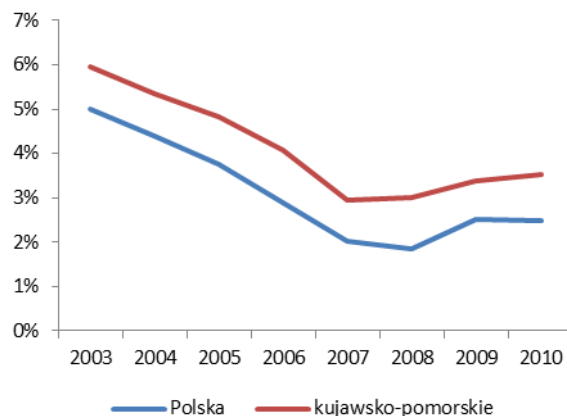
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Negatywny wpływ opisywanego wcześniej bezrobocia, przekładający się na problemy związane z wykluczeniem społecznym, występuje szczególnie wtedy, gdy jest ono długotrwałe. Odsetek osób długotrwałe pozostających bez pracy jest w województwie minimalnie wyższy od wartości krajowej. W porównaniu z 2007 r. odsetek osób długotrwałe bezrobotnych w populacji osób aktywnych zawodowo w wieku produkcyjnym spadł w województwie kujawsko-pomorskim ponad dwukrotnie (z 6% do 2,7%). Dzięki temu udało się niemalże całkowicie zredukować znaczny dystans dzielący województwo od poziomu obserwowanego w Polsce. W dalszym ciągu, poziom długotrwałego bezrobocia w województwie jest jednak bardziej zbliżony do poziomu notowanego w najuboższych regionach kraju niż w województwach najlepiej rozwiniętych.

Wykres 73. Odsetek osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób aktywnych zawodowo w wieku produkcyjnym w latach 2001-2010 (dane średnioroczne).

Wykres 74. Odsetek bezrobotnych w wieku do 24 lat w populacji osób aktywnych zawodowo w latach 2003-2010.

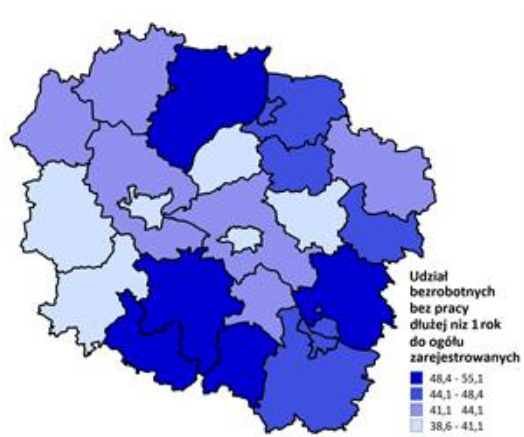
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Odsetek bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok wśród ogółu zarejestrowanych bezrobotnych wyniósł w województwie kujawsko-pomorskim w 2011 r. 37%, będąc o ponad 8 p. proc. niższym niż cztery lata wcześniej. Zmiany te jednak raczej bardziej niż działaniom władz regionalnych i lokalnych należy zawdzięczać korzystnej sytuacji ekonomicznej, jaka miała miejsce w kraju. Najbardziej pozytywne skutki odnotowano wśród powiatów w centralnej i północno-zachodniej części województwa (spadek bezrobocia długotrwałego o ponad 10 p. proc.). Pozytywne tendencje makroekonomiczne najslabiej dotknęły południowo-wschodnią część regionu. W tym samym okresie z 32% w 2007 r. do 16% w 2011 r., zmalał również udział osób pozostających bez pracy przez ponad 2 lata wśród ogółu bezrobotnych. W obydwu latach był to odsetek minimalnie wyższy niż w Polsce. Rozkład przestrzenny zjawiska jest podobny do opisanego powyżej. Jednym z efektów obniżania się liczby osób pozostających bez pracy przez długi czas powinien być spadek osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej, którzy należą do najbardziej problemowych grup dotkniętych wykluczeniem.

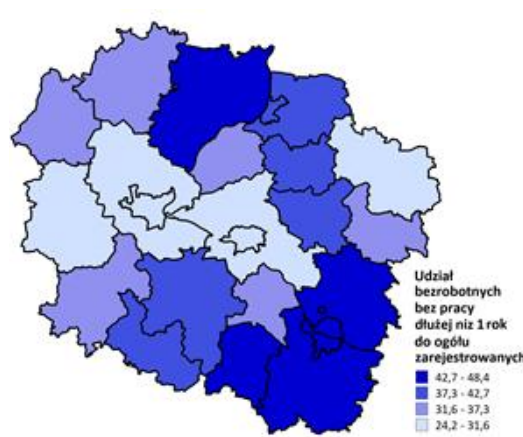
W skali województwa widoczna jest duża dysproporcja pod względem udziału długotrwale bezrobotnych wśród bezrobotnych zarejestrowanych ogółem. Najbardziej narażeni na to zjawisko są mieszkańcy powiatów w północnej oraz południowej części województwa. Wysoki poziom bezrobocia długotrwałego na tych obszarach jest w znacznej mierze spowodowany bezrobociem strukturalnym, jakie wytworzyło się po likwidacji wielu miejsc pracy w znaczących ośrodkach miejskich regionu, takich jak: Grudziądz, Włocławek oraz Inowrocław. W porównaniu z 2007 r., najbardziej poprawiła się sytuacja długotrwale bezrobotnych w powiecie inowrocławskim, mogileńskim oraz w Bydgoszczy. Najmniejszą poprawę odnotowano we Włocławku oraz w powiecie włocławskim.

Mapa 8. Udział bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok wśród bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w 2007 r.

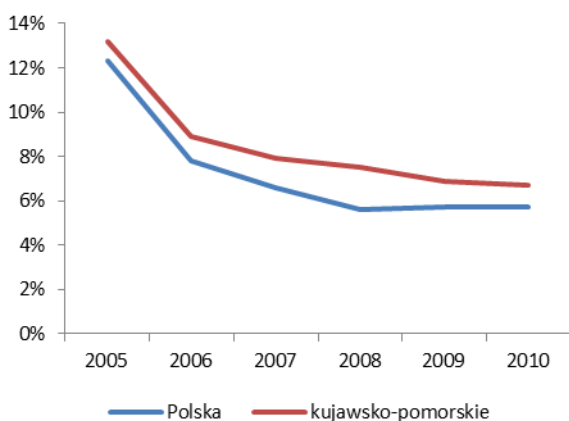
Mapa 9. Udział bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok wśród bezrobotnych zarejestrowanych ogółem w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

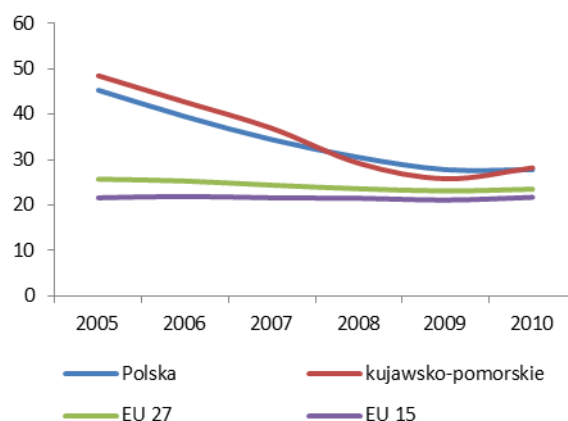
Czynnikiem istotnie zwiększającym ryzyko pojawienia się zjawiska wykluczenia społecznego jest ubóstwo, które jest najczęściej pokłosiem bezrobocia, w szczególności długotrwałego. Może być ono mierzone przez odsetek osób w gospodarstwach domowych żyjących poniżej granicy minimum egzystencji. Relatywnie wysoka wartość wskaźnika stawia województwo w niekorzystnym świetle, gdyż od lat jest on wyraźnie wyższy od średniej wartości krajowej. Na przestrzeni ostatnich lat zauważalne jest jednak trwałe zmniejszanie się tego problemu i niwelowanie różnicy względem Polski. Jest ono skorelowane ze spadkiem długookresowego bezrobocia, mającym miejsce w województwie w tym samym czasie.

Wykres 75. Odsetek ludności żyjącej poniżej minimum egzystencji w latach 2005-2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 76. Odsetek ludności zagrożonej ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w latach 2005-2010.

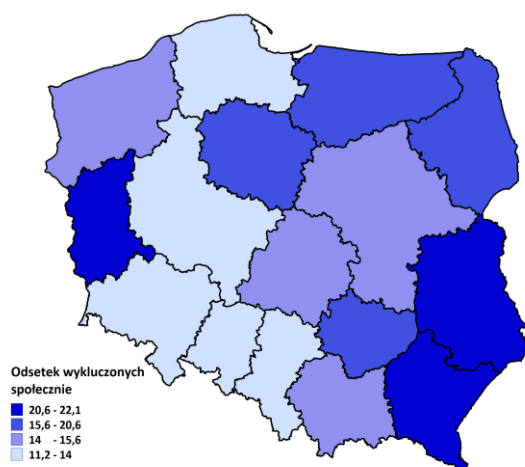

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych Eurostat. Pobrano: czerwiec 2012.

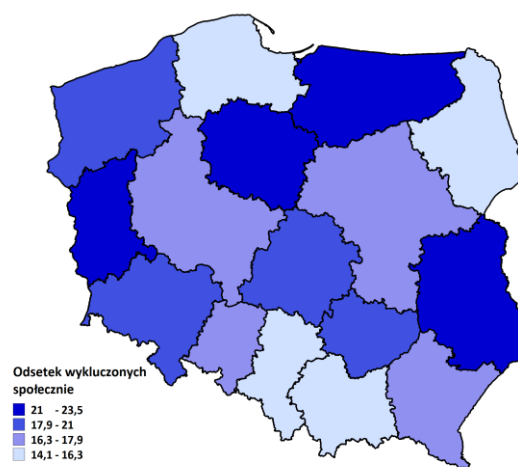

Pozycja województwa kujawsko-pomorskiego wśród pozostałych województw według odsetka ludności wykluczonej społecznie na przestrzeni ostatnich lat uległa znacznemu pogorszeniu. W porównaniu z rokiem 2009, udział wykluczonych społecznie wzrósł o ponad 5 p. proc. (do 21,1%) i jest on aktualnie trzecim najwyższym wśród województw. Wzrost ten był zarazem drugim najwyższym spośród pozostałych regionów. Nasilenie tego problemu w danym okresie jest zjawiskiem ogólnokrajowym – w 2009 roku odsetek wykluczonych społecznie jedynie w dwóch województwach był niższy niż aktualnie. Przeciętny udział osób wykluczonych w Polsce ogółem wzrósł wówczas z 14,9% do 17,7%.

Mapa 10. Odsetek wykluczonych społecznie według województw w 2009 r.

Mapa 11. Odsetek wykluczonych społecznie według województw w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie *Diagnozy społecznej* z lat: 2009 i 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

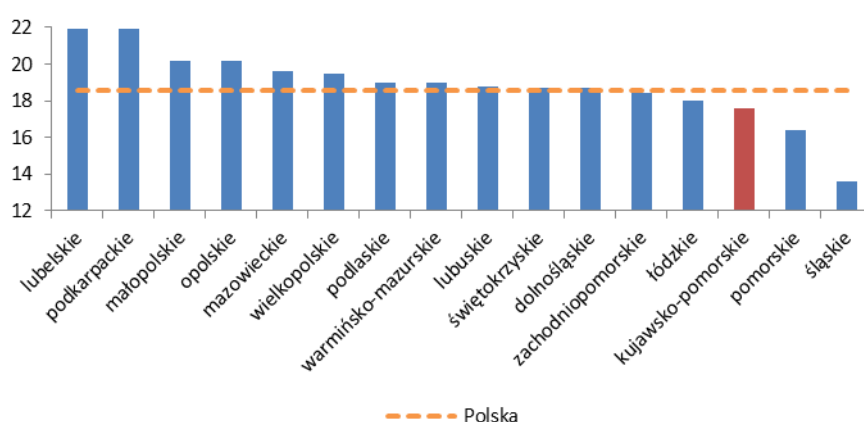
Generalnie, obszarami problemowymi województwa kujawsko-pomorskiego są powiaty znajdujące się na jego wschodniej ścianie oraz obszary miejskie w postaci Grudziądza oraz Włocławka. O bardzo widocznym rozwarstwieniu społecznym wśród mieszkańców regionu świadczy statystyka osób objętych pomocą społeczną – przykładowo w Bydgoszczy jest ich przeciętnie nieco ponad 50 na 1000, a w powiecie rypińskim – ok. 260. Problemem dotyczącym części obszaru województwa jest niewystarczająca liczba pracowników socjalnych. W ponad 30 gminach, często tych najmniejszych, na jednego pracownika przypada więcej niż określone w ustawie 2000 mieszkańców, co utrudnia przeprowadzanie skutecznych działań na rzecz włączenia społecznego.⁵⁰

Publiczne instytucje zajmujące się pomocą społeczną nie mają wystarczających możliwości by samodzielnie prowadzić działania na rzecz zapobiegania i przeciwdziałania problemom społecznym, w tym wykluczeniu. Niezwykle istotna jest w tym kontekście pomoc ze strony organizacji pozarządowych. Ich aktywność w regionie pozostaje relatywnie niska. W 2008 r. w województwie kujawsko-pomorskim aktywną działalność prowadziło 3,6 tys. tego typu podmiotów, w których oficjalnie zatrudnionych było 2,3 tys. osób. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców dawało to liczbę 17,6 organizacji oraz 11,1 pracowników. W obydwu przypadkach były to wyniki niższe od wartości

⁵⁰ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej

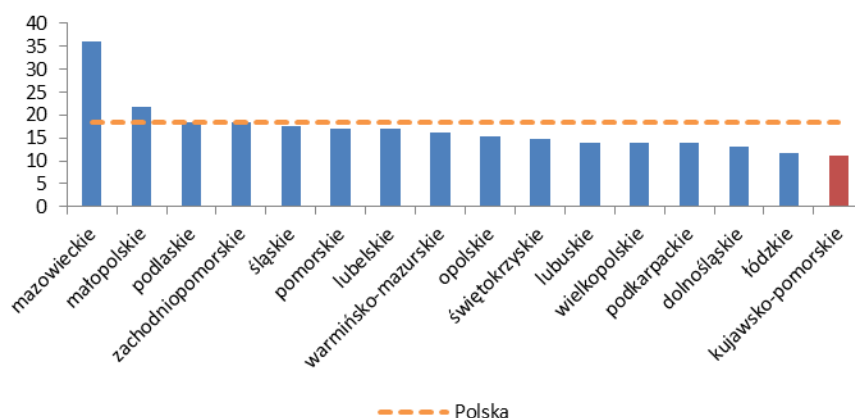
krajowych, plasujące województwo kujawsko-pomorskie na 14 oraz na ostatnim miejscu wśród województw (Wykres 77 i Wykres 78). W 2010 r. 47% aktywnych organizacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych pochodziło z miast, 31% z gmin wiejskich, a 22% z gmin miejsko-wiejskich. W tym samym okresie w Polsce odnotowano minimalnie wyższy udział NGO działających w miastach, mniejszy – w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich. O dużych dysproporcjach wewnątrzregionalnych świadczy fakt, że według wyników badania jakościowego, w ponad 30 gminach województwa nie funkcjonowała ani jedna organizacja pozarządowa (nie uwzględniając Ochotniczej Straży Pożarnej itp.). Nie ułatwia to prowadzenia działań wspierających pomoc społeczną.

Wykres 77. Liczba aktywnych fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców w 2008 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 78. Liczba pracujących w fundacjach, stowarzyszeniach i innych organizacjach społecznych na 10 tys. mieszkańców w 2008 r.

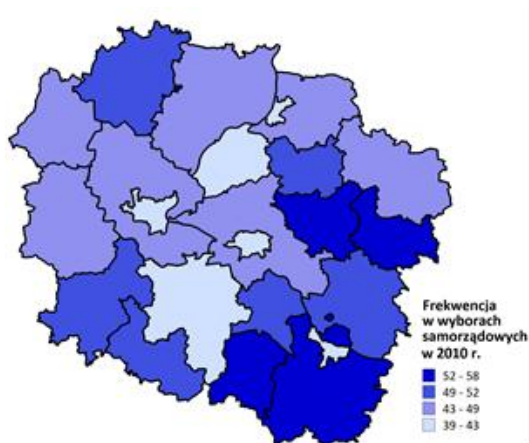
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Niewielka aktywność organizacji pozarządowych w województwie kujawsko-pomorskim jest jednym z symptomów niskiego kapitału społecznego wśród mieszkańców. Warto mieć na uwadze, że problem ten dotyczy polskiego społeczeństwa jako całości. Jego definicja, według Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, to *wynikająca z zaufania oraz obowiązujących norm i wzorów postępowania, zdolność obywateli do mobilizacji i łączenia zasobów, która sprzyja kreatywności oraz wzmacnia wolę współpracy i porozumienia w osiąganiu wspólnych celów*. W praktyce przejawia się ona m.in. aktywnym uczestnictwem obywateli w życiu społecznym, partycypacją w inicjatywach lokalnych, działalnością w organizacjach pozarządowych oraz wysokim poziomem zaufania społecznego. Kapitał społeczny mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego jest od lat niski nawet w skali kraju. Oprócz działalności NGO, wskazuje na to również frekwencja w wyborach.

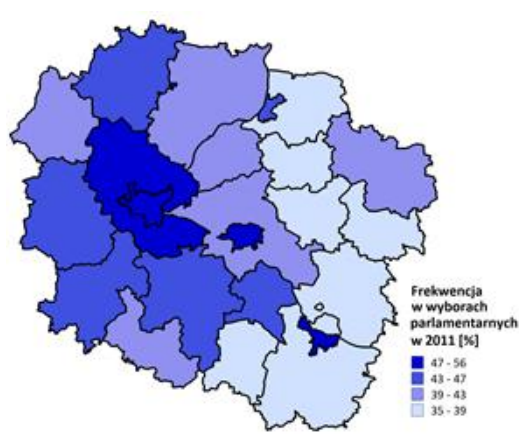
Od czasu zmiany w podziale administracyjnym Polski w 1999 r., wybory samorządowe odbyły się trzy razy (2002, 2006 i 2010 r.), a wybory parlamentarne cztery (2001, 2005, 2007 i 2011 r.). Niezależnie od rodzaju wyborów, frekwencja wyborcza w województwie kujawsko-pomorskim za każdym razem była niższa od frekwencji krajowej o około 2-4 p. proc., będąc jednocześnie jedną z najniższych w kraju. Analizując przestrzenny rozkład frekwencji wyborczej zauważalne są ogromne różnice w frekwencji w powiatach w zależności od rodzaju wyborów. Najwyższy udział głosujących w ostatnich wyborach samorządowych, odnotowany został w powiatach znajdujących się w południowej oraz wschodniej części województwa (z wyłączeniem powiatu inowrocławskiego i miasta Włocławek). Najniższa frekwencja wystąpiła natomiast w miastach na prawach powiatu.

Nieco inaczej prezentuje się rozkład przestrzenny wyborców głosujących w wyborach parlamentarnych w 2011 r. Wówczas najwyższe frekwencje stwierdzono w miastach na prawach powiatu oraz w zachodniej części województwa. Najmniej wyborców poszło do urn we wschodnich powiatach regionu.

Mapa 12. Frekwencja w wyborach samorządowych w 2010 r.

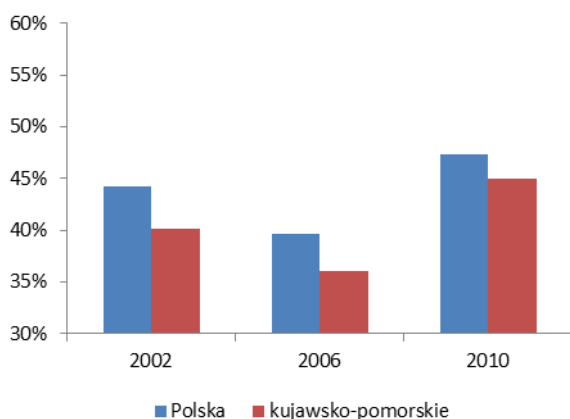

Mapa 13. Frekwencja w wyborach parlamentarnych w 2011 r.

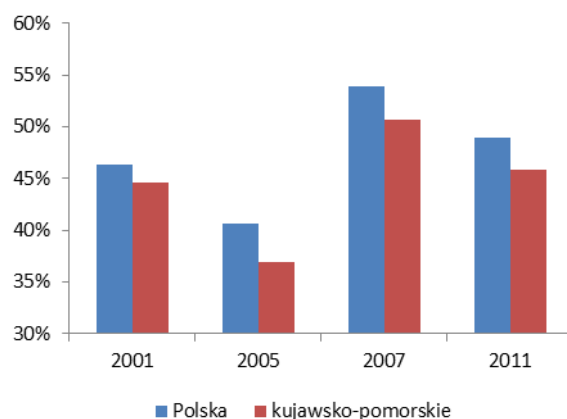

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie PKW. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 79. Frekwencja w wyborach samorządowych w 2002, 2006 oraz 2010 r.

Wykres 80. Frekwencja w wyborach parlamentarnych w 2001, 2005, 2007 oraz 2011 r.

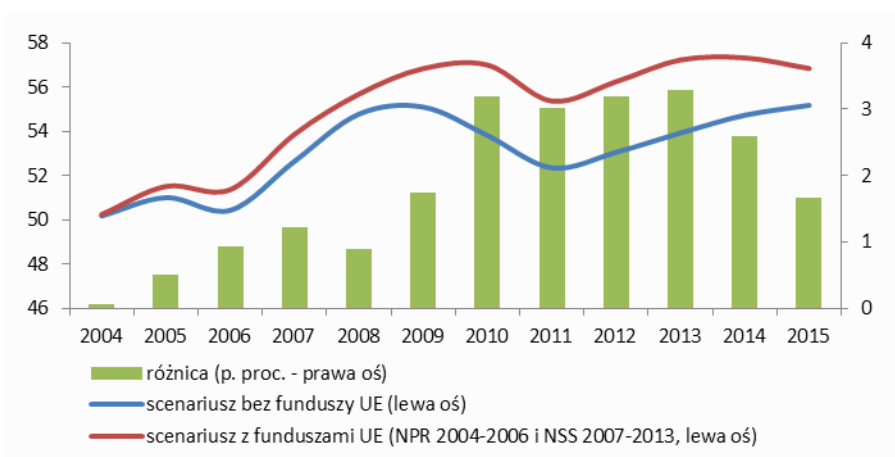

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie PKW. Pobrano: czerwiec 2012.

5.1.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Sytuacja na regionalnym rynku pracy w ostatnich latach była determinowana nie tylko czynnikami koniunkturalnymi, ale wynikała także z prowadzonej na terenie regionu polityki rozwojowej – przede wszystkim finansowanej ze środków wspólnotowych. W oparciu o oszacowania modelu EUImpactMOD można stwierdzić, że łączny efekt interwencji w ramach NPR 2004-2006 oraz NSS 2007-2013 pozwolił na zwiększenie wskaźnika zatrudnienia w regionie o około 3 p. proc. w 2011 r. Warto w tym miejscu podkreślić, że w ostatnich latach - w przypadku rynku pracy - fundusze strukturalne UE przyczyniły się nie tyle do bezwzględnej poprawy sytuacji, co do znacznej redukcji negatywnych konsekwencji. W scenariuszu zakładającym brak wdrażania NPR 2004-2006 oraz NSS 2007-2013 spadek zatrudnienia w regionie w latach 2009 i 2010 byłby znacznie większy.

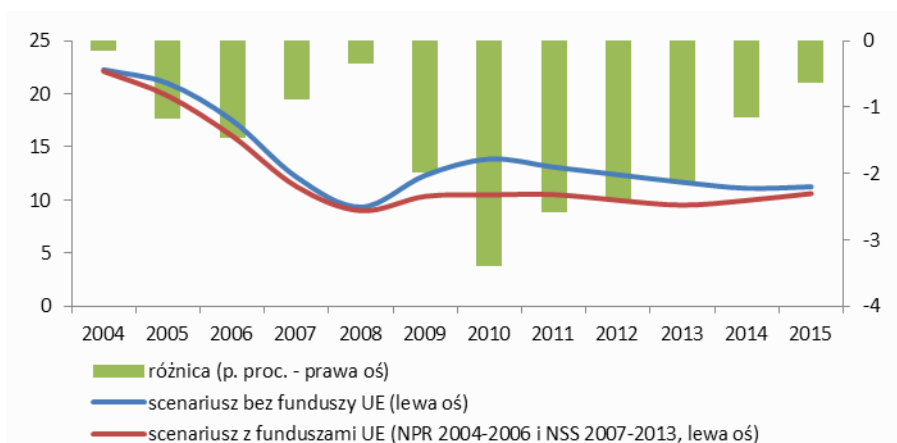
Wykres 81. Wpływ funduszy UE na wskaźnik zatrudnienia w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2015.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie analiz IBS dla MRR

Fundusze strukturalne UE miały w ostatnich latach symetryczny wpływ na dynamikę stopy bezrobocia. W scenariuszu bazowym (zakładającym brak interwencji w ramach NPR 2004-2006 oraz NSS 2007-2013) wzrost bezrobocia w latach 2009 i 2010 byłby znacznie bardziej dotkliwy, niż miało to miejsce w rzeczywistości.

Wykres 82. Wpływ funduszy UE na stopę bezrobocia w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2015.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie analiz IBS dla MRR

Opisane powyżej efekty makroekonomiczne są wynikiem całości interwencji związanej z funduszami strukturalnymi UE, a więc zawierają także efekty pośrednie, mnożnikowe itp. Część działań w ramach poszczególnych programów operacyjnych jest jednak bezpośrednio związana z funkcjonowaniem rynku pracy województwa kujawsko-pomorskiego. W tym kontekście należy przede wszystkim wymienić VI i VII priorytet PO KL.

W obecnej perspektywie, w kontekście przeciwdziałania bezrobociu na szczególną uwagę zasługuje Poddziałanie 6.1.3 PO KL *Poprawa zdolności do zatrudnienia oraz podnoszenie poziomu aktywności zawodowej osób bezrobotnych*. W jego ramach realizowane są projekty systemowe Powiatowych Urzędów Pracy skierowane bezpośrednio do osób bezrobotnych obejmujące narzędzia aktywnych polityk rynku pracy. W województwie kujawsko-pomorskim wsparcie uzyskało dotychczas 20 przedsięwzięć tego typu o łącznej wartości niespełna 359 mln zł. Do końca 2010 r. wzięto w nich udział 12,47% bezrobotnych (13,61% kobiet, 11,12% mężczyzn), co było drugim najwyższym odsetkiem wśród województw.

Najczęściej otrzymywanymi przez uczestników formami wsparcia były staże (51% uczestników wzięło w nich udział), szkolenia (40%) oraz uzyskanie środków na podjęcie działalności gospodarczej (16%). Odbiorcy wsparcia mogli korzystać z więcej niż jednej formy pomocy. Przeprowadzone analizy jako najbardziej skuteczny, przyczyniający się do zmiany sytuacji na rynku rodzaj pomocy, wskazują prace interwencyjne, przyznanie środków na działalność gospodarczą oraz przygotowanie zawodowe.⁵¹

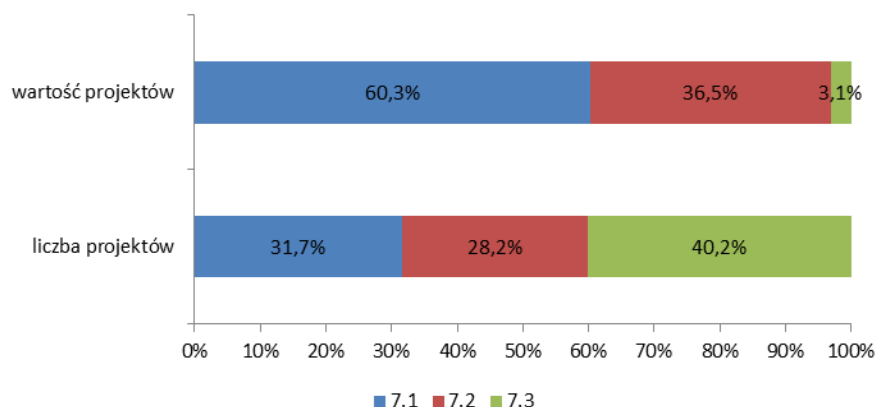
⁵¹ Ocena jakości projektów systemowych realizowanych w ramach Poddziałania 6.1.3 PO KL. Raport końcowy, GHK, Warszawa, 2011, s. 48, 93, 114.

Interwencja związana z przeciwdziałaniem bezrobociu w wielu miejscach przenika się ze wsparciem skierowanym dla osób wykluczonych społecznie. Znalezione dla nich zatrudnienia jest najlepszą metodą na wyjście z wykluczenia i integrację ze społeczeństwem.

Wsparcie dla osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem jest jednym z zadań pomocy społecznej. Jest ono prowadzone zarówno przez administrację państwową, jak i władze samorządowe na każdym szczeblu, a także przez organizacje pozarządowe. Na poziomie województwa instytucją realizującą m. in. zadania z zakresu pomocy społecznej jest ROPS. Pomoc społeczna na wszystkich szczeblach samorządu w latach 2007-2013 jest wspierana przez finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego Priorytet VII *Promocja integracji społecznej* Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Instytucją wdrażającą w województwie kujawsko-pomorskim jest Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu.

Najważniejszym komponentem PO KL z punktu widzenia interwencji publicznej w sprawie polityki społecznej jest Działanie 7.1 *Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji*, którego beneficjentami są: ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie oraz regionalne ośrodki polityki społecznej. Działanie 7.1 jest narzędziem nakierowanym dość bezpośrednio na osoby zagrożone społecznie. Z kolei Działanie 7.2 *Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej* koncentruje się na przeciwdziałaniu wykluczeniu oraz na wzmocnieniu sektora ekonomii społecznej. Celem Działania 7.3 *Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji* było natomiast wsparcie rozwoju inicjatyw na rzecz aktywizacji i integracji społeczności lokalnych na terenach wiejskich i w małych miastach. W ramach Priorytetu VII PO KL w województwie kujawsko-pomorskim podpisano dotychczas 518 umów o dofinansowanie projektów o łącznej wartości 312 mln zł.

Wykres 83. Liczba projektów oraz wartość projektów realizowanych w ramach Priorytetu VII PO KL w województwie kujawsko-pomorskim (stan na 30.06.2012 r.).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.

W ramach Poddziałania 7.1.1 i 7.1.2 Priorytetu VII PO KL, w okresie od 2008 r. do połowy 2012 r. udział w projektach rozpoczęło ponad 19,2 tys. osób, a zakończyło niespełna 18 tys. Oznacza to aktualnie osiągnięcie wskaźnika docelowego na poziomie 64%. Dalsza realizacja projektów w latach 2012-2014 zakłada osiągnięcie wskaźnika na poziomie blisko 100%. Jak dotychczas, szczególnie

popularnością w odniesieniu do zakładanych wartości, cieszą się działania związane ze wsparciem w ramach instytucji ekonomii społecznej. O dużej popularności projektów w ramach PO KL w województwie kujawsko-pomorskim świadczy najwyższy wśród województw odsetek mieszkańców, którzy brali w nich udział – 16,9% (240,3 tys. osób) spośród ogółu populacji w wieku 15-64 lata. Z drugiej strony jednak występuje tu jeden z najniższych odsetków osób starszych, w wieku 55-64 lata, biorących udział w projektach (2,7%).⁵²

Ośrodki pomocy społecznej (OPS) oraz powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR) w ramach projektów systemowych PO KL prowadziły różnego typu projekty na rzecz osób znajdujących się w sytuacjach problemowych. Popularną formą wsparcia było poradnictwo specjalistyczne realizowane przez OPS, wspierane częściowo ze środków PO KL. W samym 2010 r. było ono wdrażane w 62 OPS, a skorzystało z niego ponad 7 tys. rodzin. Poradnictwo specjalistyczne nie było prowadzone jedynie w powiecie wąbrzeskim. W 2009 r. 92% OPS (133 placówki) zrealizowały ponad 2700 kontraktów socjalnych, którymi objęto niespełna 3 tys. osób. Średnia wartość kontraktu wyniosła prawie 3700 zł. Tego typu wsparcie zostało również udzielone przez 16 PCPR. Kontraktami zostało objętych 260 osób, a średnia wartość bez wkładu własnego wyniosła niespełna 2900 zł.

Projekty systemowe PO KL realizowane przez OPS oraz PCPR zakładały udzielanie wsparcia w ramach Programów Aktywności Lokalnej (PAL). Pomoc polegała na działaniach aktywizacyjnych skierowanych do osób z konkretnego środowiska lub społeczności, których celem była ich integracja społeczna. Uczestnicy PAL mogli liczyć na wsparcie w formie: środowiskowej pracy socjalnej, instrumentów aktywnej integracji bądź działań o charakterze środowiskowym. W 2009 r. PAL objętymi było ponad 500 osób.

Odbiorcami wsparcia były również osoby niepełnosprawne, będące grupą szczególnie narażoną na problem wykluczenia społecznego. Pomoc zakładała udzielanie zasiłków i pomoc w naturze, środowiskową pracę socjalną, aktywną integrację oraz działania o charakterze środowiskowym. Ogólnie, w ramach projektów PCPR wsparcia udzielono ponad 400 osobom (w roku 2009), a w ramach OPS - niespełna 3,5 tys. niepełnosprawnym. Rzadko kiedy efektem wsparcia było jednak zaprzestanie z korzystania z pomocy społecznej bądź podjęcie zatrudnienia.

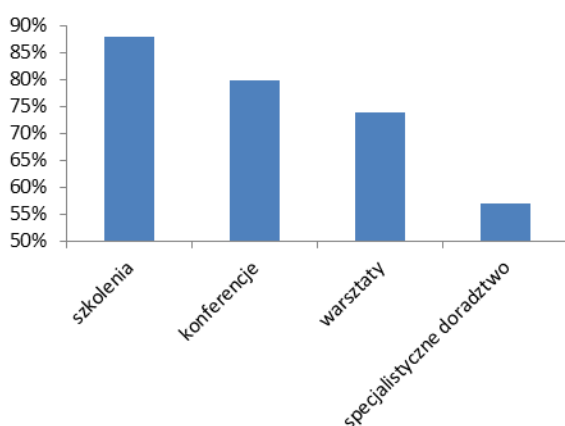
Ogólnie, dotychczasowe przedsięwzięcia związane z Działaniem 7.1 VII Priorytetu PO KL przyniosły korzystne efekty, jednak ich skala pozostaje mała. Bezpośrednimi, „twardymi” ich rezultatami było ukończenie przez uczestników projektów różnego typu zajęć oraz szkoleń organizowanych dla osób wykluczonych społecznie. Innymi efektami była poprawa kondycji psychicznej, nabranie pewności siebie oraz umiejętności poszukiwania pracy. W przypadku około trzech czwartych zrealizowanych projektów chociaż jedna osoba uczestnicząca znalazła zatrudnienie, przy czym nieco skuteczniejsze okazywały się projekty na poziomie powiatowym. Zdecydowanie najczęstszą formą wsparcia udzielaną w przedsięwzięciach były kontrakty socjalne (w 98% projektach OPS, w 84% projektach PCPR). W obu tych instytucjach stosowano także programy aktywności lokalnej (PAL), występujące w 13% przedsięwzięć OPS i 16% w PCPR. Natomiast w roku 2010 można zauważyć znaczący wzrost odsetka OPS-ów i PCPR-ów realizujących programy aktywności lokalnej (PAL) w ramach projektów

⁵² *Sprawozdanie z wdrażania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 w 2010 roku*, Warszawa, 2011.

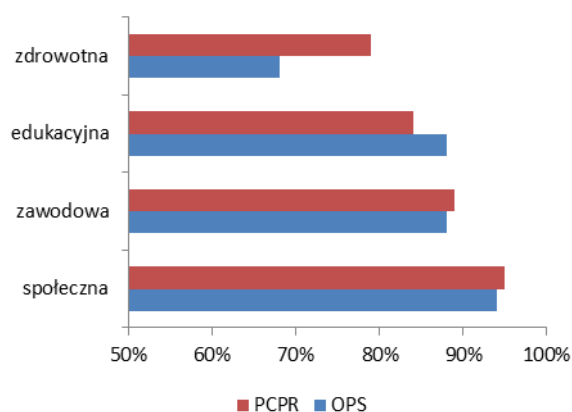

systemowych - do 84% OPS i 63% PCPR. W ramach Poddziałania 7.1.3 *Podnoszenie kwalifikacji kadr pomocy i integracji społecznej*, najczęściej występowały szkolenia oraz konferencje (jak np. projekt *Akademia pomocy i integracji społecznej* opisany w Ramka 6).

Wykres 84. Odsetek projektów realizowanych w ramach Poddziałania 7.1.3 w województwie kujawsko-pomorskim, które realizowały daną formę wsparcia.

Wykres 85. Odsetek projektów realizowanych w ramach Poddziałania 7.1.1 i 7.1.2 w województwie kujawsko-pomorskim, które stosowały dany instrument aktywizacji.

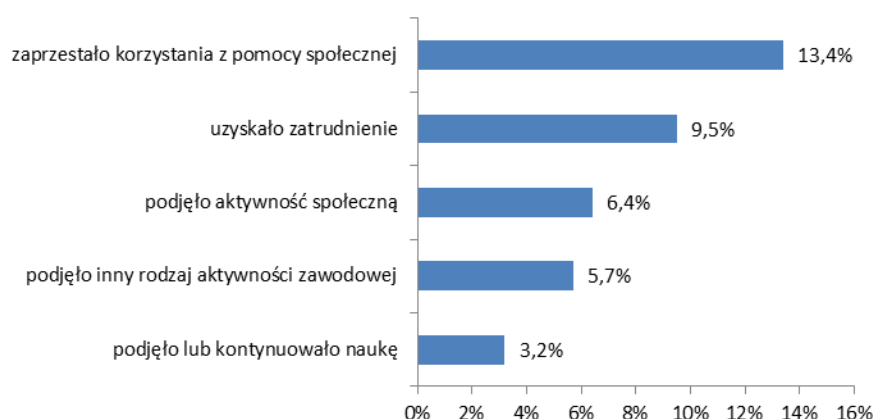
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Oceny jakości udzielanego wsparcia oraz sposobu zarządzania i wdrażania projektów systemowych realizowanych w Poddziałaniu 7.1.1 oraz 7.1.2 PO KL w województwie kujawsko-pomorskim. Pobrano: czerwiec 2012.

Najczęściej stosowanymi instrumentami aktywizacji podczas realizacji projektów VII Priorytetu PO KL w województwie kujawsko-pomorskim były obecne w prawie wszystkich projektach instrumenty aktywizacji społecznej, edukacyjnej oraz zawodowej. Najbardziej występującym typem był instrument aktywizacji zdrowotnej. Za najbardziej skuteczne instrumenty przedstawiciele OPS i PCPR uznali społeczne oraz edukacyjne.⁵³

Analizując realizację projektów systemowych z poddziałań 7.1.1. i 7.1.2 VII Priorytetu PO KL łącznie, można zauważyć, że najkorzystniejsze efekty były związane z zaprzestaniem korzystania z pomocy społecznej wśród ich uczestników. Pomoc przestała być udzielana niespełna 15% spośród nich. Przeciętnie co dziesiąty uczestnik znajdował dzięki projektom zatrudnienie, a częściej niż co dwudziesty podejmował aktywność społeczną lub inny rodzaj aktywności zawodowej (np. staż). Przy interpretacji tych efektów należy mieć na uwadze, że pomoc realizowana przez OPS i PCPR jest świadczona osobom najbardziej problemowym, których wyciągnięcie z niekorzystnej sytuacji jest szczególnie trudne.

Wykres 86. Efekty projektów systemowych z Poddziałania 7.1.1 i 7.1.2 wśród uczestników z lat 2009-2011.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych ROPS Toruń. Pobrano: wrzesień 2012.

Ramka 5. Siódemka na szóstkę.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu, będący instytucją wdrażającą Priorytet VII PO KL w województwie kujawsko-pomorskim, w celach promocyjnych zorganizował konkurs *Siódemka na szóstkę*, mający wyłonić najlepsze zrealizowane projekty w ramach Priorytetu. Rywalizacja przebiegała w dwóch kategoriach: projektów systemowych oraz konkursowych.

Laureatem pierwszej z nich został projekt *Tacy Sami*, realizowany przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Białych Błotach. W jego ramach przeprowadzono m.in. szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe, doradztwo zawodowe warsztaty psychoterapeutyczne, treningi umiejętności i kompetencji społecznych czy happening ekologiczny. Największym sukcesem przedsięwzięcia jest podjęcie zatrudnienia przez 42% spośród około 30 uczestników (wg danych z 2010 r.).

Za najlepszy projekt konkursowy uznany został *Odnaleźć siebie*, zorganizowany przez Katolickie Stowarzyszenie

⁵³ Ocena jakości udzielanego wsparcia oraz sposobu zarządzania i wdrażania projektów systemowych realizowanych w Poddziałaniu 7.1.1 oraz 7.1.2 PO KL w województwie kujawsko-pomorskim, Dyspersja, Warszawa, 2010, s. 6-13.

Ewangelizacyjne *Posłanie*. W jego ramach powstał klub młodzieżowy Vector, w którym młodzieży udzielane jest wsparcie na płaszczyźnie: edukacyjnej, integracyjnej, profilaktycznej oraz artystyczno-kulturalnej. Do instrumentów jego działania należą przede wszystkim zajęcia, korepetycje oraz szkolenia zawodowe.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych ROPS Toruń. Pobrano: czerwiec 2012.

Ramka 6. Akademia pomocy i integracji społecznej – wsparcie kadr.

Akademia pomocy i integracji społecznej – wsparcie kadr jest projektem systemowym realizowanym przez ROPS w Toruniu w ramach Poddziałania 7.1.3 PO KL. Aktualnie, do końca 2012 r. trwa jego piąta edycja w bieżącej perspektywie finansowej. Projekt dzieli się na część szkoleniową oraz doradczą. Docelowymi uczestnikami są w nim przede wszystkim pracownicy i wolontariusze jednostek organizacyjnych pomocy i integracji społecznej.

W części szkoleniowej zaplanowano realizację sześciu modułów, w ramach których odbędzie się 46 szkoleń warsztatowych, 4 seminaria, 3 kursy specjalistyczne oraz 8 krajowych wizyt studyjnych. Uczestnikom zapewniono 1335 miejsc szkoleniowych. Moduły dzielą się na przygotowujące odbiorców wsparcia do pracy z osobami wykluczonymi społecznie oraz dostarczające uczestnikom wiedzy z zakresu funkcjonowania jednostek pomocy i integracji społecznej (dla kadry kierowniczej). Oprócz nich realizowany jest także moduł, w ramach którego odbędą się krajowe wizyty studyjne. Mają one posłużyć poznaniu dobrych praktyk oraz wymianie doświadczeń, które przyczynią się do zaadaptowania najlepszych rozwiązań w województwie kujawsko-pomorskim.

Piąta edycja projektu *Akademia pomocy i integracji społecznej* powstała w oparciu o *Bilans potrzeb w zakresie aktywnej integracji dla województwa kujawsko-pomorskiego na rok 2012*. Badanie to zostało przeprowadzone w celu uzyskania diagnozy potrzeb szkoleniowych pracowników jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. Uwzględnienie niniejszych potrzeb w tym projekcie jest niezwykle istotne z punktu widzenia trafności oraz jakości udzielanego wsparcia.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie www.wsparciekadr.ropstorun.pl oraz Bilansu potrzeb w zakresie aktywnej integracji dla województwa kujawsko-pomorskiego na rok 2012. Pobrano: czerwiec 2012.

Korzystnie należy ocenić oddziaływanie przedsięwzięć związanych z Poddziałaniem 7.2.2 *Wsparcie ekonomii społecznej* (przykładowy projekt przedstawiono w Ramka 7) - liczba osób, którym udzielono wsparcia w ramach instytucji ekonomii społecznej jest ponad dwukrotnie wyższa od zaplanowanej. Do niniejszych instytucji zalicza się spółdzielnie socjalne, pracy, inwalidów i niewidomych, organizacje pozarządowe oraz kościelne, a także jednostki zatrudnienia socjalnego, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej oraz inne podmioty działające w sferze pomocy i integracji społecznej nie nastawione na zysk.⁵⁴ Jak dotychczas ponad 200 podmiotom ekonomii społecznej udzielono wsparcia z EFS za pośrednictwem instytucji wspierających ekonomię społeczną, a wsparcie w ramach tych instytucji zostało udzielone ponad 4700 osobom.⁵⁵

⁵⁴ *Ekonomia społeczna w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki*, SKES, Warszawa, 2009.

⁵⁵ *Informacja półroczna o zadaniach realizowanych w zakresie polityki rozwoju regionalnego województwa kujawsko-pomorskiego. Stan na koniec II półrocza 2011 r.*, Załącznik do Uchwały Nr 6/122/12 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego, s. 44.

Ramka 7. TŁOK.

Stowarzyszenie Kujawsko-Pomorski Ośrodek Wsparcia Inicjatyw Pozarządowych TŁOK jest działającą od 2005 r. organizacją pozarządową, której celem jest wzmacnianie kapitału ludzkiego, kulturowego i ekonomicznego w regionie. W obecnej perspektywie finansowej zrealizowała ona trzy projekty w ramach Priorytetu VII PO KL i jest w trakcie realizacji kolejnych dwóch.

Wśród aktualnie realizowanych przez TŁOK przedsięwzięć znajduje się najdroższy spośród wszystkich projektów z Priorytetu VII PO KL w województwie kujawsko-pomorskim – *Ośrodek Wsparcia Inicjatyw Ekonomii Społecznej*, którego wartość wynosi ponad 3 mln zł. Jest to druga edycja projektu. Pierwsza odbyła się w terminie 09.2009 – 08.2011 i okazała się sukcesem. Odbiorcami projektu były podmioty ekonomii społecznej, instytucje społeczne i rynku pracy oraz przedsiębiorstwa prywatne i indywidualne osoby. Projekt obejmował dwie edycje *Szkoły Ekonomii Społecznej*, w ramach której zorganizowane zostały szkolenia dla 30 przedstawicieli organizacji pozarządowych z zakresu ekonomii społecznej i jej finansowania, księgowości, zarządzania oraz marketingu. W ramach *Inkubatorów Ekonomii Społecznej* uczestnikom udzielano doradztwa z zakresu funkcjonowania instytucji ekonomii społecznej, a specjalnie utworzone platformy współpracy służyły do organizacji spotkań i szkoleń dla podmiotów ekonomii społecznej oraz organizacji socjalnych.

Druga edycja projektu oprócz usług szkoleniowo-doradczych ma umożliwić uczestnikom skorzystanie z dotacji oraz wsparcia pomostowego. Warunkiem ich otrzymania jest założenie lub przystąpienie do jednej z czterech spółdzielni socjalnych, które mają powstać w ramach projektu. *Ośrodek Wsparcia Inicjatyw Ekonomii Społecznej* trwa od stycznia 2012 r. do końca 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK oraz www.tlok.pl. Pobrano: czerwiec 2012.

Kierunki wsparcia udzielanego w obecnej perspektywie w kontekście przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu należy uznać za trafne. Ciężko jest wskazać obszary bądź typy działań, których ewentualnie zabrakło w ramach interwencji. Zastrzeżenia można wiązać z brakiem działań mających na celu wsparcie „okołozawodowe” – polegające na budowaniu odpowiednich aktywności, postaw motywacyjnych.

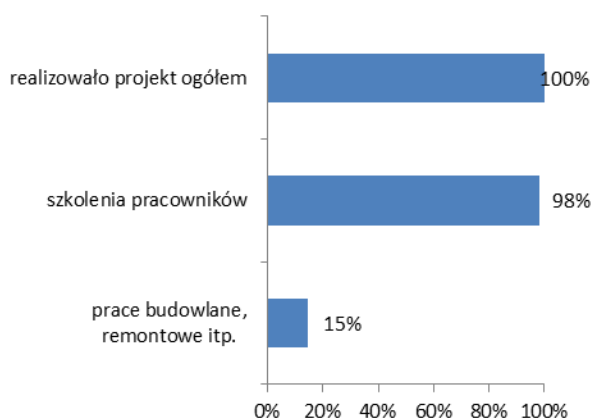
Jakkolwiek wsparcie było trafne, tak jego skala oraz specyfika problemu wykluczenia nie pozwoliły na osiągnięcie wyraźnej poprawy sytuacji. Bardzo głębokie problemy społeczne są w większości generowane przez drugi najwyższy w Polsce poziom bezrobocia. Aby działania i projekty mogły faktycznie przełożyć się na poprawę sytuacji, potrzebna jest radykalna poprawa sytuacji na rynku pracy. Dopiero wtedy wzrośnie skuteczność interwencji związanej stricte z integracją społeczną i przeciwdziałaniem wykluczeniu.

Do największych plusów dotychczasowej interwencji zaliczyć można realizację projektów systemowych PO KL realizowanych przez OPS i PCPR. Cechował je bardzo wysoki poziom uczestnictwa co przełożyło się na dużą liczbę osób, którym udzielono pomocy. Szczególnie korzystna ocena dotyczy upowszechniania usług doradczych w jednostkach pomocy społecznej. Ten trend należy rozwijać w przyszłości. Efekty tego rodzaju wsparcia należy ocenić pozytywnie, pamiętając o tym, że było ono udzielane osobom znajdującym się w bardzo złej sytuacji, często bez nadziei na jej poprawę.

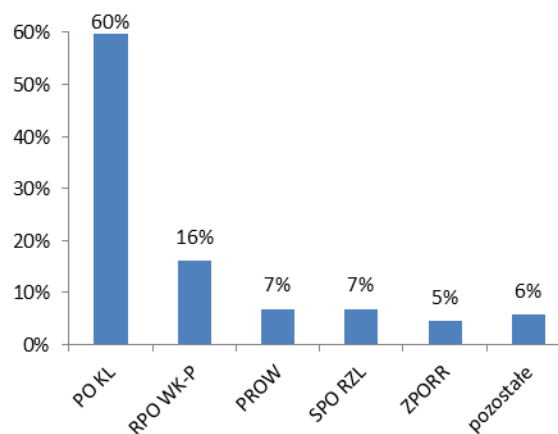
O bardzo dużej aktywności w realizowaniu projektów wśród instytucji pomocy społecznej świadczą wyniki badania CATI (Wykres 87 i Wykres 88). Wszystkie z ankietowanych podmiotów były w latach

2004-2012 beneficjentami projektów dofinansowywanych ze środków UE. Szczególnie popularne były te, związane ze szkoleniami pracowników (wzięli w nich udział zatrudnieni w 98% badanych instytucjach), głównie w ramach PO KL. Inicjatywy związane z pracami budowlanymi, remontowymi itp. zostały przeprowadzone w obiektach 15% jednostek.

Wykres 87. Instytucje pomocy społecznej, które w latach 2004-2012 realizowały bądź brały udział w projektach (N=54).

Wykres 88. Programy operacyjne, w ramach których w latach 2004-2012 realizowano bądź brano udział w projektach (N=87).

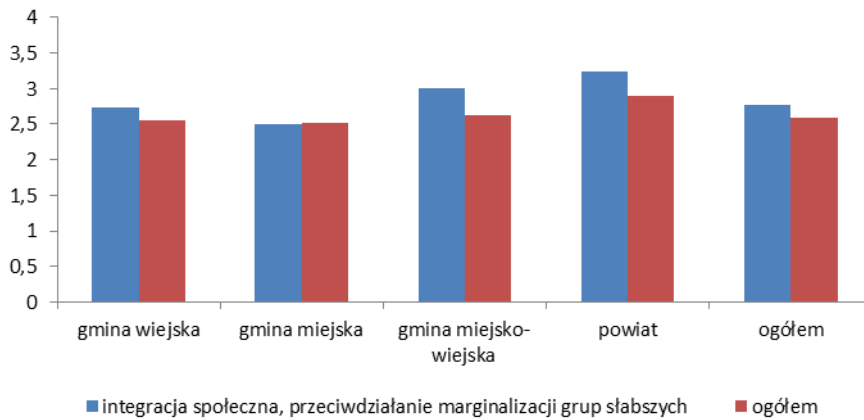
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Wyróżnić należy też wsparcie przeznaczone dla pracowników instytucji pomocy społecznej, których dzięki przeprowadzonym szkoleniom udało się należycie wykwalifikować. Wsparcie, jakiego udzielono w ostatnich latach przełożyło się także na korzystne zmiany, jakie zaszły w małych środowiskach, szczególnie wiejskich oraz na generalną poprawę kondycji psychicznej ludności.

Za największy mankament interwencji z ostatnich lat uznać trzeba brak współpracy między instytucjami publicznymi i władzami samorządowymi a NGO. Negatywna ocena dotyczy również procedury wyboru wniosków, która nie zawsze premiowała najlepsze merytorycznie projekty, mogące przynieść najbardziej korzystne skutki. W efekcie, dofinansowanie często udzielane było słabym merytorycznie projektom, które pozytywnie przeszły formalną weryfikację.

Respondenci badań ankietowych przeprowadzonych wśród JST wskazują, że projekty związane z integracją społeczną oraz przeciwdziałaniem marginalizacji grup słabszych miały bardziej pozytywny wpływ niż średnio wszystkie projekty. Najwyższe oceny dotyczyły wpływu interwencji w powiatach, a najniższe, choć wciąż na relatywnie wysokim poziomie – w miastach.

Wykres 89. Ocena dotychczasowych działań związanych z integracją społeczną według typów JST (0 – wpływ negatywny, 4 – duży wpływ pozytywny).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST.

Pomoc m.in. w obszarze działań na rzecz włączenia społecznego oraz zatrudnienia może być realizowana przez organizacje pozarządowe. W skali kraju najczęstszym polem działań NGO w kontekście ubiegania się o środki unijne jest właśnie rynek pracy oraz zatrudnienie, a także rozwój lokalny, edukacja i wychowanie oraz ochrona środowiska. NGO w województwie kujawsko-pomorskim wyróżniają się stosunkowo dużą aktywnością w ubieganiu się o środki z funduszy europejskich. Cechuje je piąta najwyższa w skali kraju wartość odsetka organizacji, które przynajmniej raz aplikowały o środki unijne w ciągu ostatnich 2 lat (33%) oraz odsetka organizacji, które w tym samym okresie choć raz uzyskały niniejsze środki (18%).⁵⁶

Projekty NGO są najczęściej realizowane w ramach PO KL. NGO mogą być beneficjentami projektów w ramach dziewięciu Priorytetów tego programu. Do tej pory w województwie kujawsko-pomorskim w ramach PO KL podpisano ponad 570 umów o dofinansowanie projektów, których beneficjentami są stowarzyszenia, fundacje bądź organizacje społeczne. Zdecydowana ich większość dotyczy priorytetów z komponentu regionalnego. Analizując poziom wsparcia dla NGO, należy pamiętać, że w praktyce korzystać z nich mogą jedynie te o największym potencjale, gdyż tylko one są w stanie spełnić wymagane kryteria. Według badań Forum na rzecz Inicjatyw Pozarządowych, podmioty te stanowią jedynie 25% aktywnych organizacji w Polsce.⁵⁷

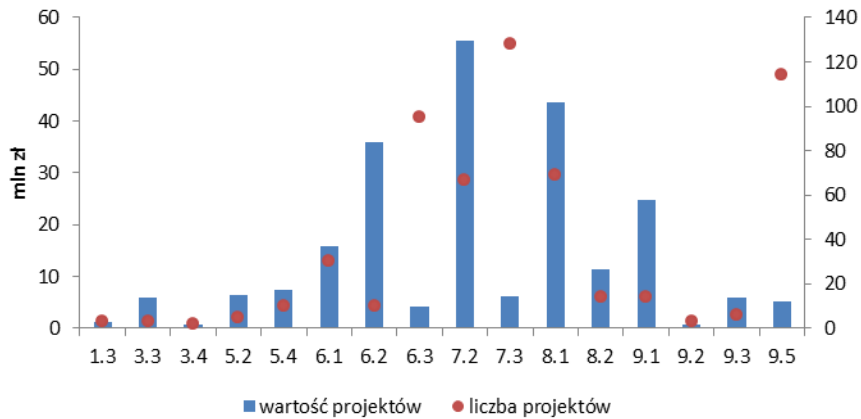
Najwięcej projektów jest realizowanych w ramach Priorytetu VII *Promocja integracji społecznej*, Priorytetu IX *Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach* oraz Priorytetu VI *Rynek pracy otwarty dla wszystkich*. Inicjatywy z powyższych stanowią 82% liczby wszystkich projektów NGO w ramach PO KL. Projekty, których beneficjentami są NGO są najczęściej związane z integracją społeczną i przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu oraz z obszarami wiejskimi. Są to trafne kierunki

⁵⁶ Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2010, Klon/Jawor, Warszawa, 2011

⁵⁷ Marta Gumkowska, Jan Herbst; Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych raport z badania 2006, Klon/Jawor, Warszawa 2006, s. 73.

wsparcia mające na uwadze wysoki stopień wykluczenia społecznego oraz problemy obszarów wiejskich w województwie.

Wykres 90. Liczba oraz wartość projektów PO KL, których beneficjentami są fundacje, stowarzyszenia bądź organizacje społeczne w woj. kujawsko-pomorskim (stan na 31.06.2012 r.).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.

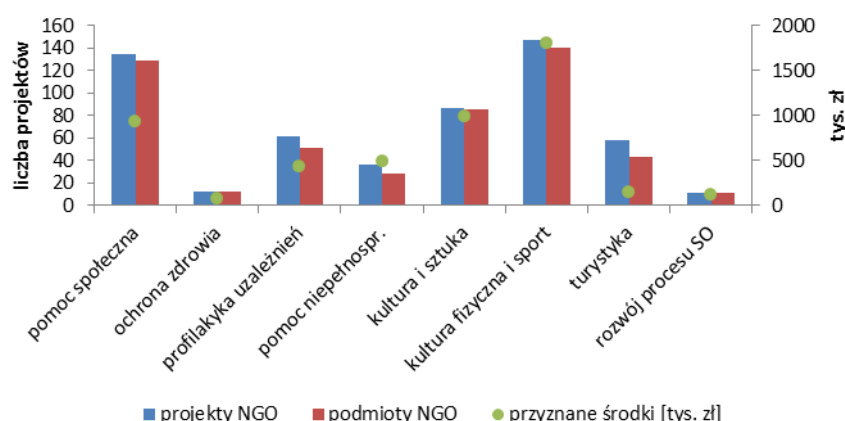
NGO mogą współpracować z jednostkami administracji samorządowej na każdym szczeblu. Ramy współpracy pomiędzy organizacjami a Samorządem Województwa Kujawsko-Pomorskiego określa przyjmowany na każdy rok *Program współpracy samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego*. Za główny cel zakłada on wspieranie budowy społeczeństwa obywatelskiego oraz zaspokajanie potrzeb społecznych ludności. Współpraca może mieć charakter finansowy i pozafinansowy.

Z ankiet przeprowadzonych w ramach *Badania potencjału organizacji pozarządowych* w 2009 r. wśród NGO, które współpracują z Urzędem Marszałkowskim wynika, że najczęstszymi polami ich działalności są sport, turystyka, rekreacja i hobby, edukacja i wychowanie, usługi socjalne i pomoc społeczna oraz ochrona zdrowia. Najważniejszą formą działalności dla ponad połowy z nich było bezpośrednie świadczenie usług członkom lub klientom organizacji. Najczęstszymi odbiorcami działalności organizacji były dzieci i młodzież, społeczność lokalna, osoby narażone na wykluczenie bądź wykluczone oraz niepełnosprawni. Najbardziej powszechną formę finansowania stanowiły składki członkowskie, dotacje z samorządu gminy oraz darowizny od instytucji i firm.

W 2011 r. środki przyznane w formie dotacji w ramach konkursów oraz z pominięciem otwartego konkursu ofert przez Samorząd Województwa wyniosły 5,35 młn zł. Zostały one wykorzystane na przeprowadzenie prawie 600 projektów, które zrealizowało niemalże 550 podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego. Większość z nich stanowiły NGO, a pozostałe przez podmioty

wymienione w art. 3 ust. 3 pkt.1 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁵⁸ oraz pozostałe jednostki niezaliczone do sektora finansów publicznych. W porównaniu do 2010 r. istotnie zmniejszyła się liczba ofert złożonych w ramach otwartych konkursów. Wiązało się to z nowelizacją ww. ustawy, która uniemożliwiła uczestnictwo w tego typu konkursach ofertom podmiotów finansów publicznych. Najwięcej projektów zrealizowanych przez NGO w ramach wykonywania zadań publicznych Samorządu Województwa było związanych z kulturą fizyczną i sportem oraz z pomocą społeczną (Wykres 91).

Wykres 91. Zlecenie organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych z podziałem na sfery pożytku publicznego w województwie kujawsko-pomorskim w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Sprawozdania z realizacji Programu współpracy Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego w 2011 roku. Pobrano: czerwiec 2012.

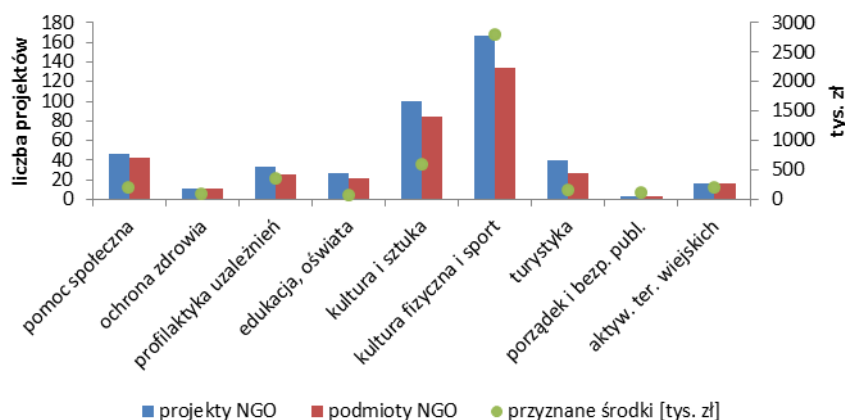
W porównaniu z 2008 r. zauważalne są różnice w kontekście współpracy o charakterze finansowym. Wówczas NGO zrealizowały niespełna 450 inicjatyw o łącznej wartości 4,5 mln zł. Zdecydowanie najwięcej projektów i środków związanych było z kulturą fizyczną i sportem (prawie 40% projektów, ponad 60% środków). W ramach drugiego najpopularniejszego pola działań – kultury i sztuki – wdrożono ponad dwukrotnie więcej projektów za prawie 2,5 razy większe środki niż w ramach pomocy społecznej.⁵⁹

⁵⁸ tj. osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego.

⁵⁹ Sprawozdanie z realizacji Programu współpracy Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego w 2008 roku.

Wykres 92. Zlecanie organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych z podziałem na sfery pożytku publicznego w województwie kujawsko-pomorskim w 2008 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Sprawozdania z realizacji Programu współpracy Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego w 2008 roku. Pobrano: czerwiec 2012.

Współpraca Samorządu Województwa z NGO odbywała się także w formie niefinansowej. W 2011 r. szczególnie dużą popularnością cieszyły się inicjatywy związane z aktywizacją terenów wiejskich w ramach planu działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Zorganizowanych zostało 29 tego typu projektów. Z kolei 13 przedsięwzięć było związanych z działaniami wspierającymi rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Współpraca Samorządu z NGO przebiegała również na płaszczyźnie przedsięwzięć o charakterze promocyjnym oraz w ramach współpracy międzynarodowej.⁶⁰

Ramka 8. Wieloletni program współpracy samorządu województwa kujawsko-pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na lata 2011-2015

W celu koordynacji długofalowej współpracy Samorządu Województwa kujawsko-pomorskiego z organizacjami pozarządowymi, w 2011 r. uchwalony został *Wieloletni program współpracy samorządu województwa kujawsko-pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na lata 2011-2015*.

Celem głównym na dany czasookres jest *Rozwój społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie stopnia zaspokojenia potrzeb społecznych*. Do jego realizacji ma doprowadzić pięć celów szczegółowych:

- Aktywizowanie społeczności lokalnych z zapewnieniem równości szans rozwoju;
- Budowanie partnerskiej współpracy opartej o wzajemne zaufanie stron;
- Bieżące rozpoznawanie potrzeb społecznych i potencjału organizacji pozarządowych;
- Zwiększenie efektywności realizacji zadań publicznych;
- Wspieranie współpracy organizacji pozarządowych w wymiarze terytorialnym i branżowym.

Każdy z nich zawiera zestaw działań, do którego przyporządkowano wskaźniki realizacji celów oraz określono częstotliwość i formę prowadzenia monitoringu. Wizja współpracy, która ma być zrealizowana najpóźniej w końcu 2015 r. zakłada współpracę o długofalowej perspektywie, dającą podbudowę dla stabilności finansowej, merytorycznej, ciągłości zadań i trwałości efektów. Niniejszy program współpracy jest spójny z zapisami strategii województwa, czego efektem jest wpisywanie się działalności organizacji pozarządowych w strategiczne obszary rozwoju Regionu.

⁶⁰ *Sprawozdanie z realizacji Programu współpracy Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego w 2011 roku.*

Podobnie jak w poprzednich latach, w dalszym ciągu corocznie uchwalany będzie *Roczny program współpracy*. Ma on być narzędziem uszczegóławiającym długofalowe założenia współpracy samorządu z organizacjami pozarządowymi.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Wieloletniego programu współpracy samorządu województwa kujawsko-pomorskiego z organizacjami pozarządowymi na lata 2011-2015. Pobrano: czerwiec 2012.

5.2 Przestrzeń publiczna

5.2.1 Diagnoza sytuacji

Województwo kujawsko-pomorskie jest regionem, w którym procesy rewitalizacyjne mają szczególne znaczenie dla rozwoju. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego zaliczyła wszystkie największe miasta województwa do ośrodków, w których występuje silna i najsilniejsza koncentracja negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych (Włocławek – najsilniejsza; Bydgoszcz, Toruń, Inowrocław i Grudziądz – silna)⁶¹. Podobnie dramatyczna sytuacja występuje jedynie w województwie śląskim i dolnośląskim. Z jednej strony wynika to z problemu degradacji przestrzennej śródmiejskich i staromiejskich części miast, w których dominuje często zabudowa sprzed okresu I wojny światowej, z drugiej zaś niektóre Lokalne Programy Rewitalizacji zdiagnozowały także szczególnie trudną sytuację na terenach osiedli blokowych. Szacuje się, że region zajmuje 4. miejsce pod względem liczby mieszkańców blokowisk przeznaczonych do rewitalizacji oraz 5. miejsce w Polsce pod względem terenów przemysłowych i liczby mieszkańców dzielnic przedwojennych⁶². Pozycja województwa mierzona powierzchnią zdewastowanych i zdegradowanych gruntów także należy do wysokich (6. pozycja). Implementacja nowych funkcji na terenach rewitalizowanych jest szansą na ożywienie zdegradowanej przestrzeni oraz na poprawę sytuacji zamieszkałej tam ludności.

5.2.1 Dotychczasowe kierunki interwencji

Fundusze unijne niemalże zrewolucjonizowały politykę wobec zdegradowanych obszarów miejskich. Wcześniej miasta nie prowadziły skoordynowanych działań w tym zakresie na tak szeroką skalę, jak po przystąpieniu do Unii Europejskiej. W poprzedniej perspektywie finansowej miasta wdrażały projekty rewitalizacyjne głównie w oparciu o ZPORR, natomiast w obecnym okresie programowania podstawowym instrumentem finansowania działań rewitalizacyjnych stał się Regionalny Program Operacyjny.

W województwie kujawsko-pomorskim zdegradowanym częściom miast Samorząd Województwa dedykował oś 7 RPO WK-P *Wspieranie przemian w miastach i w obszarach wymagających odnowy*. W jej ramach miasta mogły ubiegać się o środki finansowe, pod warunkiem sporządzenia Lokalnego Programu Rewitalizacji. Udział środków na rewitalizację w ogólnej kwocie RPO wyniósł ok. 8%

⁶¹ Dziemianowicz W., Łukomska J., Analiza obszarów i propozycja kierunków strategicznej interwencji wobec miast i innych obszarów tracących funkcje gospodarcze, Warszawa 2009.

⁶² Jarczewski W. (red), Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojenne, Kraków 2009.

i uplasował województwo na 5. pozycji pod tym względem w Polsce (za województwami łódzkim, świętokrzyskim, opolskim i dolnośląskim)⁶³.

Większość projektów osi 7 RPO WK-P (118) została zrealizowana w ramach Działania 7.1 *Rewitalizacja zdegradowanych części dzielnic miast*⁶⁴. Wsparcie w województwie kujawsko-pomorskim zostało ograniczone do miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców. Łącznie Lokalne Programy Rewitalizacji sporządziły 32 miasta, a wysokość alokowanych środków RPO dla każdego ośrodka została przyznana na podstawie algorytmu, uwzględniającego liczbę ludności (50%), wskaźnik długotrwałego bezrobocia (25%) oraz dochodów podatkowych miasta (25%). W Działaniu 7.1 premiowano przede wszystkim inwestycje dotyczące zagospodarowania przestrzeni, porządkowania historycznych centrów miast, robót budowlanych i adaptacji w obiektach użyteczności publicznej, prac restauratorskich i konserwatorskich, a także tworzenia stref bezpieczeństwa celem zapobiegania przestępczości. Dopuszczono także prace polegające na renowacji i adaptacji budynków mieszkalnych.

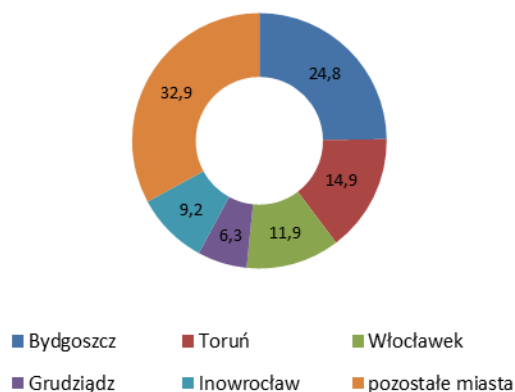
W ramach Działania 7.1 zrealizowano 118 projektów. Najwięcej w Toruniu (47), Bydgoszczy (14), Włocławku i Inowrocławiu (7) oraz w Grudziądzu (4). Łącznie opiewały one na sumę 355 mln zł, z czego 178 mln zł stanowiło dofinansowanie unijne⁶⁵. Jednak największą alokację środków unijnych na odnowę miasta otrzymała Bydgoszcz (44,2 mln zł), co pokazuje, że prowadzi ona politykę bardziej dużych, kompleksowych projektów rewitalizacyjnych (np. *Wyspa Młyńska* czy *Rewitalizacja Placu Wolności*). Toruń natomiast, wydając alokację w wysokości 26,6 mln zł realizował głównie inwestycje punktowe, polegające na modernizacji zabytkowych kamienic w obrębie Starego Miasta. Warto zwrócić uwagę także na Inowrocław, który w ramach swych 7 inwestycji jako jedyne miasto wdrożył trzy projekty o charakterze miękkim, polegające na aktywizacji dzieci i młodzieży, integracji zawodowej i społecznej mieszkańców rewitalizowanego obszaru oraz utworzeniu *Środowiskowego Domu Samopomocy*. Włocławek natomiast poprzez swoje przedsięwzięcia rewitalizacyjne (np. *Rewitalizację bulwarów nadwiślańskich*) starał się m.in. zwrócić miasto ku rzece.

⁶³ Batz N., Środki unijne na rewitalizację polskich miast w regionalnych programach operacyjnych w latach 2007-2013 [w:] Ziobrowski Z., Jarczewski W. (red.), *Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*, Kraków 2009.

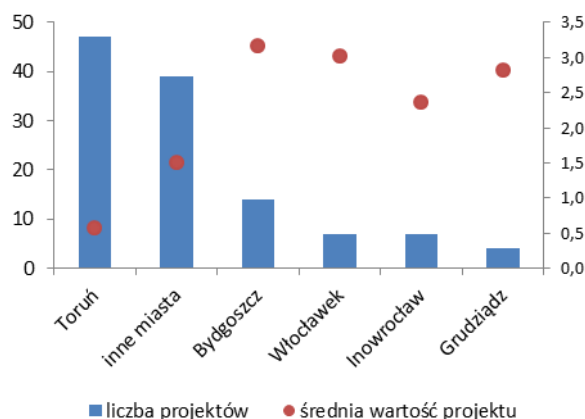
⁶⁴ KSI SIMIK, dane pobrano 5 września 2012 r.

⁶⁵ Stan na 5.09.2012 r.

Wykres 93. Alokacja finansowa na działanie 7.1 Rewitalizacja zdegradowanych części dzielnic miast (w %).

Wykres 94. Liczba i średnia wartość projektów (w mln zł) w ramach działania 7.1 w największych miastach regionu.

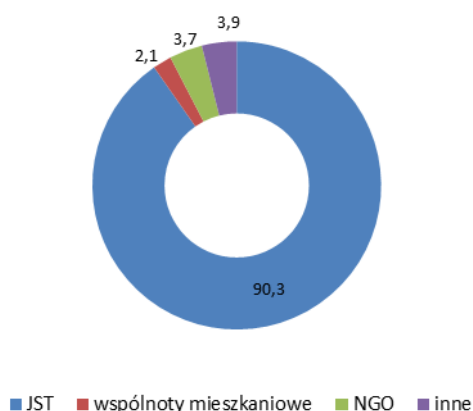
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: wrzesień 2012.

Zdecydowaną większość beneficjentów osi 7.1 RPO WK-P stanowiły samorządy miejskie (90,3%). Organizacje pożytku publicznego wykorzystały 3,7% środków, wspólnoty mieszkaniowe 2,1%, a pozostali beneficjenci, którymi były kościoły, instytucje państwowe, instytucje kultury, przedsiębiorstwa, spółdzielnie mieszkaniowe i uczelnie wyższe – 3,9%.

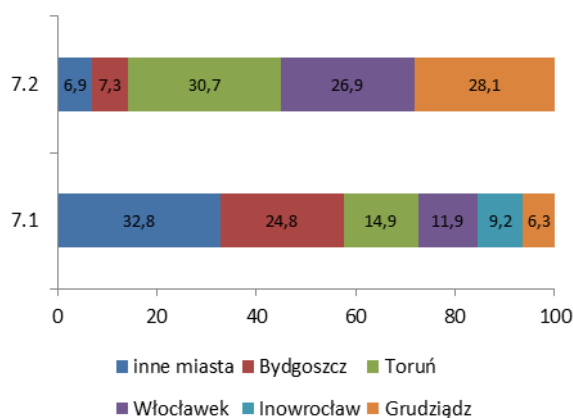
W ramach Działania 7.2 *Adaptacja do nowych funkcji społeczno-gospodarczych terenów przemysłowych i powojennych* beneficjenci mogli dokonywać przebudowy i adaptacji terenów i obiektów przemysłowych do pełnienia nowych funkcji, uzupełniać zabudowę w pierzejach, a także przygotowywać zdegradowane obszary pod działalność gospodarczą.

Zrealizowano jedynie 5 projektów kluczowych – w Bydgoszczy, Toruniu, Włocławku, Grudziądz oraz w Świeciu. Dotyczyły one regeneracji terenów powojennych (w Świeciu), a także wykorzystania industrialnego dziedzictwa (np. *Skansen architektury przemysłowej wraz z podziemną trasą turystyczną oraz Muzeum Zakładów Zbrojeniowych DAG – Fabrik w Bydgoszczy, Centrum Kultury Browar B we Włocławku*). Największym projektem zrealizowanym w działaniu 7.2 było jednak *Centrum Nowoczesności w Toruniu*, dofinansowane na kwotę 21 mln zł.

Wykres 95. Wartość projektów realizowanych w ramach działania 7.1 RPO WK-P w podziale na beneficjentów (w %).

Wykres 96. Podział alokacji działania 7.1 i 7.2 RPO WK-P pomiędzy największe miasta regionu (w %).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: wrzesień 2012.

Województwo kujawsko-pomorskie prowadziło w ostatnich latach bardzo intensywną politykę rewitalizacyjną, co wynikało także z wyjątkowo dużych potrzeb miast w tym zakresie. Niektórzy beneficjenci wskazywali w wywiadach, że cały czas istnieje znaczące zapotrzebowanie na działania rewitalizacyjne nawet w dzielnicach nie objętych Lokalnymi Programami Rewitalizacji. Należy także wspomnieć, że miasta nie tylko korzystały ze środków RPO WK-P, ale prowadziły również liczne inicjatywy własne i realizowały projekty w ramach działań komplementarnych. Niektóre ośrodki otrzymały także wsparcie z innych mechanizmów finansowych (np. część *Wyspy Młyńskiej* w Bydgoszczy została dotowana funduszami norweskimi).

Interwencję osi 7 RPO WK-P należy ocenić jako trafną i efektywną. Pewny mankament stanowią jednak liczne inwestycje punktowe, które rzadko generują impulsy rozwojowe wobec całego zdegradowanego obszaru. Niepokój może budzić także duża przewaga twardych projektów infrastrukturalnych, ograniczających się zazwyczaj jedynie do wymiaru przestrzennego rewitalizacji, bez uwzględnienia komponentów społecznych, ekonomicznych i środowiskowych. Należy jednak wspomnieć, że niektóre przykłady odnowy zaniedbanych dzielnic w województwie kujawsko-pomorskim są w środowiskach naukowych zajmujących się rewitalizacją uznawane jako wzorcowe (np. *Wyspa Młyńska* czy niektóre projekty w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Inowrocławia)⁶⁶.

⁶⁶ Przykłady podawane jako „dobre praktyki” w serii *Rewitalizacja miast polskich* Instytutu Rozwoju Miast w Krakowie oraz w ramach studiów podyplomowych *Rewitalizacja miast – organizacja i finansowanie*, realizowanych przez Szkołę Główną Handlową i Uniwersytet Jagielloński.

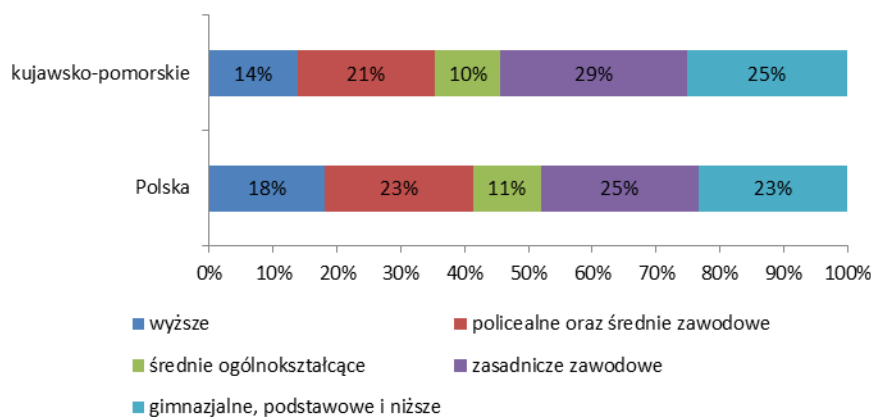
5.3 Edukacja

5.3.1 Diagnoza sytuacji

Struktura ludności województwa kujawsko-pomorskiego w porównaniu do struktury krajowej charakteryzuje się wyraźnie wyższym odsetkiem osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz znacznie niższym udziałem osób z wykształceniem wyższym. Zauważalny jest także wyższy o prawie 2 p. proc. niż w Polsce udział ludności z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym, co wskazuje na ogólnie niski poziom wykształcenia ludności regionu.

Województwo kujawsko-pomorskie cechuje się najniższym udziałem osób z wyższym wykształceniem spośród wszystkich województw i jednocześnie o prawie 5 p. proc. niższym od średniej krajowej. Odsetek ten jest znacznie wyższy niż w roku 2007, jednak wzrost ten należy wiązać z ogólnokrajową tendencją, a nie ze zmianami dotyczącymi szkolnictwa wyższego w województwie.

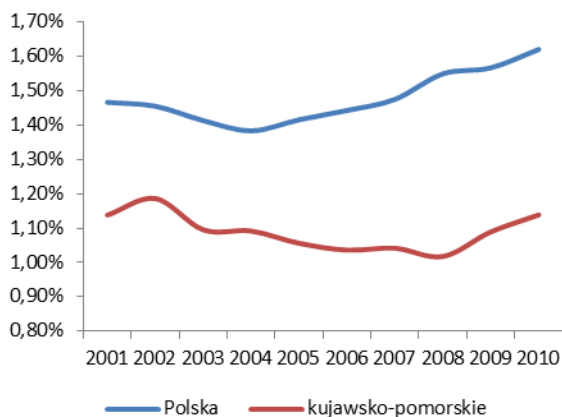
Wykres 97. Struktura ludności według poziomu wykształcenia w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce w 2010 r.

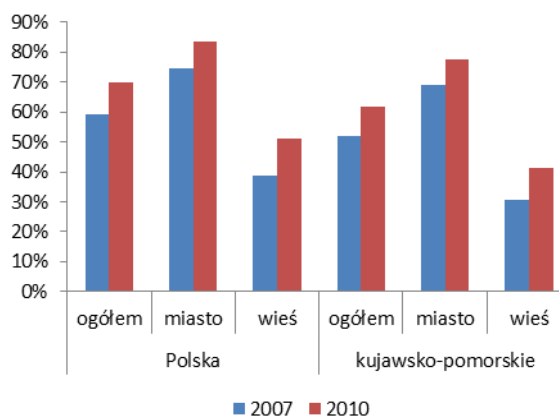
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BAEL. Pobrano: czerwiec 2012.

Jednym z największych mankamentów związanych z edukacją w regionie jest niska dostępność do placówek opieki przedszkolnej. W województwie kujawsko-pomorskim, podobnie jak w Polsce, żłobki nie są popularną formą opieki nad najmłodszymi dziećmi. Od 2011 r. placówki tego typu podlegają MPiPS, a nie jak dotychczas resortowi zdrowia. Żłobki oferują w regionie miejsca jedynie dla 1,14% populacji, która mogłaby z nich korzystać. Podobnie jak w poprzednich latach, jest to odsetek niższy niż przeciętnie w Polsce.

Wykres 98. Odsetek miejsc w żłobkach w odniesieniu do liczby ludności w wieku 0-4 lata w latach 2001-2010.

Wykres 99. Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim w 2007 i 2010 r. według miejsca zamieszkania.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w województwie, wynoszący niespełna 62% jest znacznie niższy od przeciętnego odsetka dla Polski. W porównaniu z 2007 r. wzrósł on w województwie kujawsko-pomorskim o 9,5 p. proc., a w kraju o 10,7 p. proc. Świadczy to o występowaniu ogólnej tendencji podnoszenia się poziomu dostępności edukacji przedszkolnej w kraju oraz o braku konwergencji województwa względem Polski w tej kwestii.

Istnieją duże dysproporcje pomiędzy odsetkiem dzieci uczęszczających do przedszkola w zależności od miejsca zamieszkania. W województwie kujawsko-pomorskim różnica pomiędzy miastem a obszarami wiejskimi wynosi aż około 35 p. proc. Dostępność wychowania przedszkolnego na obszarach wiejskich w regionie jest też wyraźnie niższa od jego przeciętnej dostępności na terenach wiejskich w Polsce. Ogólnie, odsetek dzieci uczęszczających do przedszkoli jest w województwie kujawsko-pomorskim drugim najniższym spośród wszystkich województw (trzecim najniższym w miastach oraz czwartym najniższym na obszarach wiejskich wśród województw).

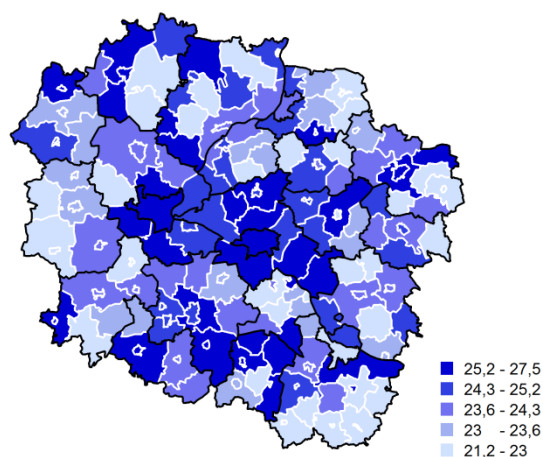
W porównaniu z 2007 r. w województwie kujawsko-pomorskim wzrosła liczba placówek przedszkolnych oraz liczba miejsc w przedszkolach (o 15%). W roku 2010 przedszkola oferowały ponad 37 tys. miejsc, co przy ponad 92 tys. populacji osób w wieku 3-6 lat jest liczbą niewystarczającą.

Z kolei udział osób uczących się na poziomie szkoły podstawowej oraz gimnazjum w województwie nie odbiega od wartości ogólnokrajowej. Współczynnik skolaryzacji netto w szkołach podstawowych jest zbliżony do średniego poziomu dla Polski, a dla gimnazjów jest o około 1 p. proc. niższy. Generalnie, współczynnik przyjmuje wysokie wartości (ponad 95% dla szkół podstawowych, ponad 90% dla szkół gimnazjalnych) w zdecydowanej większości powiatów. Wyjątkami są jednostki terytorialne okalające miasta na prawach powiatu – Toruń, Bydgoszcz, Grudziądz oraz Włocławek.

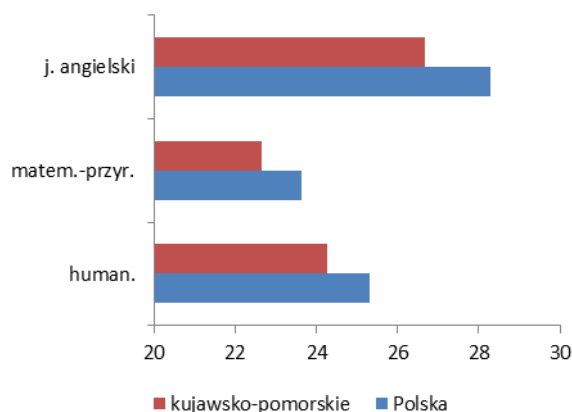
Poziom nauczania w szkołach podstawowych oraz gimnazjach w regionie jest nieznacznie niższy od krajowego. Świadczą o tym osiągnięcia przez uczniów relatywnie niskie wyniki ze sprawdzianu dla

uczniów szóstej klasy szkoły podstawowej, będącym zwieńczeniem nauki na poziomie podstawowym. W 2011 r. wyniósł on 24,94 punktów (na 40 do zdobycia), podczas gdy w Polsce - 25,27 punktów. Przeciętnie najwyższe rezultaty były osiągane przez uczniów gmin znajdujących się w centralnej części województwa. Najniższe wyniki odnotowano w zachodniej, południowo-wschodniej oraz północno-wschodniej części regionu.⁶⁷ Z kolei jakość kształcenia w gimnazjach ukazują wyniki egzaminu gimnazjalnego.⁶⁸ Wyniki wszystkich części egzaminu osiągane przez uczniów gimnazjów w województwie kujawsko-pomorskim są od lat gorsze (zazwyczaj o 1-1,5 punktu) od średnich wyników krajowych. We wszystkich częściach najwyższe wyniki były osiągane w dużych miastach, natomiast najniższe rezultaty odnotowano wśród uczniów szkół wiejskich.⁶⁹ Rozmówcy w badaniu IDI zwrócili uwagę na fakt, że najniższe wyniki egzaminów zewnętrznych na każdym szczeblu są osiągane przez uczniów w gminach, w których nie znajdują się placówki opieki przedszkolnej. W ich opinii, dotyczy to aż 30% jednostek tego typu w regionie.

Mapa 14. Przeciętny wynik sprawdzianu szóstoklasisty w gminach województwa kujawsko-pomorskiego w 2011 r.

Wykres 100. Wyniki poszczególnych części egzaminu gimnazjalnego w województwie kujawsko-pomorskim oraz w Polsce w 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie OKE Gdańsk. Pobrano: czerwiec 2012.

Kujawsko-pomorskie szkoły cechują gorsze warunki nauczania niż przeciętnie w Polsce. Powiązanie tego faktu z niższymi niż średnio w kraju wynikami egzaminów wydaje się być wnioskiem zbyt daleko idącym, jednakże poprawa warunków kształcenia mogłaby się przyczynić do osiągnięcia przez uczniów lepszych rezultatów w nauce. Szkoły podstawowe i gimnazjalne województwa cechuje wyraźnie wyższa liczba uczniów przypadających na jedno stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu. W obydwu klasyfikacjach województwo kujawsko-pomorskie zajmuje wśród pozostałych

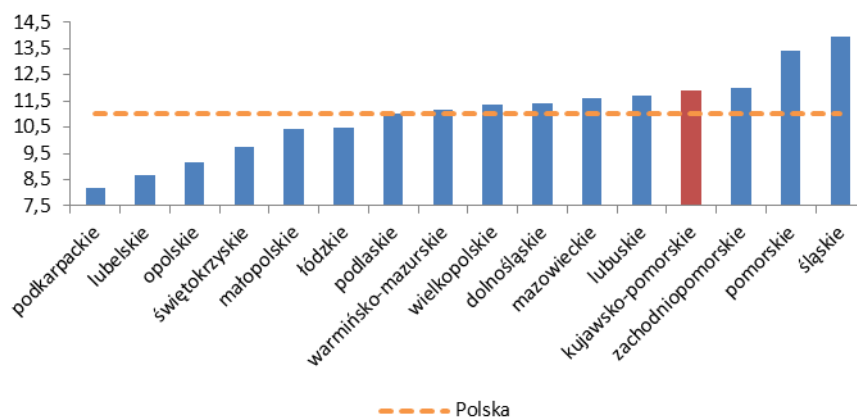
⁶⁷ Sprawozdanie ze sprawdzianu przeprowadzonego w kwietniu 2011 roku w szóstych klasach szkół podstawowych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

⁶⁸ Jest on przeprowadzany pod koniec trzeciej klasy i składa się z części humanistycznej, matematyczno-przyrodniczej oraz sprawdzającej znajomość języka obcego.

⁶⁹ Sprawozdanie z egzaminu gimnazjalnego przeprowadzonego w kwietniu 2011 roku w województwie kujawsko-pomorskim.

województw miejsce czwarte od końca. Należy jednak zauważyć, że w porównaniu z 2007 r. wartość tego wskaźnika w obydwu typach szkół wyraźnie się zmniejszyła.

Wykres 101. Liczba uczniów szkół podstawowych przypadających na komputer z dostępem do Internetu w 2010 r.

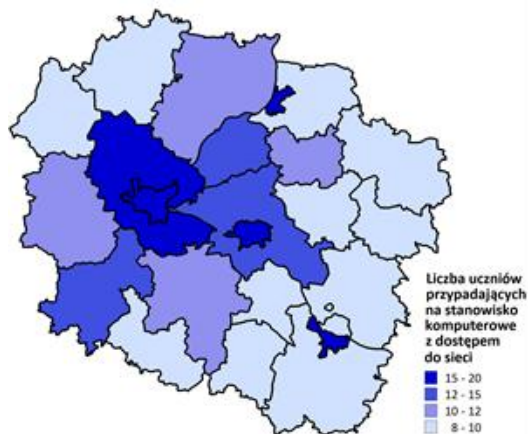

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

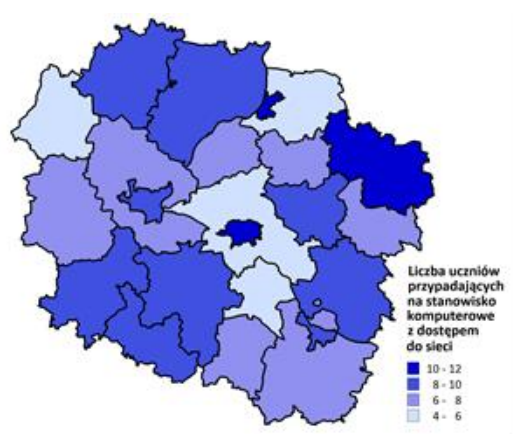
Zauważalna jest znacznie wyższa liczba uczniów przypadających na stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu na obszarach miejskich oraz generalnie w centralnej oraz zachodniej części województwa. Analizując wskaźnik dla szkół ponadgimnazjalnych można dostrzec, że najwyższe jego wartości są odnotowywane w miastach na prawach powiatu oraz w północnych, wschodnich oraz południowo-zachodnich powiatach regionu. Znacznie lepszą dostępnością komputerów z dostępem do Internetu dysponują szkoły znajdujące się na obszarach wiejskich. Tendencja ta wydaje się być jednak związana z niewielką liczbą uczniów uczęszczających do wiejskich szkół wyposażonych w pracownię komputerowe, a nie z wyjątkowo wysoką komputeryzacją tych placówek. Wyniki badań jakościowych IDI wskazują jednak, że ogólny poziom wyposażenia szkół miejskich i wiejskich jest podobny. Niezależnie od lokalizacji, występują natomiast szkoły lepiej oraz gorzej wyposażone.

Mapa 15. Liczba uczniów przypadających na stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu na poziomie szkół podstawowych w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

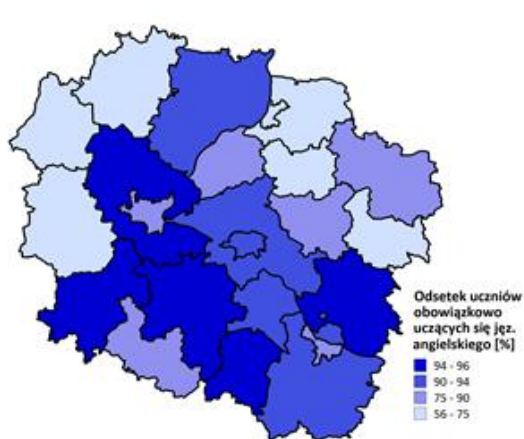
Mapa 16. Liczba uczniów przypadających na stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu na poziomie szkół ponadgimnazjalnych w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

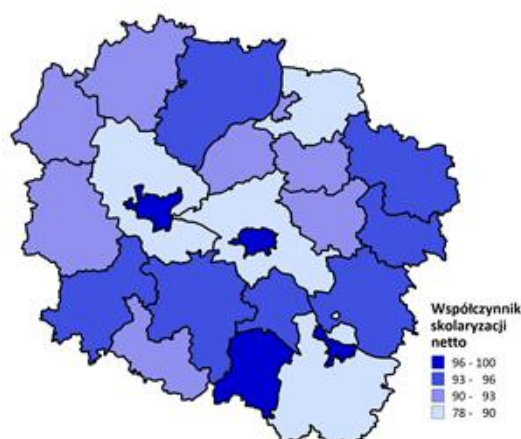
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Odsetek uczniów obowiązkowo uczących się języka angielskiego na poziomie szkół gimnazjalnych jest zbliżony do przeciętnych wartości dla Polski zarówno na poziomie miast, jak i obszarów wiejskich. Wynosi on odpowiednio: 86% oraz 90,6%. Najwyższe wyniki osiąga on w centralnych oraz południowych powiatach regionu. Najniższe wartości wskaźnika odnotowywane są natomiast w północnej części województwa, w powiatach: wąbrzeskim, tucholskim oraz nakielskim, w których jednak najczęściej prowadzone są obowiązkowe zajęcia z języka niemieckiego.

Mapa 17. Odsetek uczniów obowiązkowo uczących się języka angielskiego na poziomie gimnazjum w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

Mapa 18. Współczynnik skolaryzacji netto dla szkół ponadgimnazjalnych (licea ogólnokształcące, zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły zawodowe i ogólnozawodowe) w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

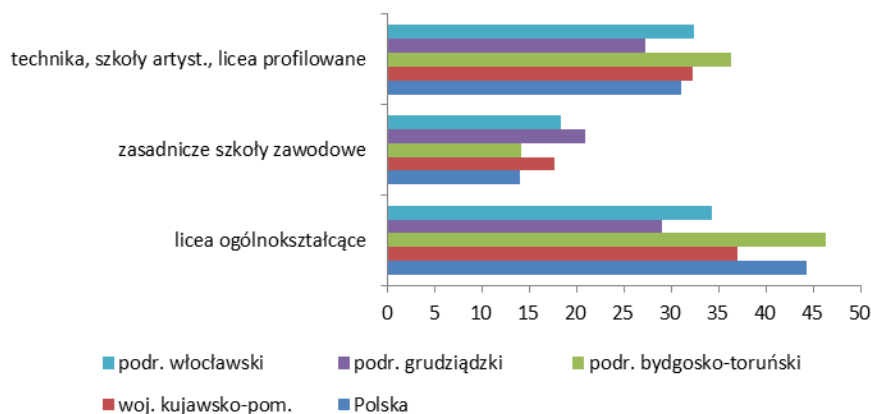
Najwyższą wartość współczynnika skolaryzacji netto na poziomie ponadgimnazjalnym oprócz miast na prawach powiatu cechują się regiony znajdujące się we wschodniej oraz południowej części województwa. Najniższe wartości, podobnie jak w przypadku szkół podstawowych i gimnazjów, wskaźnik przyjmuje dla jednostek terytorialnych sąsiadujących z największymi ośrodkami miejskimi

województwa. Widoczna jest dysproporcja pomiędzy wartością współczynnika dla miast i wsi na niekorzyść tych drugich. Współczynnik skolaryzacji netto dla kujawsko-pomorskich wsi jest nieco wyższy od wartości ogólnokrajowej.

Współczynnik skolaryzacji netto (dla osób w wieku 16-18 lat) dotyczący poszczególnych typów szkół na poziomie ponadgimnazjalnym dobrze ukazuje preferowane kierunki kształcenia młodzieży w województwie kujawsko-pomorskim. Dla szkół zawodowych (w tym zasadniczych) oraz ogólnozawodowych wynosi on około 50%, będąc o 5 p. proc. wyższy od wartości krajowej. Znamienna jest też niska (o ponad 7 p. proc. niższa od współczynnika krajowego), wartość współczynnika skolaryzacji dla liceów ogólnokształcących. Statystyka ta jest dowodem na to, że znaczna większość młodzieży w regionie preferuje zdobycie wykształcenia zawodowego niż wyższego. Łatwa do dostrzeżenia jest bardzo duża dysproporcja przestrzenna wysokości współczynnika skolaryzacji dla liceów ogólnokształcących w podregionach. W podregionie bydgosko-toruńskim wynosi on ponad 46%, będąc o 2 p. proc. wyższym od wartości krajowej, w podregionie włocławskim 34,3%, a w grudziądzkim jedynie niespełna 29%.

Warto zauważyć, że spadek zainteresowania kontynuowaniem nauki w liceach ogólnokształcących jest procesem, który trwa od kilku lat. Najlepiej widoczny jest on w podregionie bydgosko-toruńskim, w którym kosztem „ogólniaków” wzrósł udział uczniów kształcących się w szkołach zawodowych, technikach oraz liceach profilowanych (Wykres 102). W tym kontekście szczególnie negatywnie należy ocenić brak współpracy pomiędzy szkołami zawodowymi a przedsiębiorcami, jaki wykazany został przez rozmówców w badaniu IDI.

Wykres 102. Współczynnik skolaryzacji netto dla szkół ponadgimnazjalnych w 2010 r. według typów szkół.

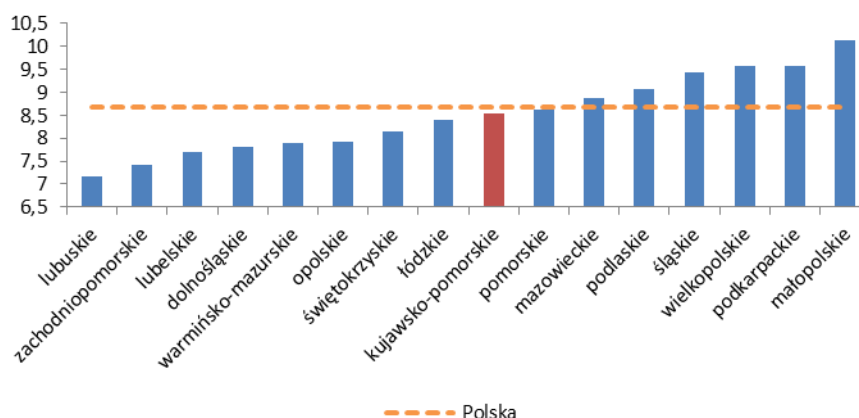

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Generalnie, ze względów demograficznych, w ostatnich latach zmalała liczba uczniów, jednak istotnej zmiany nie uległa liczba nauczycieli. Jak informują rozmówcy badania jakościowego – przestały w województwie istnieć klasy łączone. Z jednej strony jest to zjawisko korzystne, a z drugiej – w jego efekcie zwiększyła się liczba szkół, w których do klas uczęszcza ponad 30 osób, co ma wpływ na obniżanie efektywności nauki.

Jakość warunków nauki w szkołach ponadgimnazjalnych województwa mierzona ilością osób przypadających na stanowisko komputerowe z dostępem do Internetu jest nieco wyższa od warunków panujących w przeciętnej polskiej szkole. Wartość wskaźnika dla kujawsko-pomorskich miast jest niższa od wskaźnika dla miast w Polsce, natomiast wartość dla wsi w województwie jest wyższa od przeciętnej wartości dla wsi w kraju, co potwierdza zacofanie obszarów wiejskich w regionie.

Wykres 103. Liczba uczniów szkół ponadgimnazjalnych przypadających na komputer z dostępem do Internetu w 2010 roku.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Przykładem wysokiej jakości nauczania na poziomie ponadgimnazjalnym w województwie jest Liceum Akademickie przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, które w ostatnich latach było uznawane za najlepsze polskie liceum w rankingu *Perspektyw*. Warto dodać, że w zestawieniu za 2011 rok w pierwszej setce znalazło się 8 kujawsko-pomorskich liceów, a rok później ich liczba spadła do 5. Generalnie należy jednak uznać, że kształcenie na tym szczeblu odbywa się w województwie na wysokim poziomie.

5.3.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Wsparcie finansowe systemu edukacji w województwie kujawsko-pomorskim pod kątem zwiększania jego dostępności oraz jakości było związane przede wszystkim z projektami Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki w ramach:

- III Priorytetu *Wysoka jakość systemu oświaty*, Poddziałania: 3.1.1 *Tworzenie warunków i narzędzi do monitorowania ewaluacji i badań systemu oświaty* oraz 3.1.2 *Modernizacja systemu nadzoru pedagogicznego*;
- IX Priorytetu *Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach*.

Interwencja w latach 2007-2013 powinna uwzględniać doświadczenia z poprzedniej perspektywy finansowej. Wówczas za najbardziej efektywne formy wsparcia w aspekcie oświatowym zostały uznane wsparcie dla szkół i przedszkoli, w szczególności tych położonych na wsiach. Oczekiwanym

efektów, ze względu na niewielką wagę środków, nie przyniosły natomiast programy stypendialne. Zazwyczaj nie wyrównywały one szans, lecz wspierały realizację obranej wcześniej ścieżki kariery.⁷⁰

Struktura wydatków związanych z realizacją projektów oświatowych w ramach PO KL oraz liczba projektów wskazują na priorytetowe obszary działań związanych z wojewódzkim systemem oświaty. Są nimi przede wszystkim przedsięwzięcia mające na celu likwidację dysproporcji w zakresie dostępności i jakości usług edukacyjnych pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi regionu, ze szczególnym naciskiem na dostępność placówek przedszkolnych. Bardzo duża liczba projektów z Poddziałania 9.5 *Oddolne inicjatywy na obszarach wiejskich* świadczy o szczególnych potrzebach tworzenia infrastruktury oświatowej na wsiach. Do końca 2011 r. liczba dzieci w wieku 3-5 lat, które uczestniczyły w różnych formach edukacji przedszkolnej na obszarach wiejskich wyniosła ponad 6200 osób.⁷¹

Ogólnie, największa liczba nowych uczestników projektów z Priorytetu IX PO KL rezydujących na wsi, została do 2010 r. zarejestrowana w województwie kujawsko-pomorskim, stanowiąc 6,8% ogółu. W ramach projektów z omawianej Osi wzięło udział 10% spośród wszystkich uczestników nieaktywnych zawodowo (117 tys.). Województwo kujawsko-pomorskie cechuje ponadto najwyższy udział (44%) osób w wieku 15-24 lata w projektach komponentu regionalnego PO KL. Biorą oni zazwyczaj udział w inicjatywach z Priorytetu IX, związanych z edukacją. Wysoki udział młodych uczestników przekłada się też na najwyższy w Polsce udział uczestników z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub niższym (58%).⁷²

Dotychczas duży nacisk został nałożony na podnoszenie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego, które jest szczególnie popularne wśród uczniów z województwa kujawsko-pomorskiego. Realizacja związanego z tymi zagadnieniami Działania 9.2 *Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego* przestała być kontynuowana po 1 stycznia 2012 r. Jego zaniechanie może być związane ze spadkiem zainteresowania kształceniem ustawicznym kosztem coraz bardziej popularnych różnego typu szkoleń i instruktaży zawodowych (organizowanych m.in. w ramach innych priorytetów PO KL).

Tabela 12. Wsparcie finansowe systemu oświaty
w ramach poszczególnych Poddziałania PO KL w województwie kujawsko-pomorskim.

Poddziałanie	Liczba projektów	Wartość (mln zł)
3.3.2 Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli	3	3,4
3.3.4 Modernizacja treści i metod kształcenia	16	47,7
3.4.3 Upowszechnienie uczenia się przez całe życie	6	3,2
9.1.1 Zmniejszanie nierówności w stopniu upowszechniania	45	66,7

⁷⁰ Ocena wpływu realizacji interwencji współfinansowanych z EFS na podniesienie jakości zasobów ludzkich, IBS, 2010, s. 8.

⁷¹ Informacja półroczna o zadaniach realizowanych w zakresie polityki rozwoju regionalnego województwa kujawsko-pomorskiego. Stan na koniec II półrocza 2011 r., s. 44.

⁷² Sprawozdanie z wdrażania Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013 w 2010 roku, Warszawa 2011, s. 46, 67, 72, 76.

edukacji przedszkolnej		
9.1.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych	66	99,8
9.1.3 Pomoc stypendialna dla uczniów szczególnie uzdolnionych	3	8,3
9.2 Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego	77	65,2
9.3 Upowszechnianie formalnego kształcenia ustawicznego w formach szkolnych	31	38,0
9.4 Wysoko wykwalifikowane kadry systemu oświaty	4	11,3
9.5 Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich	246	11,2
Ogółem	497	354,8
<i>Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.</i>		

Inwestycje infrastrukturalne w edukacji były realizowane w ramach Działania 3.1 RPO WK-P *Rozwój Infrastruktury edukacyjnej*. Do 19.06.2012 r. z niniejszego Działania podpisano 57 umów o dofinansowanie projektów o łącznej wartości 367,1 mln zł. Były one przede wszystkim związane z modernizacją obiektów szkolnych, rozbudową szkolnej infrastruktury sportowej (budowa 24 boisk w ramach *Orlika 2012*) oraz wyposażaniem edukacyjnym szkół. Do najciekawszych przedsięwzięć należy stworzenie sieci przyszkolnych obserwatoriów astronomicznych (Ramka 9).

Ramka 9. Przyszkolne obserwatoria astronomiczne Astro-Baza.

W ramach Działania 3.1 RPO WK-P realizowany jest projekt pn. *Przyszkolne obserwatoria astronomiczne – Astro-Baza*. Jego łączna wartość to 4,2 mln zł. W ramach projektu do końca 2011 r. we wsiach i małych miastach miało powstać 14 przyszkolnych obserwatoriów astronomicznych.

Astro-bazy dadzą uczniom szkół możliwość prowadzenia obserwacji astronomicznych oraz wzięcie udziału w międzynarodowych badaniach oraz projektach edukacyjnych. Każda z astro-baz wyposażona będzie w główny teleskop, teleskop słoneczny, kamerę astronomiczną oraz sterownię ze stanowiskami komputerowymi. Program merytoryczny zajęć projektu astro-baza obejmuje zapoznanie się z funkcjonowaniem instrumentów optycznych, podstawy astrofotografii oraz zdobycie wiedzy astronomicznej z zakresu m.in. gwiazdozbiorów, Słońca, Księżyca oraz Układu Słonecznego.

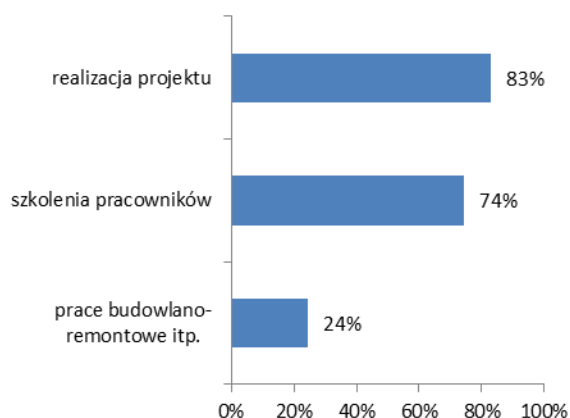
Uruchomienie przyszkolnych obserwatoriów ma za zadanie zainteresowanie młodzieży naukami ścisłymi, którego efektem może być kontynuacja nauki na poziomie wyższym na uczelniach politechnicznych. Jest to krok mający na celu dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb regionalnego rynku pracy. Do września 2012 r. oficjalnie otwarto 9 z zaplanowanych 14 obserwatoriów – w Gniewkowie, Radziejowie, Jabłonowie Pomorskim, Dobrzyniu nad Wisłą, Rypinie, Inowrocławiu, Golubiu-Dobrzynie, Kruszwicy oraz Brodnicy.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie www.kujawsko-pomorskie.pl, astrobaza.kujawsko-pomorskie.pl oraz Programu merytorycznego projektu astrobaza na rok 2012. Pobrano: wrzesień 2012.

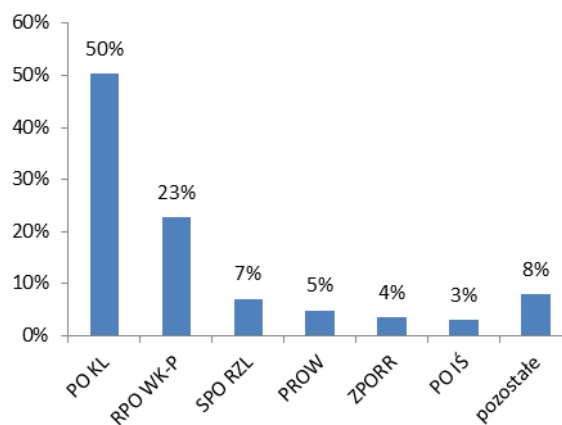
Placówki szkolne są w obecnej perspektywie aktywne przy ubieganiu się o środki unijne. Wyniki badania CATI przeprowadzonego wśród szkół na wszystkich poziomach wskazują, że ponad 80% respondentów tego typu było w latach 2004-2012 przynajmniej raz beneficjentem projektu

dofinansowanego ze środków wspólnotowych, a pracownicy $\frac{3}{4}$ wzięli udział w szkoleniach w ramach przedsięwzięć polityki spójności, przede wszystkim w ramach PO KL (50% wszystkich programów związanych z edukacją). Znaczne wsparcie pochodziło również z RPO WK-P – w jego ramach przeprowadzono niemalże $\frac{1}{4}$ projektów edukacyjnych wśród badanej grupy.

Wykres 104. Szkoły na wszystkich poziomach, które w latach 2004-2012 realizowały bądź brały udział w projektach (N=140).

Wykres 105. Programy operacyjne, w ramach których w latach 2004-2012 realizowano bądź brano udział w projektach (N=224).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Dotychczasową interwencję w zakresie edukacji należy uznać za trafną. Największe efekty są widoczne na płaszczyźnie infrastrukturalnej, dotyczącej wyposażania szkół oraz tworzenia przyszłolnej infrastruktury sportowej. Do inwestycji, które przyniosły szczególnie pozytywne efekty należy zaliczyć te, związane z wyposażeniem w interaktywne tablice wszystkich klas 1-3 szkół podstawowych w województwie oraz budowę boisk w ramach Orlika 2012. Skala interwencji była znaczna, co nie zmieniło jednak faktu, że wyposażenie kujawsko-pomorskich szkół wciąż nie jest wystarczające i według statystyk odbiega od przeciętnego krajowego.

Pomimo nakierowania znacznej części wsparcia na inwestycje związane z przedszkolami, ich dostępność, w szczególności na obszarach wiejskich w dalszym ciągu jest zbyt niska. Dotyczy to przede wszystkim peryferyjnych części regionu.

Za wyjątkowo trafne należy uznać działania związane z podnoszeniem kwalifikacji i doskonaleniem nauczycieli. Zauważalny jest wzrost ich kompetencji, przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że w przyszłej perspektywie niezbędne będzie ich doszkolenie związane z obsługą nowoczesnego sprzętu, językami obcymi oraz naukami matematyczno-przyrodniczymi. W obecnej perspektywie tych obszarów wsparcia zabrakło, bądź były one wdrażane w niewielkim stopniu.

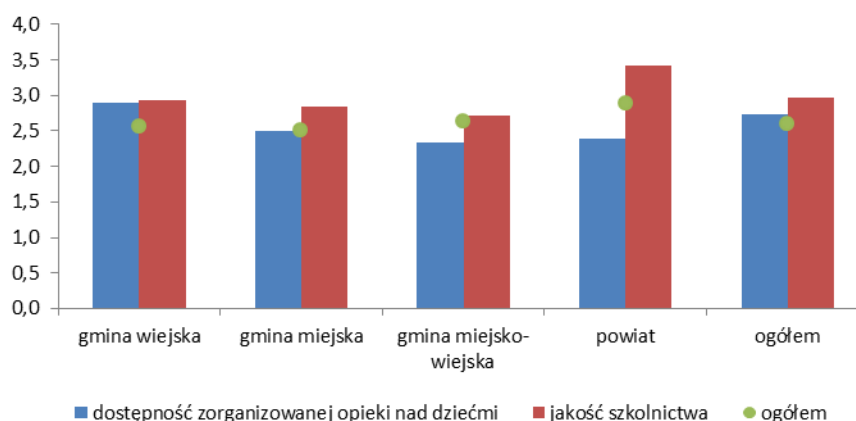
Ciężko jest jednoznacznie ocenić projekty związane z bardzo istotnym z punktu widzenia regionu szkolnictwem zawodowym. Z jednej strony, przeznaczona została na nie istotna część środków, a z drugiej – potrzeby z zakresu tego tematu są tak duże, że skala przeprowadzonych działań jest

wciąż za mała do oceny faktycznych efektów interwencji. Już teraz można jednak niekorzystnie ocenić fakt braku współpracy pomiędzy tego typu placówkami a przedsiębiorcami.

Efekty interwencji znajdują swoje odzwierciedlenie w wynikach badań ankietowych przeprowadzonych wśród JST. Szczególnie wysoko oceniły one wpływ dotychczasowej realizacji projektów na poprawę jakości szkolnictwa (Wykres 106). W przypadku wszystkich czterech typów jednostek były to oceny wyższe od przeciętnych spośród wszystkich badanych obszarów wsparcia. Niższe oceny związane były z poziomem dostępności zorganizowanej opieki nad dziećmi. Wyjątkiem były gminy, gdzie oceniono ją relatywnie wysoko, co świadczy o realnej poprawie w tym aspekcie na zdefaworyzowanych pod tym względem obszarach wiejskich.

Wykres 106. Ocena dotychczasowych działań związanych z edukacją według typów JST (0 – wpływ negatywny, 4 – duży wpływ pozytywny).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST.

5.4 Kultura

5.4.1 Diagnoza sytuacji

Województwo kujawsko-pomorskie znalazło się na 11 miejscu wśród województw pod względem liczby domów i ośrodków kultury. Są to instytucje odpowiadające przede wszystkim za rozwój kultury wśród społeczności lokalnych. Zalicza się do nich także kluby oraz świetlice kulturalne. Szczególnie duża liczba tego typu instytucji znajduje się w podregionie bydgosko-toruńskim, stanowiąc ponad jedną trzecią ogółu. Dużą koncentrację przestrzenną tych placówek odnotować można w północnych powiatach regionu: sępoleńskim, świeckim i tucholskim oraz w znajdującym się na południu powiecie żnińskim.

Tabela 13. Instytucje kultury w województwie kujawsko-pomorskim.

typ instytucji	domy i ośrodki kultury	teatry	kina	muzea z oddziałami
rok	2009		2010	
województwo	199	7	17	29
powiat bydgoski	28	0	0	1
powiat toruński	20	0	0	1
powiat m. Bydgoszcz	15	2	3	5
powiat m. Toruń	12	3	3	4
powiat brodnicki	9	0	0	1
powiat chełmiński	3	0	0	1
powiat golubsko-dobrzyński	3	0	0	2
powiat grudziądzki	4	0	0	0
powiat sępoleński	15	0	2	0
powiat świecki	10	0	1	0
powiat tucholski	11	0	0	1
powiat wąbrzeski	3	0	1	0
powiat m. Grudziądz	3	1	0	1
powiat aleksandrowski	7	0	0	1
powiat inowrocławski	9	0	1	0
powiat lipnowski	5	0	1	2
powiat mogileński	3	0	1	1
powiat nakielski	6	0	2	2
powiat radziejowski	5	0	0	0
powiat rypiński	1	0	1	1
powiat włocławski	7	0	0	1
powiat żniński	16	0	0	3
powiat m. Włocławek	4	1	1	1

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

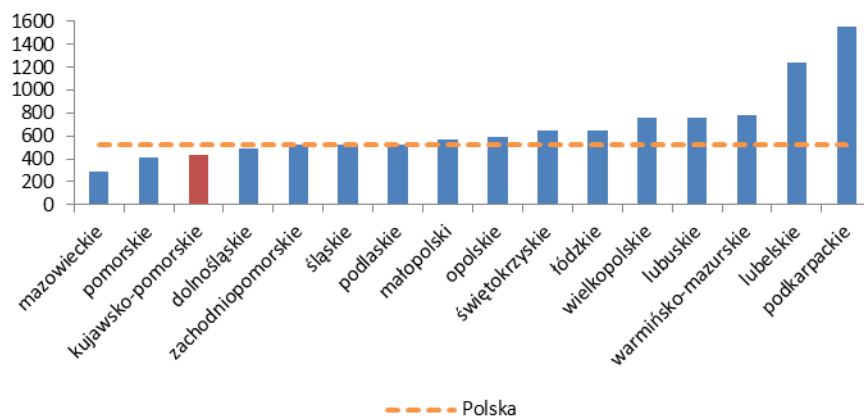
Analogicznych wniosków dostarcza analiza dostępności teatrów, kin oraz muzeów. Zdecydowana większość tego typu placówek znajduje się w dwóch największych ośrodkach miejskich województwa – w Bydgoszczy oraz Toruniu. Mają one szansę istotnie wyróżniać się na tle kraju, przede wszystkim w obszarach muzyki klasycznej i operowej (Bydgoszcz) oraz teatru (Toruń), na co wskazują wyniki badania IDI. Wyłączając dwa wiodące powiaty, pod względem ilości kin oraz muzeów wyraźna jest dysproporcja między północnymi a południowymi powiatami na korzyść tych drugich.

Na dostępność instytucji kultury w województwie kujawsko-pomorskim mierzoną według liczby ludności przypadającej na jedno miejsce w kinie można patrzeć w dwojaki sposób. Z jednej strony wartość współczynnika jest wyższa od wartości krajowej, co wskazuje na niską dostępność. Z drugiej natomiast jest to szósty najniższy wynik wśród wszystkich województw, co uwiadcza bardzo dużą dysproporcję pomiędzy kilkoma wiodącymi regionami a resztą oraz stosunkowo wysoką pozycję województwa kujawsko-pomorskiego. Cechuje je również wysoka dostępność teatrów oraz instytucji muzycznych - na jedno miejsce przypada około 430 osób, co jest trzecim najwyższym wynikiem

wśród pozostałych województw oraz wartością o prawie 100 niższą od przeciętnej krajowej. Podobnie jak w przypadku dostępności kin, jest ona mocno zróżnicowana przestrzennie na korzyść największych miast regionu.

Wykres 107. Ludność na 1 miejsce w teatrach i instytucjach muzycznych w 2010 r.

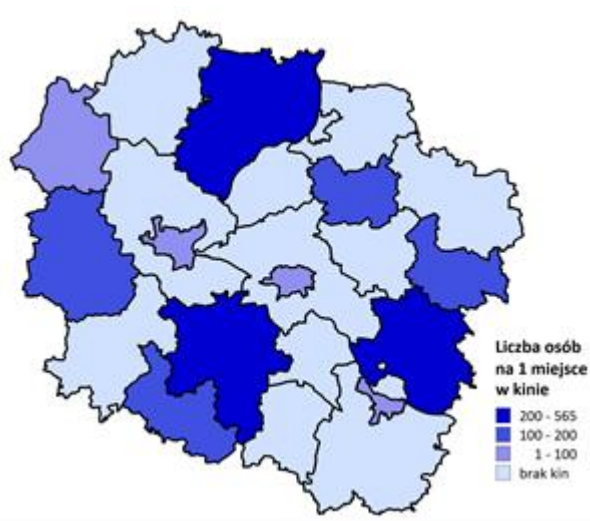

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W porównaniu z 2007 r. liczba ludności przypadająca na 1 miejsce zarówno w kinach, jak i w teatrach oraz instytucjach muzycznych w województwie kujawsko-pomorskim spadła. Szczególnie duża poprawa dotyczyła wzrostu dostępności kin.

W odniesieniu do współczynnika liczby ludności na miejsce w kinie uwidacznia się dysproporcja przestrzenna w dostępności kin wewnątrz regionu. W ponad połowie (12 z 23) powiatów nie ma ani jednego stałego kina. Z kolei w pozostałych liczba ludności przypadającej na jedno miejsce waha się pomiędzy 70 w Bydgoszczy i Toruniu, a nawet ponad 400 i 500 w powiatach lipnowskim oraz inowrocławskim. Szczególnie niska dostępność tego typu placówek kulturalnych występuje w powiatach o niskim poziomie urbanizacji, w których nie znajdują się żadne większe miasta. Dotyczy to przede wszystkim powiatów z północnej oraz południowej części województwa. Podobna sytuacja dotyczy dostępności teatrów oraz muzeów na tych obszarach. Warto mieć jednak na uwadze, że wskaźnik liczby ludności na 1 miejsce w placówkach kulturalnych w powiatach nie zawsze obrazuje ich realną dostępność dla mieszkańców. Niska liczba osób przypadających na 1 miejsce nie ma przełożenia na wysoką dostępność, gdy dana placówka znajduje się w centrum dużego powiatu i osoby zamieszkałe na jego peryferiach dzieli od niej kilkadziesiąt kilometrów. Odwrotna sytuacja może mieć miejsce w przypadku mieszkańców powiatu, w której danej placówki kultury nie ma, zamieszkałych niedaleko ośrodka kultury znajdującego się w sąsiednim powiecie.

Mapa 19. Liczba ludności na 1 miejsce w kinie w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Spółeczność województwa kujawsko-pomorskiego cechuje niewielkie, nieadekwatne do potencjału regionu zainteresowanie kulturą. Badania toruńskich naukowców z UMK wykazują, że jest w nim budowana infrastruktura, jednak nie cieszy się ona popularnością wśród mieszkańców. Jak wskazują rozmówcy badania IDI, w poprawie sytuacji nie pomaga postawa instytucji sektora publicznego zajmujących się tą tematyką, spośród których niewiele kieruje się podejściem proinwestycyjnym, a większość skupia się na wydatkowaniu środków publicznych otrzymanych od władz samorządowych.

5.4.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Na cele związane z ochroną i zachowaniem materialnego dziedzictwa województwa kujawsko-pomorskiego przeznaczone jest Działanie 3.3 RPO WK-P *Rozwój infrastruktury kultury*. Do tej pory w jego ramach podpisano 12 umów o dofinansowanie projektów o łącznej wartości ponad 121 mln zł. Godnym szczególnej uwagi jest projekt *Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa regionu kujawsko-pomorskiego*, który dotyczy 56 inicjatyw o tej nazwie w całym województwie. Jest to przedsięwzięcie partnerskie, którego celem jest zwiększenie finansowania ochrony dziedzictwa regionu.⁷³

Głównymi ośrodkami kultury, na które nakierowana jest największa ilość strumieni finansowych są Toruń i Bydgoszcz. Warto zaznaczyć, że w województwie kujawsko-pomorskim znajduje się jeden z trzynastu polskich zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO - średniowieczny zespół miejski Torunia. Jest on obok Krakowa, Warszawy oraz Zamościa jednym z czterech Starych Miast wpisanych w Polsce na tę listę. W celu jego ochrony, w ramach aktualnej perspektywy finansowej UE zrealizowany został projekt *Toruńska starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO* z priorytetu XI PO *IS Kultura i dziedzictwo*

⁷³ Sprawozdanie z realizacji w latach 2009-2010 Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2009-2012, s. 13.

kulturowe o wartości prawie 39 mln zł. Jest to jedyny dotychczas zrealizowany projekt z niniejszego priorytetu w województwie kujawsko-pomorskim.

W celu realizacji Działania 2.5 *Promocja dziedzictwa kulturowego ze Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2020*, powołano do życia *Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego*⁷⁴. Stał on się podstawą stworzenia mechanizmu pomocy finansowej dla przedsięwzięć, których celem jest ochrona zabytków. Jego głównym narzędziem realizacji było udzielanie dotacji na prace konserwatorskie.

W ostatnich latach nastąpił spadek kwot z budżetu państwa przeznaczanych na dotacje pozyskiwane przez beneficjentów z terenu województwa na cele związane z kulturą i ochroną dziedzictwa kulturowego (4,1 mln zł w 2009 r., 1,9 mln zł w 2010 r.). Jego potencjalne negatywne skutki zostały – przynajmniej częściowo - zniwelowane przez istotny wzrost finansowania ochrony dziedzictwa przez Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego poprzez dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach. W 2005 r. udzielono dotacji na kwotę zaledwie 20 tys. zł, a już w 2010 – na 10,8 mln zł, co było najwyższą kwotą wśród wszystkich województw (i o ponad 5 mln zł wyższą od drugiego w kolejności).

W 2009 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyznał 66 dotacji o łącznej wartości 4,8 mln zł. Rok później za kwotę 10,8 mln zł przyznano ich 110 (zrealizowano 107 za 10,5 mln zł). Większość z nich była dofinansowana z RPO WK-P. Z ogólnej kwoty 3,1 mln zł pochodziło ze środków województwa, a 7,5 mln zł ze środków RPO WK-P.⁷⁵

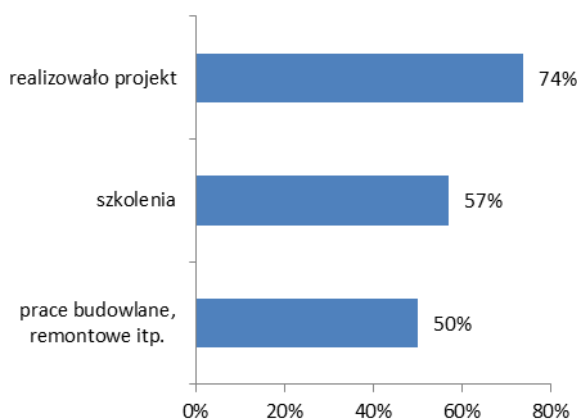
W obszarze wsparcia kultury odmienne oceny dotyczą jego założeń, jak i faktycznej realizacji. Z jednej strony kierunki interwencji były trafne, teoretycznie odpowiadające największym potrzebom województwa i jego mieszkańców w tym zakresie. Z drugiej – w wątpliwość należy poddać sposób rozdziału środków, w którym znaczna część pieniędzy została przeznaczona na projekty instytucji publicznych, a stosunkowo nieduża na przedsięwzięcia NGO.

Realizacja projektów współfinansowanych ze środków wspólnotowych cieszyła się wśród instytucji kultury dużą popularnością – według badania CATI skorzystało z nich $\frac{3}{4}$ podmiotów. Pracownicy z ponad połowy ankietowanych instytucji zostali skierowani na szkolenia dofinansowane z funduszy europejskich, a w przypadku 50% z tych środków przeprowadzono prace remontowo-budowlane. Projekty, w których brały udział instytucje kultury bądź ich pracownicy odbywały się najczęściej w ramach PO KL, PROW oraz RPO WK-P (Wykres 109).

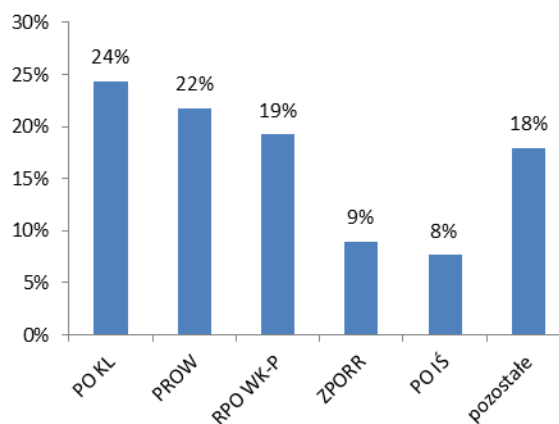
⁷⁴ Opracowanie Programu wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

⁷⁵ *Sprawozdanie z realizacji w latach 2009-2010 Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2009-2012*, s. 8-18.

Wykres 108. Instytucje kultury, które w latach 2004-2012 realizowały bądź brały udział w projektach (N=42).

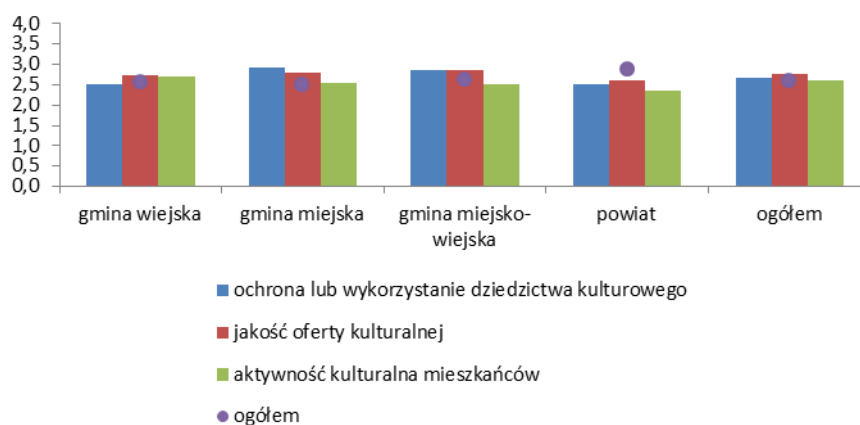
Wykres 109. Programy operacyjne, w ramach których w latach 2004-2012 realizowano bądź brano udział w projektach (N=78).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

W kontekście planów cyfryzacji i digitalizacji w zakresie kultury, jak dotychczas oczekiwań z nim związanych nie spełnił projekt e-kultura, który ma być w przyszłej perspektywie jednym z priorytetowych działań z zakresu społeczeństwa informacyjnego. Najbardziej pozytywnie ocenić należy wsparcie związane z ochroną i konserwacją dziedzictwa kulturowego, w tym największy projekt dotyczący toruńskiej starówki.

Wykres 110. Ocena dotychczasowych działań związanych z kulturą według typów JST (0 – wpływ negatywny, 4 – duży wpływ pozytywny).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST.

Wśród respondentów badania ankietowego JST panuje przekonanie, że projekty realizowane w latach 2004-2012 miały pozytywny wpływ na kulturę. Szczególnie wysoko oceniono ich oddziaływanie na ochronę lub wykorzystanie dziedzictwa kulturowego oraz jakość oferty kulturalnej.

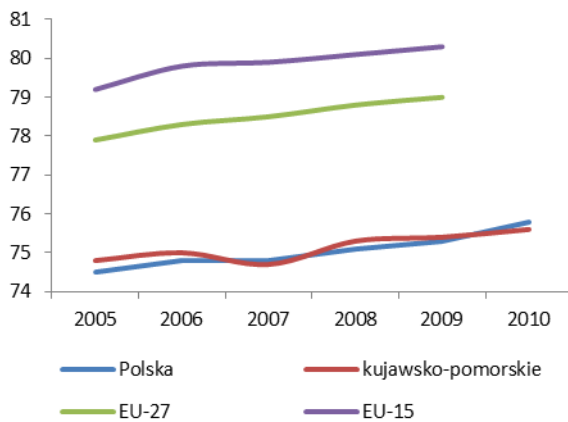
Zrealizowane przedsięwzięcia pozytywnie wpłynęły na aktywność kulturalną mieszkańców w gminach, co w kontekście obszarów wiejskich województwa należy uznać za szczególnie korzystny efekt. Najwyższe oceny dotyczyły interwencji na obszarach miast oraz miast i gmin, z kolei w powiatach działania związane z kulturą zostały ocenione przeciętnie niżej od pozostałych.

5.5 Ochrona zdrowia

5.5.1 Diagnoza sytuacji

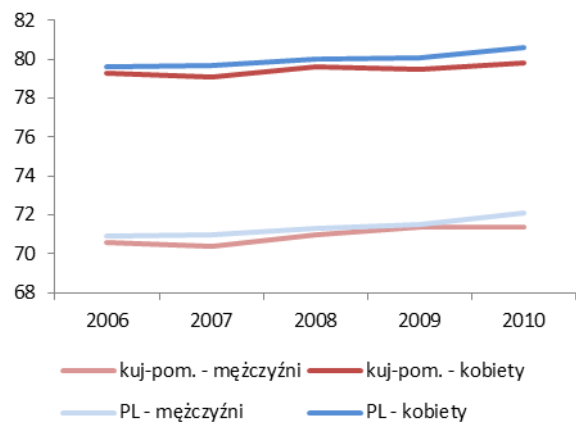
Oczekiwana długość życia Polaków z roku na rok systematycznie wzrasta, lecz cały czas jest daleko za średnią długością życia ludności państw Unii Europejskiej. Wartość tego wskaźnika dla województwa kujawsko-pomorskiego jest od lat zbliżona do wartości dla Polski. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet jest o prawie 10 lat dłuższe od życia mężczyzn. W odniesieniu do obydwu płci wartości wskaźników osiąganych przez ludność województwa kujawsko-pomorskiego są minimalnie niższe od wartości krajowych. Nieznacznie dłuższe przeciętne trwanie życia jest odnotowywane wśród mieszkańców miast. Zauważalna jest w tym kontekście dysproporcja przestrzenna wewnątrz województwa – przeciętnie najdłużej żyją mieszkańcy podregionu bydgosko-toruńskiego, a najkrócej włocławskiego.

Wykres 111. Oczekiwana długość życia ludności w latach 2005-2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Eurostat. Pobrano: czerwiec 2012.

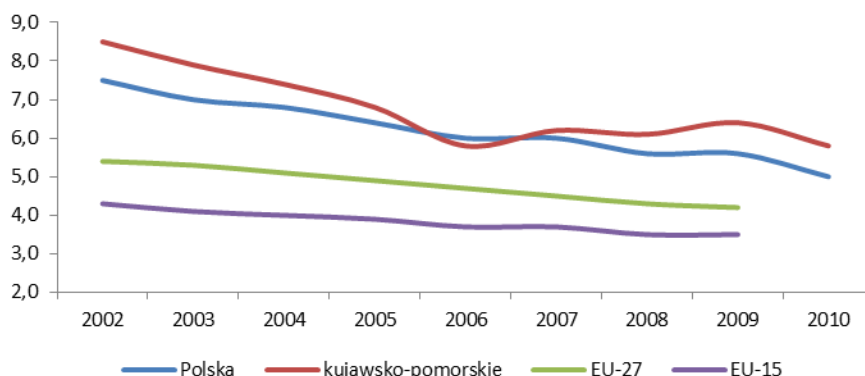
Wykres 112. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet i mężczyzn w województwie kujawsko-pomorskim oraz w Polsce w latach 2006-2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Jednym z najczęstszych przybliżeń stosowanych do oceny faktycznego stanu zdrowia ludności współczynnik śmiertelności niemowląt. Przyjmuje on dla Polski zdecydowanie wyższe wartości niż w krajach Unii Europejskiej. W analizowanym okresie, województwo kujawsko-pomorskie cechowało się przeciętnie o ok. 1 p. proc. wyższą niż Polska śmiertelnością niemowląt (Wykres 113). W latach 2002-2006 nastąpił wyraźny jej spadek, lecz później aż do 2009 r. wartość wskaźnika, podobnie jak w Polsce, wzrastała. Kolejna zmiana tendencji, wyraźnie zbliżająca województwo oraz kraj do poziomu UE-27, miała miejsce w 2010 r.

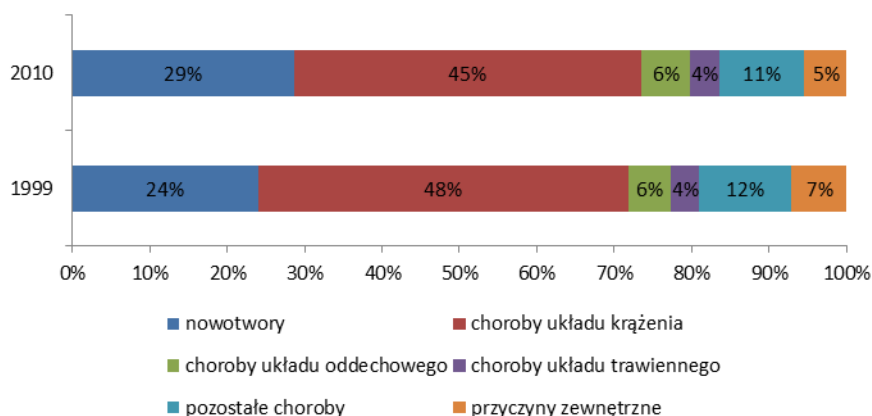
Wykres 113. Współczynnik śmiertelności niemowląt w latach 2002-2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Eurostat. Pobrano: czerwiec 2012.

Najpoważniejszymi przyczynami zgonów wśród ludności województwa kujawsko-pomorskiego od lat są choroby układu krążenia oraz choroby nowotworowe. W porównaniu z 1999 r. w ogólnej strukturze zgonów spadł udział tych pierwszych, natomiast znacznie zwiększyła się liczba zgonów spowodowana nowotworami. Pozostałe elementy struktury w większości pozostały niezmienione. Warto jednak zauważyć spadek o 2 p. proc. współczynnika zgonów spowodowanych przyczynami zewnętrznymi, wśród których znajdują się różnego typu wypadki, samobójstwa oraz zabójstwa. Świadczy to o poprawie ogólnego bezpieczeństwa zdrowotnego w województwie.

Wykres 114. Przyczyny zgonów ludności województwa kujawsko-pomorskiego w 1999 (poniżej) oraz 2010 (powyżej) r. w procentach.

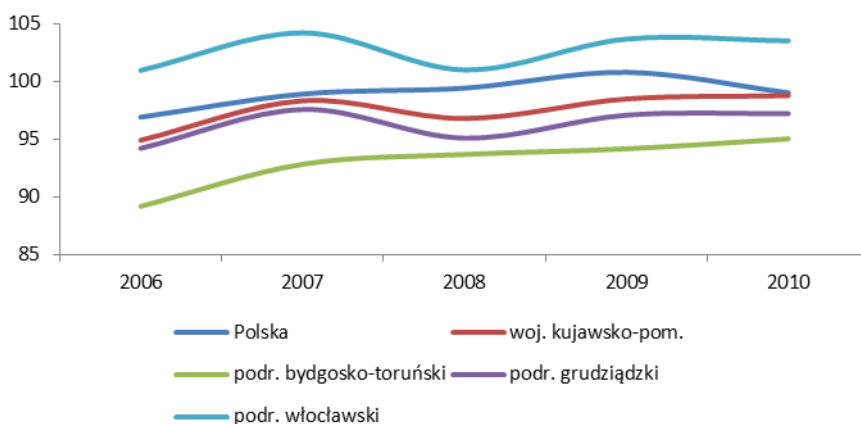

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Przyczyny zgonów mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego są podobne do przyczyn obserwowanych w skali ogólnopolskiej, jedyną istotną różnicą jest relatywnie wysoki udział chorób nowotworowych.

Współczynnik zgonów na 10 tys. mieszkańców w województwie kujawsko-pomorskim jest minimalnie niższy od krajowego. W porównaniu z rokiem 2007 wartość wskaźnika jest nieznacznie wyższa zarówno w regionie, jak i w kraju. W podregionach bydgosko-toruńskim oraz grudziądzkim wartości współczynnika są od lat niższe od wartości ogólnokrajowej. Wyraźnie najwyższy współczynnik zgonów notowany jest wśród ludności podregionu włocławskiego, w szczególności w powiatach: radziejowskim, włocławskim oraz aleksandrowskim. W roku 2010 najniższe wartości występowały natomiast w powiatach: bydgoskim, grudziądzkim oraz nakielskim. Tak duża, sięgająca prawie 50 zgonów na 10 tys. mieszkańców rozpiętość wyników świadczy o znacznej dysproporcji w stanie zdrowia ludności w poszczególnych częściach województwa.

Wykres 115. Współczynnik zgonów na 10 tys. mieszkańców w latach 2006-2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Założenia polityki zdrowotnej województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2012-2016 wskazują na 8 głównych problemów zdrowotnych województwa. Należą do nich:

- niższa niż mieszkańców Polski długość trwania życia w zdrowiu;
- wysoka śmiertelność z powodu chorób sercowo-naczyniowych, w tym z powodu udarów mózgu;
- wysoka śmiertelność z powodu chorób nowotworowych;
- wysoka zachorowalność i umieralność z powodu przewlekłych chorób układu oddechowego;
- wysoka śmiertelność z powodu urazów i wypadków;
- wzrost występowania zaburzeń psychicznych;
- wysoka zapadalność na WZW B, WZW C⁷⁶, gruźlicę i zakażenia żołądkowo-jelitowe;
- duże zróżnicowanie terytorialne w stanie zdrowia mieszkańców.

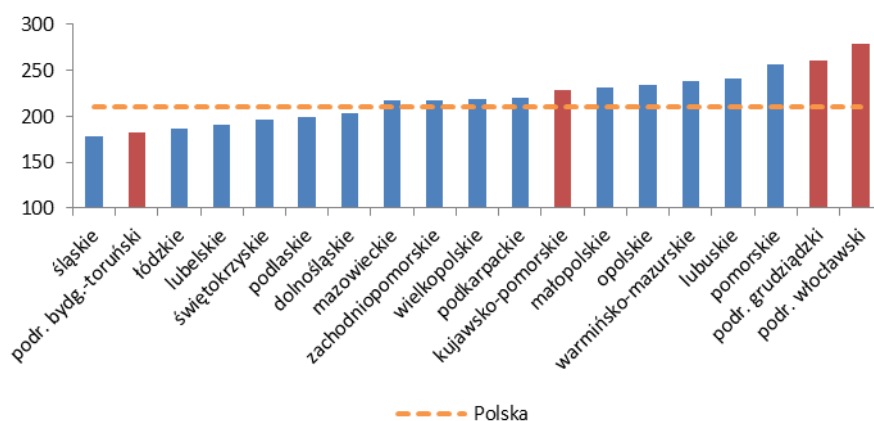
⁷⁶ Tj. wirusowe zapalenie wątroby typu B i C.

Ponadto, z badań jakościowych wynika, że istotnym problemem zdrowotnym w regionie jest strukturalne niedożywienie części jego mieszkańców. Ma to związek z relatywnie wysokim odsetkiem osób ubogich. Wskazano również na dysproporcje przestrzenne związane z zainteresowaniem działaniami profilaktycznymi na rzecz eliminacji wyżej wymienionych problemów. Ze względu na niski kapitał społeczny, jest ono najmniejsze na obszarze byłego województwa wrocławskiego.

Istotnym zagadnieniem związanym z ochroną zdrowia jest dostępność do jej instytucji. Na wstępie warto zwrócić uwagę, że dane dotyczące infrastruktury ochrony zdrowia w województwie odnoszą się jedynie do dostępności opieki medycznej w regionie, ale nie do jej jakości. Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego znajduje się 38 szpitali. Jedynie 18 z nich to placówki publiczne, co jest trzecim najniższym wynikiem wśród województw. Województwo kujawsko-pomorskie znajduje się jednak wśród regionów o najwyższej liczbie szpitali niepublicznych. Należy mieć jednak na uwadze, że pomimo dużej liczby niepublicznych placówek szpitalnych, są one zazwyczaj placówkami niewielkimi, specjalizującymi się w konkretnych dziedzinach medycznych. Świadczy o tym fakt, że pomimo znacznego udziału szpitali niepublicznych wśród ogółu szpitali, łóżka znajdujące się w nich stanowią jedynie 15% wszystkich łóżek szpitalnych w Polsce oraz 31% w regionie.

Województwo kujawsko-pomorskie cechuje stosunkowo niska dostępność opieki medycznej mierzonej liczbą ludności przypadającej na łóżko w szpitalu ogólnym. Wynosi ona 229 i jest o 18 osób wyższa od wartości krajowej. Należy jednak podkreślić, że w porównaniu z 2007 r. wartość ta zmalała. Zauważalna jest duża dysproporcja przestrzenna w dostępności szpitali w poszczególnych podregionach. Najwyższą dostępnością charakteryzuje się podregion bydgosko-toruński, w którym liczba osób przypadających na jedno szpitalne łóżko jest o prawie 100 niższa niż w najgorzej dostępnym podregionie wrocławskim. Jedynym obszarem, w którym w ostatnich trzech latach wzrosła dostępność opieki szpitalnej jest podregion grudziądzki.

Wykres 116. Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Szczególnego wsparcia wymagają oddziały opieki medycznej o najwyższej wartości wskaźnika wykorzystania łóżek szpitalnych. W 2009 r. były to oddziały: radioterapii (103,2% wykorzystania), psychiatryczne (100,4%), onkologiczne (97,9%), rehabilitacyjne (90,4%) oraz neurologiczne (90,3%).

Podobnie, jak w przypadku ludności przypadającej na łóżko szpitalne, w województwie kujawsko-pomorskim liczba ludności na jednego pracującego lekarza, wynosząc 256 jest nieco wyższa niż przeciętnie w Polsce (235). W porównaniu z 2007 r. liczba lekarzy w regionie wzrosła o 13% przy 8% wzroście kadry ogólnokrajowej. Poziom dostępności usług lekarskich jest zdecydowanie najwyższy w miastach na prawach powiatu – notuje się tam najniższą liczbę ludności przypadającą na jednego pracującego lekarza oraz najwyższą liczbę zakładów opieki zdrowotnej (publicznych i niepublicznych). Pomoc lekarska jest przeciętnie najmniej upowszechniona w powiatach znajdujących się w północnej oraz północno-wschodniej części województwa. Zbyt wysoką liczbę ludności przypadającą na lekarza notuje się także w powiatach okalających największe ośrodki miejskie regionu.

Za największy atut wyróżniający obszar zdrowia w województwie kujawsko-pomorskim rozmówcy badania IDI uznali funkcjonowanie niektórych rozpoznawalnych w całym kraju szpitali. Mowa przede wszystkim o Centrum Onkologii (Ramka 10) **Błąd! Nie można odnaleźć źródła odwołania.** oraz Wojewódzkim Szpitalu Dziecięcym w Bydgoszczy. Wysoka jakość usług świadczonych przez specjalistyczne placówki szpitalne w regionie została uznana jako główny potencjał województwa w tym obszarze. Jednocześnie zwracano uwagę na problemy związane z obszarem psychiatrii, który został uznany za niedoinwestowany.

Ramka 10. Centrum Onkologii w Bydgoszczy

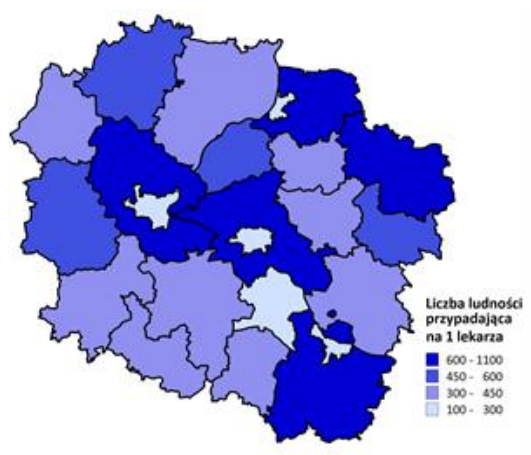
Centrum Onkologii im. prof. Franciszka Łukaszczyka w Bydgoszczy jest jednym z najlepszych polskich szpitali onkologicznych. Od lat zajmuje on czołowe pozycje w rankingach placówek szpitalnych. W 2011 r. zajął drugie miejsce w Rankingu Szpitali Publicznych prowadzonym przez *Rzeczpospolitą* oraz Centrum Monitorowania Jakości w Ochronie Zdrowia. W niniejszej klasyfikacji najwyższe noty otrzymał on w kategoriach: jakości budynków, zasilania w media i instalacje, jakości bloków operacyjnych, systemów sterylizacji, diagnostyki, zarządzania, komfortu pobytu pacjenta oraz analizy zdarzeń i skarg.

Placówka ta stanowi kompleks nowoczesnych budowli, obejmujących 11 oddziałów, 22 poradnie specjalistyczne oraz 12 zakładów. Pacjenci mają do dyspozycji 300 łóżek umiejscowionych w komfortowych jedno- lub trzyosobowych salach. Centrum Onkologii w Bydgoszczy jest uznawane za jeden z najbardziej nowoczesnych tego typu obiektów w Europie, w którym leczeni są nie tylko mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego lecz także pacjenci z innych województw i z zagranicy.

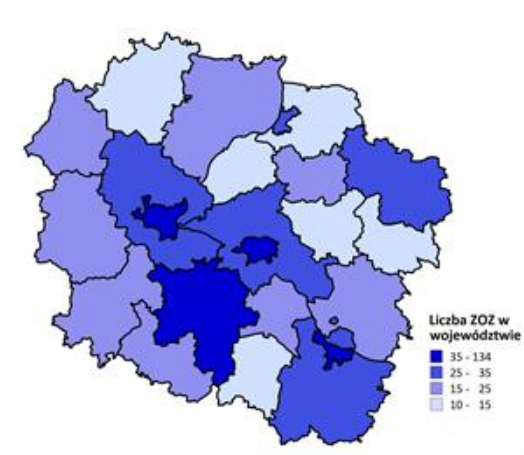
Centrum Onkologii powstało w 1990 r. W 2002 r. w celu ulepszenia dostępu pacjentów do diagnostyki i leczenia, została we Włocławku otwarta jego filia – Centrum Diagnostyczno-Lecnicze.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie www.co.bydgoszcz.pl oraz www.cmj.org.pl. Pobrano: czerwiec 2012.

Mapa 20. Liczba osób przypadających na jednego pracującego lekarza w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

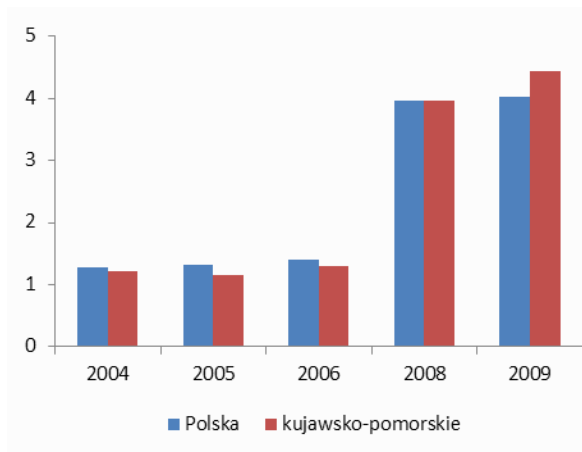
Mapa 21. Liczba zakładów opieki zdrowotnej w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

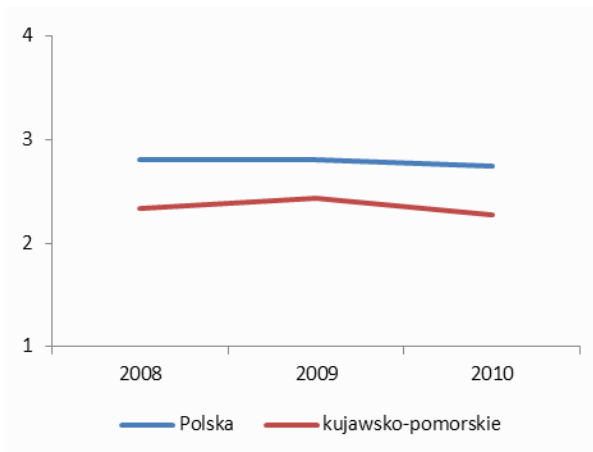
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Jakość i dostępność służby medycznej odgrywają szczególną rolę w sytuacjach nagłych, niespodziewanych wypadków. O skuteczności interwencji decyduje ilość, rozmieszczenie oraz szybkość poruszania się jednostek ratunkowych. W ostatnich latach nastąpił istotny wzrost liczby zespołów ratownictwa medycznego oraz zespołów wypadkowych zarówno w województwie kujawsko-pomorskim jak i w całym kraju. Do 2006 r. liczba zespołów ratunkowych oraz wyjazdowych w województwie nie przekraczała 1,5 na 100 tysięcy ludności, natomiast w 2009 była już ok. 3 razy wyższa, przewyższając pod tym względem wartość wskaźnika dla Polski (Wykres 117). Taka sytuacja jest efektem istotnego zwiększenia się liczby zespołów ratunkowych z 27 w 2006 r. do 92 trzy lata później. O wysokiej jakości oraz dostępności służb ratownictwa medycznego świadczy stale utrzymujący się na poziomie niższym od krajowego odsetek przypadków stwierdzenia zgonu przed podjęciem czynności ratunkowych wśród ogółu wyjazdów na miejsce zdarzenia. Od kilku lat utrzymuje się on na zadowalającym poziomie nieznacznie przekraczającym 2%.

Wykres 117. Zespoły ratownictwa medycznego i zespoły wyjazdowe na 100 tys. ludności w latach 2004-2006 i 2008-2009.

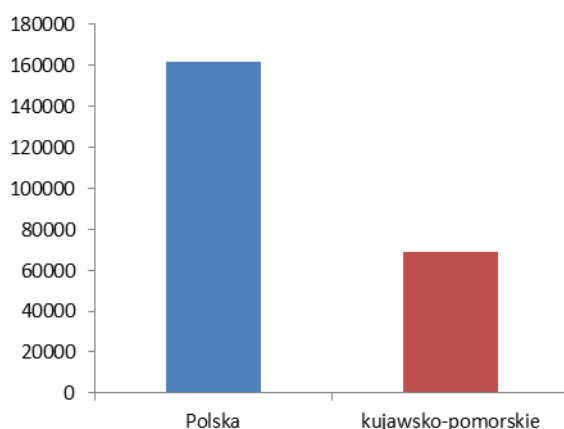
Wykres 118. Odsetek przypadków stwierdzenia zgonu przed podjęciem czynności ratunkowych w stosunku do ogółu wyjazdów na miejsce zdarzenia w latach 2008-2010.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W niniejszej części raportu należy również wspomnieć, że województwo kujawsko-pomorskie od lat kojarzone jest z sanatoriami oraz szpitalami uzdrowiskowymi znajdującymi się na jego terenie. Placówek tego typu jest w regionie 30 a ich liczebność przez lata nie ulegała większym zmianom. Więcej obiektów uzdrowiskowych znajduje się jedynie w województwach: dolnośląskim (54), zachodniopomorskim (43) oraz małopolskim (40). W 2010 r. na jedno sanatorium bądź szpital uzdrowiskowy w województwie przypadała ok. 2,5 razy mniejsza liczba ludności niż średnio w Polsce.

Wykres 119. Liczba ludności przypadająca na jedno sanatorium bądź szpital uzdrowiskowy w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

5.5.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

W ramach obecnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej środki przeznaczone na infrastrukturę ochrony zdrowia są przekazywane przede wszystkim w ramach:

- Działania 3.2 *Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia i pomocy społecznej* RPO WK-P;
- Działania 12.1 *Rozwój systemu ratownictwa medycznego* z Priorytetu XII PO IiŚ;
- Działania 12.2 *Inwestycje w infrastrukturę ochrony zdrowia o znaczeniu ponadregionalnym* z Priorytetu XII PO IiŚ.

Dotychczas w ramach tych działań podpisano w województwie 62 umowy o dofinansowanie projektów o łącznej wartości prawie 310 mln zł. Poniżej przedstawiono największe z nich.

Tabela 14. Projekty współfinansowane z funduszy unijnych na cele związane z rozbudową infrastruktury ochrony zdrowia

Działanie	Liczba projektów	Łączna wartość (mln zł)	Wybrane największe inwestycje
RPO WK-P 3.2	38 ⁷⁷	223,2	<ul style="list-style-type: none"> • rozbudowa, modernizacja oraz wyposażenie szpitala w Tucholi; • rozbudowa i wyposażenie Regionalnego Szpitala Specjalistycznego w Grudziądzu i Brodnicy; • rozbudowa i modernizacja Szpitala Powiatowego w Chełmży; • zakup rezonansu magnetycznego i tomografu komputerowego wraz z dostosowaniem pomieszczeń w Wojewódzkim Szpitalu Zespolonym w Toruniu; • zakup sprzętu i aparatury medycznej do diagnozowania stanów nagłych do Szpitala Wojewódzkiego we Włocławku; • rozbudowa Szpitala Powiatowego w Rypinie wraz zakupem sprzętu; • utworzenie Centrum Wysokospecjalistycznej Diagnostyki Obrazowej oraz Ośrodka Operacji Zaćmy na bazie Wielospecjalistycznego Szpitala Miejskiego im. dr. Emila Warmińskiego SPZOZ w Bydgoszczy; • dostosowanie obiektów szpitalnych leczenia gruźlicy i chorób płuc do standardów europejskich - etap 1 w Kujawsko-Pomorskie Centrum Pulmonologii w Bydgoszczy; • rozwój oraz dostosowanie do wymaganych standardów wysokospecjalistycznych procedur leczniczych i operacyjnych poprzez zakup nowoczesnej aparatury medycznej w Szpitalu

⁷⁷ Ogółem w ramach niniejszego Działania podpisano 57 umów o dofinansowanie. W niniejszym zestawieniu uwzględniono jedynie te związane z ochroną zdrowia, dotyczące szpitali, zakładów opieki zdrowotnej, hospicjów oraz zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych.

			Uniwersyteckim nr 2 w Bydgoszczy;
PO IŚ 12.1	22	69,6	<ul style="list-style-type: none"> modernizacja Oddziału Ratunkowego w Szpitalu Wojewódzkim we Włocławku; remont i doposażenie centrum urazowego Szpitala Uniwersyteckiego nr 1 w Bydgoszczy;
PO IŚ 12.2	2	16,0	<ul style="list-style-type: none"> zakup sprzętu medycznego dla intensywnej terapii dla 10 Wojskowego Szpitala Klinicznego w Bydgoszczy.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.

Dotychczas w największym stopniu udało się zrealizować wsparcie dotyczące rozbudowy oraz doposażenia instytucji ochrony zdrowia.⁷⁸ W ośmiu placówkach szpitalnych (4 z Bydgoszczy, 2 z Torunia, 1 z Włocławka oraz ze Świecia) realizowany jest przez spółkę Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskie Inwestycje Medyczne (KPIM) projekt inwestycyjny pn. *Program inwestycji rozwojowych i modernizacyjnych w szpitalach wojewódzkich w latach 2009-2012*. Jego celem jest podniesienie standardu świadczonych usług medycznych, które możliwe jest głównie dzięki inwestycjom w sprzęt medyczny. Zakładano, że w latach 2007-2009 z tego tytułu przeznaczy się ok. 350 mln zł, a wartość środków na inwestycje na lata 2010-2012 wyniesie ok. 600 mln zł. 425 mln zł to środki uzyskane w ramach kredytu z Europejskiego Banku Inwestycyjnego, a pozostałą część stanowił wkład własny.⁷⁹

Oprócz inwestycji infrastrukturalnych, niezbędnym elementem właściwego funkcjonowania systemu ochrony zdrowia jest odpowiednio określona i realizowana polityka zdrowotna województwa. Ma ona na celu ogólną poprawę zdrowia mieszkańców oraz zapewnienie im bezpieczeństwa zdrowotnego. W województwie kujawsko-pomorskim została ona określona w *Założeniach polityki zdrowotnej Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2012-2016*. Za główny cel przyjęto poprawę zdrowia mieszkańców województwa jako czynnika rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Wyróżniono siedem strategicznych celów z zakresu ochrony zdrowia wynikających z przeprowadzonej diagnozy, które dotyczą: zmniejszenia zachorowalności i przedwczesnej umieralności z powodu chorób naczyniowo sercowych, nowotworów złośliwych, przewlekłych chorób układu oddechowego oraz zmniejszania częstości urazów powstałych w wyniku wypadków, zapobiegania zaburzeniom psychicznym, zwiększenia skuteczności zapobiegania chorobom zakaźnym i zakażeniom i zmniejszania różnic społecznych i terytorialnych w stanie zdrowia populacji.

Założenia polityki zdrowotnej województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2012-2016 zakładają ponadto działania z zakresu profilaktyki i promocji zdrowia. Do głównych narzędzi ich realizacji zalicza się programy zdrowotne. W latach 2007-2010 prowadzonych było 7 programów regionalnych:

- regionalny program aktywności fizycznej seniorów;

⁷⁸ Załącznik nr 1 do Sprawozdania okresowego z realizacji RPO WK-P za II półrocze 2011 roku, s. 10.

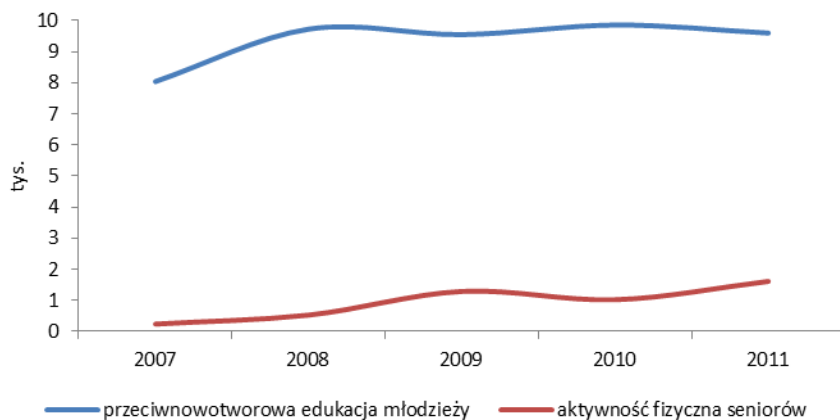
⁷⁹ *Założenia polityki zdrowotnej województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2012-2016*, 2011, s. 30-31.

- regionalny program edukacji w zakresie profilaktyki raka jelita grubego i prostaty;
- regionalny program profilaktyki chorób płuc;
- regionalny program profilaktyki zdrowotnej dla społeczności romskiej;
- regionalny program przeciwnowotworowej edukacji młodzieży szkół ponadgimnazjalnych;
- regionalny program wczesnego wykrywania nowotworów skóry;
- regionalny program zwalczania otyłości u dzieci i młodzieży.

Programy związane z profilaktyką chorób płuc, nowotworów oraz otyłości (w kontekście chorób serca oraz przedwczesnej umieralności) odpowiadały głównym problemom zdrowotnym mieszkańców regionu. W latach 2010-2011 w ramach programu zwalczania otyłości u dzieci i młodzieży przebadano ponad 1700 uczestników, a prawie 4000 udzielono porad lekarskich, dietetycznych oraz psychologicznych. W tym samym okresie przebadanych zostało ponad 4500 uczestników programu wczesnego wykrywania nowotworów skóry, a ok. 19 tys. osobom w ramach programu profilaktyki raka jelita grubego i prostaty udzielono informacji z zakresu profilaktyki tych chorób.

Pozytywnie należy ocenić program profilaktyki zdrowotnej dla społeczności romskiej. Spośród populacji liczącej w regionie ok. 630 osób, przebadanych zostało 180. Badania zostały przeprowadzone w ramach 8 akcji.⁸⁰

Wykres 120. Liczba uczestników regionalnego programu przeciwnowotworowej edukacji młodzieży szkół ponadgimnazjalnych oraz regionalnego programu aktywności fizycznej seniorów w latach 2007-2011.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie www.profilaktyka.co.bydgoszcz.pl oraz ROPS Toruń.
Pobrano: czerwiec 2012.

Dużą popularnością cechuje się program przeciwnowotworowej edukacji młodzieży szkół ponadgimnazjalnych, w którym w latach 2007-2011 podczas 1900 spotkań wzięło udział prawie 47 tys. uczniów. Realizacja programu była kontynuowana w 2011 r. Z kolei w programie pobudzającym sprawność fizyczną seniorów, przez 5 lat wzięło udział ponad 4,5 tys. osób, przy czym w 2011 r. liczba ich uczestników była ponad 20 razy wyższa niż w inauguracyjnym 2007 r.

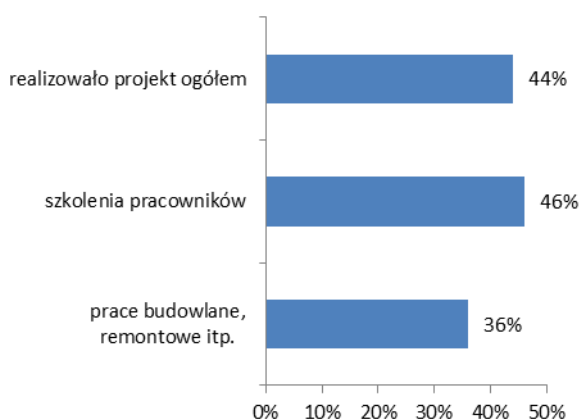
⁸⁰ Za: www.kujawsko-pomorskie.pl.

W ramach polityki zdrowotnej w celu profilaktyki i promocji zdrowia funkcjonują w regionie również programy profilaktyczne finansowane przez Narodowy Fundusz Zdrowia. Należą do nich:

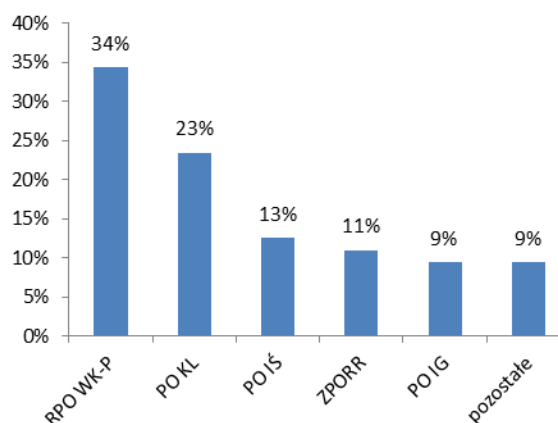
- program profilaktyki nowotworów piersi;
- program profilaktyki nowotworów szyjki macicy;
- program badań prenatalnych;
- program profilaktyki chorób odtytoniowych, w tym przewlekłej obturacyjnej choroby płuc;
- program profilaktyki chorób układu krążenia;
- program profilaktyki gruźlicy.

W celu redukcji niedoborów informacyjnych w ochronie zdrowia wdrożony został także projekt *e-Zdrowie*, którego partnerami są 24 placówki ochrony zdrowia w województwie. Przedsięwzięcie zakłada informatyzację szpitali w regionie, która ma za zadanie ułatwić zarządzanie jednostkami ochrony zdrowia. Efektami realizacji projektu mają być: podniesienie poziomu świadczonych usług, podniesienie efektywności diagnostyki, zwiększenie dostępności do wysokospecjalistycznych badań medycznych oraz oszczędność poprzez wdrożenie systemów informatycznych.⁸¹

Wykres 121. Instytucje zdrowia, które w latach 2004-2012 realizowały bądź brały udział w projektach (N=50).

Wykres 122. Programy operacyjne, w ramach których w latach 2004-2012 realizowano bądź brano udział w projektach (N=64) z zakresu zdrowia.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Instytucje zdrowia wykazywały się w latach 2004-2012 przeciętną aktywnością w pozyskiwaniu środków unijnych - beneficjentami projektów było mniej niż 50% spośród instytucji ankietowanych w badaniu CATI. Podobny odsetek dotyczy placówek, których pracownicy zostali przeszkoleni w ramach przedsięwzięć unijnych. W częściej niż co trzecim obiekcie przeprowadzono z kolei prace remontowo-budowlane współfinansowane z programu europejskiego. Do najpopularniejszych w kontekście służby zdrowia należały RPO WK-P oraz PO KL (**Błąd! Nie można odnaleźć źródła**

⁸¹ Założenia polityki zdrowotnej Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2012-2016, 2011, s. 15,33.

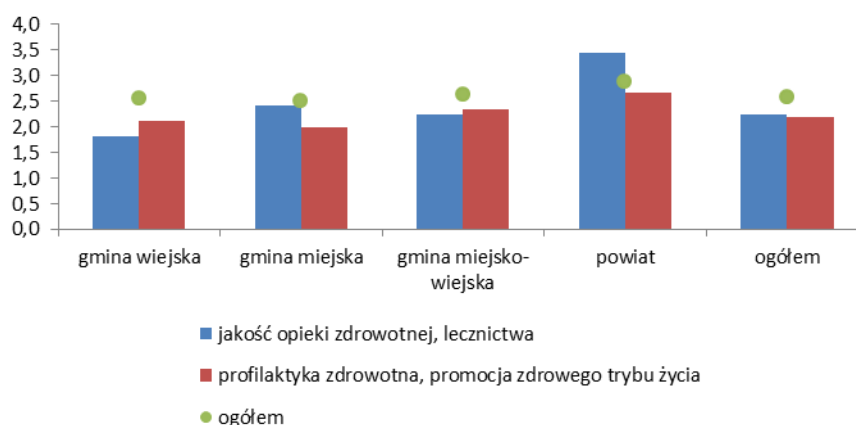
odwołania.). Projekty w ich ramach stanowiły 57% wszystkich projektów, które dotyczyły instytucji zdrowia w województwie kujawsko-pomorskim.

Interwencję związaną z opieką zdrowotną należy ocenić pozytywnie. Dobrane kierunki były trafne, a efekty działań widoczne są już dziś. Zauważalne są w szczególności zmiany infrastrukturalne, związane z modernizacją i rozbudową obiektów, a także ich doposażaniem. Za duży plus uznać należy realizację regionalnych programów zdrowotnych – ich odbiorcy zostali dobrani właściwie, a tematyka wyszła naprzeciw najpoważniejszym problemom z zakresu stanu zdrowia mieszkańców.

Za główne mankamenty uznano wciąż niezadowalający dostęp do specjalistów opieki zdrowotnej, a także brak interwencji skierowanej do niektórych specjalistycznych placówek, jak np. szpitali psychiatrycznych.

W ramach badania ankietowego, respondenci z JST w kontekście ochrony zdrowia oceniali wpływ zrealizowanych projektów na jakość opieki zdrowotnej i leczenia oraz na profilaktykę zdrowotną i promocję zdrowego trybu życia. W obydwu przypadkach wpływ ten został oceniony jako „niewielki pozytywny”, będąc w większości przypadków nieznacznie niższym od przeciętnych ocen z wszystkich obszarów wsparcia. Najbardziej korzystne efekty interwencja odcisnęła w powiatach, a najniższe efekty przyniosła w gminach. Pomimo znacznej skali inwestycji infrastrukturalnych, projekty te nie przełożyły się więc jak dotychczas na jakość opieki zdrowotnej w wielu częściach regionu, w szczególności na terenach wiejskich. Wysoka w tej kwestii ocena respondentów z powiatów może być związana z wieloma inwestycjami dotyczącymi placówek szpitalnych na tym poziomie samorządowym.

Wykres 123. Ocena dotychczasowych działań związanych z ochroną zdrowia według typów JST (0 – wpływ negatywny, 4 – duży wpływ pozytywny).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST.

5.6 Potencjalne obszary wsparcia w latach 2014-2020

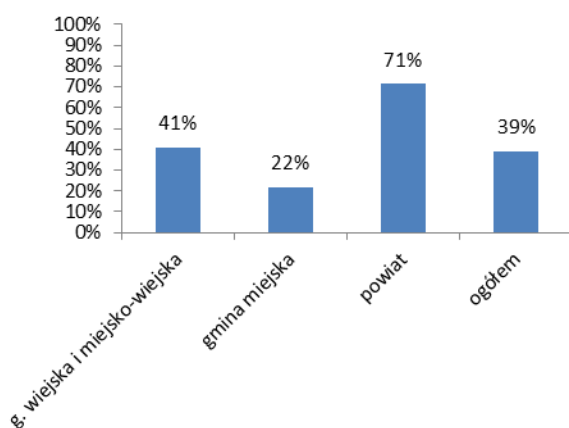
Województwo kujawsko-pomorskie nie jest spójne pod względem sytuacji społecznej i dostępu do usług publicznych. Zauważalne są utrwalone różnice, objawiające się przede wszystkim dominującą, wiodącą rolą ośrodków stołecznych regionu oraz niekorzystną sytuacją w szczególności na obszarach byłego województwa włocławskiego.

5.6.1 Rynek pracy i społeczeństwo

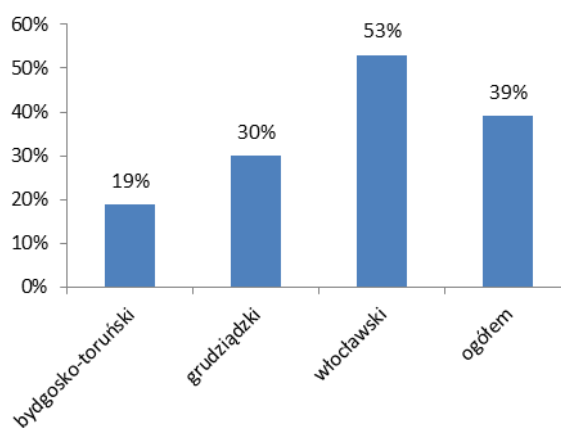
Wysokie bezrobocie, będące pochodną niskiego poziomu przedsiębiorczości w województwie, jest jednocześnie czynnikiem sprawczym największych problemów społecznych wśród mieszkańców regionu. Zapotrzebowanie na wsparcie projektów dotyczących przeciwdziałania bezrobociu w przyszłej perspektywie finansowej jest duże - wśród priorytetowych obszarów interwencji wskazało je blisko 40% respondentów w badaniu ankietowym JST. Było to czwarte najpopularniejsze (po poprawie stanu gospodarki ściekowej, dostępności komunikacyjnej i przygotowaniu terenów do inwestycji) spośród wszystkich kierunków potencjalnego wsparcia.

Szczególnie duże zapotrzebowanie zostało wykazane w powiatach, które są odpowiedzialne za prowadzenie lokalnej polityki rynku pracy. Zgodnie z sytuacją na rynku pracy przybliżoną w części diagnostycznej, szczególne zapotrzebowanie na pomoc w przeciwdziałaniu bezrobociu wykazują JST z podregionu włocławskiego, w którym problem jest najsilniejszy. Tę potrzebę wyróżniał natomiast rzadziej niż co piąty respondent z podregionu bydgosko-toruńskiego, w którym sytuacja na rynku pracy jest wyraźnie lepsza niż w pozostałych częściach województwa (Wykres 125).

Wykres 124. Odsetek gmin, które przeciwdziałanie bezrobociu wskazały jako jeden z 5 priorytetowych obszarów wsparcia w perspektywie 2014-2020.

Wykres 125. Odsetek JST z podregionów województwa kujawsko-pomorskiego, które przeciwdziałanie bezrobociu wskazały jako jeden z 5 priorytetowych obszarów wsparcia w perspektywie 2014-2020.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie ankiety JST.

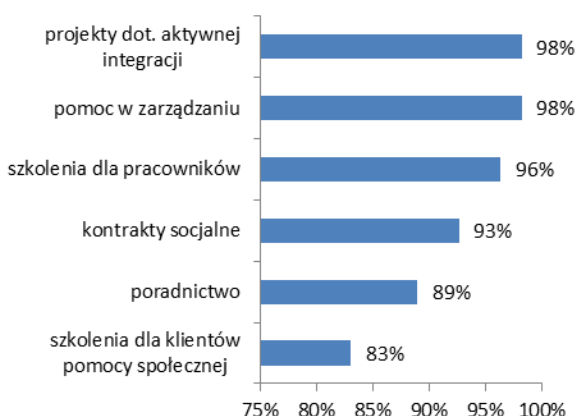
Specyfiką analizowanego obszaru jest to, że działania na rzecz ograniczenia stopy bezrobocia są możliwe ze strony przedsiębiorców, których rozwój działalności będzie wymagał tworzenia kolejnych miejsc pracy. Zarówno Powiatowe Urzędy Pracy, jak i organizacje pozarządowe mogą pomóc osobom bez pracy poprzez pomoc w jej znalezieniu, doradztwo zawodowe czy przeprowadzanie szkoleń

zawodowych. Spektrum ich działalności nie obejmuje jednak tworzenia nowych miejsc pracy. Poprawa sytuacji na rynku pracy leży zatem w gestii przedsiębiorczości, na której wsparciu należy się w przyszłej perspektywie w szczególności skupić. Tezę tę podbudowują negatywne opinie dotyczące działań podnoszących kwalifikacje zawodowe bezrobotnych, jednak rzadko kiedy zwiększających ich szanse na znalezienie zatrudnienia. Zdaniem rozmówców wywiadów IDI, takie działania są przydatne, o ile ukończenie szkoleń będzie się przekładało na znalezienie pracy w wyszkolonym zawodzie.

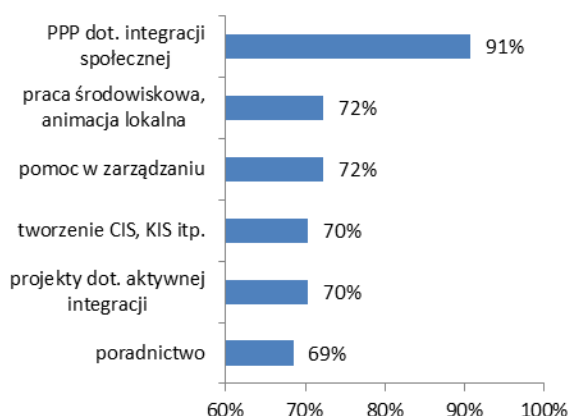
Wsparcie dla bezrobotnych znajdujących się w najbardziej problemowych sytuacjach odbywa się przy udziale instytucji pomocy społecznej oraz organizacji pozarządowych działających w tym zakresie. Osoby te często należą do grupy wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym. Projekty na nich nakierowane zawierają w sobie instrumenty aktywizacji nie tylko zawodowej, lecz również społecznej, zdrowotnej czy edukacyjnej. W obliczu dużego natężenia problemów społecznych w województwie kujawsko-pomorskim, zobrazowanych w diagnozie, nie dziwi fakt, że wszystkie biorące udział w badaniu CATI ośrodki pomocy społecznej i NGO obejmujące swą działalnością tę tematykę zgłaszały chęć realizacji tego typu projektów.

Prawie wszyscy respondenci z instytucji pomocy społecznej wskazywali na chęć uzyskania dofinansowania na projekty dotyczące aktywnej integracji lub pracy socjalnej, pomocy w zarządzaniu (np. poprzez doradztwo lub szkolenia dla kadry pracowniczej) oraz szkoleń dla pracowników. Z kolei organizacje pozarządowe działające w obszarze analizowanego problemu wykazywały najczęściej potrzebę przeprowadzania projektów dotyczących partnerstwa publiczno-prywatnego z zakresu integracji społecznej. Ponad 2/3 respondentów chciałaby także otrzymać dofinansowanie na przedsięwzięcia związane z pracą środowiskową i animacją lokalną, pomocą w zarządzaniu czy tworzeniem centrów oraz klubów integracji społecznej. Zarówno instytucje pomocy społecznej, jak i organizacje pozarządowe za jeden z priorytetów uznały dalszy rozwój poradnictwa zawodowego.

Wykres 126. Działania, na które instytucje pomocy społecznej chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=54).

Wykres 127. Działania, na które organizacje pozarządowe związane z integracją społeczną chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=54).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań CATI.

Potrzeby rozwojowe zidentyfikowane zarówno przez instytucje pomocy społecznej, jak i organizacje pozarządowe działające w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu i integracji społecznej są w większości zgodne z barierami i potrzebami wskazanymi w części diagnostycznej. Badania przeprowadzone wśród potencjalnych beneficjentów obydwu typów wskazują na szczególne zapotrzebowanie projektów dotyczących aktywnej integracji. W odniesieniu do dużego natężenia problemów społecznych wśród ludności województwa, przedsięwzięcia tego typu w istocie mogą być receptą na wyjście z wykluczenia dla znacznej części populacji. Ich najbardziej pożądanymi efektami mają być: przygotowanie odbiorców wsparcia do ponownego wejścia na rynek pracy oraz ich powrót do właściwego pełnienia ról społecznych. Do grup potrzebujących w przyszłej perspektywie szczególnego wsparcia rozmówcy wywiadów IDI wskazywali:

- osoby starsze,
- małe społeczności, w szczególności wiejskie,
- młodzież oraz rodziców ze środowisk problemowych.

Szczególnie akcentowano konieczność aktywizacji pierwszej z tych grup. Wśród najciekawszych pomysłów znalazły się propozycje projektów „łączenia pokoleń” – integracji osób starszych z młodzieżą. Z badania IDI wynika, że wśród tych drugich należy od początku edukacji kreować postawy przedsiębiorcze, które mają zapocentrować w przyszłości. Zwrócono uwagę na konieczność popularyzacji idei rodzicielstwa zastępczego niespokrewnionego. Od kilku lat liczba rodzin zastępczych utrzymuje się na tym samym poziomie i są one w zdecydowanej większości spokrewnione. Wykazane zostało również zapotrzebowanie na wsparcie najmłodszych dzieci w wieku 0-3 lat. Aktualnie w województwie znajduje się jedynie 26 żłobków, co zupełnie nie odpowiada skali potrzeb.

Rozmówcy wskazują ponadto na konieczność dalszej rozbudowy infrastruktury pomocy społecznej oraz budownictwa socjalnego. Wiadomo już, projekty związane z budownictwem nie będą w przyszłej perspektywie dofinansowywane.

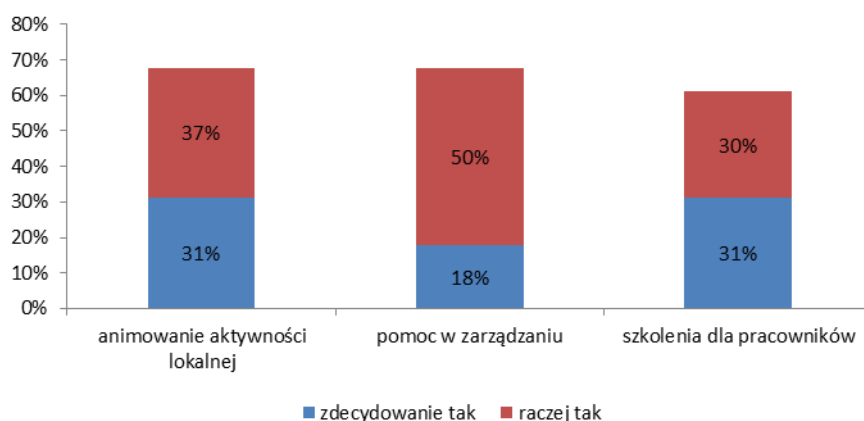
Istnieje duże zapotrzebowanie na kontynuację działań realizowanych w obecnej perspektywie przez PCPR-y oraz OPS-y, których realizacja przyniosła dotychczas pozytywne skutki. Jak wykazało badanie CATI oraz wywiady IDI, chodzi tu przede wszystkim o zawieranie kontraktów socjalnych oraz poradnictwo. To drugie powinno być w coraz większej mierze realizowane zarówno przez ośrodki publiczne, jak i organizacje pozarządowe.

Niezwykle istotną potrzebą jest dalsze wsparcie dla podmiotów ekonomii społecznej. W części dotyczącej oceny dotychczasowej interwencji wykazano bardzo dużą popularność tego typu przedsięwzięć wśród odbiorców wsparcia. Zdaniem jednego z rozmówców IDI należy wspierać je przede wszystkim na obszarach, gdzie już prosperują i mogą przekazywać pozytywne wzorce nowo powstającym podmiotom – mowa tu przede wszystkim o powiatach: bydgoskim, tucholskim oraz golubsko-dobrzyńskim, gdzie występuje szczególnie duże nasycenie przedsiębiorstw ekonomii społecznej. Szczególnie korzystną cechą rozwiązań tego typu jest fakt, że poprawiają one zarówno sytuację na rynku pracy, jak i pomagają ludziom wyjść z wykluczenia.

W przyszłej perspektywie niezwykle istotną rolę w kontekście wykazanej w części diagnostycznej wielkiej skali problemu wykluczenia społecznego w województwie kujawsko-pomorskim, będą miały szansę odegrać organizacje pożytku publicznego. Potrzeba ta znalazła odzwierciedlenie w wynikach badań CATI, w których wyrażono szczególne zainteresowanie współpracą tych organizacji z publicznymi instytucjami prosperującymi w zakresie pomocy społecznej, a także działaniami nakierowanymi stricte na osoby ze środowisk problemowych – pracą środowiskową, animacją lokalną, czy tworzeniem centrów i klubów integracji społecznej.

Aktywna działalność organizacji pozarządowych może stanowić istotne wsparcie nie tylko na polu walki z wykluczeniem społecznym lecz również w obszarze np. kultury, sportu czy zdrowia. Świadczy ona ponadto o jakości kapitału społecznego w regionie. Niezależnie od obszaru tematycznego prowadzonej działalności, NGO w województwie kujawsko-pomorskim wykazują dużą potrzebę dalszego rozwoju, wzbogacania jakości oraz asortymentu świadczonych usług. Dowodem na to są wyniki badań CATI, w którym wszystkie ankietowane podmioty wyraziły chęć bycia beneficjentem programu regionalnego lub innych programów w przyszłej perspektywie. 2/3 z nich chciałoby otrzymać dofinansowanie na projekty związane z animowaniem aktywności lokalnej oraz pomocą w zarządzaniu (np. doradztwo dla kadry kierowniczej), a ok. 60% na przedsięwzięcia szkoleniowe dla swoich pracowników (Wykres 128). W kontekście przedstawionej w diagnozie niskiej aktywności tego typu organizacji w regionie jest to pozytywny symptom mogący mieć wpływ na podniesienie kapitału społecznego oraz zwiększenie skali i jakości wsparcia niesionego w regionach przez NGO na różnych płaszczyznach.

Wykres 128. Działania, na które organizacje pozarządowe chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=90).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

5.6.2 Edukacja

Główne problemy związane z edukacją w województwie kujawsko-pomorskim można na podstawie diagnozy podzielić na dwie grupy, związane z :

- dostępnością,
- jakością (zarówno w ujęciu merytorycznym, jak i wyposażeniowym).

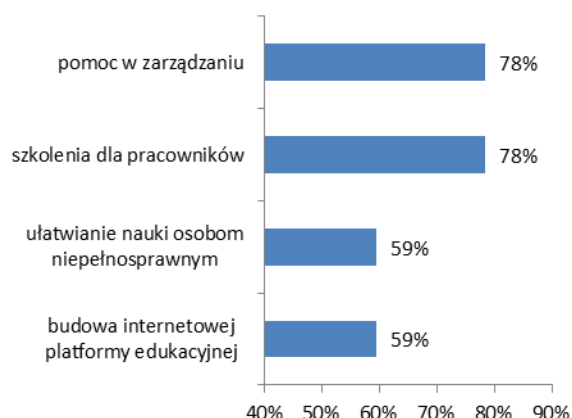
Szczególne zapotrzebowanie związane z dostępnością usług edukacyjnych występuje na obszarach wiejskich. Dowodem na to jest fakt niewystępowania żadnej z form opieki przedszkolnej w ponad 20% gmin w województwie. Potrzeba zwiększenia dostępności zorganizowanej opieki nad dziećmi, np. przedszkoli i świetlic, została wskazana jako jeden z 5 najważniejszych priorytetów wymagających wsparcia w przyszłej perspektywie wśród blisko 30% respondentów z gmin w badaniu ankietowym JST. Nie widać istotnych zależności pomiędzy lokalizacją geograficzną niniejszych JST. Rozpiętość wyników pomiędzy poszczególnymi subregionami jest niższa niż 6 p. proc., najwyższą wartość (31% respondentów z gmin) osiągając we włocławskim, a najniższą (25%) w grudziądzkim.

Ze względu na zakres zadań publicznych, poprawą jakości szkolnictwa są wśród jednostek JST najbardziej zainteresowane powiaty. Pozytywnym zjawiskiem jest duże zainteresowanie realizacją projektów związanych ze szkolnictwem i edukacją wśród szkół na wszystkich poziomach oraz organizacji pozarządowych z tego zakresu. Wyrażono zapotrzebowanie na przedsięwzięcia związane zarówno z merytorycznym podnoszeniem jakości nauczania, jak również wzbogacaniem i unowocześnianiem zaplecza materialnego.

Wykres 129. Działania, na które szkoły na wszystkich poziomach kształcenia chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=140).

Wykres 130. Działania, na które organizacje pozarządowe związane z edukacją chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=37).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Największe zapotrzebowanie szkół na wszystkich poziomach związane z perspektywą 2014-2020, wykazane w badaniu CATI dotyczy dofinansowania projektów z zakresu nowoczesnych form nauczania, szkoleń dla pracowników (szczególnie szkolenia dla nauczycieli z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych, języków obcych i indywidualnej pracy z uczniem a także kursy „efektywnego przywództwa” dla dyrektorów szkół) oraz pracami budowlano-remontowymi w placówkach oświatowych. Częściej niż czterech na pięciu respondentów wskazywało ponadto na inicjatywy dotyczące zajęć wyrównawczych i opieki psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów. Organizacje pozarządowe działające w przestrzeni edukacji również są zainteresowane organizacją szkoleń dla pracowników, a także doradztwem lub szkoleniami dla kadry kierowniczej (ok. 78%

respondentów), ułatwieniem nauki osobom niepełnosprawnym oraz budową internetowej platformy edukacyjnej (po 59%).

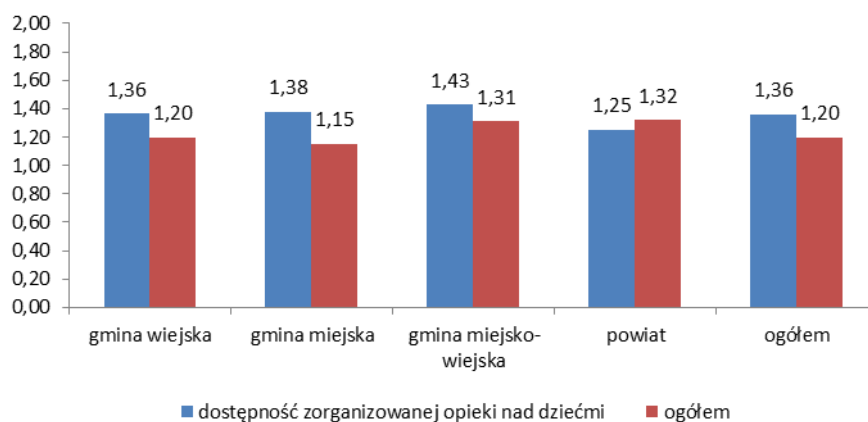
W kolejnej perspektywie szczególny nacisk powinien zostać położony na kształcenie uczniów w kierunku nauk ścisłych. Niezbędne jest zainteresowanie dzieci i młodzieży naukami matematyczno-przyrodniczymi tak, by w przyszłości decydowali się na kontynuację nauki na uczelniach politechnicznych. W obliczu tej potrzeby w przyszłej perspektywie pożądane są więc projekty szkoleń z zakresu przedmiotów matematyczno-przyrodniczych dla nauczycieli oraz stworzenia infrastruktury umożliwiającej kształcenie uczniów w kierunkach nauk ścisłych. Z badania IDI wynika, że szczególnie pozytywną rolę może odegrać regionalna sieć Centrów Popularyzacji Nauk i Technologii. Rozmówcy podkreślili też konieczność stworzenia odpowiednich ścieżek pracy ze zdolnym uczniem oraz z uczniami problemowymi. W kontekście wdrażania projektów – zasugerowano przeprowadzanie ich najpierw w formie pilotażowej, tak, by móc korygować jego ewentualne uchybienia.

Istotną kwestią związaną ze szkolnictwem, w szczególności ponadgimnazjalnym są jego powiązania z rynkiem pracy oraz wsparcie uczniów w kształtowaniu ich ścieżki rozwoju zawodowego. Szkoły średnie oraz zasadnicze z województwa kujawsko-pomorskiego są zainteresowane pomocą poradniczą dla uczniów oraz dostosowywaniem swoich programów nauczania do aktualnej sytuacji na rynku pracy. Ponad 80% respondentów badania CATI z obszaru szkolnictwa i edukacji było zainteresowanych dofinansowaniem w przyszłej perspektywie projektów związanych z doradztwem zawodowym, a ponad 75% przedsięwzięciami z zakresu uruchomienia kształcenia w nowych kierunkach i zawodach, współpracą z pracodawcami w celu wzmocnienia praktycznych elementów kształcenia oraz wsparciem mobilności osób uczących się poprzez wymiany zagraniczne. Konieczność dostosowania kierunków kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych do potrzeb rynku pracy została wskazana również przez rozmówców badania IDI.

Priorytety rozwojowe wskazane przez szkoły wychodzą naprzeciw problemom określonym w części diagnostycznej badania. Wśród wykazanych barier znalazły się m.in. poziom nauczania oraz wyposażenie placówek. Receptą na zniesienie pierwszej z nich mają być projekty związane z doskonaleniem nauczycieli, poradnictwem dla uczniów, wprowadzaniem nowoczesnych form nauczania oraz jego indywidualizacją. Ostatni z aspektów ma dotyczyć zarówno dzieci najzdolniejszych, jak i tych z różnych względów problemowych. Działania związane z cyfryzacją szkół oraz dalszym doposażaniem ich w nowoczesny sprzęt mają być natomiast odpowiedzią na problem jakości i dostępności dotychczasowego wyposażenia.

Wykres 131. Zapotrzebowanie na projekty związane z dostępnością zorganizowanej opieki nad dziećmi wg typów JST (0 – nie, 1 – raczej tak, 2 – zdecydowanie tak).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST.

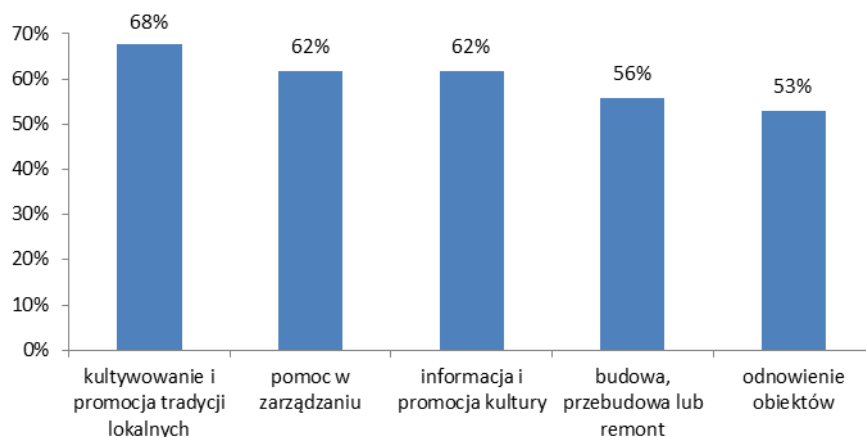
Jednym z najpoważniejszych wykazanych w diagnozie problemów jest niski poziom dostępności przedszkoli, w szczególności na obszarach wiejskich. Beneficjentami, którzy posiadają kompetencje by go rozwiązać, są przede wszystkim JST. W badaniu ankietowym podniesienie dostępności zorganizowanej opieki nad dziećmi zostało wskazane jako jeden z priorytetów, uzyskując przeciętnie wyrażnie wyższą ocenę od ogółu problemów rozwojowych, co wskazuje na właściwe zaadresowanie potrzeb.

5.6.3 Kultura

Kultura jest obszarem, który w ramach programu regionalnego w przyszłej perspektywie wsparcia zostanie w dość ograniczonym zakresie. Na dofinansowanie będą mogły liczyć jedynie projekty o oddziaływaniu regionalnym lub ponadregionalnym, a więc siłą rzeczy – realizowane w większości przez silne instytucje wojewódzkie. Nie przyczyni się to do wzrostu dostępności szeroko pojętej kultury na peryferyjnych obszarach wiejskich. Przedsięwzięcia z zakresu kultury będą natomiast nadal koncentrowały się na ochronie dziedzictwa kulturowego, z naciskiem m.in. na jego digitalizację.

W kontekście perspektywy 2014-2020 zarówno wojewódzkie, jak i lokalne instytucje kultury w badaniu CATI wykazały zapotrzebowanie na projekty dotyczące szkoleń i podwyższania kwalifikacji pracowników (86% respondentów) oraz pomocy w zarządzaniu lub rozwoju instytucji (71%). Instytucje wojewódzkie chciałyby ponadto uzyskać dofinansowanie na przedsięwzięcia związane z systemami informacji o kulturze i promocją kultury lub dziedzictwa, budową, przebudową lub remontem oraz wyposażeniem obiektów pełniących funkcje kulturalne oraz odnowieniem i wyposażeniem obiektów zabytkowych. Organizacje pozarządowe związane z kulturą najczęściej wyrażały natomiast zainteresowanie inicjatywami dotyczącymi kultywowania i promocji tradycji lokalnych oraz działaniami informacyjno-promocyjnymi. Podmioty tego typu w przyszłej perspektywie chciałyby także otrzymać dofinansowanie na pomoc w zarządzaniu. Wśród wniosków z badania jakościowego wyrażono natomiast potrzebę wsparcia zintensyfikowania współpracy instytucji kultury i NGO ze szkołami podstawowymi i gimnazjalnymi w celu prowadzenia edukacji kulturowej i budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

Wykres 132. Działania, na które organizacje pozarządowe związane z kulturą chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=34).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Rozmówcy w wywiadach wskazywali na typy konkretnych inwestycji, które należałoby zrealizować w kolejnej perspektywie. Mowa tu przede wszystkim o budowie hali widowiskowej w Toruniu, stworzeniu Parku Kultury Olęderskiej, Kujawsko-Pomorskiego Parku Etnograficznego oraz zagospodarowania okolic Wisły w Toruniu. Wyrażona została również, zgodna z założeniami SRK i uwarunkowań strategicznych dotyczących nowej perspektywy, konieczność digitalizacji zasobów kultury.

Potrzeby zidentyfikowane przez potencjalnych beneficjentów częściowo odpowiadają rzeczywistym potrzebom regionu, wykazanym w diagnozie. Wśród respondentów badań jakościowych oraz ilościowych zauważalna jest przede wszystkim chęć realizacji działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego oraz projektów promocyjno-informacyjnych, dotyczących zarówno kultury ogólnie, jak i na rzecz lokalnych tradycji. Szczególnie wyeksponowana nie została natomiast potrzeba zwiększania dostępności instytucji kultury. Interwencja w tym zakresie jest szczególnie potrzebna na obszarach wiejskich oraz peryferyjnych zarówno w skali województwa, jak i powiatu, jednakże jak wspomniano wcześniej, nie znajdzie się ona w regionalnym programie na perspektywę 2014-2020.

5.6.4 Ochrona zdrowia

Głównym problemem województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie ochrony zdrowia jest ogólny zły stan zdrowia mieszkańców województwa. W części diagnostycznej wykazane zostały liczne choroby, które szczególnie dotyczą ludność regionu. Dlatego też za trafne należy uznać zapotrzebowanie na realizację projektów dotyczących profilaktyki zdrowotnej i zdrowego trybu życia wykazane w badaniu CATI przez 80% respondentów z obszaru instytucji zdrowia i NGO prowadzących w tym zakresie swoją działalność. Rozmówcy badania jakościowego zwracali uwagę na możliwość popularyzacji zdrowego trybu życia np. za pomocą budowy „orlików dla dorosłych” – siłowni znajdujących się na świeżym powietrzu.

W odpowiedzi na niższą niż przeciętnie w kraju dostępność opieki medycznej w województwie kujawsko-pomorskim, ankietowane placówki służby zdrowia wykazały duże zapotrzebowanie związane z przebudową i rozbudową obiektów. Zarówno one, jak i NGO wskazały również na

potrzebę zakupu urządzeń medycznych służących do diagnostyki, terapii i rehabilitacji oraz na szkolenia dla pracowników podnoszące ich kwalifikacje. Z badania IDI wynika także, że należy wesprzeć podnoszenie dostępności ratunkowej w częściach województwa, gdzie dojazd do szpitali jest utrudniony.

Potencjałem województwa są zdaniem rozmówców wywiadów IDI wybrane szpitale o ogólnokrajowej renomie – w szczególności bydgoskie Centrum Onkologii oraz Wojewódzki Szpital Dziecięcy w Bydgoszczy. W ich opinii należy zadbać o markę również pozostałych placówek szpitalnych, które mogą stać się swoistą wizytówką regionu. W pierwszej kolejności wskazano doinwestowanie oddziału kardiologii we Włocławku oraz wsparcie zakładów opiekuńczo-leczniczych i oddziałów psychiatrycznych na obszarze całego województwa. W kontekście szpitali wykazano również potrzebę ich usieciowienia wewnętrznego oraz rozwoju infrastruktury telemedycznej.

Wykres 133. Działania, na które instytucje zdrowia chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=50).

Wykres 134. Działania, na które organizacje pozarządowe związane ze zdrowiem chciałyby otrzymać dofinansowanie w przyszłej perspektywie (N=36).

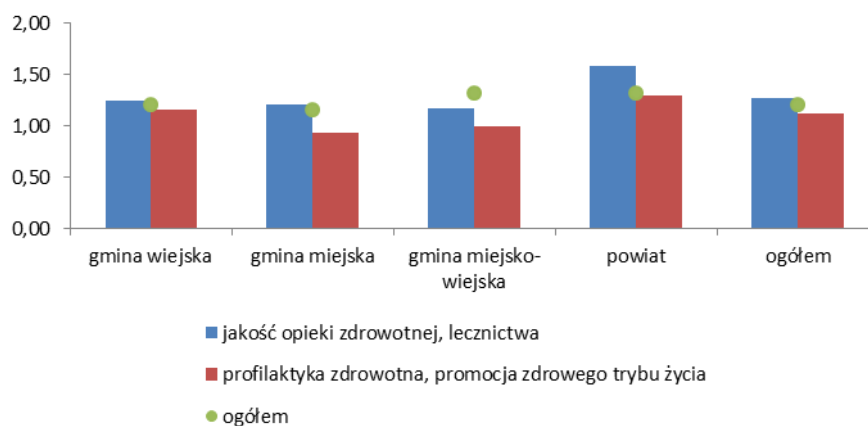

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI.

Priorytety rozwojowe określone zarówno przez instytucje zdrowia, jak i organizacje pozarządowe prowadzące działalność w obszarze zdrowia są zgodne z rzeczywistymi potrzebami województwa. Diagnoza wykazała, że są nimi w głównej mierze zwiększenie jakości i dostępności usług medycznych oraz poprawa stanu zdrowia mieszkańców województwa. Dlatego też trafnie należy ocenić obecność projektów związanych z zakupem urządzeń oraz budową, przebudową i rozbudową obiektów wśród najważniejszych działań do realizacji wskazanych przez zakłady opieki zdrowotnej. W rozwiązywaniu problemu złego stanu zdrowia ludności mają natomiast pomóc przedsięwzięcia z zakresu profilaktyki zdrowotnej i zdrowego trybu życia.

Mniej korzystnie należy natomiast ocenić zapotrzebowanie na projekty związane z ochroną zdrowia wśród JST. Popyt na przedsięwzięcia dotyczące poprawy jakości zdrowotnej i leczenia jest podobny do przeciętnego wśród ogółu problemów rozwojowych, natomiast niepokoić może fakt niewielkiego zainteresowania inicjatywami na rzecz profilaktyki zdrowotnej oraz promowania zdrowego trybu życia (Wykres 135).

Wykres 135. Zapotrzebowanie na projekty związane z ochroną zdrowia wg typów JST (0 – nie, 1 – raczej tak, 2 – zdecydowanie tak).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST.

Tabela 15. Zestawienie postulatów zgłoszonych przez uczestników badań.

obszar	postulat
spójność społeczna (rynek pracy, wykluczenie) i kapitał społeczny	Ze względu na niską efektywność, środki z działań związanych z aktywizacją bezrobotnych powinny zostać przeznaczone na rozwój przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy
	Konieczność zwiększenia komplementarności programów finansowanych z EFRR z EFS oraz z programami rządowymi w celu zwiększenia efektywności działań.
	Skupienie działań aktywizujących na osobach pracujących, a nie bezrobotnych, gdyż wtedy istnieje większe prawdopodobieństwo powstania niezbędnych nowych miejsc pracy.
	Działania na rzecz osób starszych w kontekście słabej infrastruktury mieszkano-usługowej skierowanej do tej grupy oraz układ struktury wiekowej mieszkańców województwa.
	Rozbudowa infrastruktury opieki społecznej oraz budownictwo socjalne w celu skuteczniejszego udzielania pomocy społecznej oraz wzrostu jej dostępności.
	Intensyfikacja działań przeznaczonych dla małych społeczności, które są szczególnie narażone na problem wykluczenia społecznego.
	Wsparcie młodzieży oraz rodziców, mające na celu zaszczepienie w nich odpowiednich postaw oraz walkę z patologią.
	Ustanowienie systemu pożyczkowego dla organizacji w celu ułatwienia ich dostępu do kapitału.
	Wsparcie podmiotów ekonomii społecznej, które łączą w sobie instrumenty aktywizacji zawodowej i społecznej, przynosząc uczestnikom szczególnie korzystne efekty.
	Rozwój szeroko pojętego poradnictwa.

obszar	postulat
	Objęcie wsparciem najmłodszych dzieci (do lat 3-4), nie znajdujących się jeszcze w systemie oświaty, które w bieżącej perspektywie nie są wspierane.
	Realizacja działań związanych z nową ustawą o pieczy zastępczej - działania na rzecz zwiększania się liczby rodzin zastępczych niespokrewnionych.
edukacja	Dostosowanie kierunków kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych do potrzeb rynku pracy.
	Stworzenie infrastruktury umożliwiającej kształcenie uczniów i studentów w kierunku nauk ścisłych.
	Wsparcie doktorantów, np. poprzez kredyt, który musieliby spłacić jedynie w przypadku opuszczenia regionu.
	Wsparcie kształcenia związanego z naukami ścisłymi i przyrodniczymi na wszystkich poziomach edukacji w celu zainteresowania uczniów przedmiotami matematyczno-przyrodniczymi.
	Działania „efektywnego przywództwa” dla dyrektorów szkół, od których w decydującym stopniu zależy działalność szkół.
	Zakup tablic interaktywnych dla klas gimnazjalnych. W obecnej perspektywie dokonano tego zakupu dla wszystkich klas 1-3 szkół podstawowych, a za klasy 4-6 ma odpowiadać program rządowy.
	Większe skupienie się na pracy ze „zdolnym uczniem”. W obecnej perspektywie korzystnie oceniono system stypendialny dla tych uczniów, jednak zwracano uwagę na konieczność stworzenia specjalnych ścieżek edukacyjnych, których do tej pory brakowało.
	Realizacja projektów oświatowych najpierw w formie pilotażu, by wyeliminować ewentualne błędy.
	Szkolenia dla nauczycieli, w szczególności nauk matematyczno-przyrodniczych oraz języków obcych, w kontekście słabszych wyników z tych przedmiotów osiągniętych przez uczniów na egzaminach zewnętrznych
	Rozszerzenie e-administracji o Delegatury Kuratorium Oświaty we Włocławku i Toruniu, gdyż dotychczas funkcjonuje ona tylko w głównej siedzibie w Bydgoszczy
	Wsparcie, specjalne ścieżki rozwoju dla uczniów problemowych, np. niepełnosprawnych, autystycznych
	Wsparcie szkolnictwa zawodowego
	Działania na rzecz wzmocnienia tożsamości regionalnej uczniów
kultura	Budowa hali widowiskowej w Toruniu
	Organizacja większej liczby konkursów dedykowanych NGO przy ograniczeniu wsparcia w ramach projektów indykacyjnych
	Stworzenie Parku Kultury Olęderskiej oraz Kujawsko-Pomorskiego Parku Etnograficznego

obszar	postulat
	Wsparcie cyfryzacji zasobów
	Konieczność aktywizacji kulturalnej mieszkańców regionu, z naciskiem na młodzież
	Intensyfikacja współpracy instytucji kultury i NGO ze szkołami podstawowymi i gimnazjalnymi
ochrona zdrowia	Zwiększenie konkurencyjności placówek medycznych w skali krajowej wzorem CO w Bydgoszczy.
	Wsparcie usieciowienia wewnętrznego szpitali
	Rozwój infrastruktury telemedycznej
	Doinwestowanie szpitala we Włocławku oraz zakładów opiekuńczo-leczniczych i oddziałów psychiatrycznych w województwie
	Stworzenie „Orlików dla dorosłych” – siłowni na powietrzu ze ścieżkami zdrowia
	Podnoszenie dostępności ratunkowej w tych częściach województwa, gdzie dojazd do szpitali jest utrudniony

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

5.7 Gradacja potrzeb rozwojowych

Spółeczeństwo województwa kujawsko-pomorskiego cechuje jeden z najwyższych w skali kraju udział wykluczonych społecznie oraz bardzo niski kapitał społeczny. Są to zjawiska utrwalone, występujące w regionie od lat. Poziom edukacji na poziomie podstawowym, gimnazjalnym oraz ponadgimnazjalnym jest nieznacznie niższy niż w Polsce. Stan zdrowia mieszkańców regionu jest od lat niższy niż w Polsce, jednak jakość i dostępność usług medycznych jest zbliżona do poziomu krajowego. Dostępność instytucji kultury jest przeciętnie zbliżona do dostępności w Polsce. W odniesieniu do wszystkich analizowanych w niniejszym rozdziale zagadnień wskazuje się na znaczne dysproporcje wewnątrzregionalne oraz na duże problemy kujawsko-pomorskich obszarów wiejskich – szczególnie w aspekcie ich dostępności do edukacji.

Dzięki funduszom europejskim interwencja w ostatnich latach była zakrojona na wyjątkowo szeroką skalę. Szczególnie pozytywnie należy ocenić wsparcie związane z rozwojem infrastruktury opieki medycznej, rozwojem obszarów wiejskich (w szczególności w kontekście edukacji) oraz wspieraniem osób wykluczonych. Środki unijne pozwoliły także na rozwój działalności organizacji pozarządowych, które często były ich beneficjentami oraz prowadziły współpracę z jednostkami administracji samorządowej szczególnie na polu pomocy społecznej, kultury i sztuki oraz sportu.

Największymi problemami województwa kujawsko-pomorskiego z analizowanego obszaru są bezrobocie oraz wykluczenie społeczne. Warto przyjrzeć się ich genezie. Bezpośrednią przyczyną problemów ze znalezieniem zatrudnienia jest w głównej mierze niski poziom przedsiębiorczości, nie generujący nowych miejsc pracy. Z kolei większość przypadków wykluczenia społecznego jest powodowana przez bezrobocie, w szczególności długotrwałe.

Paradoksalnie, największa potrzeba rozwojowa z zakresu społeczeństwa wiąże się z obszarem gospodarczym. Należy zaimplementować rozwiązania na rzecz wzrostu przedsiębiorczości, jak np. wsparcie mikro, małych i średnich przedsiębiorstw oraz instytucji otoczenia biznesu czy uzbrajanie terenów pod inwestycje. Zarówno problemu wysokiego bezrobocia, jak i wykluczenia społecznego nie da się rozwiązać oddolnie. Znamienne jest, że rozmówcy badania IDI wskazywali na małą skuteczność tego typu rozwiązań w obecnym okresie programowania. W przypadku przeciwdziałania bezrobociu, w aktualnej perspektywie zbyt dużo środków przeznaczano na kursy i szkolenia zawodowe oraz inne działania związane z aktywizacją zawodową, których uczestnicy nie mogli znaleźć zatrudnienia mimo uzyskanego wsparcia. Zwracano uwagę, że interwencja na rynku pracy byłaby skuteczniejsza, gdyby środki na aktywizację przetransferowano choć w pewnej części dla przedsiębiorstw, które w miarę swojego rozwoju, tworzyłyby nowe miejsca pracy. Podobny problem dotyczy aktualnej interwencji związanej z trudnościami społecznymi ludności województwa. Badanie jakościowe wskazuje na to, że choć jest ona trafna, w jej wyniku nie następuje poprawa sytuacji. Jest to spowodowane ogromną skalą zjawiska, którą może zmniejszyć jedynie poprawa sytuacji na rynku pracy. W innym przypadku, pomimo działań aktywizacyjnych na wielu płaszczyznach, nie nastąpi istotna poprawa sytuacji, ponieważ pierwotną przyczyną problemów społecznych jest bezrobocie. Uzasadnione jest więc stwierdzenie, że koniecznym elementem polityki zmniejszającej problemy społeczne województwa są działania mające na celu rozwój przedsiębiorstw i tworzenie nowych miejsc pracy, które utrzymają się w dłuższym horyzoncie czasu.

Jednocześnie skala i głębokość problemów społecznych sprawiają, że działania na rzecz włączenia społecznego są koniecznym elementem polityki społeczno-gospodarczej. Wykazano szczególne zapotrzebowanie na aktywizację osób starszych, a także młodzieży i ich rodziców, głównie w celu zaszczepiania pozytywnych wzorców i wzrostu motywacji oraz zapobiegania dziedziczeniu złych postaw. Wsparcie prointegracyjne należy nakierować także na lokalne społeczności, przede wszystkim z peryferyjnych obszarów wiejskich.

Pomoc dla wspomnianych obszarów powinna być kolejnym priorytetem rozwojowym w przyszłej perspektywie finansowej. Część diagnostyczna wskazuje, że obszary wiejskie województwa kujawsko-pomorskiego są terenami o szczególnej koncentracji problemów. W kontekście omawianego obszaru, najpoważniejsze z nich są związane z bezrobociem oraz dostępnością do usług publicznych. Wśród 25% gmin z najwyższą stopą bezrobocia w Polsce, znajduje się aż 65% jednostek tego typu z województwa kujawsko-pomorskiego. Problem dostępności dotyczy z kolei głównie edukacji, w szczególności opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym. W ok. 20% gmin nie ma ani jednego przedszkola, a w całym województwie jest tylko niespełna 30 żłobków, z czego większość w miastach. W wielu gminach peryferyjnych, szczególnie wzdłuż wschodniej i południowej granicy województwa występuje również problem niskiej dostępności do usług medycznych, w szczególności specjalistycznych, a także do lokalnych instytucji kultury.

Kolejną potrzebą, którą należy szczególnie wyeksponować jest podniesienie jakości edukacji oraz zwiększenie jej oferty z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych. Wysoki poziom kapitału ludzkiego jest motorem napędowym rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. Obecnie jednym z najpoważniejszych problemów społeczno-demograficznych w województwie kujawsko-pomorskim jest odpływ młodych ludzi z regionu spowodowany złą sytuacją na rynku pracy oraz ograniczoną ofertą kujawsko-pomorskich szkół wyższych. W kontekście zapotrzebowania rynku pracy na pracowników z wykształceniem technicznym, niezwykle istotne jest przeprowadzenie działań, które będą miały na celu zainteresowanie uczniów kujawsko-pomorskich szkół na każdym szczeblu przedmiotami matematyczno-przyrodniczymi oraz wzbogacenie oferty kształcenia uczelni wyższych. W odniesieniu do pierwszego z zagadnień, niezbędne ku temu będzie wyposażenie szkół w nowoczesny sprzęt i technologie oraz podniesienie kwalifikacji nauczycieli.

Ludność województwa kujawsko-pomorskiego cechuje zły w skali kraju stan zdrowia. W części diagnostycznej wykazano szczególnie powszechne i uciążliwe dla mieszkańców regionu choroby oraz wskazano na niekorzystną sytuację szczególnie na obszarach dawnego województwa włocławskiego. W kolejnej perspektywie niezbędne jest wsparcie działań na rzecz poprawy stanu zdrowia ludności oraz związanych z profilaktyką zdrowotną. Do kierunków zdrowotnych, na które należy w szczególności kierować środki należą onkologia, kardiologia oraz pulmonologia.

Przeprowadzane badania wskazują na niski kapitał społeczny ludności województwa kujawsko-pomorskiego. Kolejnym z priorytetów na przyszły okres programowania powinno być jego rozwijanie. Służyć temu może zarówno ogólna edukacja obywatelska będąca elementem nauczania w szkołach, jak również wzmacnianie poczucia tożsamości lokalnej, realizowane przez szkoły przy współpracy z NGO oraz instytucjami kultury.

W dobie nowoczesnych technologii i stałego wzrostu osób z nich korzystających, bardzo istotne są działania związane z podnoszeniem jakości usług dostarczanych przez jednostki wchodzące w skład infrastruktury społecznej, jak np. szkoły, szpitale i jednostki kultury. W tym celu w obecnej perspektywie uruchomiono programy „e-Edukacja”, „e-Zdrowie” oraz „e-Kultura”. W kolejnych latach należy dążyć do ich rozwoju i efektywniejszego funkcjonowania. W tym samym okresie w jak największej skali przeprowadzona powinna być digitalizacja zbiorów kultury oraz zbiorów bibliotecznych.

5.8 Rekomendacje cząstkowe

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	uwagi propozycje koncentracji
Rynek pracy, integracja społeczna i kapitał społeczny	1	Wysoki poziom bezrobocia, w szczególności w niektórych częściach województwa, wysoki odsetek długotrwale bezrobotnych, co ma ostatecznie przełożenie na rosnące ryzyko wykluczenia społecznego.	Aktywizacja zawodowa i włączenie społeczne	8, 9	<ul style="list-style-type: none"> Szkolenia zawodowe dla bezrobotnych poprzedzone analizą potrzeb rynku pracy; Stworzenie programów aktywnej integracji osób wykluczonych oraz zagrożonych wykluczeniem społecznym; Programy aktywizacji lokalnych społeczności, w szczególności z peryferyjnych obszarów wiejskich; Szkolenia zawodowe dla osób pracujących, w szczególności starszych, podnoszące ich kwalifikacje bądź ich przekwalifikowujące (w szczególności outplacement); Wsparcie instytucjonalne instytucji pomocy społecznej związane z np.: szkoleniami dla pracowników, rozwojem poradnictwa, inwestycjami infrastrukturalnymi. 	Osoby pracujące, w szczególności ze zdezaktualizowanymi kwalifikacjami oraz starsze, bezrobotni wykazujący motywację do podjęcia pracy, osoby wykluczone społecznie oraz zagrożone wykluczeniem, w szczególności osoby długotrwale bezrobotne, zamieszkałe na obszarach wiejskich, niepełnosprawni, osoby starsze, młodzież wraz z rodzicami, osoby ze środowisk patologicznych. Możliwość uzyskania dofinansowania wśród NGO jedynie dla tych, które prowadziły swą działalność wcześniej, aby ograniczyć finansowanie projektów NGO powstałych ad hoc w celu uzyskania wsparcia unijnego. Wskazana jak najściślejsza koordynacja działań w obszarze polityki społecznej i polityki rynku pracy – nawet w przypadku braku zmian w tym zakresie na poziomie krajowym.
	2		Wsparcie mikro przedsiębiorczości i ekonomii społecznej	9	<ul style="list-style-type: none"> Wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć działalność gospodarczą poprzez doradztwo oraz bezpośrednie dotacje; Zwiększenie dostępności do zwrotnych instrumentów finansowych; Wyposażenie, modernizacja, rozbudowa oraz budowa infrastruktury przedsiębiorstw społecznych; Realizacja kampanii informacyjno-promocyjnych z zakresu przedsiębiorczości i samozatrudnienia. 	Całe województwo, w szczególności powiaty: bydgoski, tucholski, golubsko-dobrzyński, gdzie już teraz działalność związana z ekonomią społeczną jest dobrze rozwinięta i jej rozwój może być dobrym wzorcem dla nowopowstających podmiotów
	4	Niski poziom kapitału społecznego Słaba współpraca między NGO a instytucjami publicznymi	Podniesienie kapitału społecznego	9	<ul style="list-style-type: none"> Wspieranie edukacji obywatelskiej i aktywności lokalnej; Rozszerzanie współpracy pomiędzy NGO a jednostkami samorządowymi szczególnie w kontekście wykluczenia społecznego i kultury 	Całe województwo

Rozdział 5. Obszar 2. Spójność i społeczeństwo

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	uwagi proponuje koncentracji
					<p>(budowanie tożsamości lokalnej/regionalnej), poprzez np. partnerstwa publiczno-społeczne, powierzanie realizacji zadań publicznych NGO, konsultacje projektów z NGO, tworzenie wspólnych zespołów doradczych;</p> <ul style="list-style-type: none"> Rozszerzenie zakresu kampanii informacyjnych, np. dotyczących wzrostu zainteresowania jakością dóbr publicznych. 	
Edukacja	1	<p>Niższe niż przeciętnie w kraju wyniki egzaminów zewnętrznych</p> <p>Niska liczba uczniów kontynuujących edukację na kierunkach technicznych</p>	Podniesienie jakości szkolnictwa (wraz z cyfryzacją)	10	<ul style="list-style-type: none"> Szkolenia nauczycieli z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych, języków obcych, pracy z uczniami zdolnymi i problemowymi, obsługą nowoczesnego sprzętu i oprogramowania; Wprowadzenie nowych technologii w nauczaniu, np. zakup ICT oraz innego typu pomocy dydaktycznych, projekt systemowy zakupu tablic interaktywnych dla klas gimnazjalnych, tworzenie platform edukacyjnych, rozwój e-edukacji; Zainteresowanie uczniów przedmiotami matematyczno-przyrodniczymi poprzez np. organizację zajęć pozalekcyjnych i wykorzystanie nowych technologii nauczania; Projekt systemowy Centrów Popularyzacji Nauk i Technologii (najpierw w formie pilotażu, docelowo – we wszystkich powiatach); 	Całe województwo
	2	<p>Niska dostępność placówek opieki przedszkolnej na terenach wiejskich</p> <p>Przeciętne warunki nauczania w szkołach</p>	Rozwój infrastruktury edukacyjnej	10	<ul style="list-style-type: none"> Modernizacja, budowa i przebudowa placówek szkolnych oraz opieki przedszkolnej (w tym żłobków), w szczególności na peryferyjnych obszarach wiejskich. 	Całe województwo, w pierwszej kolejności obszary wiejskie

Rozdział 5. Obszar 2. Spójność i społeczeństwo

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	uwagi propozycje koncentracji
Kultura	1	Słabe wykorzystanie regionalnego potencjału rozwojowego tkwiącego w miastach stołecznych województwa	Wzmocnienie Torunia i Bydgoszczy jako regionalnych ośrodków kultury	Obszar strategicznej interwencji A	<ul style="list-style-type: none"> Stworzenie ponadregionalnej marki Torunia jako ośrodka teatralnego oraz Bydgoszczy jako ośrodka teatru i muzyki poważnej (klasycznej i operowej) Wzmocnienie atrakcyjności wojewódzkich instytucji kulturalnych poprzez np. renowację, wzbogacenie programu kulturalnego 	Bydgoszcz i Toruń
	2	Niski poziom cyfryzacji dóbr kultury	Cyfryzacja dóbr kultury	6, 10	<ul style="list-style-type: none"> digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego, tworzenie bibliotecznych zbiorów cyfrowych, tworzenie wirtualnych muzeów, galerii itp. rozwój platformy e-kultura 	Całe województwo
Ochrona zdrowia	1	Zły stan zdrowia mieszkańców województwa regionu Niska dostępność usług medycznych (szczególnie specjalistycznych) na peryferyjnych obszarach wiejskich	Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia	9	<ul style="list-style-type: none"> budowa (szczególnie na peryferyjnych obszarach wiejskich), rozbudowa, modernizacja i wyposażenie instytucji zdrowia, w szczególności specjalistycznych, np. oddziałów psychiatrycznych, kardiologicznych oraz jednostek ratownictwa medycznego zakup nieruchomości bądź obiektów z zamiarem wykorzystania ich pod infrastrukturę ochrony zdrowia stworzenie Centrum Innowacji Medycznych przy CO w Bydgoszczy 	Całe województwo (nie licząc inwestycji punktowych jak CIM w Bydgoszczy, czy modernizacji oddziałów specjalistycznych w wybranych szpitalach), w kwestiach zwiększania dostępności – peryferyjne obszary wiejskie
	2	Niezadawalające wykorzystanie e-usług z zakresu zdrowia	Cyfryzacja z zakresu zdrowia	10	<ul style="list-style-type: none"> rozwój systemu e-zdrowie i szkolenia dla pracowników szpitali z jego zakresu rozwój infrastruktury telemedycznej 	Całe województwo

6 Obszar 3. Przestrzeń i infrastruktura

6.1 Transport

6.1.1 Infrastruktura drogowa

Diagnoza

Województwo kujawsko-pomorskie zajmujące centralną część północnego obszaru kraju charakteryzuje się wysoką dostępnością komunikacyjną w wymiarze zarówno wewnętrznym jak i zewnętrznym.⁸² Przez jego terytorium przebiegają bardzo ważne szlaki komunikacji drogowej będące częścią transeuropejskiej sieci TEN-T (korytarze transportowe nr VI i VIa).⁸³

Tabela 16. Transeuropejskie drogowe korytarze transportowe przebiegające przez terytorium województwa kujawsko-pomorskiego.

Nr korytarza transportowego	Przebieg	Znaczenie
VI	W jego linii biegnie obecnie istniejący odcinek autostrady A1 oraz równolegle droga krajowa nr 1 łącząca Gdańsk (poprzez Toruń i Włocławek) z Łodzią i dalej z granicą państwa w Cieszynie.	Szlak łączy półwysep Skandynawski z Europą Południową. Na szczeblu krajowym stanowi główny szlak komunikacji drogowej z północy na południe kraju. Jego znaczenie jeszcze wzrośnie po ukończeniu budowy całości autostrady A1.
VIa	W jego biegu znajduje się droga krajowa nr 5 łącząca Bydgoszcz z Poznaniem i dalej z Wrocławiem. Obecnie trwają prace na kilku odcinkach drogi ekspresowej nr 5, która ma biec równolegle do DK nr 5 (w granicach województwa znajdują się dwa odcinki drogi S10 w rejonie Świecia oraz Bydgoszczy).	DK nr 5 łączy jedne z największych aglomeracji w Polsce: bydgosko-toruńską, poznańską i wrocławską. W przyszłości droga ekspresowa nr 5 połączy autostrady A1 (węzeł w Nowych Marzach) i autostrady A8 (Wrocław Widawa). Stanowi również szlak z Europy Zachodniej w kierunku północno-wschodniej części kontynentu.

Źródło: Opracowanie własne.

⁸² Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020, Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Toruń 2006 s. 18.

⁸³ TEN-T *Trans-European Transport Networks* jest programem Unii Europejskiej dotyczącym sieci drogowych, kolejowych, wodnych i powietrznych. Jest to częścią *Trans-European Networks*(TEN)

Mapa 22. Sieć dróg przebiegających przez Polskę w ramach transeuropejskich korytarzy transportowych (sieć TEN-T).

Źródło: http://www.gddkia.gov.pl/userfiles/articles/t/ten-trans-european-network_5022/documents/drogowa-tent.pdf, pobrano: czerwiec 2012.

Szlaki te umożliwiają dobre powiązanie regionu z innymi układami transportowymi zarówno w kraju, jak i za granicą. Dla jeszcze lepszego wykorzystania szans związanych z położeniem w biegu dróg o znaczeniu międzynarodowym (w kierunku północ-południe) Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego stał się jednym z założycieli Stowarzyszenia Polskich Regionów Korytarza Transportowego Bałtyk-Adriatyk.⁸⁴ Inicjatywa ta jest zgodna z polityką Wspólnoty, która podkreśla rolę regionów w działaniach na rzecz życia gospodarczego i europejskich szlaków transportowych.

Oprócz wspomnianych tras transeuropejskich duże znaczenie dla dostępności komunikacyjnej województwa ma sieć dróg krajowych.⁸⁵ Wśród nich znaczeniem wyróżniają się drogi krajowe nr 10 i nr 16. Pierwsza z nich łączy aglomeracje szczecińską i bydgosko-toruńską ze stolicą kraju. Obecnie trwa budowa drogi ekspresowej nr 10, która ma powstać wzdłuż obecnej drogi krajowej.⁸⁶ Z kolei droga nr 16 wyprowadza ruch drogowy w kierunku północno-wschodnim. Znaczenie obu korytarzy podkreśla fakt, że polski rząd wystąpił do Komisji Europejskiej z propozycją włączenia ich do sieci TEN-T. Gdyby wniosek ten został zaakceptowany, przez teren województwa przebiegałyby cztery transeuropejskie szlaki transportowe. Jednak pełne wykorzystanie tego potencjału pozostaje w wysokim stopniu uwarunkowane stanem i jakością infrastruktury drogowej w województwie, która nie wyróżnia się na tle kraju.⁸⁷

⁸⁴ Członkami założycielami stowarzyszenia są województwa: kujawsko-pomorskie, łódzkie, śląskie, mazowieckie, wielkopolskie oraz pomorskie, które jest inicjatorem stowarzyszenia.

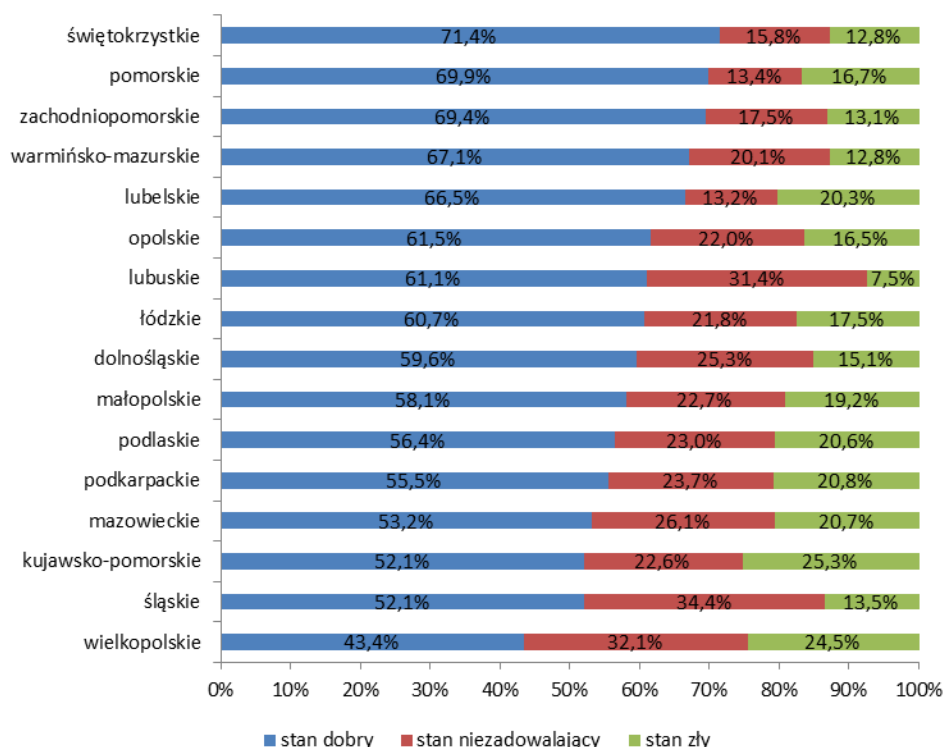
⁸⁵ Sieć dróg krajowych w województwie kujawsko-pomorskim podlega bydgoskiemu oddziałowi GDDKiA.

⁸⁶ Na terenie województwa istnieją już odcinki drogi ekspresowej nr 10 w okolicach Torunia i Bydgoszczy.

⁸⁷ Według *Generalnego Pomiaru Ruchu 2010* drogi krajowe województwa kujawsko-pomorskiego charakteryzowały się przeciętnym na tle kraju obciążeniem ruchem. W 2010 r. wynosiło ono 9725 pojazdów na dobę, co było siódmym najwyższym wynikiem spośród polskich województw.

Wykres 136. Stan dróg krajowych w 2011 r. w polskich województwach.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie:

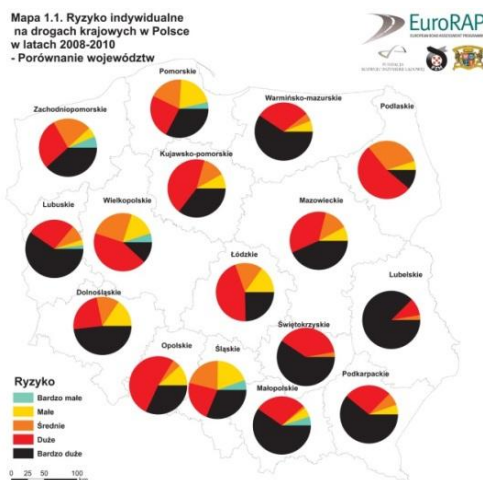
Raport o stanie sieci dróg krajowych na koniec 2011 r., GDDKiA, Warszawa 2012.

W 2011 r. sieć dróg krajowych w województwie kujawsko-pomorskim charakteryzowała się najwyższym odsetkiem długości odcinków o złym stanie technicznym w Polsce, wynoszącym ponad 25% (Wykres 136). Co więcej, dobry stan nawierzchni zdiagnozowano na ok. połowie długości sieci, co jest drugim najgorszym wynikiem w kraju za województwem wielkopolskim i *ex equo* z województwem śląskim.

Nieco mniejszy ruch drogowy na drogach krajowych w granicach województwa ma swoje odzwierciedlenie m.in. w niższym ryzyku związanym z ich wykorzystaniem. Według wyników projektu *European Road Assessment Programme* drogi krajowe w regionie nie charakteryzują się najwyższym odsetkiem odcinków o największym ryzyku indywidualnym.⁸⁸

⁸⁸ EuroRAP to Europejski Program Oceny Ryzyka na Drogach (*European Road Assessment Programme*), działający w formie organizacji użytku publicznego. Jego celem jest poprawa bezpieczeństwa drogowego. Miara ryzyka indywidualnego dotyczy każdego uczestnika ruchu drogowego i jest obliczana na podstawie danych Policji dotyczących liczby wypadków z ofiarami śmiertelnymi i osobami ciężko rannymi na każdym odcinku drogi w odniesieniu do liczby pojazdów, które przejeżdżają ten odcinek (w latach 2008-2010).

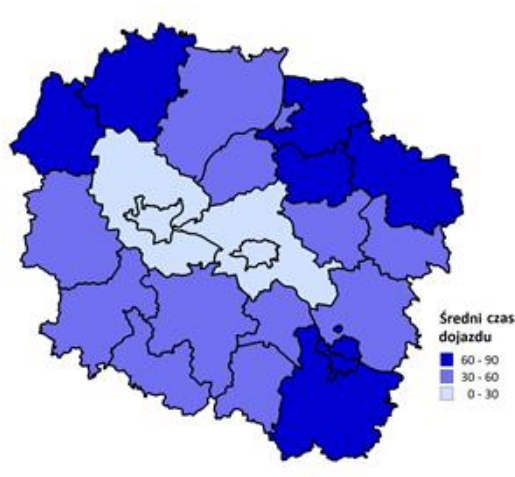
Mapa 23. Ryzyko indywidualne na drogach krajowych w Polsce w latach 2008-2010.

Źródło: Atlas ryzyka na drogach krajowych w Polsce w latach 2008-2010. EuroRAP, 2011.

Względnie dobrze rozwinięta sieć dróg w regionie sprzyja nie tylko zewnętrznej, ale także wewnętrznej dostępności komunikacyjnej.⁸⁹ Z innych badań wynika, że dostępność drogowa do miast wojewódzkich według powiatów jest w kujawsko-pomorskim dość dobra.⁹⁰ Mieszkańcy tylko sześciu spośród dwudziestu trzech powiatów regionu muszą dojeżdżać do ośrodka wojewódzkiego dłużej niż 60 minut. Ponadto nie ma w województwie powiatu, z którego dojazd samochodem (poza godzinami szczytu) zajmuje więcej niż 90 minut.

Mapa 24. Zróżnicowanie średniego czasu dojazdu samochodem osobowym (poza godzinami szczytu) w województwie kujawsko-pomorskim do Torunia i Bydgoszczy w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, MRR, Warszawa 2010.

Na układ drogowy województwa - oprócz dróg krajowych - składają się także drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne. Pod względem gęstości poszczególnych rodzajów szlaków drogowych sytuacja regionu jest przeciętna i wynosi 87,02 km/100 km² a najwyższą pozycję w zestawieniu wszystkich

⁸⁹ Propozycje możliwych kierunków działań rządu w poszczególnych regionach, w tym określenie potencjałów rozwojowych województw. Euroreg, MRR, 2010, s. 109.

⁹⁰ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego, MRR, 2010, s. 38.

województw zajmuje w kategorii dróg wojewódzkich (szósta lokata). To, co wyróżnia województwo kujawsko-pomorskie na niekorzyść, to odsetek dróg o utwardzonej nawierzchni. W 2010 r. ich wartość wynosiła 87,9% i jest niższa od przeciętnej wartości dla całego kraju.⁹¹ Dla porównania, jedynie na terenie województwa świętokrzyskiego zidentyfikowano niższy odsetek dróg o utwardzonej nawierzchni.

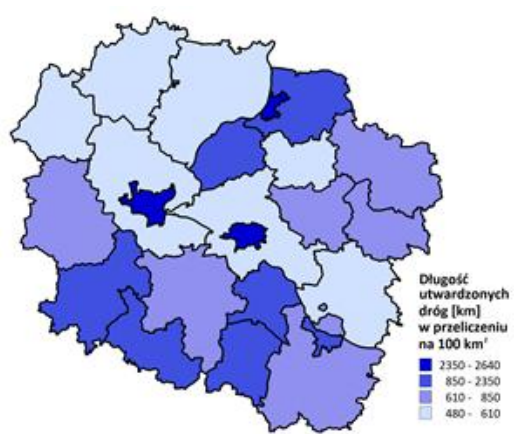
Tabela 17. Gęstość dróg poszczególnych rodzajów w % w województwie kujawsko-pomorskim na tle całej Polski w 2010 r. (km/100 km²).

	krajowe	wojewódzkie	powiatowe	gminne	ogółem
Polska	5,95	9,08	36,61	35,91	87,55
województwo kujawsko-pomorskie	5,93	9,78	36,99	34,32	87,02
miejsce w rankingu województw	8	6	9	8	9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Pod względem gęstości dróg o twardej nawierzchni województwo kujawsko-pomorskie jest wewnątrznie zróżnicowane. Spośród wszystkich powiatów ziemskich największą gęstością sieci dróg powiatowych i gminnych o twardej nawierzchni w 2010 r. charakteryzowały się powiaty radziejowski, aleksandrowski i mogileński leżące na południu regionu a najniższą powiaty bydgoski, sępoleński i tucholski zajmujące północno-zachodnią jego część.⁹²

Mapa 25. Długość dróg powiatowych i gminnych o utwardzonej nawierzchni w przeliczeniu na 100 km² według powiatów województwa kujawsko-pomorskiego.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

⁹¹ Dane BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

⁹² Łączna gęstość dróg powiatowych i gminnych. Powiaty tucholski oraz bydgoski charakteryzują się najwyższymi wartościami wskaźnika lesistości. W 2010 r. wyniósł on odpowiednio 48,6% oraz 40,6% (na podstawie *Powiaty i gminy w województwie kujawsko-pomorskim*, GUS, Bydgoszcz 2012, s. 206).

- budowa odcinka drogi ekspresowej S10, który stanowi fragment południowej obwodnicy Bydgoszczy.⁹⁴

Ramka 11. Budowa autostrady A1

Ukończenie autostrady A1 leżącej w jednym z transeuropejskich korytarzy komunikacyjnych TEN-T bardzo mocno wpłynie na zwiększenie dostępności komunikacyjnej województwa kujawsko-pomorskiego w relacji północ-południe. Pod koniec 2008 r. otwarto dla ruchu pierwszy w regionie odcinek o długości 23,7 km biegnący od granicy województwa do miejscowości Nowe Marzy. Kolejny odcinek o długości 62 km do Torunia otwarto w październiku 2011. W ramach realizacji tego etapu powstało ok. 52 km nowej autostrady. Wybudowano także dwa węzły drogowe (Lisewo i Lubicz) a dwa inne są w trakcie budowy (Grudziądz, Turzno). Powstał także węzeł Warlubie na istniejącym już wcześniej odcinku autostrady. W zakresie projektu znalazło się także 51 mostów, z czego 2 bardzo duże konstrukcje na rzece Wiśle. Most pod Grudziądzem, wykonany technologią nawisową jest najdłuższą tego typu konstrukcją w Polsce. Dzięki obecnie istniejącym odcinkom autostrady A1 w województwach pomorskim i kujawsko-pomorskim czas podróży z Torunia do Gdańska skrócił się do 65 min. Planowana budowa kolejnego fragmentu łączącego Toruń z autostradą A2 w Strykowie oraz dalsze inwestycje na odcinkach położonych bardziej na południe pozwolą na najwyższej jakości połączenie z aglomeracją śląską i dalej z granicą państwową w Gorzyczkach. Inwestycja ta pozyskała dofinansowanie z funduszy wspólnotowych w ramach PO IIŚ.

Źródło: Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w latach 2005-2008, Toruń 2010; <http://www.gddkia.gov.pl/pl/a/8085/a1-nowe-marzy-torun>, pobrano: czerwiec 2012.

Tabela 18. Inwestycje w układ drogowy województwa kujawsko-pomorskiego realizowane w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i środowisko.

Lp.	Nazwa projektu	Wartość projektu (mln zł)	Beneficjent	Okres realizacji
1	Przebudowa drogi krajowej nr 1 w granicach administracyjnych miasta Włocławek.	205 mln zł	Gmina Miasto Włocławek	2012-2014
2	Budowa mostu drogowego w Toruniu wraz z drogami dojazdowymi	753 mln zł	Gmina Miasta Toruń	2011-2013
3	Budowa autostrady A-1, odcinek Toruń-Stryków	1 945 mln zł	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad	2010-2013

⁹⁴ Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego znajduje się także fragment drogi ekspresowej S10, będący południową obwodnicą Torunia. Liczy ona 12,5 km długości i została oddana do użytku w 2005 r. Inwestycja warta 14,7 mln euro została w 32% dofinansowana z funduszu Phare. Natomiast w trasie drogi ekspresowej S5 znajduje się krótki odcinek będący obwodnicą miasta Świecie.

4	Przebudowa skrzyżowania na Placu prof. A. Hoffmanna wraz z przebudową ul. Gen. J. Bema na odcinku od Placu prof. A Hoffmanna do ul. Szosa Chełmińska w Toruniu. Etap I – Przebudowa skrzyżowania na Placu prof. A. Hoffmanna.	15 mln zł	Gmina Miasta Toruń	2011-2012
5	Modernizacja ul. Szosa Lubicka w Toruniu - zadanie 2. Odcinek od Strugi Lubickiej do węzła Lubicz (A1)	38 mln zł	Gmina Miasta Toruń	2011-2012
6	Budowa skrzyżowania DK80 – ul. Grunwaldzka z ul. Deszczową w Bydgoszczy w celu poprawy bezpieczeństwa	5,7 mln zł	Miasto Bydgoszcz	2012

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK (stan na 30.06.2012)

Ze względu na przewidywaną rolę drogi S5 w krajowej sieci komunikacyjnej inwestycje z nią związane znalazły się na liście projektów indywidualnych PO IiŚ. Żadna z nich jednak nie doczekała się jak dotąd realizacji. Zgodnie z założeniami *Programu Budowy Dróg Krajowych na lata 2011-2015* przewiduje się, że rozpoczęcie budowy drogi ekspresowej S5, podobnie jak S10 nastąpi po 2013 r.

Tabela 19. Projekty dotyczące budowy drogi ekspresowej S5 uwzględnionych w indykatywnym wykazie indywidualnych projektów kluczowych w tym dużych PO IiŚ.

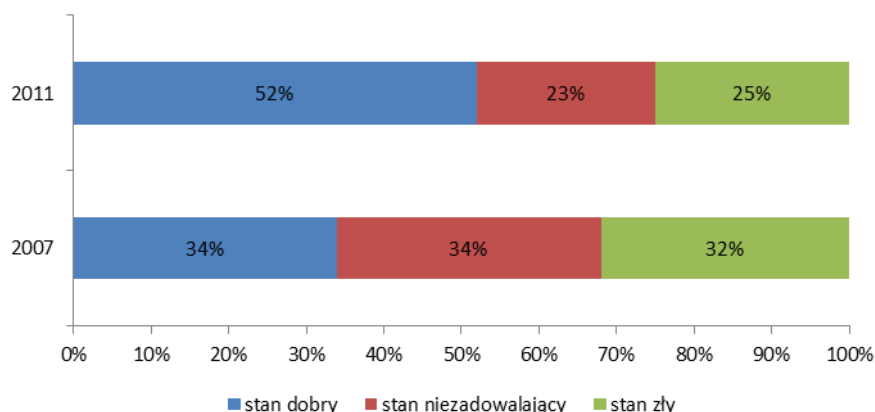
Nazwa projektu	Orientacyjny koszt całkowity inwestycji (mln zł) ⁹⁵	Przewidywany okres realizacji projektu	Miejsce realizacji
Budowa drogi ekspresowej S5, odcinek Nowe Marzy – Bydgoszcz	1027 mln zł	2011-2013	województwo kujawsko-pomorskie
Budowa drogi ekspresowej S5, odcinek Bydgoszcz – Żnin	1120 mln zł	2011-2013	województwo kujawsko-pomorskie
Budowa drogi ekspresowej S5, odcinek Żnin - Gniezno	980 mln zł	2013-2015	województwo kujawsko-pomorskie i wielkopolskie

Źródło: Lista projektów indywidualnych dla programu operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013, Aktualizacja 2011. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Pobrano: czerwiec 2012.

Na przestrzeni ostatnich lat warto odnotować także poprawiający się stan istniejących dróg krajowych. W latach 2007-2011 procentowy udział dróg w dobrym stanie wzrósł o ok. 17 p. proc., a udział dróg w złym stanie zmniejszył się z ok. 32% do 25%.

⁹⁵ Przy kursie euro-złoty wynoszącym 4,2 zł.

Wykres 137. Stan techniczny dróg krajowych w woj. kujawsko-pomorskim w 2007 i 2011 r.

Źródło: Raport o stanie technicznym nawierzchni asfaltowych i betonowych sieci dróg krajowych na koniec 2007 r. GDDKiA, Warszawa 2008; Raport o stanie sieci dróg krajowych na koniec 2011 r., GDDKiA, Warszawa 2012.

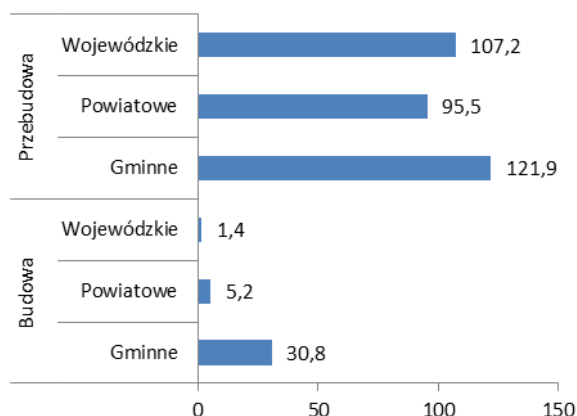
W zakresie dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych najważniejszym instrumentem interwencji władz samorządowych jest RPO WK-P. W jego ramach wsparto 232 projekty o łącznej wartości niespełna 1,5 mld zł, z czego 9 dotyczyło dróg wojewódzkich i 53 powiatowych. W latach 2007-2011 zbudowano 37,4 km nowych dróg (głównie powiatowych i gminnych) oraz wyremontowano ponad 324,6 km dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich.⁹⁶ Ostatecznie szacuje się, że efektem realizacji wszystkich projektów w ramach RPO WK-P powstanie łącznie 86,2 km dróg a przebudowane zostaną odcinki o łącznej długości 568,2 km.⁹⁷

Duże znaczenie dla poprawy wewnętrznej dostępności komunikacyjnej regionu miały inwestycje samorządów powiatowych i gminnych, które zostały dofinansowane z budżetu państwa w ramach *Narodowego Programu Przebudowy Dróg Lokalnych*. Podczas jego pierwszej edycji w latach 2009-2011 dokonano inwestycji za niespełna 400 mln zł. Kwota ta pozwoliła na przebudowę i remont ok. 370 km dróg powiatowych i gminnych oraz na budowę nowych odcinków dróg gminnych o łącznej długości ponad 30 km (Wykres 140 i Wykres 141).

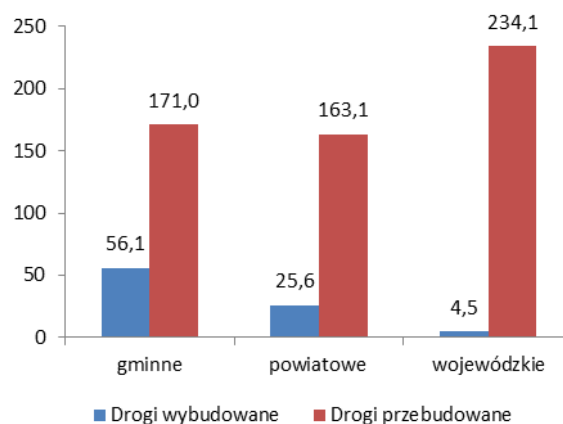
⁹⁶ Sprawozdanie okresowe z realizacji RPO WK-P za II półrocze 2011 r.

⁹⁷ Tamże.

Wykres 138. Długość nowopowstałych oraz przebudowanych dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych w ramach RPO WK-P w latach 2007-2011 (km).

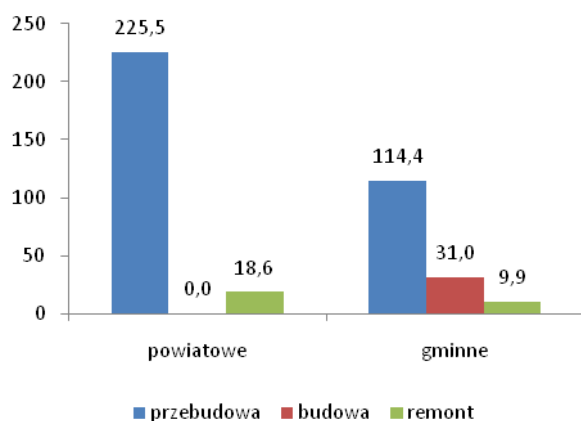

Wykres 139. Szacowana długość wybudowanych i przebudowanych dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich w ramach RPO WK-P (km).

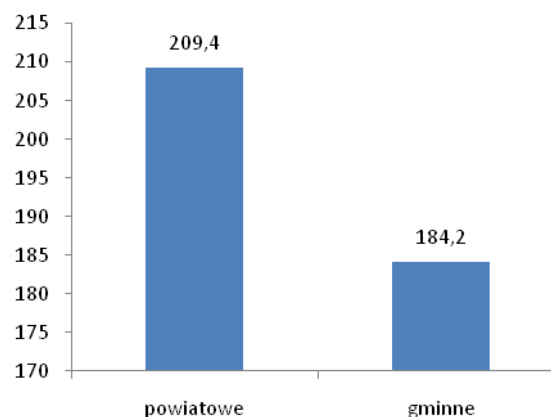

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Sprawozdania Okresowego z realizacji RPO WK-P za II półrocze 2011 r., pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 140. Długość w km przebudowanych, wybudowanych i wyremontowanych dróg gminnych i powiatowych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2009-2011.

Wykres 141. Wydatki (mln zł) na inwestycje drogowe w województwie kujawsko-pomorskim w ramach Narodowego Programu Przebudowy Dróg Lokalnych (lata 2009-2011).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie <http://www.fundusze.bydgoszcz.uw.gov.pl>. Pobrano: czerwiec 2012.

Inwestycje w nowe odcinki dróg powiatowych i gminnych mają swoje odzwierciedlenie m.in. we wzroście gęstości dróg w powiatach regionu. Największy procentowy przyrost wskaźnika długości dróg powiatowych i gminnych w latach 2007-2010 (oprócz miast na prawach powiatu) odnotowano

w powiatach nakielskim, aleksandrowskim i toruńskim, natomiast najniższy przyrost w powiatach mogileńskim i świeckim.⁹⁸

Mapa 28. Zmiana długości dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych o utwardzonej nawierzchni w latach 2007-2010 w powiatach woj. kujawsko-pomorskiego.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Podsumowując, ze względu na duże potrzeby województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie infrastruktury drogowej poczyniono bardzo wiele inwestycji. Największym projektem realizowanym w regionie jest budowa autostrady A1 oraz innych niezbędnych dla jej funkcjonowania obiektów inżynierskich. Ze środków RPO WK-P wsparto ponadto inwestycje w zakresie dróg wojewódzkich i powiatowych, których wartość wyniosła niespełna 1,5 mld zł. Podczas wywiadów respondenci wskazywali, że infrastruktura drogowa jest jednym z obszarów, dla których widoczna jest poprawa. Opinię tą potwierdzają także wyniki ankiet dla jednostek samorządu terytorialnego, zwłaszcza powiatów.⁹⁹

6.1.2 Infrastruktura kolejowa

Diagnoza

Przez teren województwa kujawsko-pomorskiego przebiegają linie kolejowe będące istotnym elementem układu transportowego w Polsce i Europie (Tabela 20). W kierunku północ-południe prowadzi linia nr 131, tzw. magistrala węglowa, łącząca Górnośląski i Częstochowski Okręg

⁹⁸ Należy zauważyć, że jedynym powiatem, w którym według danych GUS obniżyła się w latach 2007-2010 wartość wskaźnika długości dróg powiatowych i gminnych o utwardzonej nawierzchni był powiat sępoleński. Wiąże się to z błędami w ewidencji stanu długości dróg gminnych (w 2008 r. po raz pierwszy gminy zostały zobligowane do prowadzenia statystyk) lub z przekwalifikowaniem ok. 80 km dróg gminnych z dróg o utwardzonej nawierzchni na drogi gruntowe.

⁹⁹ W skali od 1 do 4, gdzie 3 oznacza zmianę umiarkowaną a 4 dużą, samorządy powiatowe oceniły ją w zakresie infrastruktury drogowej na nieco powyżej 3. Jest to jedna z wyższych wartości.

Przemysłowy z aglomeracją bydgosko-toruńską i dalej z portami w Gdańsku i Gdyni. Jest ona częścią transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T, do której został włączony także fragment linii nr 353 z Poznania do Inowrocławia biegnący dalej do Obwodu Kaliningradzkiego. Z punktu widzenia zewnętrznej dostępności komunikacyjnej województwa kujawsko-pomorskiego duże znaczenie ma linia kolejowa nr 18, łącząca Szczecin z Kutnem i dalej prowadząca do Warszawy.

Mapa 29. Sieć linii kolejowych biegnących przez Polskę w ramach transeuropejskich korytarzy transportowych (sieć TEN-T).

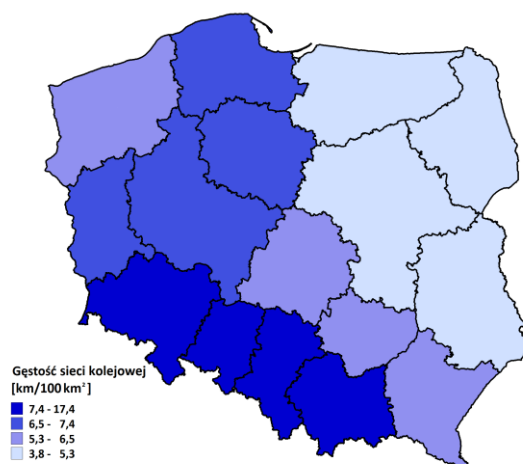
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie <http://www.coi.kujawsko-pomorskie.pl/zasoby/File/Mapy/mapa%20TEN-T-linie%20kolejowe%20w%20Polsce.pdf>, pobrano: czerwiec 2012.

Tabela 20. Najważniejsze linie kolejowe w województwie kujawsko-pomorskim i ich znaczenie.

Nr linii kolejowej	Przebieg	Znaczenie
131	Chorzów Batory – Łaskowice Pomorskie	Tzw. magistrala węglowa jest elementem transeuropejskich szlaków komunikacyjnych TEN-T. Umożliwia transport osobowy i towarowy między portami morskimi w Gdańsku i Gdyni a aglomeracją górnośląską.
353	Poznań - Korsze	Fragment linii należy do sieci TEN-T. Stanowi połączenie województwa z aglomeracją poznańską oraz umożliwia komunikację kolejową w kierunku północno-wschodnim.
18	Kutno - Piła Główna	Umożliwia komunikację województwa z Warszawą (poprzez Kutno) i północno-zachodnimi regionami kraju.

Źródło: Opracowanie własne IBS.

Oprócz linii nr 131, nr 353 i nr 18 przez teren województwa przebiegają także inne linie kolejowe pełniące rolę uzupełniającą w układzie transportowym województwa, np. niezelektryfikowane linie nr 207 Toruń – Malbork czy linia nr 208 Działdowo – Chojnice. Ogólnie, region charakteryzuje się nieco wyższą wartością gęstości linii kolejowych niż średnia krajowa.

Mapa 30. Gęstość linii kolejowych w województwach Polski w 2011 r. (km/100 km²).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: październik 2012.

Największym mankamentem transportu kolejowego w województwie kujawsko-pomorskim jest słaby stan istniejącej infrastruktury.¹⁰⁰ Nawet na głównych, dwutorowych liniach istnieją odcinki, na których wprowadzono ograniczenia prędkości z zakładanych 120 km/h. Z kolei szansą dla rozwoju województwa i jednocześnie elementem wyróżniającym je spośród innych jest obecność prywatnego przewoźnika, który jako pierwszy w Polsce rozpoczął działalność w zakresie transportu kolejowego.

Dotychczasowe kierunki interwencji

W latach 2007-2012 nie zostały zrealizowane większe inwestycje w zakresie trakcji kolejowej w województwie kujawsko-pomorskim.¹⁰¹ W bliskiej przyszłości planuje się jednak znaczną modernizację infrastruktury związaną z uruchomieniem Szybkiej Kolei Miejskiej BiTCity, która ma połączyć obie stolice regionu. Konieczność realizacji tego projektu uwarunkowana jest stanem sieci trakcyjnej na odcinku między Toruniem a Bydgoszczą. Dotychczasowa infrastruktura umożliwia ruch pociągów na trasie tej z maksymalną prędkością wynoszącą 70 km/h, co powoduje, że najkrótszy czas podróży między obiema stolicami przekracza 50 min.¹⁰² Dzięki wielu staraniom i rosnącej potrzebie uruchomienia szybkiej kolei w bydgosko-toruńskim obszarze metropolitalnym, włączono modernizację odcinka linii kolejowej nr 18 do grupy projektów indywidualnych PO IiŚ.¹⁰³

¹⁰⁰ *Strategia rozwoju transportu do roku 2015 w województwie kujawsko-pomorskim*, Toruń 2006, s. 11.

¹⁰¹ Sprawozdanie okresowe z realizacji RPO WK-P za II półrocze 2011 r., UMWKP, Toruń 2012.

¹⁰² <http://bitcity.kujawsko-pomorskie.pl/liniakolejowa/69-linia18>, dostęp: 11.05.2012 r.

¹⁰³ Projekt zatytułowany *Polepszenie jakości usług przewozowych poprzez poprawę stanu technicznego linii kolejowej nr 18 Kutno – Piła na odcinku Toruń – Bydgoszcz* w ramach Priorytetu VII Transport przyjazny środowisku, działanie 7.1 Rozwój transportu kolejowego.

Tabela 21. Inwestycje znajdujące się na liście projektów indywidualnych PO IIŚ dotyczące infrastruktury kolejowej w województwie kujawsko-pomorskim.

nazwa projektu	wartość (mln zł)	realizacja	beneficjent	zakres
<i>Polepszenie jakości usług przewozowych poprzez poprawę stanu technicznego linii kolejowej nr 18 Kutno - Piła na odcinku Toruń - Bydgoszcz</i>	203,5	2011-2014	PKP PLK S.A.	Inwestycja polega na modernizacji odcinka Bydgoszcz-Toruń linii kolejowej nr 18.
<i>Zakup i modernizacja kolejowego taboru pasażerskiego o napędzie elektrycznym, do obsługi połączeń międzyregionalnych na obszarze co najmniej dwóch województw (lista rezerwowa)</i>	65,87	2011-2014	Samorząd Województwa Pomorskiego	Zakup i modernizacja używanych Zespołów trakcyjnych, które kursować będą m.in. na trasie z Bydgoszczy do Gdyni.
<i>Budowa zintegrowanego centrum komunikacyjnego w Bydgoszczy - etap I (lista rezerwowa)</i>	139,43	2011-2014	Polskie Koleje Państwowe S.A.	Poprawa stanu technicznego obiektu dworcowego wraz z infrastrukturą torowo-peronową
<i>Szybka Kolej Metropolitalna w bydgosko-toruńskim obszarze metropolitalnym BiTCity oraz integracja systemów transportu miejskiego</i>	952,62	2010-2014	Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Miasto Toruń, Miasto Bydgoszcz, Miasto Solec Kujawski, PKP S.A., PKP PLK S.A.	Integracja transportu publicznego w ramach bydgosko-toruńskiego obszaru metropolitalnego.

Źródło: Lista projektów indywidualnych dla programu operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013, Aktualizacja 2011. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Pobrano: czerwiec 2012.

Uruchomienie Szybkiej Kolei Miejskiej BiTCity wraz z integracją systemów transportu miejskiego jest zdecydowanie największą inicjatywą w dziedzinie transportu zbiorowego w województwie kujawsko-pomorskim. Inwestycja ta przewiduje wiele zmian w zakresie infrastruktury kolejowej. Obejmują one:

1. rewitalizację i przebudowę obiektów dworcowych w Toruniu wraz z infrastrukturą węzłów;
2. przebudowę i rozbudowę dworca kolejowego oraz infrastruktury okołodworcowej w Solcu Kujawskim;
3. zakupy taboru.

Realizacja tego projektu znacząco wpłynie na rozwój infrastruktury kolejowej i jej integrację z innymi systemami transportowymi. Dzięki inwestycji czas przejazdu pociągiem na trasie Bydgoszcz-Toruń skróci się do niewiele ponad 30 min. Poprawę sytuacji infrastruktury kolejowej zapewniłaby realizacja dwóch projektów znajdujących się obecnie na liści rezerwowej projektów indywidualnych PO IIŚ. Dotyczą one remontu dworca kolejowego w Bydgoszczy wraz z konieczną infrastrukturą torowo-peronową, a także zakupy elektrycznych zespołów trakcyjnych, które kursować będą m.in. na trasie Toruń-Gdynia.

Inną inwestycją z zakresu infrastruktury kolejowej realizowaną w regionie jest modernizacja linii kolejowej nr 207 Toruń Wschodni – Malbork na odcinku Toruń Wschodni – Grudziądz.¹⁰⁴ Znajduje się ona na liście projektów kluczowych RPO WK-P i ma na celu poprawę stanu infrastruktury i zwiększenie prędkości rozkładowej. Dzięki temu czas podróży na odcinku tym skróci się o ok. 20 min. Ponadto planowano odbudowę linii dwutorowej nr 353 wraz z niezbędną infrastrukturą, a także połączenie kolejną dworca Bydgoszcz Główna z Portem Lotniczym w Bydgoszczy, co obecnie zostało zawieszone. Tabor kolejowy używany w transporcie kolejowym w województwie kujawsko-pomorskim został także powiększony o pięć wagonów wraz z kabiną sterowniczą. Beneficjentem inwestycji także współfinansowanej ze środków wspólnotowych w ramach RPO WK-P jest Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.¹⁰⁵ Wagony zostały przekazane przewoźnikom według zgłaszanych przez nich potrzeb. Cztery z nich są użytkowane przez prywatnego operatora ARRIVA RP sp. z o.o. a jeden przez PKP Przewozy Regionalne sp. z o.o.¹⁰⁶

W wyniku planowych inwestycji transport kolejowy, zwłaszcza między stolicami województwa, w dużej mierze zaspokoi potrzeby mieszkańców w zakresie szybkiej komunikacji szynowej. Problemem pozostaną jednak inne linie kolejowe, które nie są zelektryfikowane i charakteryzują się złym stanem technicznym. Stwierdzić jednak należy, że dotychczasowe kierunki interwencji były słuszne i dzięki temu wpłyną na zwiększenie atrakcyjności pasażerskiego transportu kolejowego w porównaniu do innych rodzajów komunikacji, w tym indywidualnej. Podczas wywiadów pogłębionych pojawiały się także głosy, że błędem było zaniechanie projektu polegającego na połączeniu kolejowym dworca Bydgoszcz Główna z lotniskiem im. Ignacego Jana Paderewskiego. Inwestycja ta pozwoliłaby na włączenie portu lotniczego w system transportu publicznego w regionie.

6.1.3 Drogowy transport zbiorowy

Diagnoza

Układ sieci dróg i linii kolejowych w województwie kujawsko-pomorskim dość dobrze wpisuje się w strukturę osadniczą regionu.¹⁰⁷ Sprzyja to wykorzystaniu transportu zbiorowego, który może w tych warunkach stanowić alternatywę dla indywidualnych środków lokomocji. W skład jego systemu w województwie kujawsko-pomorskim wchodzi następujące elementy:

- komunikacja miejska (autobusowa i tramwajowa);
- transport podmiejski (głównie autobusowy, ale także kolejowy);

¹⁰⁴ Projekt pn. *Rewitalizacja linii kolejowej nr 207 Toruń Wsch. - Malbork na odcinku Toruń Wsch. - Grudziądz w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013*. Koszt całkowity projektu to 117,8 mln zł. Inwestycja została dofinansowana w ramach RPO WK-P, działanie 1.3 *Infrastruktura Kolejowa*.

¹⁰⁵ Projekt pn. *Zakup nowoczesnego kolejowego taboru pasażerskiego* wart był ok 23,7 mln zł. Uzyskał dofinansowanie z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego 2007-2013 w ramach działania 1.3 *Infrastruktura Kolejowa*.

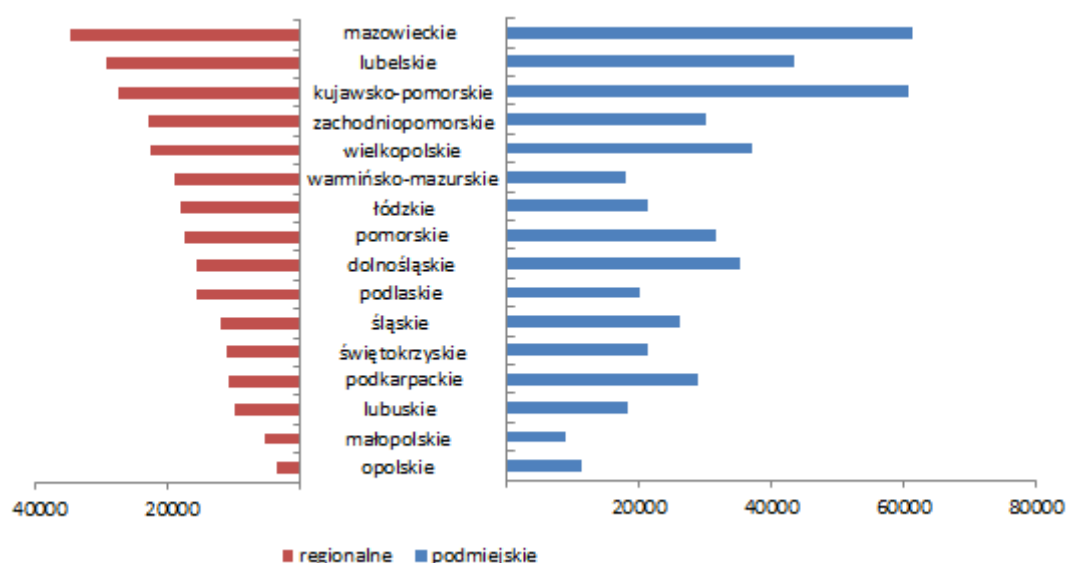
¹⁰⁶ http://www.kujawsko-pomorskie.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=13225&Itemid=258, dostęp 11.05.2011.

¹⁰⁷ Strategia rozwoju transportu do roku 2015 w województwie kujawsko-pomorskim, Toruń 2006, s. 8.

- transport regionalny (autobusowy i kolejowy);
- transport międzyregionalny (autobusowy, kolejowy i lotniczy) i międzynarodowy (lotniczy);
- transport wodny (praktycznie tylko funkcje turystyczne).

Sieć autobusowego transportu zbiorowego w województwie kujawsko-pomorskim jest względnie dobrze rozwinięta. W przypadku komunikacji podmiejskiej i regionalnej województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się na tle kraju.

Wykres 142. Długość linii autobusowych regionalnych i podmiejskich na koniec 2010 r. w województwach Polski (km)¹⁰⁸.

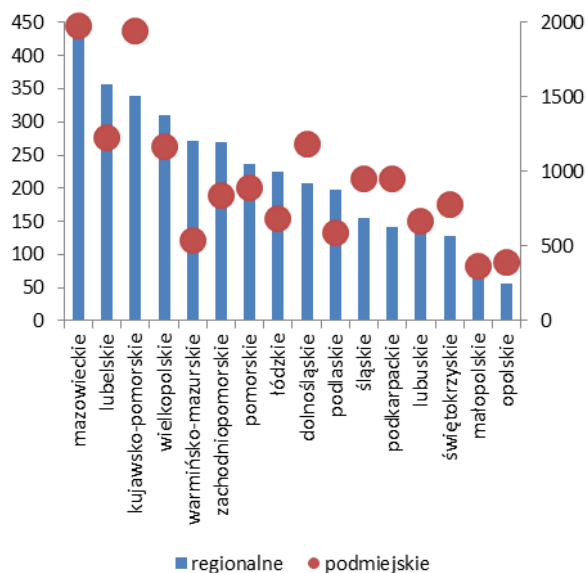

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Rocznika statystycznego województw 2011, GUS, Warszawa 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

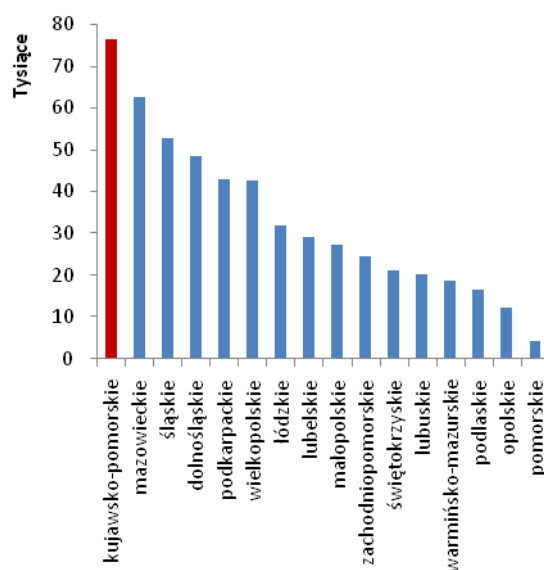
Tylko dwa inne regiony cechują się większą długością i liczbą regionalnych linii autobusowych. Ponadto, w przypadku liczby i długości połączeń podmiejskich województwo kujawsko-pomorskie ustępuje - ale bardzo nieznacznie - tylko Mazowszu. Inne dane wskazują z kolei, że w 2010 r. w regionie przewieziono ponad 76 tys. pasażerów (13,4% wszystkich pasażerów w Polsce), co było zdecydowanie najwyższym wynikiem w kraju. Świadczy to o znacznym rozwoju transportu autobusowego. W przypadku komunikacji miejskiej, sytuacja województwa kujawsko-pomorskiego nie jest już tak wyróżniająca, ponieważ łączna liczba miejsc dla pasażerów na 10 tys. mieszkańców jest niższa od średniej dla Polski. Podobna jest sytuacja w przypadku liczby pasażerów komunikacji miejskiej do ogółu ludności miejskiej.

¹⁰⁸ Przedsiębiorstwa o liczbie pracujących powyżej 9 osób prowadzące regularną komunikację w ruchu krajowym i międzynarodowym; bez przedsiębiorstw komunikacji miejskiej. Podziału na województwa dokonano według siedziby przedsiębiorstw. Długość linii autobusowej jest to długość trasy w km pomiędzy dwiema krańcowymi miejscowościami niezależnie od ilości kursów autobusów (wg ogłoszonego rozkładu jazdy) odbywających się na tej linii.

Wykres 143. Liczba linii autobusowych regionalnych (lewa oś) i podmiejskich (prawa oś) w 2010 r.

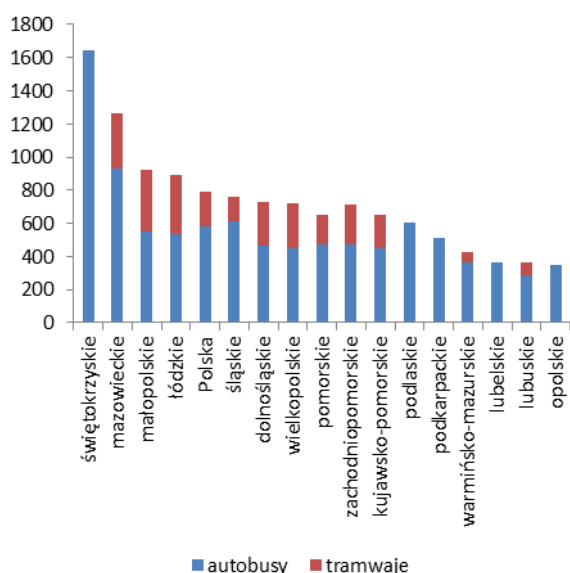
Wykres 144. Przewozy pasażerów transportem samochodowym zarobkowym według województw w 2010 r. (w tys.).

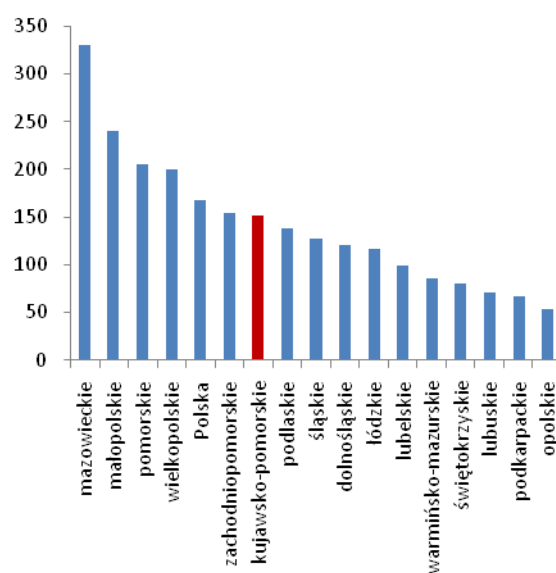
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Rocznika statystycznego województw 2011, GUS, Warszawa 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Transport – wyniki działalności, GUS, Warszawa 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

Wykres 145. Liczba miejsc w wozach komunikacji miejskiej w przeliczeniu na 10000 mieszkańców miast w 2010 r. według województw.

Wykres 146. Liczba pasażerów komunikacji miejskiej w przeliczeniu na 10 000 ludności miejskiej w 2010 r. według województw.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Transport – wyniki działalności, GUS, Warszawa 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

Tabela 22. Liczba obsługiwanych linii i użytkowanych tramwajów w miastach województwa kujawsko-pomorskiego (stan na 15.05.2012).

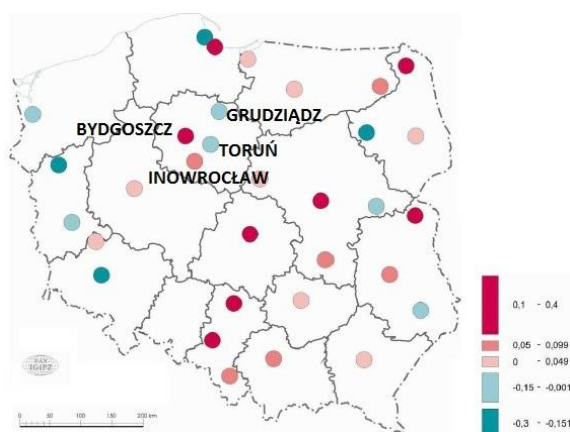
	Liczba linii tramwajowych	Liczba tramwajów ¹⁰⁹
MZK Bydgoszcz	7	114
MZK Toruń	5	55
MZK Grudziądz	1	29

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie <http://www.mzk.bydgoszcz.pl/>, <http://www.mzk.grudziadz.pl/>, <http://mzk-torun.pl/>. Pobrano: czerwiec 2012.

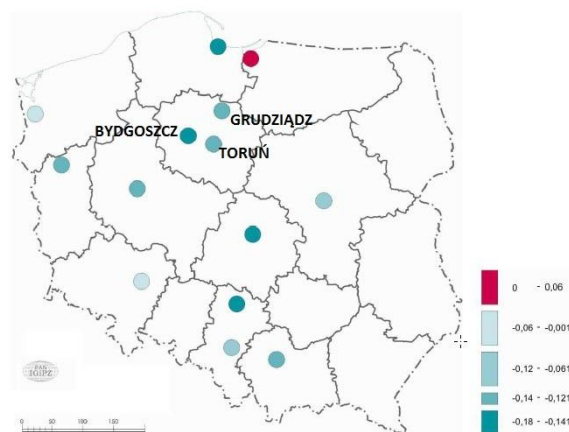
Dotychczasowe kierunki interwencji

Dla oceny interwencji w zakresie transportu zbiorowego warto poddać analizie strukturę wiekową autobusów i tramwajów w miejskich zakładach komunikacji w województwie kujawsko-pomorskim. Wspomniane badanie IGiPZ PAN pokazuje zmianę wartości tzw. wskaźnika zmiany struktury wiekowej autobusów i wskaźnika zmiany struktury wiekowej tramwajów w latach 2004 i 2009 w wybranych miastach Polski (Mapa 31 i Mapa 32).¹¹⁰

Mapa 31. Wskaźnik zmiany struktury wiekowej autobusów w wybranych miastach Polski w latach 2004-2009.

Mapa 32. Wskaźnik zmiany struktury wiekowej tramwajów w wybranych miastach Polski w latach 2004-2009.

Źródło: Ocena wpływu inwestycji infrastruktury transportowej realizowanych w ramach polityki spójności na wzrost konkurencyjności regionów (w ramach ewaluacji ex post NPR 2004-2006). IGiPZ PAN, Warszawa 2010.

Spośród miast województwa kujawsko-pomorskiego wskaźnik zmiany struktury wiekowej autobusów wzrósł najbardziej w Bydgoszczy, a dodatni wynik odnotowano także w Inowrocławiu, gdzie zrealizowano projekt przewidujący m.in. zakup nowych pojazdów i modernizację części już

¹⁰⁹ Bez tramwajów zabytkowych.

¹¹⁰ Ocena wpływu inwestycji infrastruktury transportowej realizowanych w ramach polityki spójności na wzrost konkurencyjności regionów (w ramach ewaluacji ex post NPR 2004-2006). IGiPZ PAN, Warszawa 2010, s. 49-51. Wskaźnik zmian struktury wiekowej stanowi średnią ważoną odsetka autobusów w przedziałach wiekowych 0-3, 4-6, 6-10, 10 i więcej. Wartość zerowa oznacza, że struktura wiekowa nie uległa zmianie, a wartości dodatnie (ujemne) „odmłodzenie” („postarzenie się”) struktury autobusów.

eksploatowanych.¹¹¹ W pozostałych dwóch miastach posiadających sieć autobusowej komunikacji miejskiej wskaźnik przyjmował wartości ujemne, co oznacza „postarzenie się” struktury wiekowej miejskiego taboru autobusowego.¹¹² W przypadku tramwajów żadne z MKZ nie unowocześniło w latach 2004-2009 swojego taboru. W tym względzie Bydgoszcz, Toruń i Grudziądz nie różniły się od pozostałych polskich miast prowadzących komunikację tramwajową (z wyjątkiem Elbląga).

Dla poprawy tego stanu rzeczy uwzględniono 3 inwestycje na liście projektów indywidualnych RPO WK-P.¹¹³ Wszystkie inwestycje obejmują położenie nowych torowisk, modernizację części starych, a także stworzenie nowoczesnych systemów zarządzania ruchem oraz informacji pasażerskiej. Ponadto, w założeniach projektów, których beneficjentami są Grudziądz i Toruń, uwzględniono modernizację części taboru tramwajowego.

Tabela 23. Inwestycje z zakresu infrastruktury transportu publicznego uwzględnione w Indykatorywnym Wykazie Indywidualnych Projektów Kluczowych współfinansowanych w ramach RPO WK-P.

projekt	wartość	realizacja	beneficjent	zakres
<i>Rozwój sieci komunikacji tramwajowej w Toruniu w latach 2007 - 2013</i>	86,4 mln zł	2009 - 2013	Gmina Miasto Toruń	Projekt ma na celu poprawę funkcjonowania i jakości podróży transportem zbiorowym. Ponadto jego realizacja wpłynie na poprawę bezpieczeństwa ruchu drogowego i stanu środowiska
<i>Budowa linii tramwajowej z centrum miasta do dworca kolejowego Bydgoszcz Główna z rozbudową ulic: Focha, Naruszewicza, Dworcowej i Zygmunta Augusta w Bydgoszczy.</i>	79,7 mln zł	2009 - 2012	Miasto Bydgoszcz	Projekt ma na celu połączenie dworca kolejowego Bydgoszcz Główna z istniejącą siecią tramwajową. Pozwoli to na większą integrację transportu publicznego oraz na odciążenie układu komunikacyjnego w centrum miasta. Projekt jest częścią inicjatywy BiTCity.
<i>Modernizacja sieci tramwajowej w Grudziądzu</i>	52,6 mln zł	2008 - 2009	Gmina Miasto Grudziądz	Założeniem projektu jest zwiększenie stopnia wykorzystania komunikacji miejskiej oraz ułatwienie zarządzania transportem. Inwestycja wpłynie także na redukcję hałasu oraz emisji zanieczyszczeń.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Indykatorywnego Wykazu Indywidualnych Projektów Kluczowych współfinansowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego 2007-2013.
Pobrano: czerwiec 2012

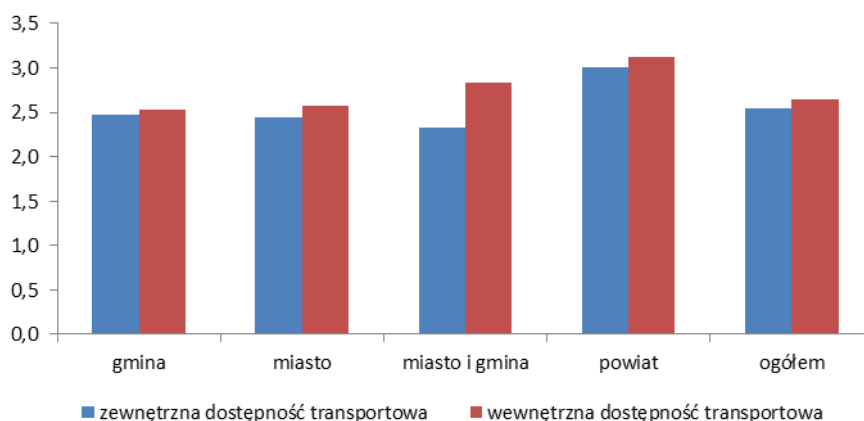
¹¹¹ Według danych mapy dotacji MRR, pobrano: czerwiec 2012. Projekt p.n. *Zakup sprzętu wraz z modernizacją infrastruktury dla Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacji Sp. z o. o.* został zrealizowany w ramach ZPORR, działanie 1.1. *Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu transportowego*. Jego wartość wyniosła ok. 4,3 mln zł.

¹¹² Według danych mapy dotacji MRR, pobrano: czerwiec 2012. W ramach ZPORR (działanie 1.1 *Modernizacja i rozbudowa regionalnego układu transportowego*) Gmina Miasta Toruń realizowała projekt o nazwie *Odnowa infrastruktury transportu publicznego w Toruniu w latach 2005-2006*, w ramach którego zakupiono 10 nowych autobusów niskopodłogowych. Jednak w strukturze taboru drogowego transportu miejskiego była liczna grupa użytkowanych przez długi czas pojazdów, co zniwelowało efekt nowej inwestycji.

¹¹³ Priorytet 1. *Rozwój Infrastruktury Technicznej*. Działanie 1.2 *Infrastruktura Transportu Publicznego*.

Wskazane powyżej przedsięwzięcia wpłyną znacząco na poprawę stanu infrastruktury zbiorowego transportu miejskiego, a także na uatrakcyjnienie jego oferty w porównaniu z transportem indywidualnym. Inwestycje stanowią element opisanego już projektu Szybkiej Kolei Miejskiej BiTCity, który ma na celu m.in. integrację różnych rodzajów transportu zbiorowego: kolejowego, tramwajowego i autobusowego na terenie obszaru metropolitalnego Bydgoszczy i Torunia.¹¹⁴ Ponadto środki RPO WK-P wsparły m.in. inwestycje w zakresie infrastruktury tramwajowej w Grudziądzu, Toruniu i Bydgoszczy. Samorząd Województwa dofinansowywał także operatorów transportu drogowego i kolejowego w regionie.¹¹⁵ Wyniki ankiet przeprowadzonych wśród JST pozwalają jednak na wyciągnięcie zróżnicowanych wniosków (Wykres 147).¹¹⁶ Przedstawiciele samorządów powiatowych wskazują, że zmiana w obszarze transportu publicznego była większa niż umiarkowana. Z kolei reprezentanci gmin ocenili rozwój w tej dziedzinie jako raczej niewielki. Obraz ten jest zgodny zarówno z wynikami analizy statystycznej, przedstawiającej pozytywną sytuację województwa na tle kraju oraz z wnioskami z wywiadów indywidualnych, które podkreślają słaby dostęp do komunikacji publicznej zwłaszcza na obszarach wiejskich o mniejszej gęstości zaludnienia.

Wykres 147. Wyniki badania CATI w zakresie zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej według rodzaju JST (średnie oceny według poszczególnych typów JST w skali od 0 do 4, gdzie 4 oznacza duży wpływ środków UE na poprawę sytuacji).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

6.1.4 Transport lotniczy

Diagnoza

Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego funkcjonuje Międzynarodowy Port Lotniczy im. Ignacego Jana Paderewskiego w Bydgoszczy. W 2011 r. skorzystało z niego ok. 270 tys. osób, co

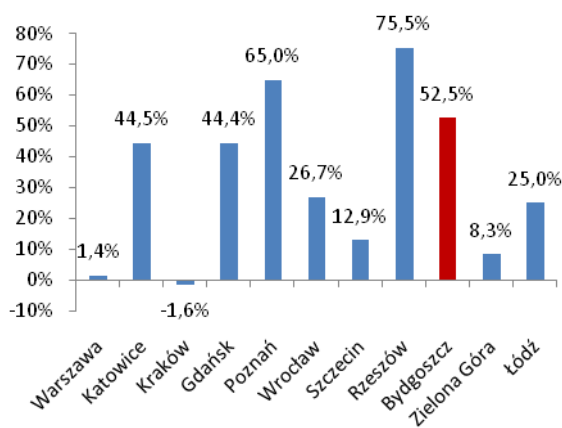
¹¹⁴ Projekt Szybkiej kolei miejskiej BiTCity został szerzej opisany w części poświęconej infrastrukturze transportu kolejowego.

¹¹⁵ Środki z budżetu województwa

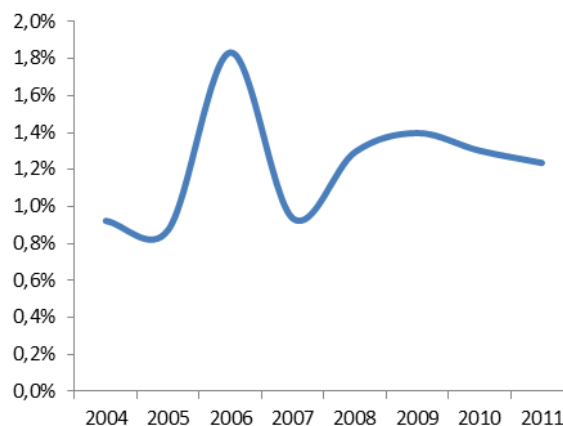
¹¹⁶ Wykres wskazuje średnią z ocen według poszczególnych typów JST oraz ogólną, będącą średnią ważoną liczebnościami poszczególnych rodzajów JST. Skala ocen mogła kształtować się w przedziale od 0 (wpływ negatywny wsparcia ze środków UE) do 4 (wpływ duży)

stanowiło 1,2% całości ruchu pasażerskiego w kraju. Bardziej intensywny ruch odnotowano na ośmiu innych polskich lotniskach, jednak dynamika w latach 2007-2011 należała do najwyższych w Polsce. Według szacunków ULC, terminal ten posiada przepustowość na poziomie 280 tys. pasażerów rocznie, co oznacza, że w 2011 r. był on wykorzystany w około 96%.¹¹⁷

Wykres 148. Względny przyrost osób odprawionych na lotniskach w Polsce w latach 2007-2011.

Wykres 149. Udział Portu Lotniczego Bydgoszcz w całości odprawionych pasażerów na lotniskach w Polsce w latach 2004-2011.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych Urzędu Lotnictwa Cywilnego. Pobrano: maj 2012.

Dotychczasowe kierunki interwencji

Najważniejszą inwestycją z punktu widzenia obecnego funkcjonowania portu lotniczego w Bydgoszczy była budowa terminala pasażerskiego oddanego do użytku już 2004 r. W obecnej perspektywie finansowej infrastrukturę lotniska rozbudowano głównie dzięki dofinansowaniu z RPO WK-P.¹¹⁸ Projekt został podzielony na pięć etapów przewidujących:

- uruchomienie nowego systemu odprawy bagażowej;
- zakup pojazdu ratowniczo-gaśniczego;
- budowę ogrodzenia lotniska oraz nabycie autobusów niskopodłogowych;
- zakup sprzętu do obsługi naziemnej (GSE), sprzętu do utrzymania eksploatacji lotniska oraz systemu automatycznej odprawy pasażerów;
- przebudowę drogi startowej oraz 50 m drogi kołowania wraz z odwodnieniem i oświetleniem drogi startowej.

Inwestycje te warte łącznie ok. 110 mln zł pozwolą na unowocześnienie portu i pełne sprostanie oczekiwaniom pasażerów w zakresie bezpieczeństwa i komfortu. Podczas wywiadów respondenci wskazywali, że przyszłe potrzeby lotniska będą uwarunkowane tempem rozwoju rynku lotniczego w regionie, co ze względu na niepewną sytuację gospodarczą i zaniechane inwestycje w transporcie publicznym pozostaje bardzo trudne do przewidzenia.

¹¹⁷ http://www.ulc.gov.pl/_download/regulacja_ryнку/statystyki/przep_akt_300909.pdf, dostęp: 23.05.2012.

¹¹⁸ Projekt o nazwie *Zintegrowany projekt inwestycyjny rozwoju funkcji Portu Lotniczego w Bydgoszczy w ramach węzła komunikacyjnego aglomeracji bydgosko-toruńskiej* będzie realizowany w latach 2009-2015.

6.1.5 Transport intermodalny i infrastruktura logistyczna

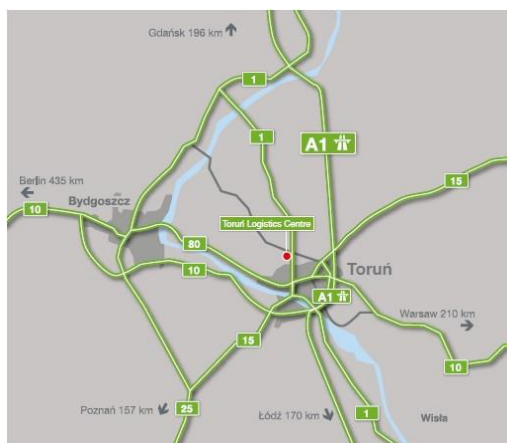
Diagnoza

W Europie Zachodniej transport intermodalny jest jedną z najszybciej rozwijających się form przewozu ładunków. W Polsce jego potencjał pozostaje niewykorzystany ze względu m.in. na braki w infrastrukturze logistycznej i przeładunkowej. Położenie województwa kujawsko-pomorskiego zdecydowanie sprzyja rozwojowi przedsiębiorstw z sektora TSL. W regionie znajduje się międzynarodowy port lotniczy, port żeglugi śródlądowej a także przez niego przebiegają szlaki komunikacyjne w kierunku północ-południe zarówno drogowe jak i kolejowe.

Dotychczasowe kierunki interwencji

Przed rokiem 2004 w województwie kujawsko-pomorskim nie znajdowało się żadne centrum logistyczne, które zostało uwzględnione w statystykach rynku TCL.¹¹⁹ Jednak w ostatnich latach oddano do użytku dwa centra dystrybucyjne pod Toruniem. W 2009 r. uruchomiło swoją działalność *Toruń Logistics Centre* a pod koniec 2011 r. Panattoni Park Toruń. Planuje się ponadto budowę kolejnego centrum pod Bydgoszczą.

Mapa 33. Położenie centrum logistycznego *Toruń Logistics Centre*.

Źródło: <http://pl.goodman.com/nieruchomosci/nieruchomosci/~media/Files/Sites/Poland/property/properties%20for%20lease/Torun-Logistics-Centre/Brochure.pdf>. Pobrano: czerwiec 2012.

W zakresie towarowego transportu kolejowego podejmowano wysiłki na rzecz powstania centrum przeładunkowego w Ostaszewie Toruńskim. Realizacja tej bardzo kosztownej inwestycji została jednak wstrzymana z powodu kryzysu gospodarczego w Europie Zachodniej. Projekt PKP Cargo sp. z o.o. uwzględnia wybudowanie m.in. torów przyjazdowo-manewrowych i ładunkowych, placu manewrowego i składowego dla intermodalnych jednostek transportowych. Inwestycja ta wpłynęłaby znacząco na rozwój sektora TSL w województwie.

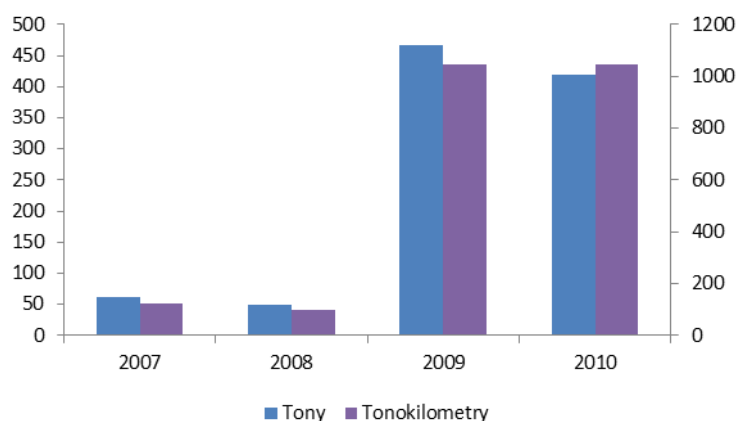
¹¹⁹ Diagnoza Polskiego Transportu. Załącznik nr 1 do Strategii Rozwoju Transportu. Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2011, s. 8.

6.1.6 Żegluga śródlądowa

Diagnoza

Położenie geograficzne województwa kujawsko-pomorskiego sprzyja rozwojowi systemów żeglugi śródlądowej. Na jego terenie krzyżują się szlaki wodne w osi północ-południe (rzeka Wisła) oraz droga wodna w kierunku wschód-zachód łączącą Wisłę z Odrą (poprzez Noteć, Kanał Bydgoski, i skanalizowaną Brdę). Historycznie województwo pełniło bardzo ważną rolę jako centrum przeładunkowe w zakresie transportu rzeczno-żeglownego. Jednak w ostatnich kilkudziesięciu latach żegluga śródlądowa w województwie, podobnie jak w całym kraju, straciła na znaczeniu. Obecnie podejmuje się inicjatywy na rzecz modernizacji szlaków wodnych. Województwo kujawsko-pomorskie jest zaangażowane w ponadregionalny projekt rewitalizacji polskiego odcinka Międzynarodowych Dróg E70 oraz E40 (Ramka 12).

Wykres 150. Przewozy ładunków żeglugą śródlądową w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007-2010 (lewa oś: tys. ton; prawa oś: tys. tonokilometrów).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Transport-wyniki działalności, GUS, Warszawa 2008, 2009, 2010, 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

Ramka 12. Rewitalizacja planowanych polskich odcinków Międzynarodowych Dróg Wodnych E70 i E40.

Wykorzystanie potencjału gospodarczego regionów jest silnie uwarunkowane sprawnie funkcjonującym systemem transportowym. Duże obciążenie dróg, niedoinwestowana kolej oraz względy środowiskowe sprawiają, że rośnie atrakcyjność innych środków transportu w tym morskiego i rzeczno-żeglownego. Wiele lat zaniedbań i spowodowana nimi niska konkurencyjność śródlądowego transportu wodnego pociąga za sobą konieczność inwestycji i rewitalizacji istniejącej już infrastruktury. W tym celu samorządy województw kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, pomorskiego, warmińsko-mazurskiego, wielkopolskiego oraz zachodniopomorskiego podjęły wspólnie inicjatywę na rzecz modernizacji polskich odcinków projektowanej Międzynarodowej Drogi Morskiej E70, która ma połączyć Antwerpię w Belgii z Gdańskiem oraz Elblągiem i dalej z portami morskimi w Kaliningradzie i Kłajpedzie. Projekt został podzielony na trzy etapy. Ostatni z nich, realizowany w latach 2017-2025, przewiduje przywrócenie żeglowności na trasie Gdańsk-Warszawa, będącej częścią projektowej Międzynarodowej Drogi Wodnej E40 Gdańsk-Odesa. Dla zwiększenia intermodalności transportu mogłaby powstać nowoczesna infrastruktura przeładunkowa m.in. w Grudziądzu i Bydgoszczy lub Toruniu. Realizacja

zakładanych inwestycji wpłynęłaby także na zwiększenie atrakcyjności turystycznej samych szlaków wodnych oraz terenów nad nimi położonych.

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie materiałów Departamentu Rozwoju Gospodarczego UMWKP oraz http://forumwodne.kujawsko-pomorskie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=57. Pobrano: wrzesień 2012.

W latach 2007-2010 statystyki nie odnotowały przewozów ładunków drogami wodnymi poza województwo kujawsko-pomorskie. Natomiast w granicach regionu w 2009 i 2010 r. można zaobserwować wzrost w porównaniu do lat 2007 i 2008 transportu towarowego żeglugą śródlądową. W 2010 r. przewieziono ładunki o łącznej masie 420 tys. ton, co było drugim wynikiem w kraju.¹²⁰

Obecny stan infrastruktury hydrotechnicznej, a także jednostek wodnych nie pozwala na pełne wykorzystanie potencjału regionu w zakresie transportu wodnego i usług przeładunkowych portów rzecznych. Pomimo tego zauważyć można powoli rosnące wykorzystanie szlaków wodnych dla turystyki. Ukończono już budowę przystani wodnej w Nakle, na ostatnim etapie znajduje się inwestycja na Wyspie Młyńskiej w Bydgoszczy, w regionie istnieją także porty, z których korzystają turyści (np. port żeglarski w Tazbirowie na Zalewie Koronowskim lub przystań w Sępólnie Krajeńskim).

Dotychczasowe kierunki interwencji

W latach 2007-2012 na terenie województwa kujawsko-pomorskiego nie przeprowadzono żadnych systemowych inwestycji w zakresie żeglugi śródlądowej. Wykorzystanie potencjału wodnego regionu zostało jednak wsparte przez Samorząd Województwa w kontekście rozwoju turystyki. W ramach RPO WK-P przyznano dofinansowanie 1 projektowi dotyczącemu budowy przystani w Nakle na rzece Noteć.¹²¹ Szansą dla regionu byłaby z pewnością rewitalizacja szlaków rzecznych i kanałów w ramach planowanych polskich odcinków Międzynarodowych Dróg Wodnych. Inwestycje o takiej skali muszą być jednak koordynowane i wspierane na szczeblu krajowym.

6.2 Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego

Współcześnie rozwój społeczno-gospodarczy regionów uwarunkowany jest w dużej mierze dostępem do sprawnej i nowoczesnej infrastruktury teleinformatycznej oraz różnego rodzaju usług zdalnych. Oddziaływanie nowoczesnych środków telekomunikacji ma bardzo duże znaczenie dla przedsiębiorstw i pracowników, ponieważ niwelują one efekty odległości i granic. Szeroka oferta e-usług wpływa na rozwój rynków elektronicznych, a także na wzrost aktywności społecznej i obywatelskiej np. w ramach e-administracji.

¹²⁰ W 2010 r. najwięcej ładunków przetransportowano szlakami rzeczными w województwie zachodniopomorskim. Biorąc pod uwagę tonokilometry województwo kujawsko-pomorskie zajmuje odległą lokatę. Oznacza to, że w regionie transport rzeczny odbywa się na bardzo krótkich odcinkach.

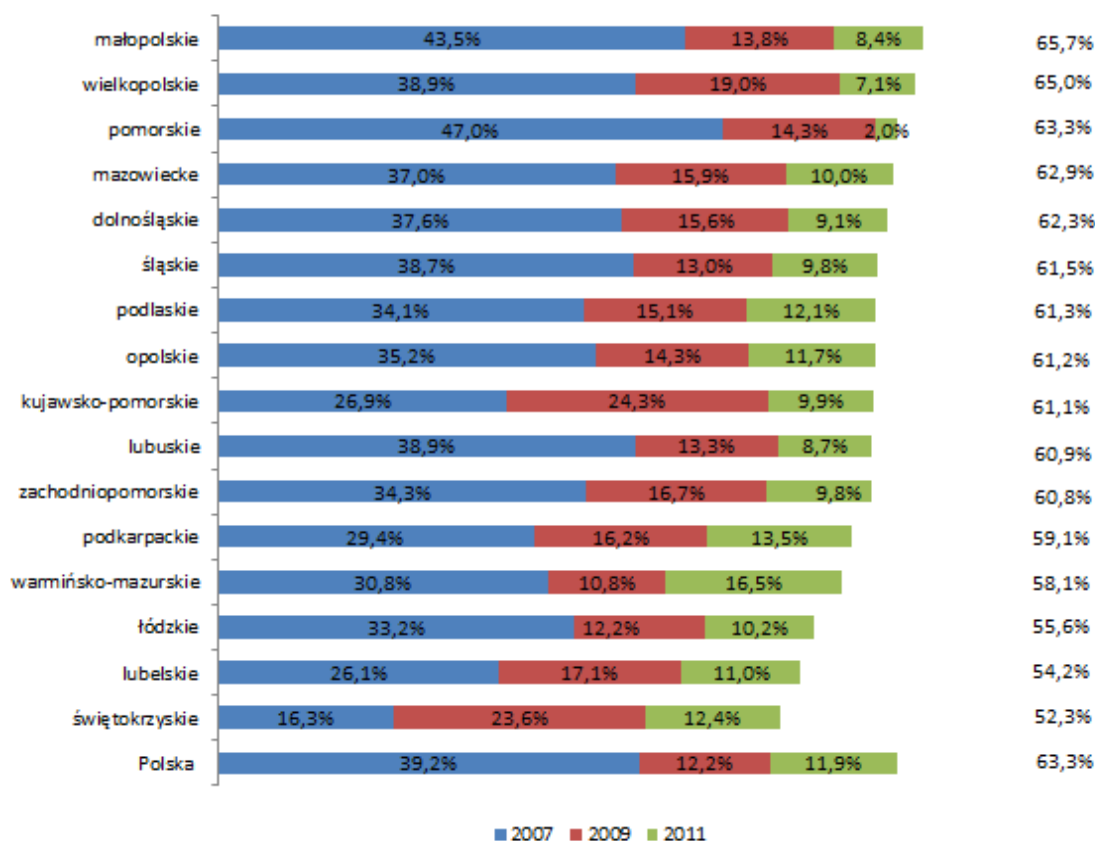
¹²¹ Projekt pn. *Budowa budynku przystani wodnej wraz z zapleczem dydaktycznym w Nakle nad Notecią – I etap*. Wartość projektu wynosiła ponad 10 mln zł i została dofinansowana w ramach działania 6.2 Rozwój usług turystycznych i uzdrowiskowych VI Osi priorytetowej Wsparcie rozwoju turystyki. Podpisano także umowę w ramach RPO WK-P na realizację II etapu inwestycji.

6.2.1 Diagnoza sytuacji

Pod względem udziału gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu województwo kujawsko-pomorskie prezentuje się przeciętnie. W zestawieniu wszystkich województw w 2011 r. zajmowało ono 9 pozycję z wartością wskaźnika wynoszącą 61,1%, czyli 2,2 p. proc. poniżej średniej krajowej. Jednak w latach 2007-2011 województwo kujawsko-pomorskie zanotowało wysoki wzrost tego udziału wynoszący 34,2 p. proc, co jest drugą wartością w Polsce.

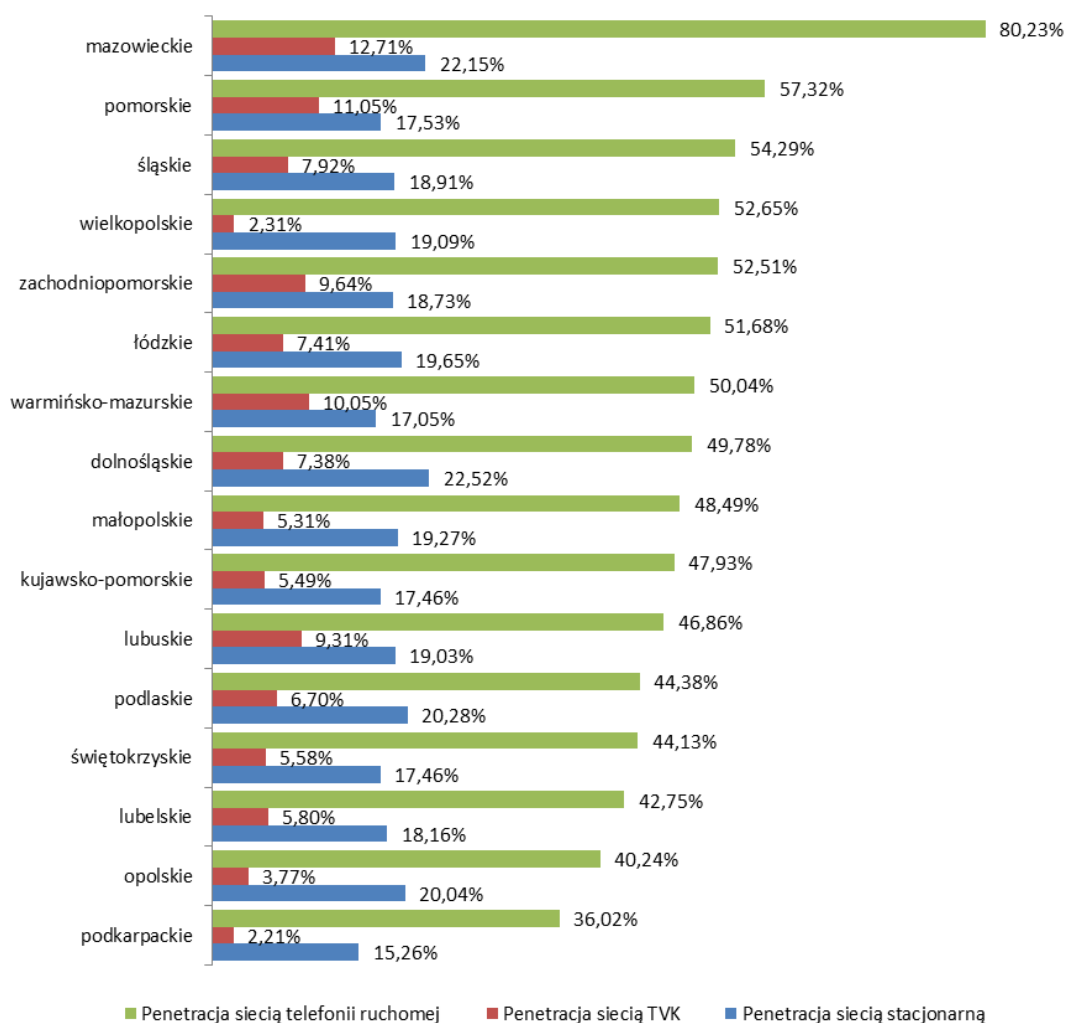
Wykres 151. Udział gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu w latach 2007, 2009, 2011 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie *Diagnozy Społecznej*, Warszawa 2007, 2009, 2011. Pobrano: czerwiec 2012.

Analizując inne środki komunikacji elektronicznej województwo kujawsko-pomorskie nie wyróżnia się na tle pozostałych regionów. Stosunek liczby abonentów sieci telefonii mobilnej do liczby mieszkańców wynosi ok. 48%, co jest 7 najniższym rezultatem. W przypadku telewizyjnej sieci kablowej i sieci stacjonarnej województwo kujawsko-pomorskie zajmuje w zestawieniu polskich województw odpowiednio 12 i 13 lokatę.

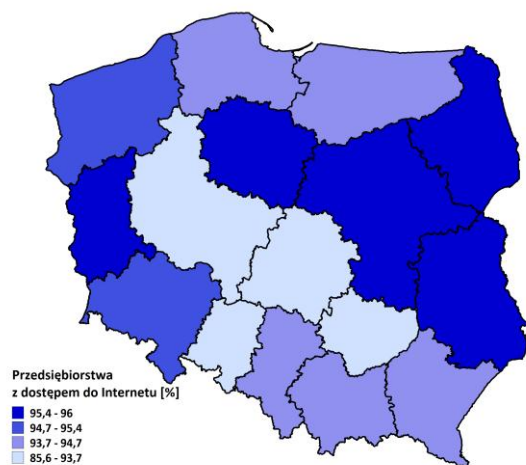
Wykres 152. Stopień doinwestowania; nasycenie usługami telekomunikacyjnymi w danym województwie liczone stosunkiem liczby abonentów do liczby mieszkańców (stan na koniec 2010 r.).

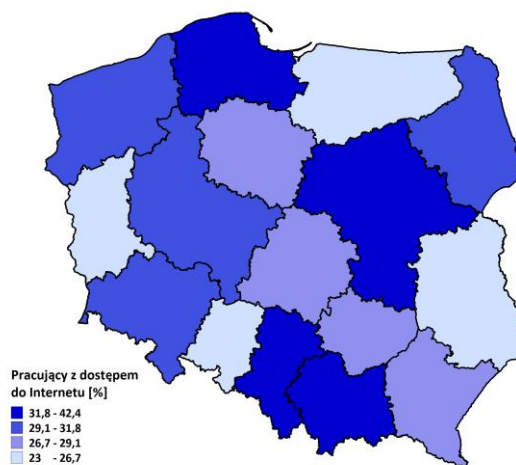
Źródło: Analiza inwestycji operatorów telekomunikacyjnych w latach 2006-2010. UKE 2011.

Z kolei udział przedsiębiorstw w województwie kujawsko-pomorskim posiadających dostęp do Internetu wynosi 95,8%, co jest drugą wartością w kraju. Jest ona także wyższa od średniej dla całej Polski kształtującej się na poziomie 93,9%. Wynik ten nie przekłada się jednak na wyższe niż przeciętne wykorzystanie Internetu przez pracowników. Wynika to z mniejszego udziału sektora zaawansowanych usług i przemysłu w porównaniu np. do województw mazowieckiego i pomorskiego.

Mapa 34. Procent przedsiębiorstw posiadających dostęp do Internetu w 2011 r. według województw.

Mapa 35. Procent pracowników wykorzystujących komputery z dostępem do Internetu w przedsiębiorstwach według województw w 2010 r.

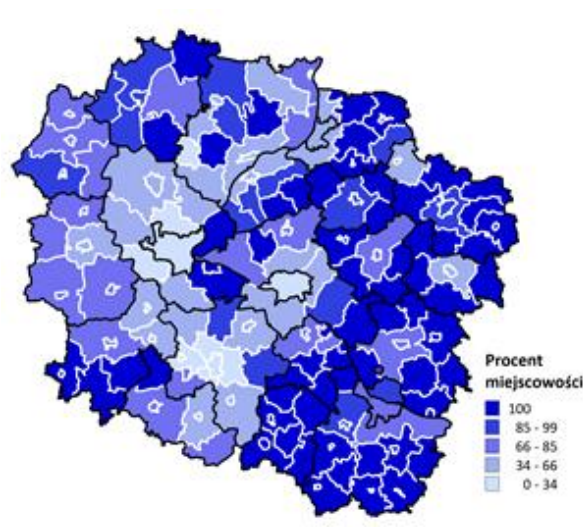

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie publikacji: *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2007-2011*, GUS, Warszawa 2012. Pobrano: czerwiec 2012.

Także pod względem rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego region pozostaje wewnątrznie zróżnicowany.¹²² Wykazanie tego na podstawie danych jest bardzo trudne ze względu na fakt, że praktycznie wszystkie oficjalne statystyki publiczne dotyczące technologii komunikacyjnych nie są dostępne dla poszczególnych województw i niższych jednostek administracyjnych. Zróżnicowanie to jest jednak widoczne biorąc pod uwagę odsetek miejscowości uznanych za wykluczone cyfrowo (tj. miejscowości, w których liczba operatorów świadczących dostęp do Internetu szerokopasmowego była mniejsza niż 2). Według tej miary najgorsza sytuacja panuje w gminach położonych na wschodzie województwa (Mapa 36). W większości z nich wszystkie miejscowości zostały uznane za wykluczone cyfrowo. Stanowi to znaczącą barierę dla rozwoju tych części województwa i jest jednym z najważniejszych obszarów dla interwencji publicznej.

¹²² Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego to wszelkie środki trwałe pozwalające na dostęp do Internetu, zdobywanie oraz rozpowszechnianie informacji i wiedzy. Społeczeństwo informacyjne to społeczeństwo powszechnie używające technologii informacyjno-komunikacyjnych. Na podstawie: *Analiza wpływu projektów realizowanych w ramach Działania 1.5 ZPORR na rozbudowę infrastruktury społeczeństwa informacyjnego*. ECDF Badania i Szkolenia, 2008, s. 28.

Mapa 36. Procent miejscowości w gminach województwa kujawsko-pomorskiego objętych problemem wykluczenia cyfrowego w 2010 r.¹²³

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych <http://www.kujawsko-pomorskie.pl/sj/>. Pobrano: czerwiec 2012.

6.2.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

Rozwój sieci szerokopasmowej w województwie kujawsko-pomorskim był przedmiotem interwencji publicznej jeszcze w poprzedniej perspektywie finansowej. W ramach ZPORR przyznano dofinansowanie inwestycji polegającej na budowie sieci szkieletowej i dystrybucyjnej.¹²⁴ W latach 2006-2007 powstała infrastruktura obejmująca m.in. 900 km światłowódów sieci szerokopasmowej, 173 węzły dostępowe i końcowe, które dostępne są we wszystkich gminach województwa. Obecnie z infrastruktury korzystają jednostki samorządu terytorialnego oraz kilkudziesięciu dostawców internetowych.

Tabela 24. Najważniejsze projekty wspierające rozwój społeczeństwa informacyjnego w ramach RPO WK-P.

Działanie RPO WK-P	Projekt	Realizacja Wartość	Beneficjent	Zakres
Działanie 4.1 <i>Rozwój infrastruktury ICT</i>	Toruński Inkubator Technologiczny	2009-2012; 16,8 mln zł	Gmina Miasta Toruń	Zadaniem inkubatora będzie asysta w tworzeniu oraz pomoc w pierwszym okresie działania małych firm z branży ICT
	Nowoczesna sieć szerokopasmowa współdziałająca ze szkieletową siecią regionalną jako podstawa systemu informacyjnego miasta Torunia.	2011-2013; 15,8 mln zł	Gmina Miasta Toruń	Powstała sieć zwiększy efektywność funkcjonowania urzędów publicznych, poprawi dostępność do informacji i urzędów dla obywateli oraz wpłynie na jakość edukacji, a także bezpieczeństwo mieszkańców (monitoring oraz sterowanie ruchem)

¹²³ Połączono gminy miejskie i wiejskie o tej samej nazwie.

¹²⁴ Działanie 1.5 ZPORR *Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego*. Projekt o wartości ok. 77 mln zł.

Działanie RPO WK-P	Projekt	Realizacja Wartość	Beneficjent	Zakres
Działanie 4.2 <i>Rozwój usług i aplikacji dla ludności</i>	e-Usługi e-Organizacja – pakiet rozwiązań informatycznych dla jednostek organizacyjnych województwa kujawsko-pomorskiego	2009-2012; 105,5 mln zł	Województwo kujawsko-pomorskie	Projekt realizowany jest w trzech głównych obszarach: eZdrowie, eEdukacja, eKultura. Mają one na celu podniesienie jakości usług i funkcjonowania jednostek samorządowych
	Infostrada Kujaw i Pomorza – Usługi w zakresie e-administracji i informacji przestrzennej	2008-2011; 42,6 mln zł	Województwo kujawsko-pomorskie	Realizacja dwóch obszarów w ramach projektu: e-Administracja i System Informacji Przestrzennej wpłynie na zwiększenie jakości usług publicznych i efektywności działań administracji samorządowej dla mieszkańców regionu i jego przedsiębiorców
	Budowa narzędzi e-Administracji w oparciu o zintegrowany system zarządzania sprawami dla rządowej administracji zespolonej województwa kujawsko-pomorskiego	2009-2012; 11,0 mln zł	Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy	Projekt ma na celu optymalizację działań jednostek administracji zespolonej poprzez zbudowanie i wdrożenie systemu zarządzania.
	Budowa Zintegrowanego Grudziądzkiego Systemu Informacji Przestrzennej - GSIP	2008-2012; 4,9 mln zł	Gmina - miasto Grudziądz	System GSIP posłuży do prowadzenia rejestrów i ewidencji oraz udostępniania z nich danych przestrzennych w serwisach Intranet i Internet. Rejestry i ewidencje będą prowadzone w poszczególnych wydziałach i jednostkach organizacyjnych Urzędu Miejskiego w Grudziądzu oraz w jednostkach branżowych.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK Pobrano: czerwiec 2012

W obecnym okresie budżetowym Unii Europejskiej Samorząd Województwa wspierał realizację różnego rodzaju projektów z zakresu infrastruktury społeczeństwa informacyjnego, e-usług (zarówno publicznych jak i prywatnych) ze środków RPO WK-P. W ramach 4 osi priorytetowej *Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego* przyznano dofinansowanie 77 inwestycjom o łącznej wartości ponad 270 mln zł.¹²⁵

Na rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w województwie kujawsko-pomorskim miały wpływ także projekty, które pozyskały dofinansowanie w ramach PO IG.¹²⁶ Dotyczyły one głównie infrastruktury elektronicznej administracji oraz przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu. Zdecydowanie największy i najważniejszy z projektów realizowanych w regionie w ramach PO IG nosi nazwę *Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu na terenie województwa kujawsko-pomorskiego*. Planuje się przeprowadzenie jego dwóch edycji.¹²⁷

¹²⁵ Na podstawie bazy KSI SIMIK stan na 30.06.2012.

¹²⁶ Projekty związane z tematyką społeczeństwa informacyjnego realizowane były w ramach trzech osi priorytetowych PO IG: *Infrastruktura sfery B+RT*, *Społeczeństwo informacyjne – budowa elektronicznej administracji* oraz *Społeczeństwo informacyjne – zwiększenie innowacyjności gospodarki*.

¹²⁷ Działanie 8.3 *Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion* 8. osi priorytetowej *Społeczeństwo informacyjne – zwiększenie innowacyjności gospodarki* PO IG. Wartość pierwszej edycji wyniesie ok. 25 mln zł, natomiast drugi – niespełna 50 mln zł (według danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r.)

Również władze powiatów i gmin pozyskiwały w ramach PO IG środki na rzecz środowisk wykluczonych cyfrowo. Łącznie w województwie kujawsko-pomorskim zrealizowano lub rozpoczęto realizację 11 takich projektów o łącznej wartości ponad 89,5 mln zł.¹²⁸ Środki PO IG posłużyły także do zapewnienia dostępu do Internetu na etapie „ostatniej mili” (dofinansowanie dla 11 umów łącznej wartości ok. 32,2 mln zł). Wykorzystano je także do wspierania działalności w zakresie gospodarki elektronicznej: w ramach działania 8.1 przyznano środki wspólnotowe dla 48 projektów łącznie wartych 33 mln zł, a wdrażanie elektronicznego biznesu B2B (działanie 8.2) było celem dla 55 projektów (ich koszt kształtuje się na poziomie 63 mln zł).¹²⁹ Województwo kujawsko-pomorskie, podobnie jak inne regiony w Polsce, jest beneficjentem projektów realizowanych na rzecz e-usług w ramach działania 8.1 PO IG.¹³⁰

Ramka 13. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu na terenie województwa kujawsko-pomorskiego

Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego realizuje w ramach działania 8.3 *Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion* 8. osi priorytetowej *Spółeczeństwo informacyjne – zwiększenie innowacyjności gospodarki* PO IG projekt *Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu na terenie województwa kujawsko-pomorskiego*. Jest on skierowany do mieszkańców regionu, których sytuacja materialna lub zdrowotna sprzyja wykluczeniu cyfrowemu i polega on na zapewnieniu dostępu do Internetu, a części z nich zostanie przekazany także sprzęt komputerowy. Zgodnie z uchwałą Zarządu województwa ostatecznymi beneficjentami I edycji projektu będzie:

- 1100 osób w trudnej sytuacji materialnej
- 350 osób niewidomych
- oraz 550 osób o innej formie niepełnosprawności.

Wartość całkowitego projektu to ok. 25 mln zł. Planuję się także rozpoczęcie II edycji projektu o wartości 50 mln zł.

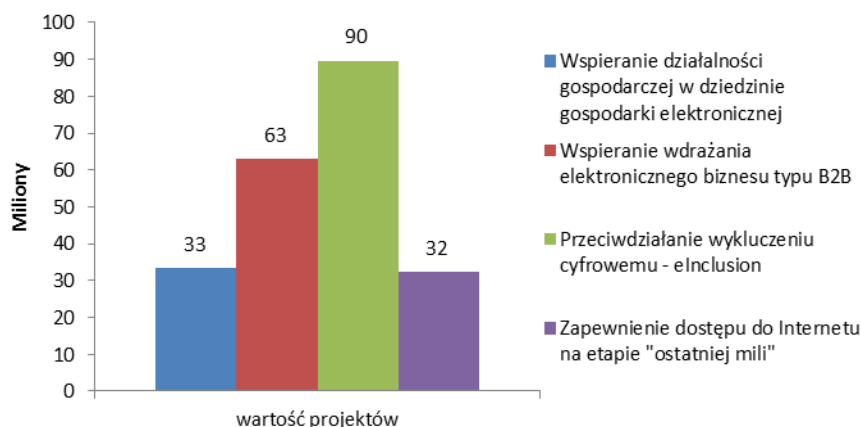
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie http://www.kujawsko-pomorskie.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=21798&Itemid=1. Pobrano: wrzesień 2012.

¹²⁸ Działanie 8.3 PO IG *Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion*.

¹²⁹ Według danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. Działanie 8.1 PO IG *Wspieranie działalności gospodarczej w dziedzinie gospodarki elektronicznej* oraz działanie 8.2 PO IG *Wspieranie wdrażania elektronicznego biznesu typu B2B*.

¹³⁰ W ramach działania 8.1 PO IG przyznano dofinansowanie 48 projektom o łącznej wartości 33,3 mln zł, z czego 17 inwestycji dotyczyło e-usług dla obywateli (wartość 10,8 mln zł).

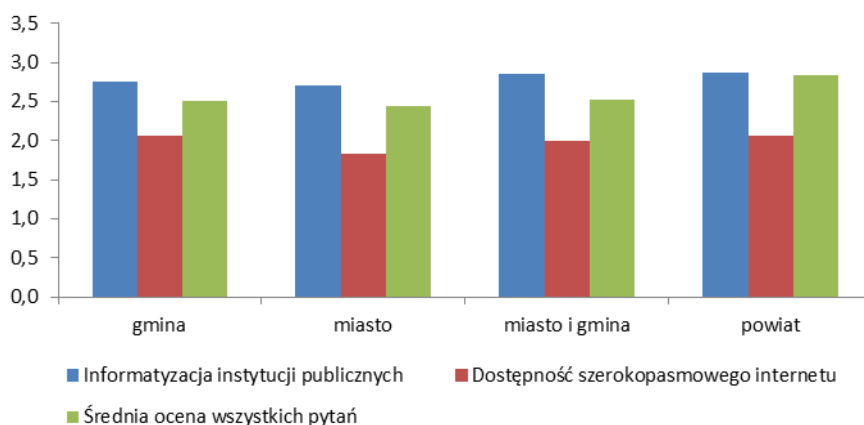
Wykres 153. Wartość projektów realizowanych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, które uzyskały dofinansowanie w ramach poszczególnych działań osi priorytetowej 8 *Społeczeństwo informacyjne – zwiększanie innowacyjności gospodarki PO IG 2007-2013* (w mln zł).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.

Ogólnie, należy zauważyć, że działania na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w województwie kujawsko-pomorskim miały bardzo dużą skalę. W ramach IV osi priorytetowej RPO WK-P *Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego* przyznano dofinansowanie dla projektów, których łączna wartość wyniosła ponad 270 mln zł. Spektrum interwencji w ramach RPO WK-P było bardzo szerokie: od projektów typowo infrastrukturalnych, działania na rzecz wykluczonych cyfrowo po e-usługi. Również inne programy operacyjne stanowiły źródło finansowania inwestycji z zakresu społeczeństwa informacyjnego, zwłaszcza wśród przedsiębiorców.

Wykres 154. Wyniki badania CATI w zakresie informatyzacji instytucji publicznych i dostępu do szerokopasmowego Internetu według rodzaju JST (średnie oceny według poszczególnych typów JST w skali od 0 do 4, gdzie 4 oznacza duży wpływ środków UE na poprawę sytuacji).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania CATI JST.

Projekty te należy uznać za słuszne. Uwagę szczególnie zwraca skala inwestycji w zakresie e-usług. W regionie zrealizowano kilka bardzo dużych projektów w obszarze m.in. zdrowia, kultury, edukacji. Inwestycje te znacząco wpłynęły na jakość i efektywność usług publicznych. Wniosek ten znajduje swoje potwierdzenie w wynikach ankiet przeprowadzonych wśród JST (wykres 154).

Respondenci ocenili zmianę w zakresie informatyzacji wyżej niż wyniosła średnia wszystkich ocen. Inny aspekt infrastruktury społeczeństwa informacyjnego uzyskał jednak zdecydowanie niższe noty. Ankieterzy ocenili wpływ realizacji inwestycji ze środków wspólnotowych na zwiększenie dostępności do szerokopasmowego Internetu jako niewielki (znacznie poniżej średniej oceny dla wszystkich zagadnień). Jest to zgodne z analizą danych statystycznych wskazującą, że w niemałej części gmin dostęp do szerokopasmowych łączności nadal jest utrudniony.

6.3 Infrastruktura energetyczna

Krajowe oraz wspólnotowe dokumenty strategiczne kładą duży nacisk na potrzebę rozwoju infrastruktury energetycznej. W kontekście ograniczoności zasobów paliw kopalnych podkreślają konieczność działań na rzecz efektywności energetycznej oraz możliwości pozyskania energii ze źródeł odnawialnych. Województwo kujawsko-pomorskie w porównaniu z innymi regionami kraju posiada korzystne warunki naturalne dla ich eksploatacji.

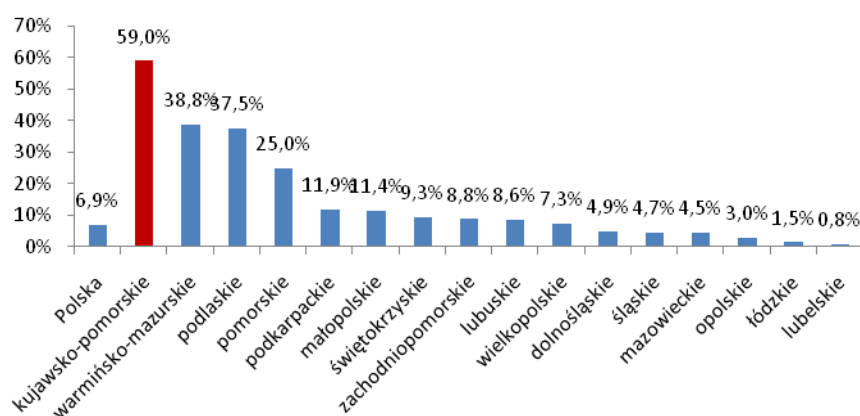
6.3.1 Diagnoza sytuacji

Województwo kujawsko-pomorskie posiada zasoby paliw kopalnych. W 2010 r. Kopalnia Węgla Brunatnego Konin uruchomiła na granicy z województwem wielkopolskiego odkrywkę *Tomisławice*. Na terenie regionu znajdują się częściowo także jeszcze nie zagospodarowane złoża węgla brunatnego *Mąkoszyn-Grochowska* oraz *Dęby Szlacheckie – Izbica Kujawska*. Obecnie trwają ponadto poszukiwania złóż gazu łupkowego.¹³¹ Jednak ze względu m.in. na warunki wiatrowe, wodne i duży udział użytków rolnych, województwo kujawsko-pomorskie wyróżnia się spośród innych regionów potencjałem eksploatacji odnawialnych źródeł energii (OZE). Ich udział w całkowitej produkcji energii elektrycznej w województwie jest zdecydowanie najwyższy spośród wszystkich województw. W 2010 r. wynosił on prawie 60%, a więc jest 3 razy wyższy niż wartość zakładana w Strategii Europa 2020.¹³²

¹³¹ W 2012 r. uruchomiono próbny odwiert w rejonie Brodnicy.

¹³² Tak wysoki udział energii odnawialnej w całości produkcji energii elektrycznej w regionie wynika z funkcjonowania na jego terenie największej w Polsce elektrowni wodnej we Włocławku.

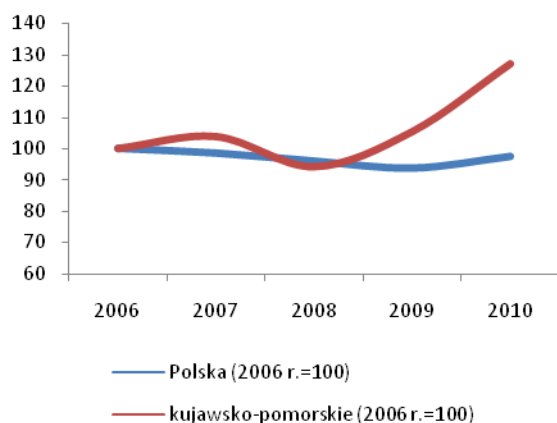
Wykres 155. Udział odnawialnych źródeł energii w całości produkcji energii elektrycznej w 2010 r. według województw.

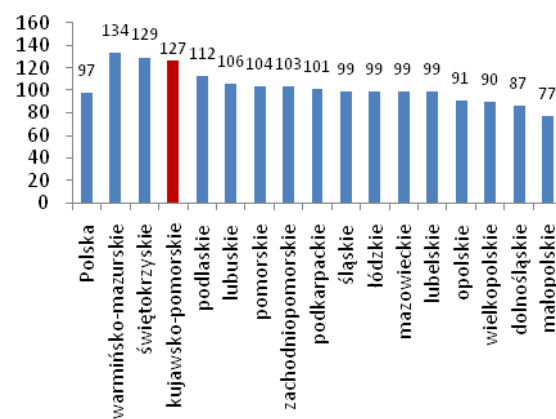
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Bardzo dynamiczny rozwój infrastruktury odnawialnych źródeł energii w województwie przyczynił się do wzrostu jego udziału w krajowej produkcji energii elektrycznej. W porównaniu do 2006 r. w regionie wytworzono o ponad 26% więcej energii, natomiast dla całego kraju odnotowano spadek o ok. 2,5%. Przyrost ten był trzecim najwyższym spośród polskich województw.

Wykres 156. Dynamika produkcji energii elektrycznej w Polsce i województwie kujawsko-pomorskim w latach 2006-2010 (2006 r.=100).

Wykres 157. Zmiana produkcji energii elektrycznej w 2010 r. według województw (2006 r.=100).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Wzrost produkcji energii elektrycznej w województwie kujawsko-pomorskim w ostatnich latach wynika z rozbudowy infrastruktury eksploatującej odnawialne źródła energii.¹³³ Tabela 25 wskazuje,

¹³³ W latach 2006-2008 (ostatnie dostępne dane) produkcja energii elektrycznej w konwencjonalnych elektrowniach ciepłych zmniejszyła się o ok. 13%.

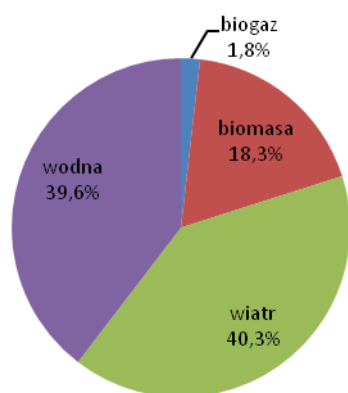
że między 2009 a 2012 r. największy postęp odnotowano w przypadku lądowych elektrowni wiatrowych, a także elektrowni przetwarzających biomasę oraz biogaz z oczyszczalni ścieków.

Tabela 25. Liczba i moc instalacji odnawialnych źródeł energii (w megawatach) w województwie kujawsko-pomorskim według źródła (stan na 30.09.2009, 30.06.2010 oraz 31.03.2012).

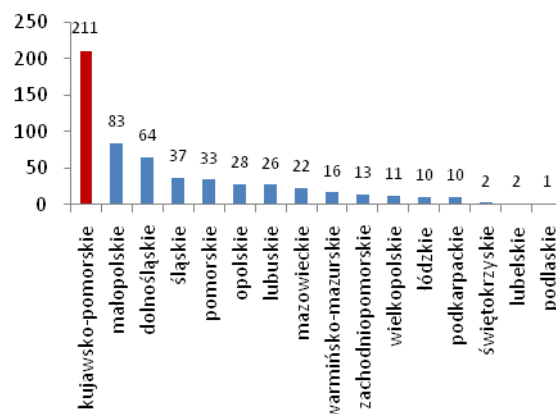
Typ instalacji	2009		2010		2012	
	Liczba	Moc	Liczba	Moc	Liczba	Moc
biogaz z oczyszczalni ścieków	2	1,782	2	1,782	3	2,102
biogaz rolniczy	1	2,126	1	2,126	2	3,726
biogaz składowiskowy	8	3,007	8	3,007	8	3,813
biomasa z odpadów leśnych, rolniczych, ogrodowych	1	4,2	1	4,2	2	7,4
odpady przemysłowe drewnopodobne i papiernicze	1	42	1	42	1	42
biomasa mieszana	0	0	0	0	1	48
elektrownia wiatrowa na lądzie	110	82,428	136	142,899	199	214,974
elektrownia wodna przepływowa do 0,3 MW	42	2,288	43	2,26	41	2,223
elektrownia wodna przepływowa do 1 MW	5	3,375	5	3,374	5	3,374
elektrownia wodna przepływowa do 5 MW	3	11,2	3	11,2	3	11,2
elektrownia wodna przepływowa do 10 MW	1	8	1	8	1	8
elektrownia wodna przepływowa powyżej 10 MW	2	186,2	2	186,2	2	186,2
suma	.	346,606	.	407,048	.	533,012

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych URE, <http://www.coi.kujawsko-pomorskie.pl/static.php?lang=pl&dokument=386&pierwszy=70&dzial=121> (pobrano: czerwiec 2012) oraz Stan i perspektywy rozwoju rynku zielonej energii elektrycznej w Polsce, Instytut Energii Odnawialne, Warszawa 2009.

W końcu I kwartału 2012 r. największy udział w łącznej mocy elektrowni eksploatujących OZE miały elektrownie wiatrowe (40,3%) wodne (39,6%) oraz wykorzystujące biomasę (18,3%). Z kolei instalacje wykorzystujące biogaz charakteryzują się względnie niższą mocą.

Wykres 158. Zagregowana struktura mocy elektrowni według źródła energii (stan na 31.03.2012).¹³⁴

Wykres 159. Moc elektrowni wodnych wszystkich wielkości według województw w megawatach (stan na 31.03.2012).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych URE. Pobrano: czerwiec 2012.

Na tle wszystkich województw, kujawsko-pomorskie wyróżnia się mocą zainstalowanych elektrowni wodnych. Odpowiada za to największa w Polsce przepływowa elektrownia wodna na Wiśle znajdująca się we Włocławku. Dzięki niej potencjał energetyki wodnej w województwie jest wykorzystywany w dość wysokim stopniu. Jednak stan uruchomionej w 1970 r. konstrukcji cały czas się pogarsza. Ekspert wskazuje, że dla uniknięcia ewentualnych negatywnych skutków konieczna jest budowa na Wiśle nowej zapory. W 2012 r. przedsiębiorstwo ENERGA S.A. w ramach projektu inwestycyjnego *Energa Wisła* wybrała lokalizację dla nowego stopnia wodnego razem z elektrownią. Planuje się, że nowa konstrukcja powstanie w miejscowości Siarzewo na 708 km Wisły.¹³⁵

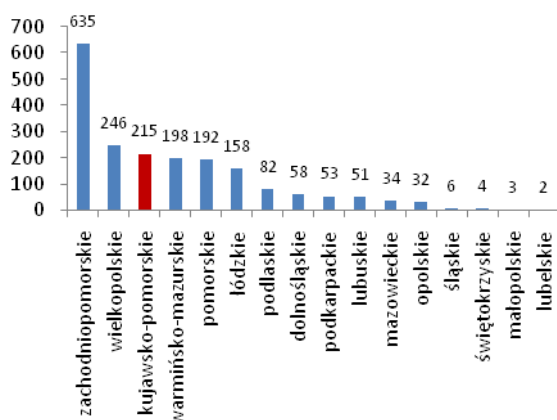
W przypadku mocy lądowych elektrowni wiatrowych region zajmuje jedno z czołowych pozycji. W zestawieniu województw na koniec marca 2012 r. kujawsko-pomorskie uplasowało się na trzecim miejscu. Jednak pod względem liczby instalacji (199 elektrowni wiatrowych) region jest zdecydowanym liderem. Łączna moc zainstalowanych urządzeń wynosi 215 MW, co pozwala na uzyskanie w ciągu roku ok. 470 GWh. Energia ta stanowi niespełna 5% całości potencjału rynkowego w regionie, który wynosi ponad 9,4 TWh/rok.¹³⁶ Warto wspomnieć, że w 2008 r. zapotrzebowanie całości województwa na energię elektryczną wyniosło 8,2 TWh.

¹³⁴ Statystyka ta nie obejmuje dwóch elektrowni z instalacjami współpalania, gdyż nie ma możliwości określenia ich mocy.

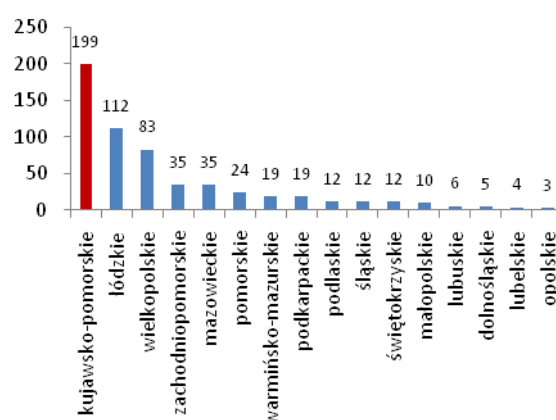
¹³⁵ <http://www.energawisla.pl/aktualnosci.xml?id=3364>, dostęp: 12.07.2012.

¹³⁶ Obliczenia własne na podstawie *Województwo kujawsko-pomorskie. Zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii*, Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, Włocławek 2010. Poprzez potencjał rynkowy rozumie się taką ilość energii, która mogłaby zostać wyprodukowana przy obecnych warunkach (ekonomicznych, politycznych, prawno-administracyjnych).

Wykres 160. Moc elektrowni wiatrowych według województw (w megawatach).

Wykres 161. Liczba elektrowni wiatrowych według województw.

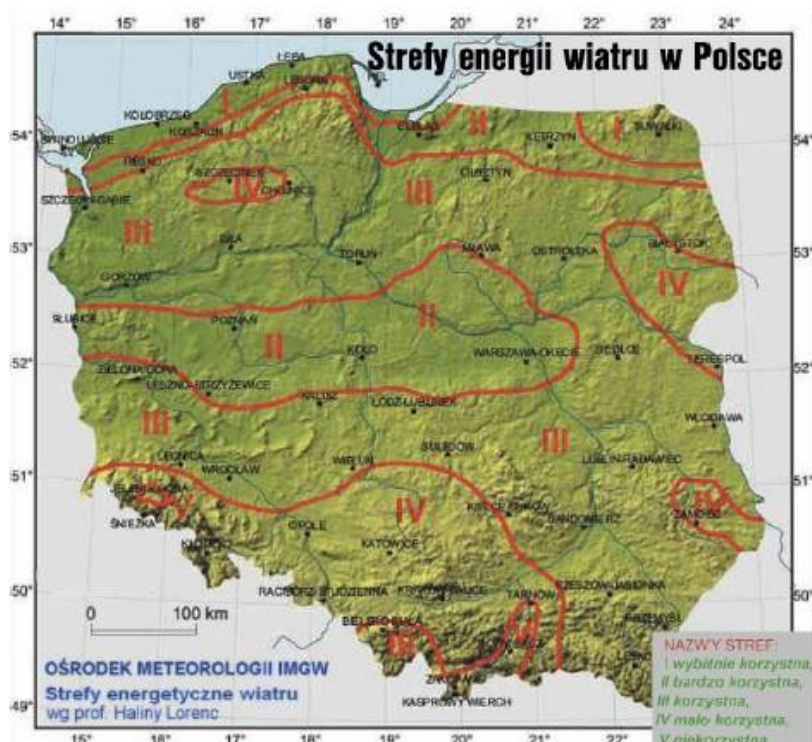
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych URE (stan na 31.03.2012). Pobrano: czerwiec 2012.

Powyższe wyniki świadczą o tym, że warunki naturalne województwa w zakresie energetyki są wykorzystywane w coraz większym stopniu. Ostatnie lata przyniosły znaczący rozwój infrastruktury OZE zwłaszcza eksploatujące bardzo dobre warunki wiatrowe oraz oparte o biomasę i - w mniejszym zakresie - biogaz.

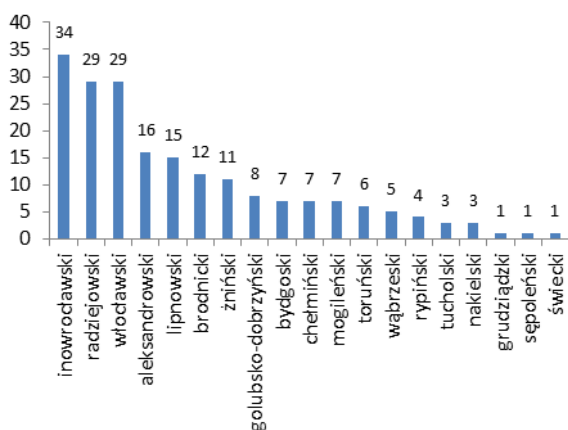
Województwo kujawsko-pomorskie nie jest jednolite pod względem skali produkcji energii ze źródeł odnawialnych, co jest związane m.in. z różnymi warunkami naturalnymi poszczególnych części regionu. Generalnie, najlepsze warunki do rozwoju energetyki wiatrowej znajdują się w południowej i wschodniej części województwa (Mapa 37).¹³⁷ Właśnie w tej części regionu znajduje się najwięcej instalacji wiatrowych. Wśród powiatów zdecydowanie wyróżniają się inowrocławski, radziejowski i włocławski, natomiast pod względem mocy nominalnej generatorów przoduje powiat lipnowski w południowo-wschodniej części województwa.

¹³⁷ Województwo kujawsko-pomorskie. Zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii, Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, Włocławek 2010, s. 29.

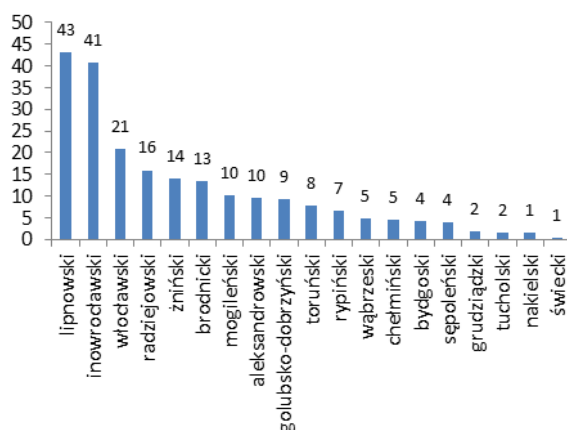
Mapa 37. Strefy energii wiatru w Polsce (według Haliny Lorenc).

Źródło: Województwo kujawsko-pomorskie. Zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Opracowanie przygotowane przez Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, Włocławek 2010.

Wykres 162. Liczba elektrowni wiatrowych w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów.¹³⁸

Wykres 163. Moc elektrowni wiatrowych w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów (w megawatach).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych URE (stan na 31.03.2012). Pobrano: czerwiec 2012.

¹³⁸ Uwzględniono tylko powiaty, w których zainstalowano przynajmniej jedną elektrownię wiatrową.

Wśród elektrowni wodnych największe znaczenie ma wspomniana już elektrownia we Włocławku. Oprócz niej, w regionie znajduje się także zespół elektrowni na rzece Wdzie (miejscowości Żur, Gródek i Kozłowo w powiecie świeckim) oraz w Koronowie, Smukale i Tryszynie. Mniejsze instalacje są rozsiane po całym województwie, a największa ich liczba znajduje się w powiecie brodnickim.¹³⁹

Ze względu na korzystne warunki przyrodnicze oraz wysoką kulturę rolną, województwo kujawsko-pomorskie posiada także potencjał do rozwoju energetyki wykorzystującej biomasę oraz biogaz. Obecnie źródła te stanowią ok. 20% całości mocy pochodzącej z OZE. Liderem w tej dziedzinie jest powiat świecki, który posiada instalacje wytwarzające energię z biomasy mieszanej i pochodzącej z odpadów przemysłowych drewnopodobnych i celulozowo-papierniczych, co związane jest z działalnością produkcyjną firmy Mondi S.A., producenta m.in. różnego rodzaju toreb i opakowań papierowych. Podobne instalacje znajdują się ponadto w ośmiu innych powiatach regionu.¹⁴⁰ Ponieważ jest to najmniej kapitałochłonne ze źródeł odnawialnych oraz ze względu na sprzyjające warunki naturalne, należy ocenić wykorzystanie potencjału województwa w tym zakresie jako niskie.

Województwo kujawsko-pomorskie posiada także bardzo dobre warunki dla wykorzystania energii geotermalnej. Obecnie w regionie funkcjonują dwa odwierty wykorzystywane głównie dla celów rekreacyjnych i leczniczych: w Ciechocinku oraz w Maruszy koło Grudziądza. Realizowana jest także inwestycja w Toruniu, gdzie w 2011 r. udało się uruchomić odwiert geotermalny o wysokiej wydajności. W przyszłości planuje się wykorzystanie go na potrzeby ogrzewania mającego powstać aquaparku oraz włączenie kompleksu do miejskiej sieci ciepłej. Inwestycja ta wskazuje, że rozwój energetyki i ciepłownictwa opartego o geotermię stanowi znaczący potencjał regionu.

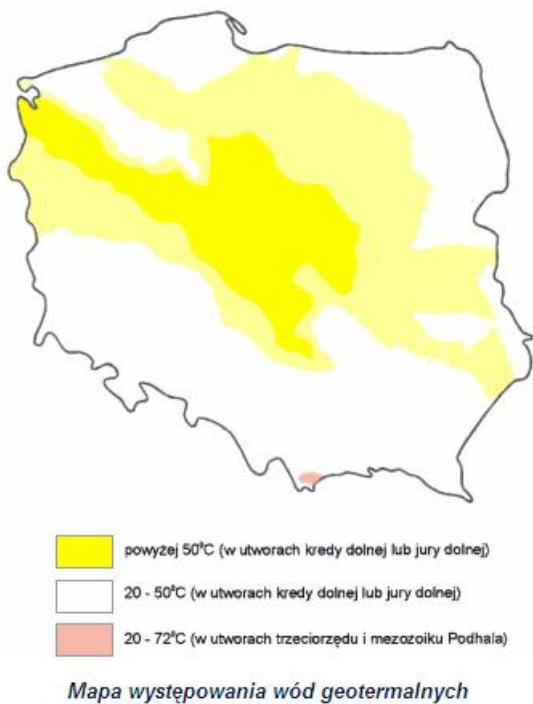
---

¹³⁹ Małe elektrownie przepływowe o mocy do 0,3 MW.

¹⁴⁰ Powiaty: golubsko-dobrzyński, grudziądzki, wąbrzeski, inowrocławski, rypiński, włocławski oraz miasta na prawach powiatu: Bydgoszcz i Toruń.

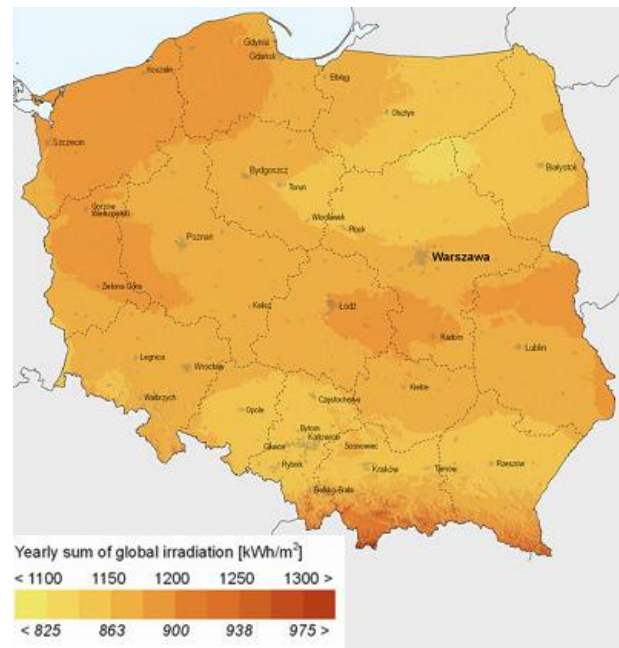

Mapa 38. Mapa występowania wód geotermalnych w Polsce.

Źródło: <http://www.polgeol.pl/index.php?id=10>.
Pobrano: czerwiec 2012.

Mapa 39. Potencjał energii słonecznej w Polsce.

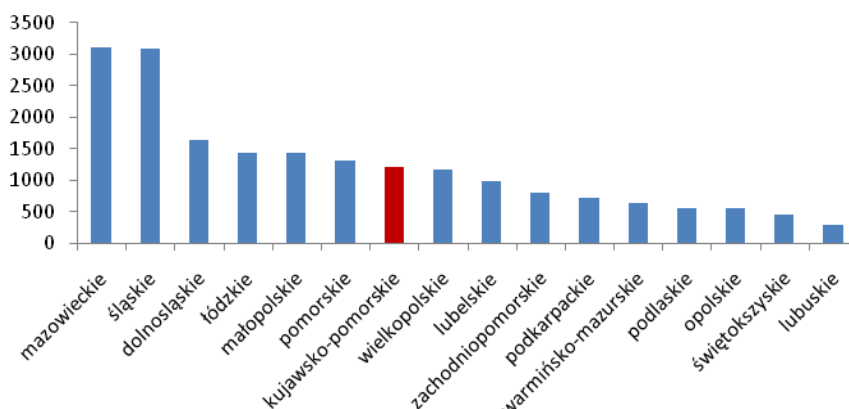

Źródło: http://www.sunportal.pl/wp-content/uploads/2011/04/naslonecznienie_polski_mapa.jpg.
Pobrano: czerwiec 2012.

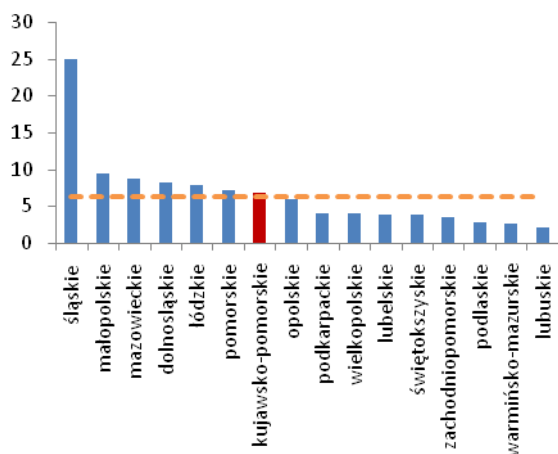
Efektywne wykorzystanie energii geotermalnej uwarunkowane jest dobrze rozwiniętą i funkcjonującą siecią ciepłą. Na tle innych województw kujawsko-pomorskie prezentuje się pod względem jej długości przeciętnie, choć wyprzedza w zestawieniu bardziej zaludnione województwo wielkopolskie, lubelskie i podkarpackie. W przypadku gęstości sieci ciepłej wartość dla regionu nie odbiegała w 2010 r. znacząco od średniej dla całego kraju (choć była od niej nieco wyższa).¹⁴¹ Z kolei w latach 2002-2010 wartość tego miernika wzrosła o ok. 8,5%, co w zestawieniu wszystkich regionów daje 11 lokatę.

¹⁴¹ 6,8 km/100 km² dla województwa kujawsko-pomorskiego wobec 6,2 km/100 km² dla całej Polski.

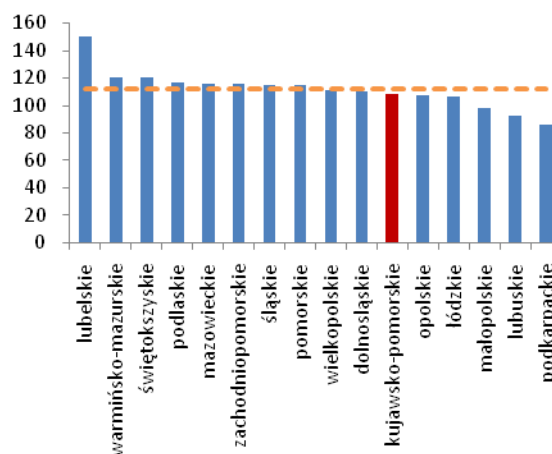
Tabela 26. Długość sieci ciepłej w km według województw w 2010 r.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie
Energetyka ciepła w liczbach – 2010, URE, Warszawa 2011.

Wykres 164. Gęstość sieci ciepłej w 2010 r. według województw (km /100 km²).

Wykres 165. Dynamika długości sieci ciepłej w latach 2002-2010 według województw (2002=100).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie
Energetyka ciepła w liczbach – 2010, URE, Warszawa 2011.

Województwo kujawsko-pomorskie, podobnie jak cała Polska nie posiada sprzyjających warunków do rozwoju dużych instalacji pozwalających na wykorzystanie energii słonecznej. Sens ekonomiczny pojawia się jedynie w przypadku ogniw w układzie rozproszonym realizujących indywidualne potrzeby gospodarstw domowych i przedsiębiorców. W 2008 r. największą powierzchnią kolektorów słonecznych charakteryzowały się miasta takie jak Toruń, Grudziądz czy Chełmno.¹⁴²

¹⁴² Województwo kujawsko-pomorskie. Zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, Włocławek 2010, s. 40.

Niezaprzeczalnie energetyka oparta o wykorzystanie odnawialnych źródeł energii stanowi znaczący potencjał województwa kujawsko-pomorskiego. Jednak jej rozwój napotyka różnego rodzaju bariery, których eliminacja w obecnych warunkach mogłaby się okazać niemożliwa (Tabela 27).

Tabela 27. Ograniczenia dla wykorzystania odnawialnych źródeł energii

Podział energetyki według OZE	Ograniczenia			
	Przestrzenno-środowiskowe	Infrastrukturalne	Systemowe	Ekonomiczne
Hydroenergetyka	Ograniczony zasoby hydroenergetyczne		Skomplikowana sytuacja własnościowa obiektów wodnych Duży opór środowisk ekologicznych	Bardzo wysokie koszty budowy od podstaw stopnia wodnego
Energetyka wiatrowa	Potencjał lokacyjny na terenach cennych przyrodniczo	Niewystarczający rozwój linii elektroenergetycznych	Rosnący opór społeczny Bariery administracyjno-prawne	
Energetyka solarna	Niewystarczające warunki geograficzne dla rozwoju dużych instalacji zawodowych		Brak strategii i wsparcia ze strony władz dla inwestycji indywidualnych Brak świadomości społecznej	
Energetyka geotermalna	Stosunkowo mało zbadany teren województwa kujawsko-pomorskiego	Konieczność ograniczenia eksploatacji źródeł geotermalnych do rejonów dużych miast z nowoczesnymi gęstą siecią ciepłowniczą		Wysokie koszty oraz niepewność związana z inwestycją
Biomasa i biogaz		Konieczność stosowania specjalistycznych technologii grzewczych Konieczność zgromadzenia w jednym miejscu dużej ilości biomasy.	Uprawa roślin energetycznych wymaga specjalistycznej wiedzy a także technologii	Niska efektywność ekonomiczna Likwidacja upraw na rzecz roślin energetycznych

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie Województwo kujawsko-pomorskie. Zasoby i możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, Włocławek 2010.

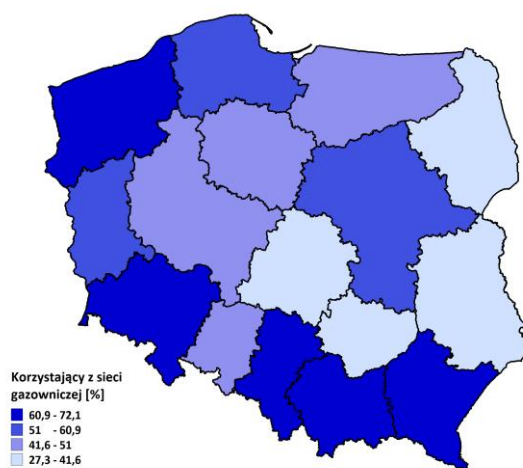
Ze względu na obecny brak wydobycia gazu w regionie konieczny jest import tego paliwa do województwa. Dostarczany jest on poprzez następujące gazociągi wysokiego ciśnienia:

- gazociąg tranzytowy 1400 mm Rosja-Niemcy;
- gazociąg 500 mm z Płocka do węzła Gustorzyn;

- gazociąg 500 mm z Odolanowa i drugi z Gostynina do węzła Gustorzyn;
- gazociąg 400 mm zasilający wybrzeże.¹⁴³

Sieć ta nie jest jednak w porównaniu do innych województw dobrze rozwinięta, co ma swoje odzwierciedlenie w niższym udziale mieszkańców korzystających z instalacji gazowniczych. W 2010 r. niższymi wartościami wskaźnika charakteryzowało się sześć województw.

Mapa 40. Udział mieszkańców korzystających z sieci gazowniczej w 2010 r. według województw.

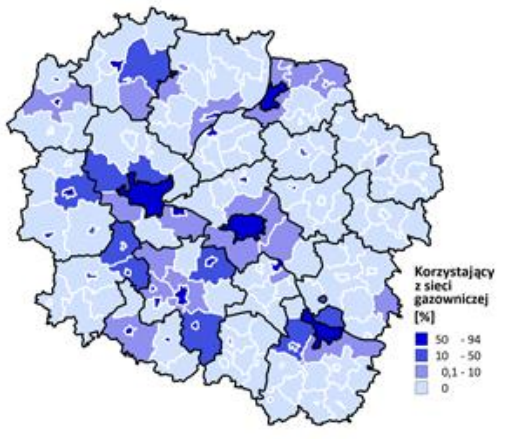

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

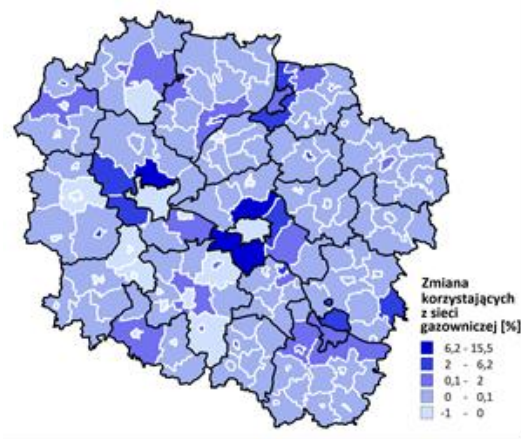
Zróżnicowanie wewnętrzne pod względem wskaźnika gazyfikacji także pozostaje znaczące. Poniższa mapa wskazuje wyraźnie, że najwyższy odsetek mieszkańców korzystających z sieci gazowej znajduje się w dużych miastach i ich okolicach, a także wzdłuż przebiegu gazociągów wysokociśnieniowych. Należy również stwierdzić, że na większości obszarów regionu nie zaszły w latach 2007-2010 żadne zmiany w wartości tego miernika. Najbardziej znaczące wzrosty odnotowano w gminach leżących w okolicach czterech największych miast regionu.

¹⁴³ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, 2003, s. 48.

Mapa 41. Udział mieszkańców korzystających z sieci gazowniczej w 2010 r. według gmin województwa kujawsko-pomorskiego.

Mapa 42. Zmiana (bezwzględna) udziału ludności korzystającej z sieci gazowniczej w latach 2007-2010 (punkty procentowe) według gmin województwa kujawsko-pomorskiego.¹⁴⁴

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

6.3.2 Dotychczasowe kierunki interwencji

W obecnej perspektywie finansowej Samorząd Województwa Kujawsko-pomorskiego w ramach działania 2.4 RPO WK-P wsparł realizację 9 projektów dotyczących wykorzystania OZE. 5 z nich miało na celu rozwój instalacji przetwarzającej energię słoneczną. Pozostałe inwestycje dotyczyły infrastruktury gazowniczej oraz wykorzystującej energię geotermalną. Łączna wartość projektów wyniosła ponad 41 mln zł, a przekazane dofinansowanie stanowi ok. 28% całej alokacji środków w ramach działania 2.4 RPO WK-P.¹⁴⁵

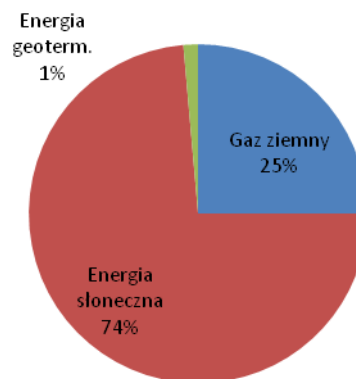
¹⁴⁴ Dla porównań w czasie lepszą miarą jest zmiana względna (różnica wartości wskaźnika między dwoma punktami w czasie podzielona na wartość z punktu wcześniejszego). Ze względu jednak na obecność wartości zerowych jej zastosowanie nie jest możliwe.

¹⁴⁵ Na podstawie bazy KSI SIMIK. Stan na 30.06.2012.

Wykres 166. Wykorzystanie środków w ramach działania 2.4 *Infrastruktura przyjazna środowisku* RPO WK-P (stan na 30.06.2012).

Wykres 167. Podział środków rozdysponowanych w ramach działania 2.4 *Infrastruktura przyjazna środowisku* RPO WK-P (stan na 30.06.2012).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: wrzesień 2012.

Samorząd Województwa przeznaczył także część środków RPO WK-P na zwiększenie efektywności energetycznej w ramach działania 2.3 *Rozwój infrastruktury w zakresie ochrony powietrza*. Realizowane projekty dotyczyły w większości racjonalizacji wykorzystania energii cieplnej poprzez termomodernizacje budynków użyteczności publicznej, a także usprawnienie urządzeń grzewczych i sieci ciepłowniczych. Łączna wartość projektów na rzecz efektywności energetycznej, kogeneracji i zarządzania energią wyniosła niespełna 125 mln zł.¹⁴⁶

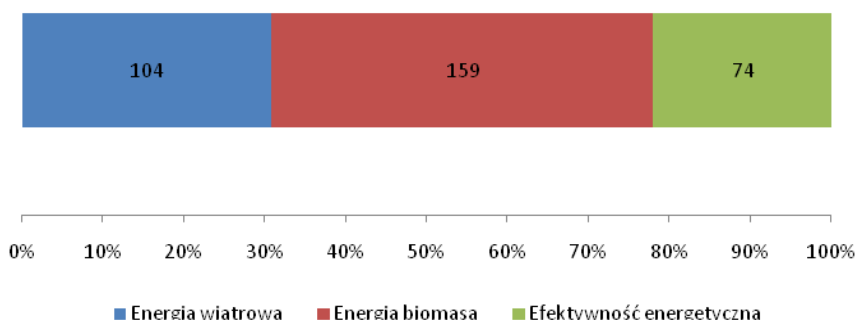
Innym instrumentem interwencji publicznej na rzecz rozwoju energetyki opartej na OZE był PO IiŚ. Jego środki wsparły w województwie kujawsko-pomorskim projekty z zakresu infrastruktury pozyskania energii z wiatru oraz z biomasy. Łączna kwota współfinansowania tych inwestycji wyniosła ok. 331 mln zł.¹⁴⁷ Ponadto, również w ramach PROW zostaną rozdysponowane środki na rzecz mikrobiogazowni rolniczych.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. w ramach działania 2.3 RPO WK-P przyznano dofinansowanie 64 projektom.

¹⁴⁷ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. Suma wartości projektów w ramach dwóch działań PO IiŚ: 9.4 *Wytwarzanie energii odnawialnej* oraz 9.5 *Wytwarzanie biopaliw ze źródeł odnawialnych*.

¹⁴⁸ Działanie 311 *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej* PROW 2007-2013. Źródło: <http://gramwielone.pl/bioenergia/1230/22-mikrobiogazownie-w-kujawsko-pomorskim>.

Wykres 168. Wartość projektów realizowanych w województwie kujawsko-pomorskim w ramach IX osi priorytetowej *Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku i efektywność energetyczna* PO IiŚ (mln zł), stan na 30.06.2012.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: wrzesień 2012.

Tabela 28. Przykładowe projekty realizowane w ramach IX osi priorytetowej *Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku i efektywność energetyczna* PO IiŚ.

Projekt	Realizacja Wartość	Beneficjent	Zakres
Budowa Elektrowni Biogazowej Szarlej	2009-2013; 64 mln zł	Bioelektrownia Szarlej Sp. z o.o.	Biogaz uzyskany podczas fermentacji będzie zasilać generatory, które pozwolą na uzyskanie k.. 24 000 MWh rocznie. Energia ta zostanie przesłana do publicznej sieci elektroenergetycznej. Odpady pofermentacyjne zostaną wykorzystane do nawożenia gleb.
Produkcja estrów metylowych na bazie oleju rzepakowego, komponowanie estrów metylowych z olejem napędowym.	2009-2013; 53 mln zł	Przedsiębiorstwo Przemysłowo-Handlowo-Usługowe AS-GOLD Sp. z o. o.	Wykorzystanie oleju rzepakowego do produkcji estrów metylowych, a więc biopaliw dodawanych do oleju napędowego. Jest to paliwo ekologiczne ulegające rozpadowi biologicznemu, o prawie identycznych właściwościach jak olej napędowy.
Budowa farmy wiatrowej w Gminie Raciążek (woj. kujawsko-pomorskie).	2012; 49 mln zł	Sagittarius Solutions sp. z o.o.	Moc farmy wiatrowej ma wynieść 7,5 MW i będzie się ona składać z trzech turbin, każda o mocy 2,5 MW.
Budowa farmy wiatrowej z instalacją do przesyłu energii w miejscowości Batkowo	2011-2012; 33 mln zł	Polskie Elektrownie Wiatrowe Sp. z o.o.	Farma wiatrowa o łącznej mocy 5,95 MW składać się będzie z siedmiu turbin wiatrowych o mocy 850 kW każda.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: wrzesień 2012.

Rozwój infrastruktury przetwarzającej energię wiatru w województwie kujawsko-pomorskim jest obecnie przedmiotem debaty między mieszkańcami województwa, a także między jego samorządem

a władzami gmin. Przedmiotem negocjacji jest wprowadzony przez Samorząd Województwa przepis ograniczający tereny, na których powstać mogą generatory wiatrowe. Główną przesłanką zmian legislacyjnych była troska o walory przyrodnicze części regionu, a także o jakość życia mieszkańców. Władze gminne utrzymują z kolei, że konsekwencją nowych przepisów będzie zmniejszenie zainteresowania inwestycjami w nowe instalacje. Stanowią one znaczne źródło dochodów gmin w postaci podatku od nieruchomości.¹⁴⁹

Dla zmniejszenia emisji CO₂, zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego, a także podniesienia jakości życia mieszkańców, ze środków RPO WK-P Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego wsparł także 3 projekty dotyczące infrastruktury gazowej. Dotyczyły one gazyfikacji miejscowości w gminach Białe Błota, Żławień Wielka, a także Włocławskiej Strefy Rozwoju Gospodarczego – Park Przemysłowo-Technologiczny. Łączna wartość tych inwestycji wyniosła ok. 10,5 mln zł.¹⁵⁰

Dużo większe inwestycje w zakresie instalacji gazowniczych poczyniono korzystając ze środków PO LiŚ w ramach X osi priorytetowej *Bezpieczeństwo energetyczne, w tym dywersyfikacja źródeł energii*.¹⁵¹ Dofinansowano 6 projektów realizowanych m.in. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego z czego dwa znalazły się na indykatywnej liście projektów indywidualnych.¹⁵² Przewidują one:

- budowę gazociągu Rembelszczyzna – Gustorzyn;
- budowę gazociągu Gustorzyn-Odolanów;
- budowę sieci gazowej relacji Brodnica-Nowe Miasto Lubawskie-Iława wraz z gazyfikacją gmin;
- gazyfikację gmin Dobrcz i Koronowo;
- gazyfikację gmin Rypin i Osiek;
- gazyfikację 3 miejscowości w gminie Białe Błota.

Dzięki tym projektom poprawi się bezpieczeństwo energetyczne regionu oraz północnej części kraju, a także zwiększy się udział mieszkańców korzystających z sieci gazowej.

Ogólnie największym źródłem wsparcia inwestycji z zakresu OZE w województwie był PO LiŚ. Wartość inwestycji w jego ramach przekroczyła 330 mln zł. Projekty dotyczyły pozyskania energii z wiatru i biomasy, czyli źródeł wykorzystujących potencjał naturalny i gospodarczy województwa. Pewne kontrowersje budzi wsparcie związane z energią wiatrową. Jedni twierdzą, że wzrost instalacji jest pożądany ze względu na korzyści podatkowe. Inni zaś wskazują, że wiatraki negatywnie wpływają na jakość życia mieszkańców. Ponadto elektrownie wiatrowe nie dają możliwości tworzenia wielu

¹⁴⁹ <http://gramwzielone.pl/energia-wiatrowa/523/blokowanie-wiatrakow-w-kujawsko-pomorskim-zgodne-z-prawem>.

¹⁵⁰ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. W ramach działania 2.4 RPO WK-P *Infrastruktura energetyczna przyjazna środowisku*.

¹⁵¹ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. Inwestycje w zakresie gazownictwa realizowane były w ramach dwóch działań X Osi Priorytetowej PO LiŚ: 10.1 *Rozwój systemów przesyłowych energii elektrycznej, gazu ziemnego i ropy naftowej oraz budowa i przebudowa magazynów gazu ziemnego* oraz 10.2 *Budowa systemów dystrybucji gazu ziemnego na terenach niezgazyfikowanych i modernizacja istniejących sieci dystrybucji*. Łączna wartość tych projektów przekracza 900 mln zł.

¹⁵² Na indykatywnej liście projektów indywidualnych znajduje się także projekt dotyczący zwiększenia pojemności magazynu gazu Mogilno, jednak jak do tej pory nie przyznano dofinansowania na jego rzecz.

nowych miejsc pracy. Z kolei za bardzo pożądane oceniono podczas wywiadów wsparcie w zakresie zwiększenia efektywności energetycznej, głównie poprzez termomodernizację obiektów użyteczności publicznej. Wpływają one bezpośrednio na zmniejszenie zużycia energii, a to z kolei oddziałuje na niższe koszty eksploatacji oraz mniejszą antropopresję na środowisko. Skala inwestycji tych była dość duża.

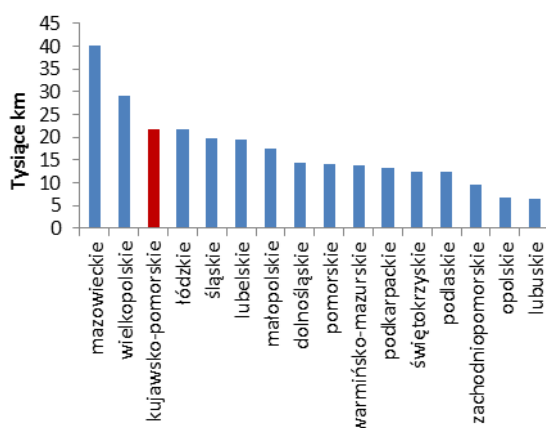
6.4 Infrastruktura i ochrona środowiska

6.4.1 Gospodarka wodno-ściekowa

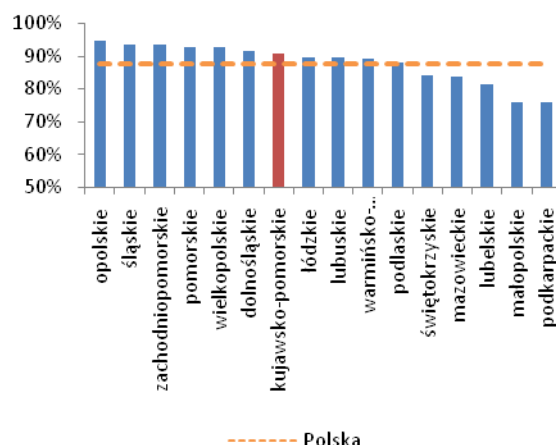
Diagnoza sytuacji

Długość sieci wodociągowej w województwie kujawsko-pomorskim wyróżnia się *in plus* na tle pozostałych regionów. W zestawieniu województw zajmuje ono 3 pozycję, co świadczy o względnym dobrym stopniu rozwoju systemów instalacji wodnych. Należy również podkreślić, że w 2010 r. dłuższe sieci posiadały dwa województwa o największej powierzchni całkowitej, czyli mazowieckie i wielkopolskie.

Wykres 169. Długość sieci wodociągowej w 2010 r. według województw.

Wykres 170. Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej według województw w 2010 r.

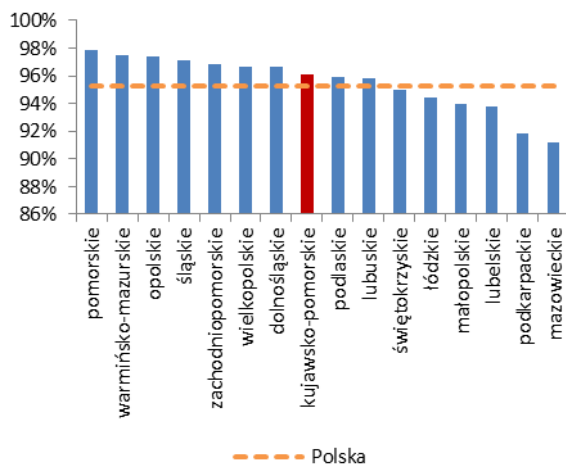

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

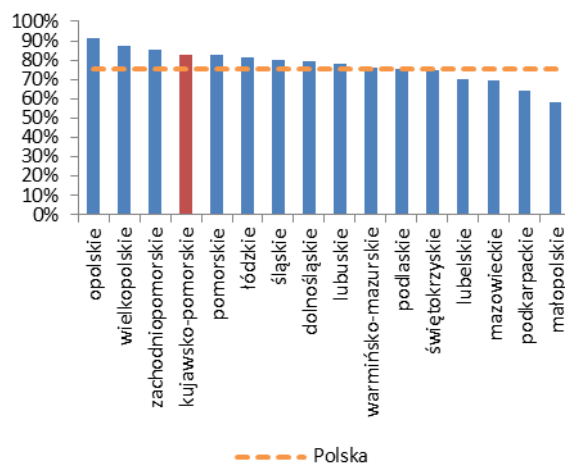
Długość sieci wodociągowej nie przekłada się jednak na wyróżniający się udział ludności z niej korzystającej. W 2010 r. wartość wskaźnika dla województwa kujawsko-pomorskiego wynosiła 90,7% i była niższa niż w sześciu innych województwach (Wykres 170). Wprowadzenie podziału na sieć funkcjonującą w miastach oraz na wsi zmienia nieco wnioski. O ile w przypadku terenów zurbanizowanych pozycja regionu obniżyła się o jedną lokatę (tj. zajmuje ósme miejsce w zestawieniu regionów), to w przypadku terenów wiejskich, województwo kujawsko-pomorskie zajmuje czwartą lokatę. W obu przypadkach wartości odnotowane dla regionu były wyższe niż średnia dla całej Polski. Natomiast przyrost udziału ludności korzystającej z sieci wodociągowej w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007-2010 był niższy niż w całym kraju.¹⁵³

¹⁵³ 0,4 p. proc. w województwie kujawsko-pomorskim wobec 0,8 p. proc dla całej Polski.

Wykres 171. Udział ludności w miastach korzystającej z sieci wodociągowej według województw w 2010 r.

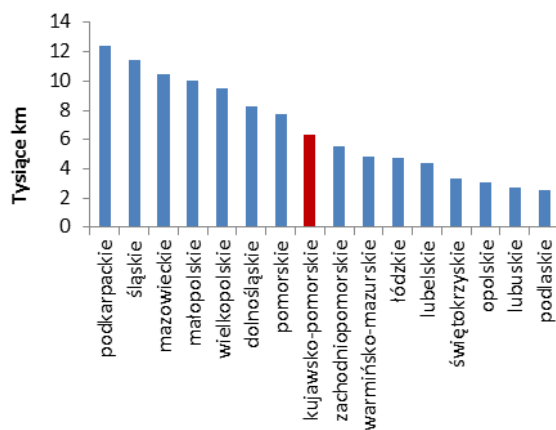
Wykres 172. Udział ludności na wsi korzystający z sieci wodociągowej według województw w 2010 r.

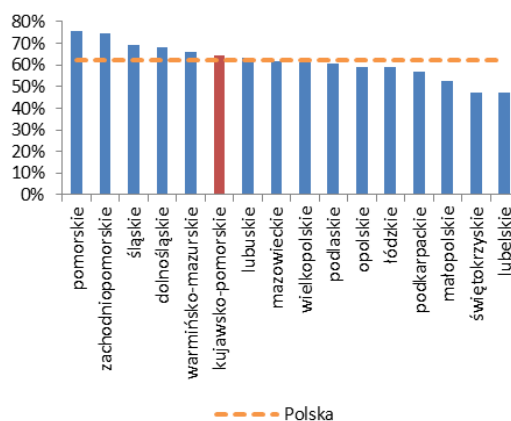
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Porównanie międzywojewódzkie w zakresie sieci kanalizacyjnych wskazuje na względnie lepszą pozycję kujawsko-pomorskiego niż w przypadku systemów wodociągowych. W regionie z kanalizacją korzystało w 2010 r. ok. 64,3% wszystkich mieszkańców, czyli o 2,2 p. proc więcej niż średnio w kraju.

Wykres 173. Długość sieci kanalizacyjnej w 2010 r. według województw.

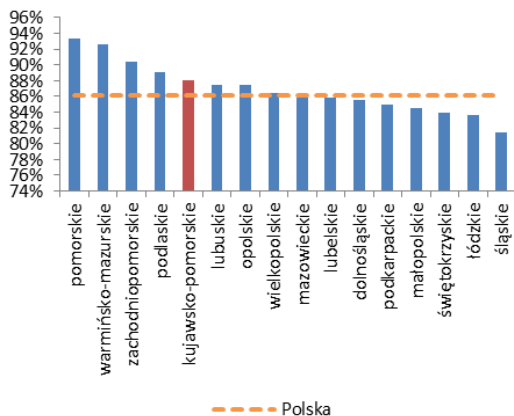
Wykres 174. Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2010 r. według województw.

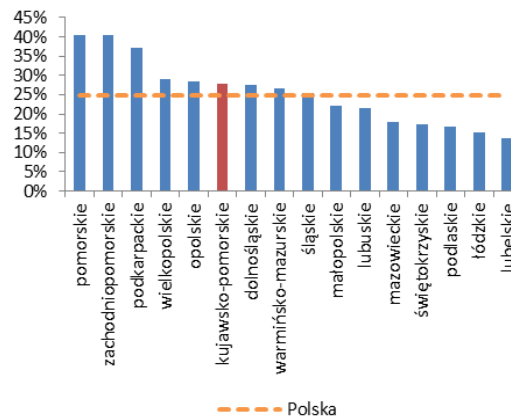
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Rozróżnienie na ludność zamieszkującą miasto i wieś pozwala odnotować nieco lepszą względną sytuację na obszarach zurbanizowanych, gdzie udział ludności korzystającej z kanalizacji wynosi 88,1%. Wyższe wartości tego wskaźnika zanotowano w czterech województwach. Natomiast współczynnik skanalizowania dla mieszkańców wsi wynosi 27,7%, co jest szóstym rezultatem w kraju.

Wykres 175. Udział ludności w miastach korzystających z sieci kanalizacyjnej w 2010 r. według województw.

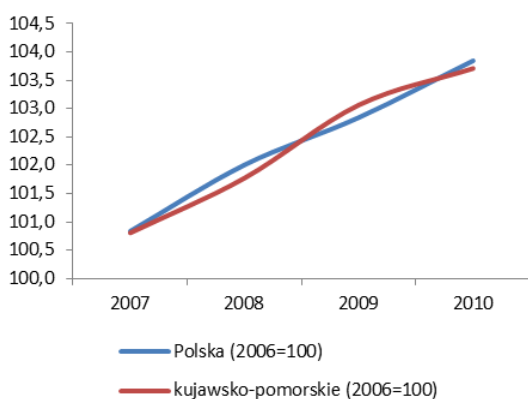
Wykres 176. Udział ludności na wsi korzystający z sieci kanalizacyjnej w 2010 r. według województw.

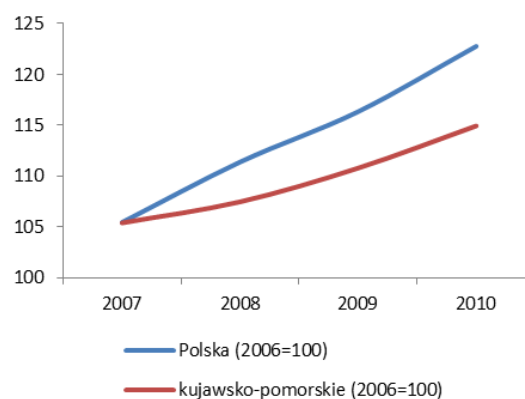
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W latach 2007-2010 udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej wzrósł w województwie kujawsko-pomorskim o 2,3 p. proc. Dokładnie tyle samo wyniósł przyrost w całym kraju. Gdy jednak weźmie się pod uwagę tylko mieszkańców wsi, wzrost wartości wskaźnika w województwie kujawsko-pomorskim jest znacznie niższy niż w Polsce. Dla całego kraju odsetek ludności na wsi korzystającej z sieci kanalizacyjnej wzrósł o ponad 20%, natomiast w województwie kujawsko-pomorskim odnotowano wzrost niespełna 15% (2,3 p. proc.).¹⁵⁴

Wykres 177. Dynamika udziału ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w latach 2007-2010 w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce (2006=100).

Wykres 178. Dynamika udziału ludności na wsi korzystającej z sieci kanalizacyjnej w latach 2007-2010 w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce (2006=100).

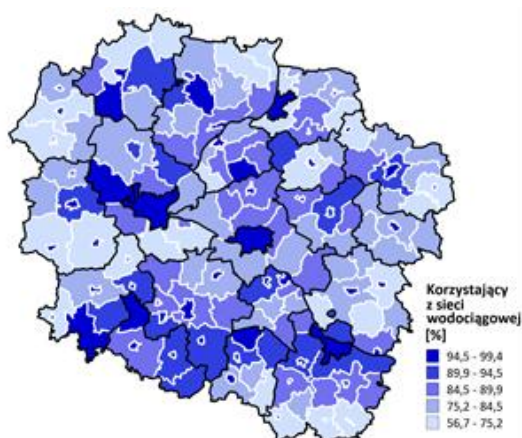

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

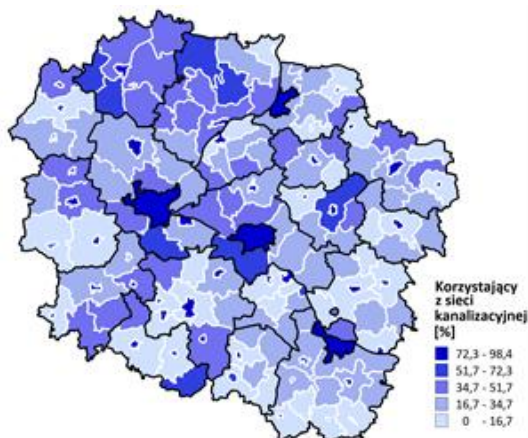
¹⁵⁴ W latach 2007-2010 udział ludności wiejskiej korzystającej z sieci kanalizacyjnej dla Polski wzrósł o 3,5 p. proc., co przy niższej bazie przyczyniło się do względnego wzrostu na poziomie 22%.

W granicach województwa kujawsko-pomorskiego udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej pozostaje zróżnicowany (także po wyłączeniu z analizy obszarów miejskich). W 2010 r. najniższy odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowych został odnotowany w środkowo-zachodniej części regionu oraz w gminach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie granicy województwa (Mapa 43). W przypadku współczynnika skanalizowania, do obszarów o niższych jego wartościach zaliczyć należy część gmin we wschodniej części województwa.

Mapa 43. Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2010 r. wg gmin województwa kujawsko-pomorskiego.

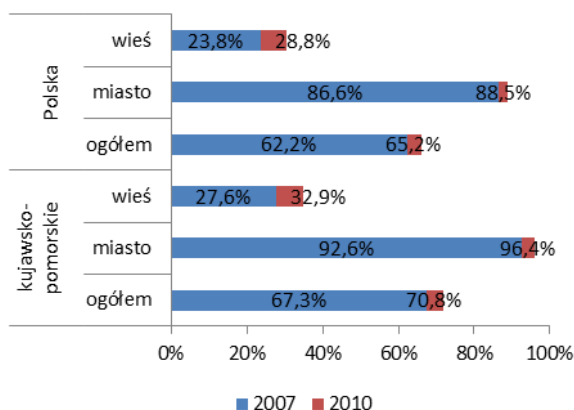
Mapa 44. Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2010 r. wg gmin województwa kujawsko-pomorskiego.

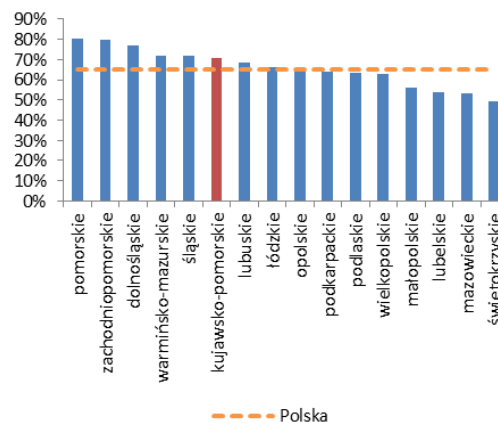
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Rozwojowi sieci kanalizacyjnej towarzyszą inwestycje w infrastrukturę oczyszczania ścieków. W latach 2007-2010 udział ludności w województwie kujawsko-pomorskim korzystających z oczyszczalni ścieków wzrósł o 4,5 p. proc., podczas gdy w całej Polsce o 3,8 p. proc. Co więcej, przyrosty w latach 2007-2010 zarówno na wsi jak i w miastach były w regionie wyższe niż średnio dla miast i wsi całej Polski. Ostatecznie w 2010 r. województwo kujawsko-pomorskie charakteryzowało się wyższym udziałem ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków niż przeciętnie w kraju, a także niż w 10 innych województwach.

Wykres 179. Zmiana udziału ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim (lata 2007 i 2010).

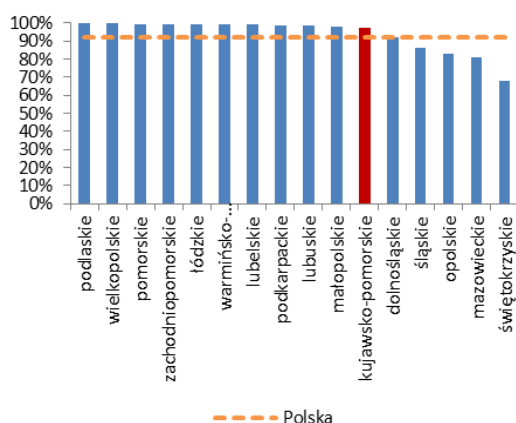
Wykres 180. Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w 2010 r. według województw.

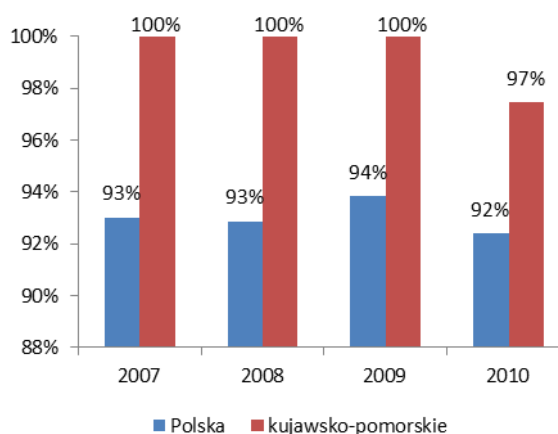
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Również w przypadku udziału ścieków przemysłowych oraz komunalnych poddanych oczyszczeniu zanotowano w 2010 r. dla województwa kujawsko-pomorskiego wartość wyższą niż średnia dla kraju. Analiza dynamiki zmian w latach 2007-2010 jest utrudniona ze względu na zmiany metodologiczne wprowadzone dla danych z 2010 r.¹⁵⁵ Należy jednak stwierdzić, że w tym okresie województwo kujawsko-pomorskie należało do liderów pod względem udziału ścieków poddanych oczyszczeniu.

Wykres 181. Udział ścieków przemysłowych oraz komunalnych poddanych oczyszczeniu w 2010 r. według województw.

Wykres 182. Udział ścieków poddanych oczyszczeniu w latach 2007-2010 w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

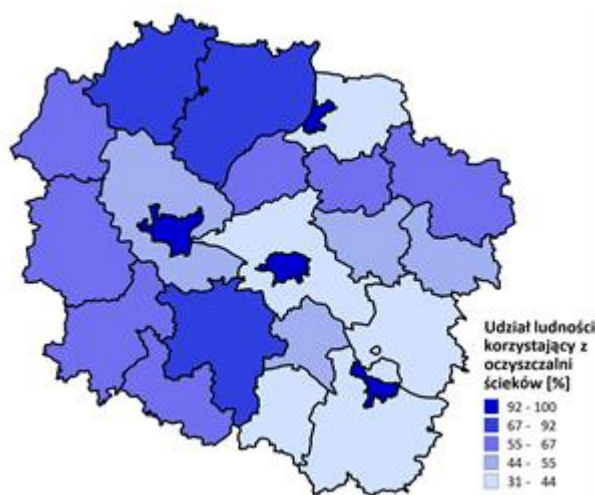
Obszary o najniższym udziale mieszkańców korzystających z oczyszczalni ścieków pokrywają się z terenami o niskich wartościach współczynnika skanalizowania, czyli południowo-wschodnia część

¹⁵⁵ Ochrona środowiska 2011, GUS, Warszawa 201, s. 164.

województwa. Najwyższe wartości tego miernika zanotowano dla obszarów miejskich, a także w zachodniej części województwa.

Mapa 45. Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w 2010 r. w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Dotychczasowe kierunki interwencji

W latach 2007-2011 w województwie kujawsko-pomorskim poczyniono bardzo wiele inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej. W ramach RPO WK-P jak dotąd Samorząd Województwa przyznał dofinansowanie 33 projektom, których łączna wartość wynosi ok. 270 mln zł.¹⁵⁶ Z pośród nich 26 dotyczyło bezpośrednio infrastruktury oczyszczania ścieków, a 7 miało na celu poprawę sytuacji w zakresie zaopatrzenia w wodę pitną.

Źródłem współfinansowania inwestycji w zakresie gospodarki wodno-ściekowej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego jest także PO IiŚ. W jego ramach przyznano środki na projekty realizowane w dużych i średnich miastach województwa (Toruń, Włocławek, Rypin, Chełmża) oraz dwóch gminach (Żnin i Grudziądz). Ich celem jest kompleksowe uporządkowanie gospodarki wodnej i ściekowej. Łączna wartość tych inwestycji wynosi niespełna 263 mln zł.¹⁵⁷ Środki PO IiŚ wsparły także projekty realizowane przez przedsiębiorstwa na rzecz ograniczania negatywnego oddziaływania na środowisko swojej działalności.¹⁵⁸ Jedną z inwestycji dotyczyła budowy oczyszczalni ścieków

¹⁵⁶ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012. W ramach działania 2.1 *Rozwój infrastruktury wodno-ściekowej* RPO WK-P.

¹⁵⁷ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. I Oś Priorytetowa PO IiŚ *Gospodarka wodno-ściekowa*; działanie 1.1 *Gospodarka wodno-ściekowa w aglomeracjach powyżej 15 tys. RLM*.

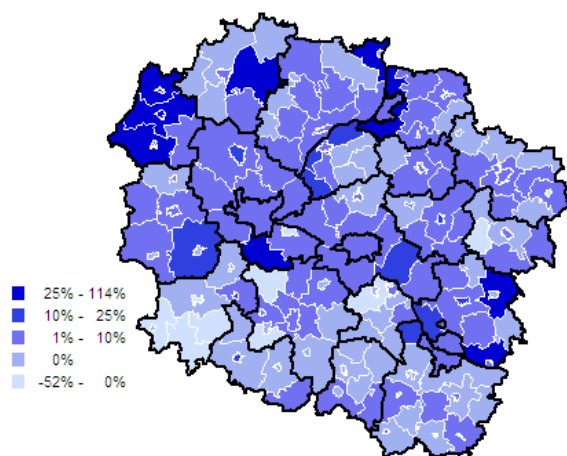
¹⁵⁸ IV Oś priorytetowa *Przedsięwzięcia dostosowujące przedsiębiorstwa do wymogów ochrony środowiska* PO IiŚ 2007-2013; działanie 4.4 *Wsparcie dla przedsiębiorstw w zakresie gospodarki wodno-ściekowej*.

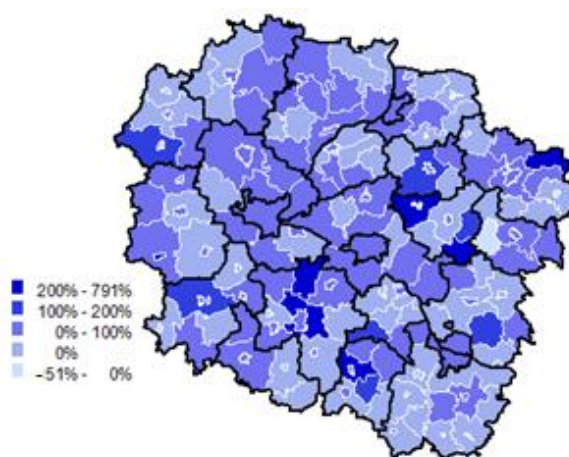
w zakładach przemysłu zbrojeniowego, a druga miała na celu kompleksowo rozwiązać problemy wodociągowo-kanalizacyjne przedsiębiorstwa z branży chemicznej.¹⁵⁹

Na obszarach wiejskich bardzo wiele projektów z zakresu gospodarki wodno-ściekowej realizowały samorządy lokalne w ramach PROW. Dofinansowanie przyznano ok. 200 inwestycjom, których łączna wartość przekracza 550 mln zł.¹⁶⁰ Projekty te miały na celu budowę oraz modernizację sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, oczyszczalni ścieków, w tym przydomowych.

Mapa 46. Procentowa zmiana długości sieci wodociągowej w gminach województwa kujawsko-pomorskiego (lata 2007-2010).

Mapa 47. Procentowa zmiana długości sieci kanalizacyjnej w gminach województwa kujawsko-pomorskiego (lata 2007-2010).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Ze względu na liniowy charakter inwestycji w infrastrukturę wodno-ściekową nie można wskazać wyraźnych granic obszarów, które nadal wymagają wsparcia w przyszłej perspektywie budżetu Unii Europejskiej. Jest to tym bardziej utrudnione, że duża część projektów nie została w całości zakończona i nieznany jest ich ostateczny efekt rzeczowy.

6.4.2 Infrastruktura zagospodarowania odpadami

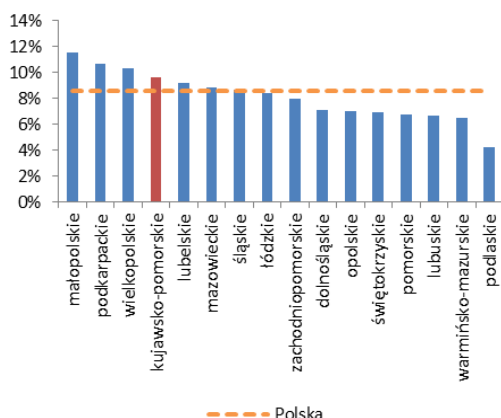
Diagnoza sytuacji

W przypadku gospodarki odpadami dane statystyczne przedstawiają dobry obraz sytuacji województwa kujawsko-pomorskiego. Ilość wytworzonych w nim odpadów komunalnych w przeliczeniu na powierzchnię jest niższa niż średnia krajowa. Ponadto udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie jest jednym z najwyższych w Polsce. Tylko w trzech województwach wartość tego wskaźnika była wyższa.

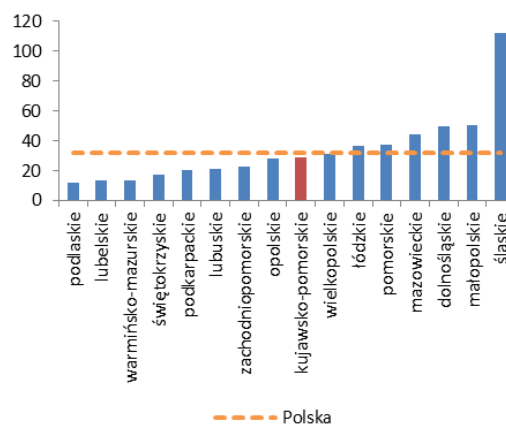
¹⁵⁹ Łączna wartość tych projektów to 35 mln zł.

¹⁶⁰ W ramach działania 3.2 Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej PROW.

Wykres 183. Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w całości odpadów komunalnych zebranych w 2010 r. według województw.

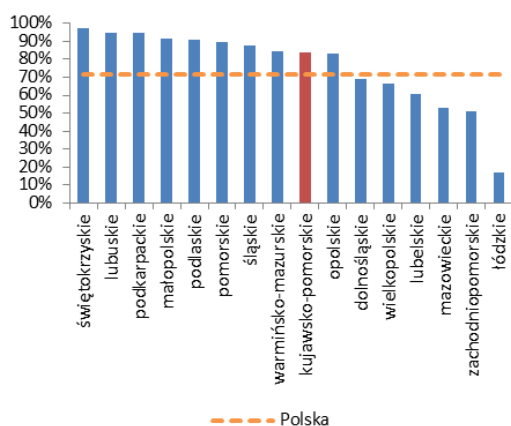
Wykres 184. Ilość odpadów komunalnych na 1 km² w 2010 r. według województw (w tonach).

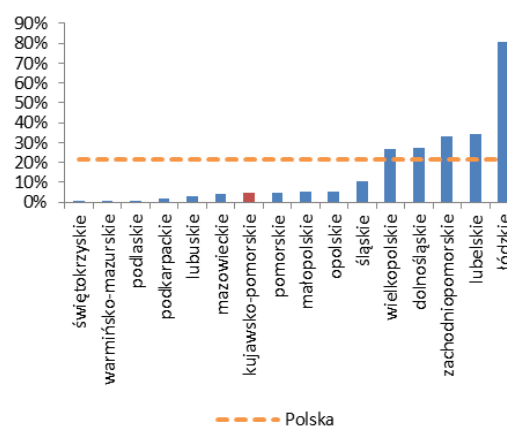
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W województwie kujawsko-pomorskim poddaje się odzyskowi ok. 84% wszystkich odpadów przemysłowych, co jest wartością powyżej średniej w kraju (Wykres 185). Wysoka wartość tego wskaźnika ma swoje odzwierciedlenie w niższym udziale odpadów przemysłowych składowanych niż średnia wartość dla Polski. Wśród 57 składowisk w regionie 40 jest dostosowanych do obowiązujących przepisów prawa z zakresu zagospodarowania odpadami. Dwa niedostosowane składowiska zostaną w niedalekiej przyszłości zlikwidowane.¹⁶¹

Wykres 185. Udział odpadów przemysłowych poddanych odzyskowi w ilości odpadów wytworzonych w 2011 r. według województw.

Wykres 186. Udział odpadów przemysłowych składowanych w ilości odpadów wytworzonych w 2011 r. według województw.

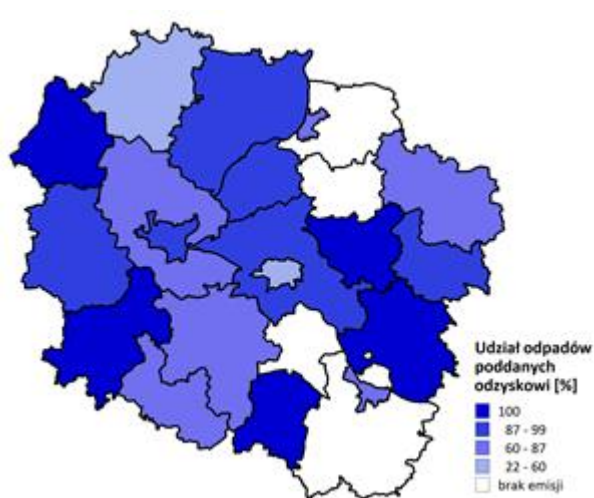

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

¹⁶¹ Plan Gospodarki Odpadami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2012-2017 z perspektywą na lata 2018-2023. Projekt. Toruń 2012.

W latach 2007-2010 udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie systematycznie wzrastał (z 4,9% w 2007 r. do 9,6% w 2010 r.). Podobną tendencję zaobserwowano także w przypadku odsetka pozostałości przemysłowych poddanych odzyskowi. Wzrósł on z poziomu 82,0% w 2007 r. do 83,9% w 2011 r. Także pod względem odsetka odpadów przemysłowych poddanych oczyszczeniu województwo kujawsko-pomorskie pozostaje wewnętrznie zróżnicowane. W rankingu powiatów, w których prowadzono działalność produkcyjną, najniższe pozycje zajmują odpowiednio: Toruń, powiaty tucholski i mogileński, a także Włocławek.

Mapa 48. Udział odpadów przemysłowych poddanych odzyskowi w roku 2011 w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Dotychczasowe kierunki interwencji

W zakresie gospodarki odpadami w ramach RPO WK-P dofinansowano 14 projektów, których łączna wartość przekracza 148 mln zł.¹⁶² Ich celem była poprawa infrastruktury komunalnej w zakresie gromadzenia i selektywnej zbiórki odpadów, a także rekultywacja zamkniętych składowisk, stanowiących zagrożenie dla środowiska. Dwie największe inwestycje dotyczyły modernizacji składowiska odpadów w Zakurzewie oraz budowy kompleksu unieszkodliwiania odpadów komunalnych dla powiatów świeckiego i chełmińskiego o wartościach odpowiednio 62,3 mln zł oraz 43,3 mln zł.¹⁶³ Z kolei w ramach działania 2.1 PO IŚ zrealizowano na terenie województwa kujawsko-pomorskiego jeden, bardzo duży i istotny projekt dotyczący budowy zakładu termicznego przekształcania odpadów komunalnych dla Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego.¹⁶⁴ Inwestycja warta ponad 620 mln zł ma na celu stworzenie zintegrowanego systemu gospodarki

¹⁶² Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. Działanie 2.2 RPO WK-P *Gospodarka Odpadami*

¹⁶³ Oficjalne tytuły projektów to: *Modernizacja składowiska odpadów w Zakurzewie koło Grudziądza* oraz *Budowa Międzygminnego Kompleksu Unieszkodliwiania Odpadów Komunalnych dla powiatów świeckiego i chełmińskiego w Sulnówku*.

¹⁶⁴ Działanie 2.1 PO IiŚ *Kompleksowe przedsięwzięcia z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi ze szczególnym uwzględnieniem odpadów niebezpiecznych*. Projekt znalazł się na indykatywnej liście projektów indywidualnych PO IiŚ

odpadami dla miast Bydgoszczy i Torunia, a także 14 gmin w powiatach bydgoskim i toruńskim oraz jednej w powiecie nakielskim. Instalacja ta będzie składać się z dwóch niezależnych linii technologicznych, które pozwolą na termiczne przekształcenie odpadów o wydajności 180 tys. ton na rok. Projekt jest w pełni zgodny z krajowymi i wspólnotowymi przepisami prawa dotyczącymi gospodarowania odpadami i ochrony środowiska. Środki PO liŚ wsparły także 5 inwestycji o wartości 131,6 mln zł realizowanych przez sektor prywatny.¹⁶⁵ Dotyczyły one m.in. budowy instalacji odzysku odpadów oraz zmniejszenia energochłonności w przedsiębiorstwach. Ponadto z funduszy PROW współfinansowano mniejsze projekty o łącznej wartości ok. 2,5 mln zł realizowane przez samorządy gminne.

6.4.3 Ochrona środowiska i zasobów przyrodniczych

Diagnoza sytuacji

Województwo kujawsko-pomorskie, położone w centralnej części północnych obszarów kraju posiada tereny cenne przyrodniczo. Dla ich zachowania objęto prawną ochroną znaczne fragmenty powierzchni regionu. W 2010 r. w województwie znajdowało się: 9 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni ponad 232 tys. ha¹⁶⁶; 30 obszarów chronionego krajobrazu; 96 rezerwatów przyrody; 12 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych oraz 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej. Część obszarów województwa kujawsko-pomorskiego należy do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Na koniec 2010 r. w regionie znajdowało się 5 obszarów specjalnej ochrony ptaków z czego 3 w całości znajdowały się w granicach województwa. Na jego terenie znajduje się także 28 specjalnych obszarów ochrony siedlisk.¹⁶⁷ Większość obszarów Natura 2000 powiązana jest funkcjonalnie i przestrzennie z innymi formami ochrony przyrody.

Udział łącznej powierzchni obszarów chronionych w całkowitej powierzchni województwa kujawsko-pomorskiego wynosił w 2010 r. 31,8%.¹⁶⁸ Z działaniami o charakterze prawnym na rzecz zachowania dziedzictwa przyrodniczego komplementarne są różnego rodzaju inwestycje w nowoczesne systemy wodno-ściekowe, gospodarkę odpadami, a także w instalacje ograniczające zanieczyszczenie powietrza.

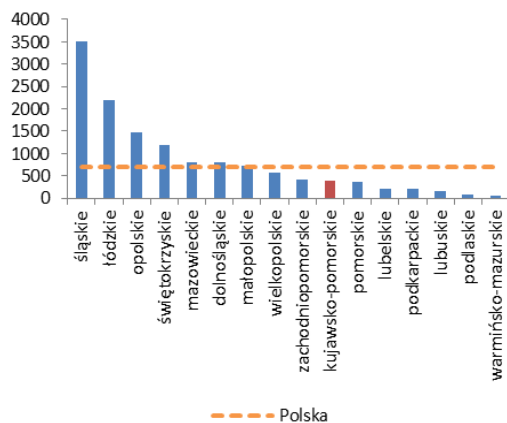
¹⁶⁵ Łącznie 2 działania PO liŚ: 4.2 *Racjonalizacja gospodarki zasobami i odpadami w przedsiębiorstwach* oraz 4.6 *Wsparcie dla przedsiębiorstw prowadzących działalność w zakresie odzysku i unieszkodliwiania odpadów innych niż komunalne*.

¹⁶⁶ Parki krajobrazowe w województwie kujawsko-pomorskim: brodnicki, chełmiński, nadwiślański, gostyński-włocławski, górznieński-lidzbarski, krajeński, nadgoplański, tucholski, wdecki.

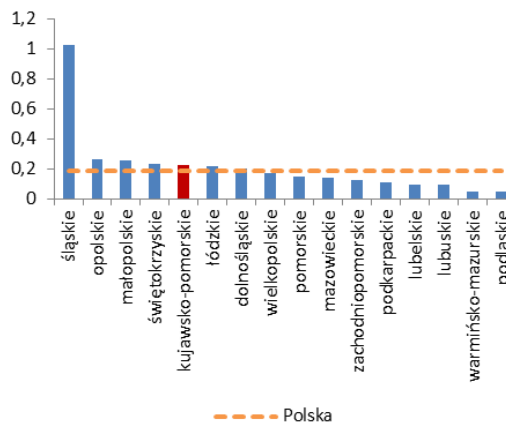
¹⁶⁷ Ochrona środowiska 2011, GUS, Warszawa 2011, s. 295.

¹⁶⁸ Była to 8 wartość spośród wszystkich polskich województw.

Wykres 187. Emisja zanieczyszczeń gazowych do powietrza w przeliczeniu na powierzchnię w 2011 r. według województw (t/km²).

Wykres 188. . Emisja zanieczyszczeń pyłowych do powietrza w przeliczeniu na powierzchnię w 2011 r. według województw (t/km²).

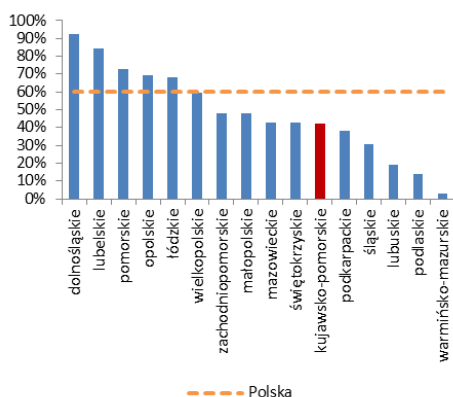
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Od kilkunastu lat można zaobserwować tendencję spadkową emisji zanieczyszczeń do powietrza w województwie kujawsko-pomorskim.¹⁶⁹ W latach 2007-2011 trend ten był kontynuowany w przypadku pyłów, natomiast uwalnianie gazów do atmosfery w 2010 i 2011 r. nieznacznie wzrosło. Należy stwierdzić, że w 2011 r. w regionie emisja gazów w przeliczeniu na powierzchnię była w 2011 r. znacznie niższa, niż średnia krajowa, natomiast w przypadku pyłów znajdowała się powyżej przeciętnej dla Polski.

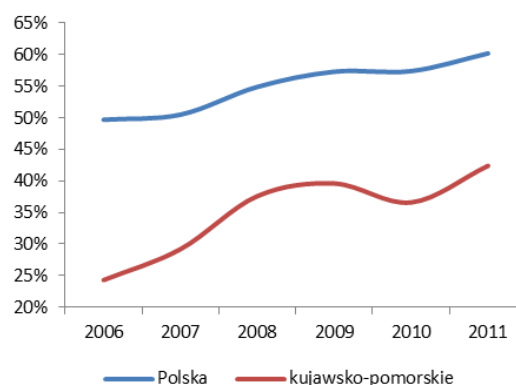
Z kolei odsetek zanieczyszczeń gazowych zneutralizowanych lub zatrzymanych w województwie kujawsko-pomorskim jest niższy niż średnia krajowa. Lepsze wyniki w 2011 r. odnotowano w 10 innych województwach. Istotny jest również fakt, że w latach 2007-2011 r. region odrobił dystans (choć nieznacznie) do przeciętnej wartości dla całego kraju. W 2007 r. różnica ta wynosiła ok 21 p. proc. natomiast w 2011 r. 17,8 p. proc.

¹⁶⁹ Informacja o stanie środowiska naturalnego województwa kujawsko-pomorskiego w 2010 r. Inspektorat ochrony środowiska w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2011, s. 15.

Wykres 189. Udział zanieczyszczeń gazowych zneutralizowanych bądź zatrzymanych w 2011 r. według województw.

Wykres 190. Dynamika udziału zanieczyszczeń gazowych zneutralizowanych bądź zatrzymanych w latach 2006-2011 w Polsce i w województwie kujawsko-pomorskim.

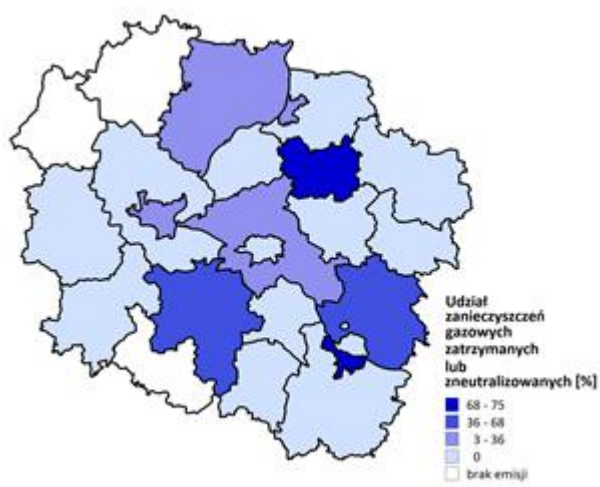

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

W powiatach znacznej części województwa kujawsko-pomorskiego nie zneutralizowano żadnych wytworzonych zanieczyszczeń gazowych.¹⁷⁰ Z kolei najwyższy odsetek gazów zatrzymanych w odpowiednich urządzeniach odnotowano we Włocławku oraz w powiatach wąbrzeskim i lipnowskim, dla których wskaźnik przyjmował w 2011 r. wartości wyższe niż 36% (Mapa 49). Warto zauważyć, że tylko w dwóch powiatach regionu zatrzymano lub zneutralizowano większy odsetek zanieczyszczeń gazowych niż średnia krajowa, która na koniec 2011 r. wynosiła 60,2%. Wskaźnik dla całego województwa osiągnął wtedy poziom bliski 42,4%.

¹⁷⁰ 12 powiatów: aleksandrowski, brodnicki, bydgoski, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, nakielski, radziejowski, rypiński, włocławski, żniński oraz miasto Toruń.

Mapa 49. Udział zanieczyszczeń gazowych zneutralizowanych lub zatrzymanych w 2011 r. według powiatów województwa kujawsko-pomorskiego.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Dotychczasowe kierunki interwencji

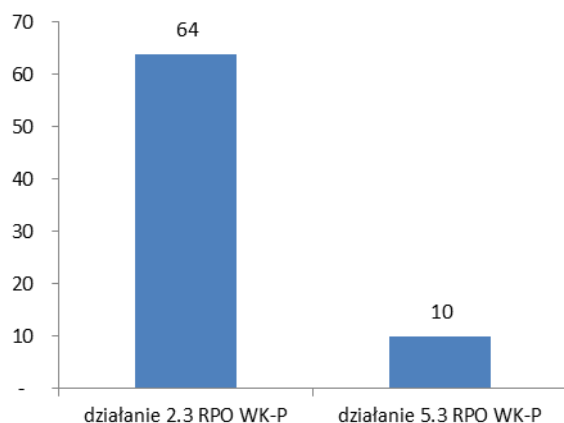
Ochrona powietrza przed zanieczyszczeniami pyłowym i gazowymi w dużej mierze wiąże się z unowocześnieniem infrastruktury energetycznej i ciepłej. Między innymi dlatego władze krajowe i wspólnotowe kładą duży nacisk w polityce rozwoju na wykorzystanie OZE, zwiększenie efektywności energetycznej i wspierają działania z zakresu ochrony powietrza. Także Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego w ramach RPO dokonał interwencji na rzecz przeciwdziałania zanieczyszczeniu atmosfery. W tej dziedzinie podpisano umowę na dofinansowanie 64 projektów o łącznej wartości prawie 125 mln zł (działanie 2.3 RPO WK-P).¹⁷¹ Zakres realizowanych inwestycji był szeroki, gdyż obejmował zarówno inicjatywy na rzecz efektywności energetycznej, kogeneracji, jakości powietrza i zintegrowanych systemów kontroli i zapobieganiu zanieczyszczeń (np. system pomiaru emisji zarządzany przez WIOŚ w Bydgoszczy). Środki w ramach RPO WK-P wsparły także projekty realizowane przez sektor prywatny.¹⁷² Dotyczyły one głównie zintegrowanych działań prośrodowiskowych zwiększających efektywność energetyczną, zmniejszającą produkcję odpadów i emisję zanieczyszczeń.

¹⁷¹ Wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012 r. Działanie 2.3 RPO WK-P *Rozwój infrastruktury z zakresie ochrony powietrza*.

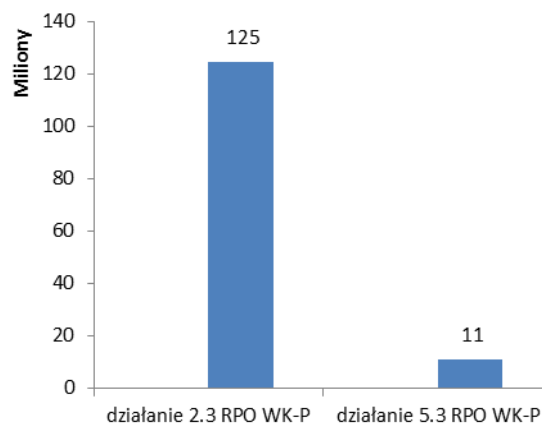
¹⁷² Działanie 5.3. *Wspieranie przedsiębiorstw w zakresie dostosowania do wymogów ochrony środowiska* RPO WK-P. Dofinansowanie przyznano 10 projektom o wartości około 11 mln zł (wg danych bazy KSI SIMIK na dzień 30.06.2012).

Wykres 191. Liczba podpisanych umów o dofinansowanie w ramach działań 2.3 i 5.3 RPO WK-P.

Wykres 192. Wartość w mln zł podpisanych umów o dofinansowanie w ramach działań 2.3 i 5.3 RPO WK-P.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie danych KSI SIMIK. Pobrano: czerwiec 2012.

Inwestycje infrastrukturalne na rzecz ochrony powietrza są komplementarne w stosunku do bardziej kompleksowych działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych w województwie kujawsko-pomorskim. Fundusze wspólnotowe wsparły bardzo wiele projektów realizowanych zarówno w ramach RPO WK-P, PO IiŚ a także PROW. Środki RPO WK-P posłużyły do współfinansowania 12 inicjatyw o łącznej wartości ok. 7,5 mln zł.¹⁷³ Inne projekty, także mające na celu promowanie bioróżnorodności i ochrony przyrody w województwie kujawsko-pomorskim były realizowane w ramach PO IiŚ. Ich łączna wartość przekroczyła 4,9 mln zł.¹⁷⁴

6.4.4 Infrastruktura przeciwpowodziowa¹⁷⁵

Diagnoza

Obszar województwa kujawsko-pomorskiego leży w obrębie dwóch głównych dorzeczy Polski. Tereny w południowej i zachodniej części regionu odprowadzają wody do Odry, natomiast pozostałe obszary do Wisły. Jej największymi dopływami w granicach województwa są następujące rzeki: Drwęca, Wda, Brda i Osa. W systemie wodnym regionu znajdują się także kanały i rowy melioracyjne.

Osią sieci rzecznej w województwie jest rzeka Wisła. Charakteryzuje się ona zmiennymi przepływami w ciągu roku, co przy nienajlepszym stanie technicznym większej części wałów i urządzeń melioracyjnych stanowi o wysokim stopniu zagrożenia powodziowego. Potęgowane jest ono przez zły stan techniczny zapory we Włocławku, a także przez zmiany dna i koryta rzeki zachodzące w ostatnich 30 latach. Szacuje się, że na obszarach dolnej Wisły w województwie kujawsko-

¹⁷³ Działanie 2.6 *Ochrona i promocja zasobów przyrodniczych* RPO WK-P.

¹⁷⁴ V Oś priorytetowa *Ochrona przyrody i kształtowanie postaw ekologicznych* PO IiŚ. Łącznie wsparto 9 projektów.

¹⁷⁵ Badanie nie obejmuje zagadnienia suszy, które najprawdopodobniej będzie mogło być finansowane w przyszłym okresie programowania 2014-2020.

pomorskim zagrożonych powodzią jest 40 tys. ha gruntów zamieszkałych przez ok. 40 tys. ludzi.¹⁷⁶ W 2011 r. wskazywano, że dla zwiększenia bezpieczeństwa przeciwpowodziowego konieczna jest:

- odbudowa i modernizacja 53 km wałów przeciwpowodziowych rzeki Wisły oraz wał Grabowo-Świecie o długości ok. 22,5 km;
- zwiększenie udziału gruntów poddanych melioryzacji oraz modernizacja istniejących urządzeń.¹⁷⁷

Dotychczasowe kierunki interwencji

W ramach RPO WK-P dofinansowano 4 projekty dotyczące zapobiegania powodziom i ich skutkom. Dotyczyły one przebudowy przepustu i wałów przeciwpowodziowych Fordon-Łoskoń, remontu grobli, a także doposażenia w sprzęt służb strażackich.¹⁷⁸ Środki wspólnotowe zostały ponadto wydzielone w ramach PO LiŚ na wsparcie modernizacji stopnia wodnego Włocławek.¹⁷⁹ Jak dotąd ta warta ponad 160 mln zł inwestycja nie doczekała się realizacji, ponieważ planuje się budowę nowego stopnia wodnego na Wiśle, który miałby powstać w Siarzewie na wysokości Kępy. Bezpieczeństwo przeciwpowodziowe regionu podniosą także inwestycje realizowane w całym kraju. Dotyczą one systemów prognozowania i wczesnego ostrzegania oraz monitorowania zagrożeń.¹⁸⁰ Jednak inicjatywy te nie zapewniają w dostatecznym stopniu bezpieczeństwa powodziowego województwa. Powódź w 2010 r. uwiarydlała w regionie jakie skutki może mieć niszcząca działalność wód. Dla ich likwidacji podjęto następujące inwestycje:

- odbudowa 5 odcinków wałów przeciwpowodziowych rzeki Wisły na ogólną wartość robót 6,1 mln zł;
- odbudowa przepustu wałowego przy stacji pomp w Chełmnie warta 2,0 mln zł;
- zabezpieczenie stacji pomp Przechowo;
- zabezpieczenie przeciwerozyjne rzeki Zgłowiączki.¹⁸¹

Ponadto, środki w ramach PROW wsparły kilka projektów w zakresie infrastruktury przeciwpowodziowej realizowanych przez samorządy lokalne.

¹⁷⁶ Program ochrony przeciwpowodziowej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2015. KPZMiUW Włocławek 2005, s. 28.

¹⁷⁷ Stan zabezpieczenia przeciwpowodziowego w województwie kujawsko-pomorskim, KPZMiUW Włocławek 2011.

¹⁷⁸ Działanie 2.5 RPO WK-P *Rozwój infrastruktury bezpieczeństwa powodziowego i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska*. Wartość projektów to ok. 8 mln zł.

¹⁷⁹ W ramach III priorytetu *Zarządzanie zasobami i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska*.

¹⁸⁰ III priorytet PO LiŚ *Zarządzanie zasobami i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska*.

¹⁸¹ Stan zabezpieczenia przeciwpowodziowego w województwie kujawsko-pomorskim, KPZMiUW Włocławek 2011, s. 24-25. http://www.kujawsko-pomorskie.pl/files/sejmik/wiadomosci/20110321_sesja/prezentacja_ppowodz.pdf

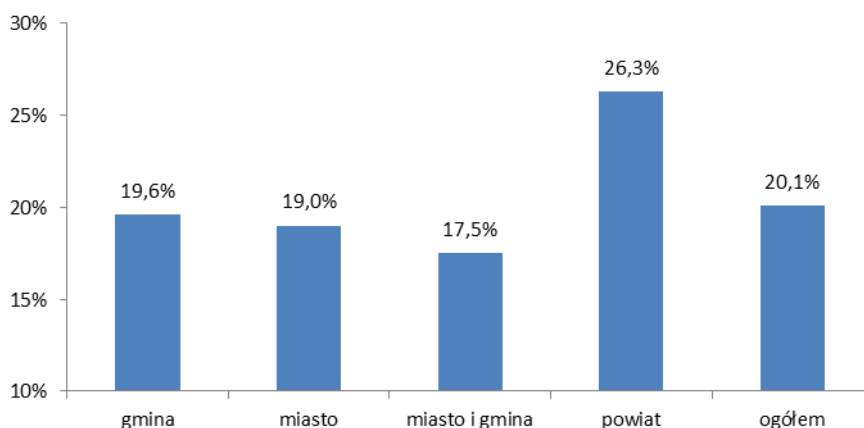
6.5 Potencjalne obszary wsparcia w latach 2014-2020

6.5.1 Transport

Największym, wykazanym w części diagnostycznej problemem z dziedziny infrastruktury drogowej jest jej zły stan techniczny. Stanowi on barierę dla m.in. lepszego wykorzystania transportu publicznego w regionie. Także wyniki badania IDI wskazują ponadto na konieczność modernizacji oraz budowy nowych dróg i obiektów inżynierii drogowej. Aby skutecznie wykorzystywać potencjał województwa tkwiący we współpracy Bydgoszczy z Toruniem, niezbędne jest lepsze skomunikowanie tych ośrodków miejskich.

O bardzo dużym znaczeniu modernizacji i rozbudowy infrastruktury drogowej świadczą wyniki badania ankietowego, w którym każda JST wskazywała 5 przedsięwzięć, które chciałaby w pierwszej kolejności zrealizować w latach 2014-2020. Aż 20% spośród niespełna 670 typów inwestycji z wszystkich obszarów dotyczyło infrastruktury drogowej (Wykres 193). W miastach oraz powiatach przedsięwzięcia tego typu stanowiły największą część spośród pożądanych inwestycji ze wszystkich obszarów, a w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich ustąpiły tylko projektom z zakresu infrastruktury wodno-kanalizacyjnej. Wśród potrzeb rozwojowych z zakresu transportu znajduje się również zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców (w ruchu drogowym lub na terenie zamieszkania), poprawa dojazdu z mniejszych miejscowości do największych miast w regionie oraz zewnętrznej dostępności komunikacyjnej. Postulaty te w dużej mierze zależą od realizacji wspomnianych wcześniej inwestycji związanych z infrastrukturą drogową oraz, jak podkreślają rozmówcy IDI, od zwiększenia integracji różnych form transportu publicznego.

Wykres 193. Odsetek priorytetowych inwestycji związanych z modernizacją i budową dróg wskazanych przez JST danego typu.

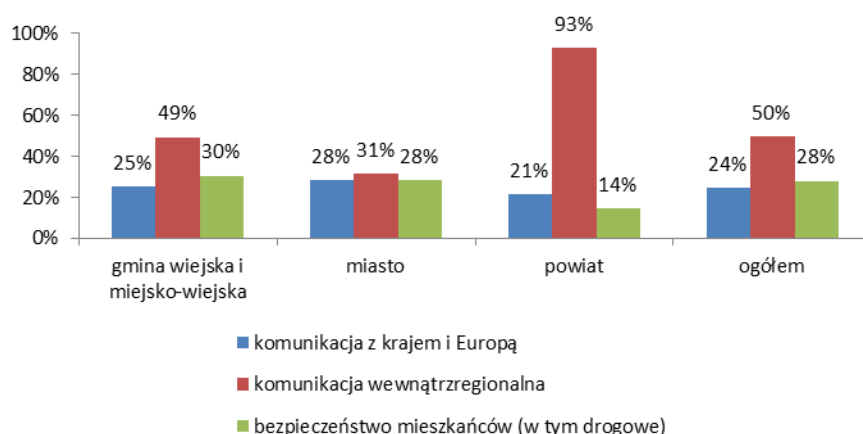

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

Zdecydowanie najważniejszą potrzebą regionu z zakresu transportu jest poprawa stanu i funkcjonowania komunikacji publicznej oraz integracji jej różnych rodzajów (autobusowej, kolejowej, tramwajowej). Podczas wywiadów pogłębionych respondenci wyraźnie wskazywali, że dobrze zorganizowany transport publiczny jest warunkiem koniecznym pogłębiania funkcji

metropolitalnych oraz dyfuzji impulsów rozwojowych w głąb regionu, np. poprzez umożliwienie dojazdów do pracy i ułatwienia korzystania z usług publicznych wyższego rzędu. Co więcej, zapotrzebowanie to zostało wskazane jako jeden z pięciu priorytetowych obszarów działań w perspektywie 2014-2020 w prawie wszystkich powiatach biorących udział w badaniu ankietowym i wśród połowy respondentów z gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Potrzeba poprawy komunikacji była szczególnie często podkreślana przez JST z podregionu włocławskiego. Przeciennie co trzeci respondent z całego województwa ogółem wskazywał również na konieczność poprawy bezpieczeństwa mieszkańców, w tym w aspekcie drogowym – poprzez budowę chodników oraz ścieżek rowerowych. Należy również podkreślić, że rozwój systemów transportu publicznego uwarunkowany jest stanem infrastruktury drogowej i kolejowej, dlatego tak istotna jest komplementarność prowadzonych inwestycji z zakresu transportu i jego integracji.

Wykres 194. Odsetek JST danego typu, które wskazały wybrane obszary jako jedno z 5 kluczowych w kontekście przyszłej perspektywy.

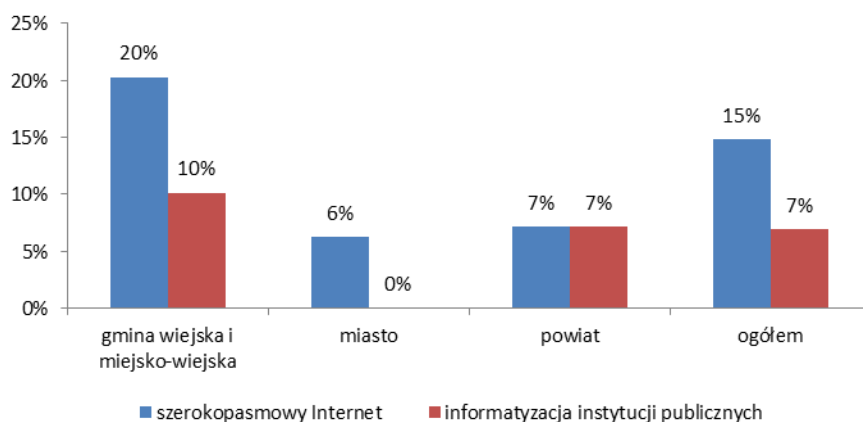

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

6.5.2 Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego

Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego jest jedną z podstaw budowania gospodarki opartej na wiedzy. Potrzeby rozwojowe dotyczące tego obszaru są związane przede wszystkim z kontynuacją działań z bieżącej perspektywy, a więc kontynuacją rozwoju „e-Uslug” w zakresie zdrowia, kultury oraz edukacji oraz zwiększania dostępności korzystania z szerokopasmowego Internetu, szczególnie na obszarach wiejskich oraz w mniejszych miastach, w których oferta kształtowana przez mechanizmy rynkowe jest niewystarczająca. Potrzeba ta została wykazana zarówno w części diagnostycznej, jak i w badaniu ankietowym JST. Co ciekawe, zwiększenie dostępności szerokopasmowego Internetu dla przedsiębiorców i mieszkańców było najczęściej wskazywane wśród JST w podregionie bydgosko-toruńskim. Również na tym terenie wykazano największe zapotrzebowanie na działania związane z informatyzacją instytucji publicznych jak np. urzędy, ośrodki zdrowia czy szkoły.

Wykres 195. Odsetek JST danego typu, które wskazały wybrane obszary jako jedno z 5 kluczowych w kontekście przyszłej perspektywy.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

Badania IDI wskazują ponadto na potrzebę zwiększenia koordynacji działań w zakresie infrastruktury społeczeństwa informacyjnego, związanej w głównej mierze ze zwiększeniem współpracy międzywojewódzkiej w zakresie realizowanych inwestycji. Naszym zdaniem, w kontekście społecznych problemów dotyczących przede wszystkim ubóstwa i peryferyjności niektórych obszarów wiejskich, konieczne jest także wsparcie działań na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu.

6.5.3 Infrastruktura energetyczna

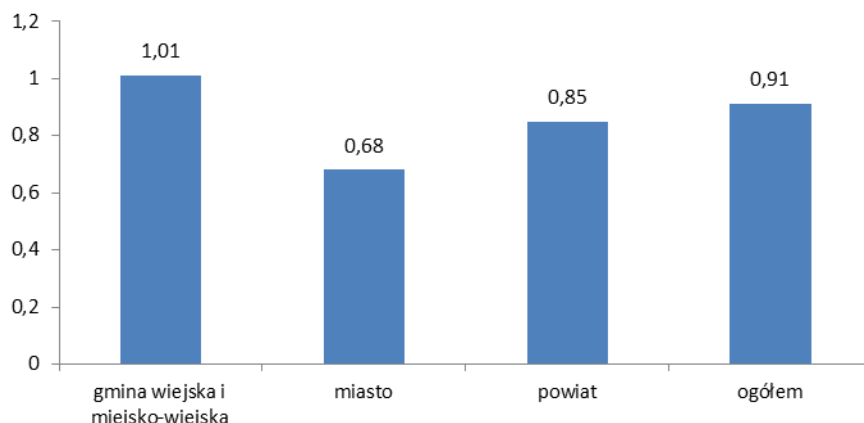
Województwo kujawsko-pomorskie jest liderem pod względem udziału OZE w strukturze produkcji energii elektrycznej i ciepłej, jednak jego potencjał w tym zakresie pozostaje wciąż nie w pełni wykorzystany. Zwiększenie eksploatacji OZE w regionie pozostaje więc wciąż jedną z głównych potrzeb w dziedzinie energetyki. Jak wskazują wyniki wywiadów indywidualnych zwiększenie efektywności energetycznej i przeciwdziałanie zanieczyszczeniu powietrza należy głównie osiągać poprzez wsparcie indywidualnych instalacji małych mocy (energia solarna, energia wiatrowa, biomasa, biogaz, małe elektrownie wodne) oraz inwestycje, mające na celu magazynowanie wytworzonej z OZE energii.

Rozmówcy badania IDI wskazywali także na konieczność zwiększenia efektywności energetycznej, którą można osiągnąć poprzez termomodernizację, poprawa sprawności wytwarzania i przesyłu ciepła oraz energii. Ponadto dla ograniczenia strat oraz integracji z instalacjami OZE, wskazane jest także stworzenie systemu inteligentnych sieci elektroenergetycznych. Postuluje się również zmniejszenie wykorzystania węgla do produkcji energii elektrycznej i ciepłej wraz z instalacją urządzeń kogeneracyjnych wykorzystujących odpady.

Generalnie, zapotrzebowanie na inwestycje związane z infrastrukturą energetyczną jest w województwie kujawsko-pomorskim niewielkie. Poprawa systemu energetycznego nie dość, że bardzo rzadko była wskazywana wśród priorytetowych obszarów działań przez respondentów

badania ankietowego JST, to w większości przypadków uznano, że przedsięwzięcia z tego zakresu raczej nie powinny być wspierane z puli środków UE w latach 2014-2020. Należy jednak wskazać, że zwiększenie efektywności energetycznej i rozwój energetyki opartej o OZE jest obowiązkiem w kontekście prawodawstwa wspólnotowego.¹⁸²

Wykres 196. Zapotrzebowanie na przedsięwzięcia związane ze stanem systemu energetycznego w perspektywie finansowej 2014-2020 (0 – brak zapotrzebowania, 1 – umiarkowane, 2 – duże zapotrzebowanie).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

6.5.4 Infrastruktura i ochrona środowiska

Dostępność sieci wodociągowej i kanalizacyjnej jest w województwie kujawsko-pomorskim przeciętna w skali kraju. Zapotrzebowanie na wsparcie projektów z nimi związanych występuje przede wszystkim na obszarach wiejskich, których sytuacja w analizowanym obszarze w części diagnostycznej została ukazana jako nieco gorsza od miast. Potwierdzają ją wyniki badania jakościowego IDI, w którym podkreślono konieczność dalszego rozwoju omawianych sieci wraz z oczyszczalniami ścieków. Za wyjątkowo zasadne uznano również realizację działań na rzecz poprawy stanu systemu gospodarki odpadami – likwidację składowisk i ich rekultywację, rozwój regionalnych stacji utylizacji i selektywnej zbiórki oraz ich wykorzystania do celów energetycznych.

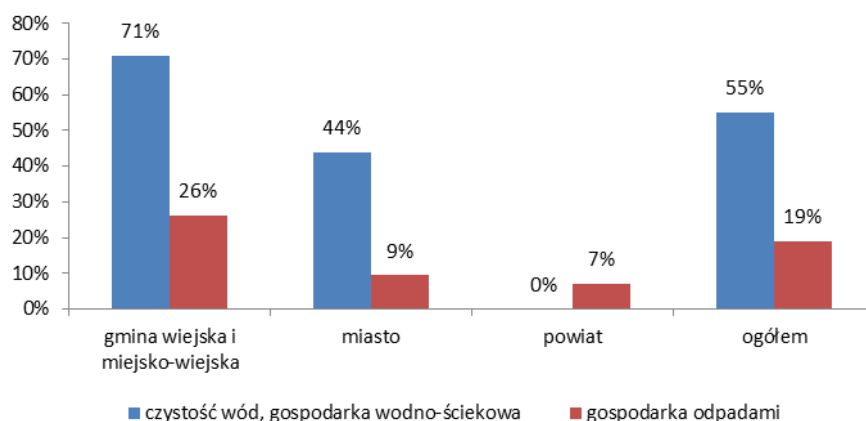
Poprawa stanu czystości wód oraz gospodarki wodno-ściekowej jest priorytetowym obszarem działań, który powinien zostać dofinansowywany ze środków wspólnotowych w przyszłej perspektywie. Zapotrzebowanie to zostało wyrażone wśród ponad 70% respondentów badania ankietowego JST z gmin wiejskich i miejsko-wiejskich oraz wśród niespełna połowy z miast. Inwestycje związane z siecią wodociągową, kanalizacyjną i oczyszczalniami ścieków były najczęstszym typem pożądanых przedsięwzięć na obszarach wiejskich oraz trzecim najczęstszym (po drogach i rewitalizacji) w miastach. Potrzeba przeprowadzenia inicjatyw w obrębie tego obszaru była najczęściej wykazywana przez JST z podregionu bydgosko-toruńskiego, a najrzadziej z grudziądzkiego.

¹⁸² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/28/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych zmieniająca i w następstwie uchylająca dyrektywy 2001/77/WE oraz 2003/30/WE s. 31.

Ze względu na ustawowy rozdział zadań własnych danych typów JST, zapotrzebowanie na projekty z omawianego zakresu nie wystąpiło wśród powiatów.

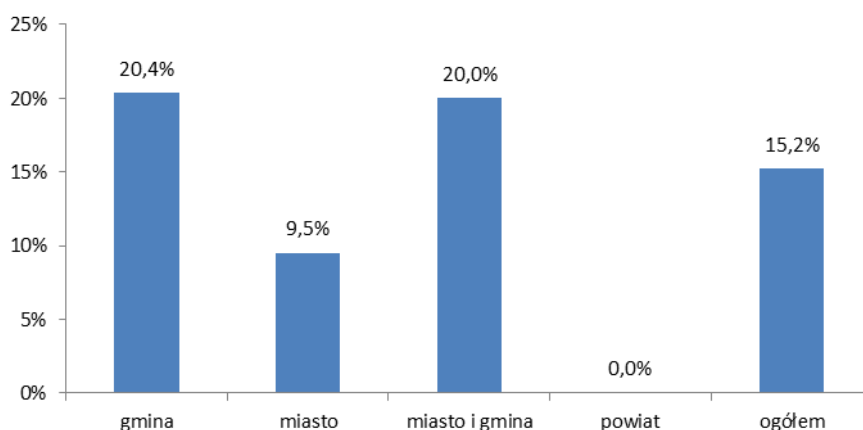
Oprócz gospodarki wodno-ściekowej, wśród priorytetowych obszarów wsparcia w przyszłej perspektywie jest też poprawa gospodarki odpadami. Taką potrzebę wskazał średnio co czwarty respondent badania ankietowego JST z gmin oraz co dziesiąty z miast. Działania związane z gospodarką odpadami powinny skupić się na rozwoju selektywnej zbiórki odpadów i ich odzysku.

Wykres 197. Odsetek JST danego typu, które wskazały wybrane obszary jako jedne z 5 kluczowych w kontekście przyszłej perspektywy.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

Wykres 198. Odsetek priorytetowych inwestycji związanych z siecią kanalizacyjną, wodociągową i oczyszczalniami ścieków wskazanych przez JST danego typu.

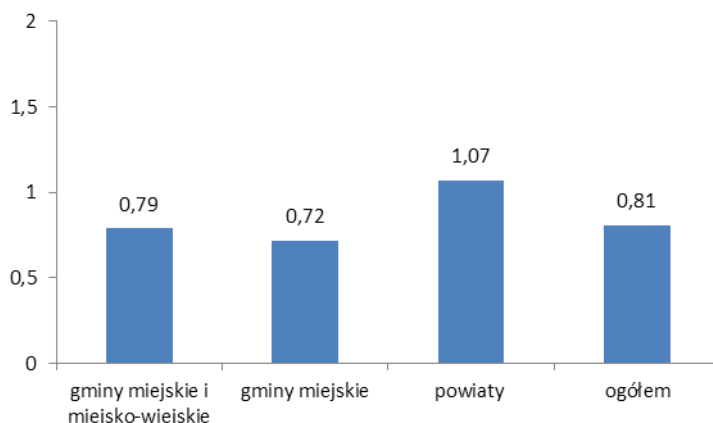
Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

W kontekście przyszłej perspektywy finansowej, zapotrzebowanie na inwestycje związane z ochroną przyrody jest niewielkie. Rozmówcy wywiadów IDI wskazują na brak potrzeby wspierania inicjatyw

związanych z NATURĄ 2000 i postulują koncentrację działań na rozwoju edukacji ekologicznej wśród mieszkańców regionu. Przedsięwzięcia związane stricte z ochroną przyrody, gatunków roślin i zwierząt zostały przez JST w ramach badania ankietowego uznane za średnio potrzebne, szczególnie wśród respondentów z miast.

Wykres 199. Zapotrzebowanie na przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, gatunków roślin i zwierząt w perspektywie finansowej 2014-2020 (0 – brak zapotrzebowania, 1 – umiarkowane, 2 – duże zapotrzebowanie)

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badania ankietowego JST.

W kontekście realnego niebezpieczeństwa powodzi w województwie kujawsko-pomorskim, wykazane zostało zapotrzebowanie na budowę i modernizację infrastruktury przeciwpowodziowej. Jednym z głównych projektów w tym zakresie miałyby być budowa stopnia wodnego na Wiśle poniżej Włocławka.

Tabela 29. Zestawienie postulatów zgłoszonych przez uczestników badań.

obszar	postulat
Infrastruktura drogowa	Budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury drogowej w regionie oraz innych obiektów inżynierii komunikacyjnej związane z ich złym stanem technicznym
	Budowa drogi ekspresowej S5 dla poprawy jakości bardzo istotnego połączenia drogowego Bydgoszczy z Wielkopolską
	Potrzeba zwiększenia inwestycji z zakresu transportu i komunikacji ze względu na konieczność poprawy zewnętrznej dostępności komunikacyjnej województwa
Infrastruktura kolejowa	Słaby stan infrastruktury kolejowej powoduje, że konieczne są nowe inwestycje w zakresie jej modernizacji
	Przywrócenie zawieszonych w przeszłości połączeń kolejowych (np. Szubin - Bydgoszcz; Maksymilianowo - Koronowo) wpłynie na przyspieszenie rozwoju transportu publicznego w regionie

obszar	postulat
	<p>Z powodu niskiego stopnia skomunikowania i zintegrowania transportu publicznego niezbędna jest budowa instalacji typu park&ride (element infrastruktury węzłów przesiadkowych)</p> <p>Lokalizacja przystanków kolejowych nie odpowiada współczesnej strukturze osadniczej regionu. Dlatego postuluje się budowę nowych dworców i przystanków w nowych lokalizacjach</p> <p>Dla jeszcze lepszego skomunikowania lotniska w Bydgoszczy z systemami transportu publicznego w województwie bardzo istotna jest budowa linii kolejowej łączącej port lotniczy z dworcem kolejowym Bydgoszcz Główna.</p>
Drogowy transport zbiorowy	<p>Ze względu na niesatysfakcjonujący stopień skomunikowania i zintegrowania transportu publicznego konieczne jest stworzenie węzłów przesiadkowych w największych miastach regionu. Pozwolą one na szybką zmianę środków transportu. Ponadto bardzo ważnym elementem będzie organizacja zintegrowanej informacji pasażerskiej. Wpłynie to na skrócenie czasu podróży i zwiększenie konkurencyjności transportu publicznego w odniesieniu do komunikacji indywidualnej. Dodatkowo postuluje się kontynuację różnych rodzajów miejskiego transportu publicznego.</p> <p>Należy zwrócić uwagę, że inwestycje w zakresie transportu publicznego powinny być prowadzone systemowo, a nie w całkowitym oderwaniu od siebie</p> <p>Rozwój systemów transportu publicznego w obszarze metropolitalnym ma kluczowe znaczenie dla zwiększenia wykorzystania potencjału naukowego obu stolic województwa</p>
Żegluga śródlądowa	<p>Dla wykorzystania potencjału województwa w zakresie turystyki wodnej należy rozważyć wsparcie pozwalające na bardziej intensywne wykorzystanie żeglugi śródlądowej (np. budowa marlin)</p>
Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego	<p>W zakresie społeczeństwa informacyjnego postuluje się kontynuację już wcześniej podjętych działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Dotyczy to zarówno rozwoju infrastruktury światłowodowej, poszerzenia e-usług, a także przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu.</p> <p>Rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w województwie spowalniany jest poprzez brak koordynacji podejmowanych działań w regionach sąsiednich, a także przez restrykcyjność przepisów o zamówieniach publicznych</p>
Infrastruktura energetyczna	<p>Wykorzystanie potencjału regionu w zakresie odnawialnych źródeł energii powinno polegać na wsparciu budowy instalacji rozproszonych, głównie dla potrzeb gospodarstw indywidualnych i przedsiębiorców</p> <p>Istotne wydają się działania na rzecz zwiększenia efektywności energetycznej poprzez zwiększenie wykorzystania OZE oraz rozwój konwencjonalnej energetyki zawodowej</p>
Gospodarka wodno-ściekowa	<p>Ponieważ poczynione do tej pory inwestycje okazały się niewystarczające</p>

obszar	postulat
	należy kontynuować rozwój infrastruktury wodno-ściekowej w regionie. Dodatkową motywacją realizacji nowych projektów z tej dziedziny są wymagania ustawodawstwa wspólnotowego
	Postuluje się także przeprowadzenie nowych inwestycji w zakresie melioracji (na rzecz rolnictwa i żeglugi rzecznej)
	Zanieczyszczenie rzek i jezior wynikające głównie z intensywnej produkcji rolnej wymaga podjęcia działań zapobiegawczych
Infrastruktura zagospodarowania odpadami	Pilna konieczność kontynuacji inwestycji z zakresu gospodarki odpadami, dla zwiększenia jakości życia mieszkańców, poprawy środowiska naturalnego i tym samym wypełnienie zobowiązań wynikających z ustawodawstwa wspólnotowego i krajowego.
	Likwidacja składowisk odpadów i ich rekultywacja
	Działania na rzecz zwiększenia selektywnej zbiorki odpadów
	Rozwój regionalnych stacji utylizacji odpadów
Ochrona środowiska i zasobów przyrodniczych	Wykorzystanie odpadów dla celów energetycznych
	Przeciwdziałanie małej emisji, będących głównym źródłem zanieczyszczeń pyłowych
	Zwiększenie efektywności energetycznej poprzez termomodernizację
	Zmniejszenie wykorzystania węgla do produkcji energii elektrycznej i ciepłej i instalacja urządzeń kogeneracyjnych wykorzystujących odpady
Infrastruktura przeciwpowodziowa	Edukacja ekologiczna (głównym beneficjentem wsparcia są w województwie kujawsko-pomorskim parki krajobrazowe)
	Ze względu na zły stan infrastruktury powodziowej niezbędne są działania na rzecz rozwoju infrastruktury przeciwpowodziowej oraz unowocześnienie sprzętu ratowniczego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

6.6 Gradacja potrzeb rozwojowych

Województwo kujawsko-pomorskie jest jednym z lepiej dostępnych komunikacyjnie obszarów kraju. Problemem pozostaje zły stan dróg oraz wysoce niedokapitalizowana infrastruktura kolejowa. Stanowi to znaczącą blokadę dalszego rozwoju transportu zbiorowego, tańszego i bardziej ekologicznego w porównaniu z komunikacją indywidualną. Województwo posiada także wysoki potencjał w zakresie odnawialnych źródeł energii, które są wykorzystywane coraz intensywniej. Region nie odbiega znacząco od liderów także pod względem gospodarki odpadami i ściekami. Jednak w przypadku sieci wodociągowych i kanalizacyjnych oraz współczynnika gazyfikacji obraz województwa kujawsko-pomorskiego nie przedstawia się wyróżniająco. Podobna sytuacja dotyczy infrastruktury społeczeństwa informacyjnego. Udział gospodarstw domowych posiadających dostęp do Internetu jest nieznacznie niższy niż średnia krajowa.

Lata 2007-2012 były okresem, w którym zrealizowano wiele inwestycji infrastrukturalnych. Ich skala była bardzo duża, ze względu na możliwość korzystania z funduszy strukturalnych UE. Wielkie potrzeby w zakresie infrastruktury transportowej województwa miały swoje odzwierciedlenie w liczbie i wartości realizowanych projektów. Jednak tylko część potrzeb sprzed 2007 r. uległa dezaktualizacji. Duży postęp zanotowano w zakresie infrastruktury środowiskowej, zwłaszcza gospodarki ściekami i odpadami. W ramach RPO WK-P oraz programów operacyjnych na poziomie krajowym wsparto inwestycje z zakresu odnawialnych źródeł energii, efektywności energetycznej i infrastruktury społeczeństwa informacyjnego.

Największym wyzwaniem dla rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego jest wzrost konkurencyjności jego gospodarki. Z tego względu w okresie budżetowym na lata 2014-2020 konieczne będzie położenie większego nacisku na wsparcie przedsiębiorczości oraz jeszcze lepsze wykorzystanie potencjałów lokalnych uczelni, a także pomoc inicjatywom na rzecz innowacyjności. W kontekście rozwoju regionalnego kluczowym elementem jest transmisja impulsów wzrostowych z najbardziej dynamicznych ośrodków na obszary o nieco bardziej peryferyjnym charakterze. W tym celu niezbędne są działania na rzecz wsparcia rozwoju infrastruktury transportowej.

Wnioski z wywiadów indywidualnych a także CATI wyraźnie wskazują, że najpilniejsze potrzeby z zakresu infrastruktury i zagospodarowania przestrzeni dotyczą transportu publicznego i integracji różnych jego rodzajów. Respondenci proponowali realizację projektów obejmujących uruchomienie sprawnie działającej informacji pasażerskiej, infrastruktury przesiadkowej, a także przystosowanie siatki dworców i przystanków kolejowych do współczesnej struktury osadniczej w regionie. Dobrze funkcjonujący system transportu publicznego pozwoli m.in. na zaktywizowanie zawodowe części mieszkańców, zwłaszcza z obszarów wiejskich, co z kolei wpłynie także na ograniczenie zjawiska biedy. Co więcej, zwiększą się możliwości korzystania z usług publicznych wyższej rangi oferowanych w ośrodkach miejskich. Na obszarze metropolitalnym poprawa funkcjonowania i integracji transportu publicznego sprzyjać będzie jeszcze lepszemu wykorzystaniu potencjału gospodarczego i naukowego obu stolic województwa, co będzie pozytywnie wpływać na zwiększenie konkurencyjności regionu.

Z rozwojem systemów transportu publicznego wiąże się konieczność dalszych inwestycji z zakresu liniowej infrastruktury kolejowej oraz przywrócenia połączeń, które w przeszłości zostały zawieszone. Ich realizacja wpłynie na skrócenie czasu podróży oraz poprawę jej komfortu, co dodatkowo zwiększy

atrakcyjność publicznego transportu zbiorowego w stosunku do indywidualnych środków lokomocji. Istotna jest także możliwość ograniczenia emisji gazów do atmosfery. Intensyfikacja korzystania z transportu publicznego wiąże się także z potrzebą poprawy stanu infrastruktury dróg wszystkich rang a także innych obiektów inżynierii komunikacyjnej. W zakresie tym dokonano w latach 2007-2012 znaczących inwestycji, jednak przedstawiciele JST wskazywali tę dziedzinę jako jedną z najbardziej priorytetowych dla interwencji władz regionalnych i centralnych w przyszłej perspektywie finansowej. Co więcej, inwestycje w zakresie inżynierii komunikacyjnej wpłyną bezpośrednio na wzrost bezpieczeństwa drogowego.

Innym znaczącym zagrożeniem dla życia i mienia części mieszkańców regionu jest zły stan wałów i zabezpieczeń przeciwpowodziowych. Według analiz dotyczy to ok. 40 tys. osób zamieszkałych na obszarze o powierzchni 40 tys. ha. Skutki powodzi z roku 2010 wyraźnie wskazują na potrzebę dalszych inwestycji w tym zakresie. Podczas wywiadów respondenci postulowali także działania na rzecz rozwoju innych obiektów inżynierii środowiska. Potrzeby z zakresu sieci wodociągowych, kanalizacyjnych, oczyszczania ścieków i zagospodarowania odpadami są w regionie nadal bardzo duże, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Należy podkreślić również fakt, że wsparcie w tym obszarze będzie niezbędne ze względu na surowe wymagania nałożone na samorządy różnych szczebli przez prawodawstwo wspólnotowe oraz krajowe.

Z działaniami na rzecz środowiska wiąże się także potrzeba zwiększenia efektywności energetycznej i ograniczenia tzw. niskiej emisji będącej główną przyczyną zanieczyszczeń pyłowych powietrza w województwie. Bardzo istotne są także działania na rzecz OZE, do rozwoju których województwo kujawsko-pomorskie posiada względnie duży potencjał (w szczególności w zakresie wykorzystania biomasy, biogazu oraz wiatru). Duże potrzeby w tej dziedzinie dotyczą mikroinstalacji dla gospodarstw indywidualnych.

6.7 Rekomendacje cząstkowe

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	Uwagi i propozycje koncentracji
Transport	1	Niski stopień zintegrowania systemów transportu publicznego	Rozwój systemów transportu publicznego i zwiększenie jego wykorzystania	7	<ul style="list-style-type: none"> Kompleksowy projekt integrujący transport publiczny w regionie, zwłaszcza największych jego miastach. Powinien on obejmować skomunikowanie wszystkich środków transportu (kolejowego, autobusowego regionalnego oraz miejskiego) wraz z węzłami przesiadkowymi, systemem opłat i informacji pasażerskiej) 	<ul style="list-style-type: none"> Obszar metropolitalny oraz inne duże miasta regionu
	2	Niski stan techniczny infrastruktury kolejowej	Rozwój infrastruktury kolejowej	7	<ul style="list-style-type: none"> Modernizacja istniejących linii kolejowych dla skrócenia czasu podróży i podniesienia jej jakości Przystosowanie obecnie istniejącej infrastruktury do obecnego systemu osadniczego (budowa nowych stacji kolejowych wraz z infrastrukturą park&ride) 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwo
	3	Niski stan techniczny infrastruktury drogowej w regionie	Rozwój infrastruktury drogowej	7	<ul style="list-style-type: none"> Przebudowa, modernizacja i budowa dróg oraz innych obiektów inżynierii komunikacyjnej odprowadzających ruch z dróg najwyższej rangi Przebudowa, modernizacja i budowa dróg do węzłów transportu publicznego (szynowego i drogowego) Przebudowa odcinków dróg szczególnie niebezpiecznych Zwiększenie przepustowości komunikacyjnej miast 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwo
Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego	1	Dość niski udział mieszkańców regionu posiadających dostęp do szerokopasmowego Internetu	Zwiększenie dostępności Internetu szerokopasmowego oraz upowszechnienie wykorzystania technologii cyfrowych	2	<ul style="list-style-type: none"> Doprowadzanie sieci Internetu szerokopasmowego na obszary, w których nie jest on dostępny Promowanie korzystania z Internetu, w szczególności wśród osób starszych Szkolenia korzystania z Internetu dla osób wykluczonych cyfrowo 	<ul style="list-style-type: none"> Głównie obszary wiejskie

Rozdział 6. Obszar 3. Przestrzeń i infrastruktura

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	Uwagi i propozycje koncentracji
	2	Niedostateczny rozwój systemów „e-usług”	Rozwój „e-usług”	10	<ul style="list-style-type: none"> Rozwój „e-Edukacji”, „e-Zdrowia” oraz „e-Kultury”, będący kontynuacją wcześniejszych inwestycji 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwo
Infrastruktura energetyczna	1	Niedostateczna efektywność energetyczna w regionie oraz istotny problem tzw. „niskiej emisji”	Zwiększenie efektywności energetycznej	4	<ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie efektywności wytwarzania i przesyłu energii elektrycznej Promowanie zwiększenia efektywności energetycznej wśród MSP w regionie Zwiększenie efektywności energetycznej energetyki zawodowej Termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej i w sektorze mieszkaniowym Zwiększenie wykorzystania urządzeń i technologii energooszczędnych Ograniczenie zużycia energii i paliw w transporcie (np. zakup autobusów na biopaliwa), mieszkalnictwie i przemyśle Promowanie energooszczędności 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwa, zwłaszcza obszary miejskie
	2	Niedostatecznie wykorzystany potencjał regionu w zakresie OZE	Wzrost udziału energii z OZE w ogólnym wykorzystaniu energii elektrycznej i ciepłej	4	<ul style="list-style-type: none"> Wsparcie indywidualnych instalacji małych mocy (energia słoneczna, energia wiatrowa, biomasa, biogaz, małe elektrownie wodne) – preferencyjne pożyczki, (instalacje domowe oraz dla przedsiębiorstw) Wsparcie inwestycji mających na celu magazynowanie wytworzonej z OZE energii (kwestia bezpieczeństwa energetycznego i zmniejszenia popytu na energię ze źródeł konwencjonalnych) 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwo
Infrastruktura i ochrona środowiska	1	Problem tzw. „niskiej emisji” i związane z nią zanieczyszczenie pyłowe atmosfery	Poprawa jakości powietrza	4	<ul style="list-style-type: none"> Przeciwdziałanie małej emisji (jako głównemu powodowi zanieczyszczeń pyłowych) poprzez modernizację i wymianę nieefektywnych instalacji energii cieplnej i elektrycznej Wsparcie w zakresie instalacji ciepłych korzystających z OZE 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwo

Rozdział 6. Obszar 3. Przestrzeń i infrastruktura

Obszar	Lp.	Wyzwanie	Cel interwencji	Cel tematyczny	Operacjonalizacja	Uwagi i propozycje koncentracji
					<ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie świadomości ludzi w zakresie skutków „małej emisji”; edukacja ekologiczna 	
	2	Przeciętny na tle kraju rozwój gospodarki wodno-ściekowej oraz konieczność wypełnienia zobowiązań wynikających z prawa wspólnotowego	Wsparcie gospodarki wodno-ściekowej	6	<ul style="list-style-type: none"> Rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, w szczególności na obszarach wiejskich Budowa i modernizacja oczyszczalni ścieków 	<ul style="list-style-type: none"> Głównie obszary wiejskie
	3	Niedostateczny stopień rozwoju gospodarki odpadami w regionie oraz konieczność wypełnienia zobowiązań wynikających z prawa wspólnotowego	Poprawa systemu gospodarowania odpadami	6	<ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie selektywnej zbiórki odpadów i ich wykorzystanie dla celów energetycznych Zagospodarowanie komunalnych osadów ściekowych Likwidacja składowisk odpadów i ich rekultywacja Rozwój regionalnych stacji utylizacji odpadów 	<ul style="list-style-type: none"> Całe województwo
	4	Niski stan bezpieczeństwa przeciwpowodziowego	Wzrost bezpieczeństwa powodziowego	5	<ul style="list-style-type: none"> Rozbudowa i modernizacja infrastruktury przeciwpowodziowej Projekt budowy stopnia wodnego na Wiśle pod Włodawkiem System oceny ryzyka powodziowego i zarządzania ryzykiem 	<ul style="list-style-type: none"> Głównie dolina Wisły

7 Wnioski horyzontalne i rekomendacje

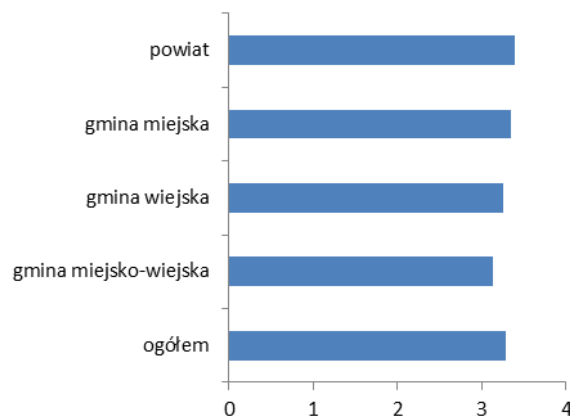
W niniejszym rozdziale prezentujemy najważniejsze wnioski płynące z przeprowadzonej ewaluacji. Rozpoczynamy jednak od podsumowania badania kwestionariusza jednostek samorządu terytorialnego.

7.1 Horyzontalne wnioski z badań JST i mieszkańców regionu

7.1.1 Badanie JST – diagnoza potrzeb

Respondenci z wszystkich typów jednostek samorządu terytorialnego byli zgodni co do pozytywnego wpływu dotychczasowych projektów finansowanych ze środków unijnych na swoją sytuację społeczno-gospodarczą. Wsparcie zostało najkorzystniej ocenione przez ankietowanych z powiatów, a najgorzej wśród respondentów z gmin miejsko-wiejskich.

Wykres 200. Wpływ dotychczasowych projektów na ogólną sytuację społeczno-gospodarczą wiejskich, miejsko-wiejskich i miejskich oraz powiatów (w skali 0-4, gdzie: 0 – wpływ negatywny, 4 – duży wpływ pozytywny).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST ($n=142$).¹⁸³

Analizując wsparcie sektorowo, można wydzielić obszary, na które projekty z lat 2004-2006 i 2007-2013 wpłynęły szczególnie pozytywnie. Respondenci z wszystkich typów JST najwyżżej ocenili wsparcie związane ze:

- stanem czystości wód i gospodarką wodno-ściekową,
- jakością oferty sportowo-rekreacyjnej,
- jakością szkolnictwa,
- poprawą bezpieczeństwa mieszkańców (w ruchu drogowym lub na terenie zamieszkania),
- jakością obsługi interesantów w urzędach i instytucjach publicznych,
- jakością przestrzeni miejskiej,

¹⁸³ Różnice w liczebności prób wynikają z niepełnego bądź błędnego wypełniania przez respondentów niektórych pytań z ankiet.

- dostępem do kursów lub szkoleń pozwalających zdobyć kwalifikacje zgodne z potrzebami rynku pracy.

Relatywnie wysokie oceny większości respondentów związane były również z wpływem interwencji na informatyzację instytucji publicznych, stan zabudowy mieszkaniowej lub budynków użyteczności publicznej, jakość szkolnictwa oraz konkurencyjność rolnictwa. Generalnie najlepiej ocenione zostały projekty „twarde”, infrastrukturalne.

Wykres 201. Przedsięwzięcia, których realizacja w latach 2004-2006 i 2007-2013 przyniosła największy wpływ na dane obszary w JST w województwie kujawsko-pomorskim (w skali 0-4, gdzie: 0 – wpływ negatywny, 4 – duży wpływ pozytywny).

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST (n=142).

Oceny poszczególnych obszarów interwencji wśród wszystkich typów respondentów są dosyć podobne, jednak w niektórych aspektach zauważalne są rozbieżności, w większości wynikające ze specyfiki poszczególnych jednostek. W gminach wiejskich i miejsko-wiejskich szczególnie korzystnie oceniono działania zwiększające konkurencyjność rolnictwa, a w miastach – poprawiające jakość przestrzeni miejskiej. Wyniki ankiet z powiatów wskazują natomiast na korzystne tendencje związane z dopasowaniem oferty szkół zawodowych do potrzeb rynku pracy oraz poprawą dostępu do kursów i szkoleń zawodowych.

W niewielkiej lub umiarkowanej skali zrealizowane projekty wpłynęły na „newralgiczne” obszary województwa kujawsko-pomorskiego, którymi są przedsiębiorczość oraz bezrobocie. Na żadnym szczeblu samorządowym nie odnotowano wyraźnej poprawy związanej z podażą bądź jakością terenów przeznaczonych pod inwestycje. Ogół działań związanych z przeciwdziałaniem bezrobociu (w tym dopasowanie oferty szkół zawodowych do potrzeb rynku pracy) realnie pozytywnie oceniony został tylko na poziomie powiatu. W obliczu niewielkiej liczby miejsc pracy niewielkim pocieszeniem wydaje się być dobra ocena dostępności projektów związanych z uzyskiwaniem kwalifikacji zawodowych.

Na nieco wyższą w oczach respondentów ocenę mogą liczyć zrealizowane przedsięwzięcia z zakresu spójności i społeczeństwa. Najbardziej pozytywnie oceniono ich wpływ na wspomnianą wcześniej jakość szkolnictwa, a nieco niżej na integrację społeczną i przeciwdziałanie marginalizacji oraz na

kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego. Szczególnie docenić należy wysoki wpływ projektów na dostępność zorganizowanej opieki nad dziećmi na terenach wiejskich. Najniżej oceniono (za wyjątkiem szczebla powiatowego) działania związane z podnoszeniem jakości opieki zdrowotnej oraz promocją zdrowego trybu życia.

Zdaniem respondentów nie można mówić o negatywnym wpływie przedsięwzięć unijnych na jakikolwiek obszar. Wskazali oni natomiast obszary, w których wpływ ten był znikomy bądź żaden. Na wszystkich szczeblach samorządowych jest nim rozwój rolnictwa ekologicznego, a z wyłączeniem powiatów – także stan systemu energetycznego. Godnym podkreślenia jest minimalny wpływ zrealizowanych projektów na jakość opieki zdrowotnej na terenach wiejskich oraz na dostępność szerokopasmowego Internetu w miastach.

Główną barierą rozwojową jednostek samorządu terytorialnego jest brak wystarczających środków finansowych. Jest to problem trudny do bezpośredniego rozwiązania. Jego niwelacja jest możliwa poprzez likwidację innych barier, które dotyczą np. przedsiębiorczości i lokalnego rynku pracy, dostępności komunikacyjnej czy niskiej atrakcyjności turystycznej.

Największa część barier wskazanych w badaniu ankietowym JST związana jest z kwestiami proceduralnymi, przepisami (ich zmiennością oraz ograniczeniami, jakie za sobą niosą) oraz brakiem trafności i efektywności wydawania środków unijnych. Za czynniki istotnie ograniczające rozwój jednostek samorządu terytorialnego uznane zostały również: niski poziom przedsiębiorczości wraz z niewielką podażą terenów inwestycyjnych oraz problemy społeczno-demograficzne, wśród których najpoważniejsze odnosiły się do bezrobocia oraz odpływu młodych ludzi.

Występowanie poszczególnych barier w województwie kujawsko-pomorskim uwarunkowane jest przestrzennie. Wśród podregionów najbardziej wyróżniającym się jest bydgosko-toruński, w którym niemalże połowa wskazanych czynników ograniczających rozwój dotyczyła kwestii proceduralno-prawnych. W porównaniu z pozostałymi podregionami, wyraźnie rzadziej wskazywano problem niskiego poziomu przedsiębiorczości, problemów społecznych, zacofania i braku współpracy oraz położenia geograficznego i dostępności komunikacyjnej. Znaczna część odpowiedzi dotyczyła trudności związanych m.in. z brakiem planu miejscowego bądź innych dokumentów planistycznych, czy brakiem koordynacji działań, długofalowej wizji rozwoju.

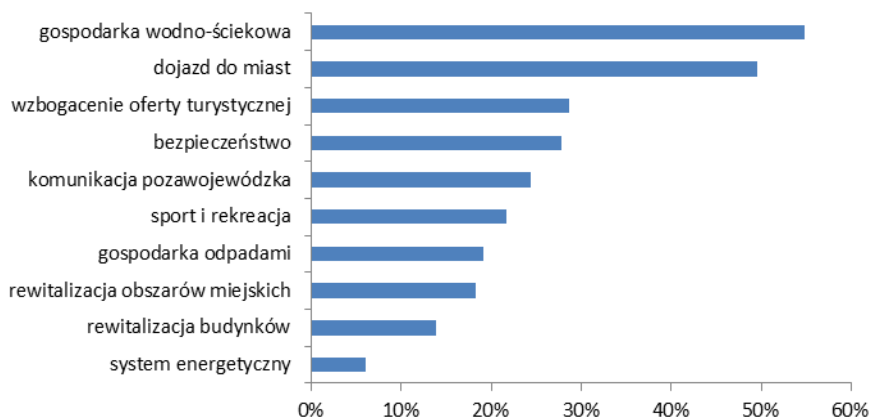
Struktury wykazanych barier w podregionach grudziądzkim oraz włocławskim były do siebie znacznie bardziej podobne. Oprócz problemów związanych z procedurami i przepisami prawnymi, spora część odpowiedzi dotyczyła przedsiębiorczości oraz problemów społecznych. W podregionie włocławskim ponad 1/5 wskazanych barier związanych było z wewnętrznymi problemami (zacofanie, rolniczy charakter, konflikty i brak współpracy) oraz niekorzystną lokalizacją i słabą dostępnością komunikacyjną.

Spośród wszystkich potrzeb jednostek samorządu terytorialnego, wymagającymi najpilniejszego wsparcia są przede wszystkim te, związane z rozbudową bądź modernizacją infrastruktury. Przy założeniu ograniczonych środków finansowych na wkład własny, szczególnie na poziomie gminnym, samorządy priorytetowo chciałyby w przyszłej perspektywie przeznaczyć środki na działania dotyczące wspomnianych zagadnień. Największe zapotrzebowanie w tym kontekście związane jest

z rozwojem infrastruktury wodno-ściekowej (przede wszystkim na wsiach) oraz komunikacyjnej, w szczególności dojazdu z obszarów peryferyjnych do największych ośrodków miejskich województwa. Zostały one bardzo wyraźnie zaakcentowane wśród respondentów z wszystkich podregionów województwa.

Wśród jednostek gmin wiejskich oraz miast, częściej niż co piąty respondent wśród priorytetów infrastrukturalnych wyróżniał poprawę bezpieczeństwa mieszkańców (w ruchu drogowym lub na terenie zamieszkania), poprawę dostępności transportowej w skali ponadregionalnej oraz wzbogacenie oferty sportowo-rekreacyjnej. Respondentów z miast cechowało duże zainteresowanie rewitalizowaniem przestrzeni miejskich, a ponad 90% ankietowanych z powiatów wskazało na konieczność poprawy dojazdu z mniejszych miejscowości do największych miast w województwie. Co trzecia JST chce w przyszłej perspektywie przeznaczyć środki na dofinansowanie projektów związanych ze wzbogaceniem oferty turystycznej. Potrzeba ta była najczęściej akcentowana przez jednostki miejskie.

Wykres 202. Priorytetowe obszary wsparcia związane z infrastrukturą techniczną wśród JST.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST (n=115).

Wśród potrzeb niezwiązanych z infrastrukturą najczęściej wskazywano konieczność przeciwdziałania bezrobociu (szczególnie w miastach-gminach i powiatach) oraz tworzeniu terenów przeznaczonych pod inwestycje (głównie na obszarach miejskich). Pierwszy obszar był szczególnie często typowany w podregionie włocławskim (wybrało go 58% respondentów), a drugi – w bydgosko-toruńskim (63%) oraz grudziądzkim (46%).

Ankietowani z miast oraz gmin miejsko-wiejskich wśród priorytetów często uwzględniali również potrzebę wzbogacenia oferty turystycznej. Ze względu na specyfikę zadań własnych, powiaty za szczególnie istotne uznały działania związane ze szkolnictwem (w tym z dopasowaniem oferty szkół zawodowych do potrzeb rynku pracy) oraz ze służbą zdrowia.

Wykres 203. Priorytetowe obszary wsparcia nie związane z infrastrukturą techniczną wśród JST.

Źródło: Opracowanie własne IBS na podstawie badań ankietowych JST (n=115).

Co ciekawe, bardzo nieznaczna część respondentów wśród najważniejszych obszarów działań uwzględniła walkę z wykluczeniem społecznym oraz zwiększenie profilaktyki zdrowotnej. Jest to zaskakujące, biorąc pod uwagę duże problemy, z jakimi w tych dziedzinach zmagają się województwo. Wśród priorytetów, pomimo rolniczego charakteru województwa, bardzo rzadko (i jedynie na poziomie gmin) respondenci zwracali uwagę na potrzebę wzmacniania konkurencyjności rolnictwa, rozwoju rolnictwa ekologicznego lub wzrostu jakości produkowanej żywności. Za potrzebujące szczególnego wsparcia nie zostały uznane też dziedziny kultury, poprawy funkcjonowania urzędów oraz zwiększenia aktywności obywatelskiej mieszkańców.

W ramach przeprowadzanego badania respondenci byli również zobligowani do wskazania najważniejszych przedsięwzięć, które miałyby być zrealizowane w ramach nowej perspektywy w latach 2014-2020. Podobnie jak w przypadku wcześniej opisanych priorytetowych obszarów działań, projekty na każdym szczeblu samorządowym dotyczyć mają przede wszystkim budowy i modernizacji dróg oraz (oprócz powiatów) gospodarki wodno-ściekowej. Charakterystyczne dla obszarów wiejskich są przedsięwzięcia związane z budową bądź remontem obiektów użyteczności publicznej oraz z przedszkolami, a wśród miast – te, z zakresu działań rewitalizacyjnych oraz rozwoju turystyki. Wśród czterech typów szczebli samorządowych najbardziej wyróżniają się odpowiedzi respondentów z powiatów. W tego typu jednostkach priorytetowe przedsięwzięcia związane będą głównie z (poza budową i modernizacją dróg) obszarami niezwiązanymi z infrastrukturą – walką z bezrobociem, edukacją, opieką zdrowotną oraz z rozwojem przedsiębiorczości.

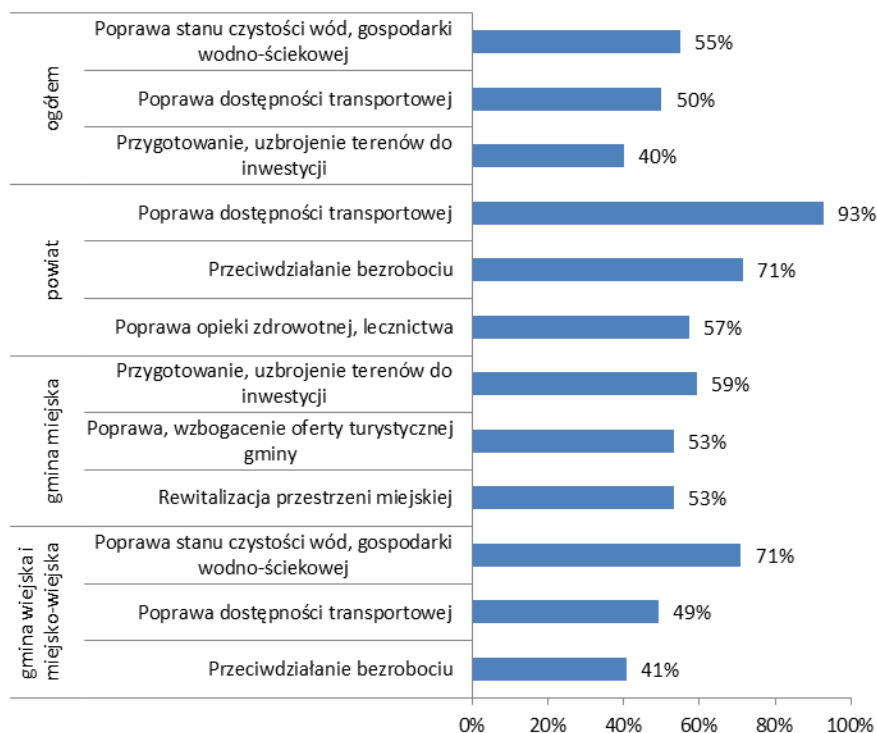
Priorytetowe przedsięwzięcia wskazywane przez poszczególne typy jednostek samorządu terytorialnego są generalnie podobne. Najbardziej widoczne różnice dotyczą inwestycji związanych z uzbrajaniem terenów pod inwestycje oraz z kulturą, których szczególne natężenie ma miejsce w podregionie bydgosko-toruńskim, przy bardzo niskiej ich liczbie w podregionie włocławskim. W tym ostatnim planuje się natomiast najwięcej inicjatyw z zakresu turystyki.

7.1.2 Badanie JST – ocena możliwości absorpcyjnych

Badanie ankietowe przeprowadzone wśród jednostek samorządu terytorialnego województwa kujawsko-pomorskiego daje podstawy nie tylko do wyciągnięcia wniosków na temat skali ich potrzeb w różnych obszarach tematycznych, ale także na wstępne oszacowanie zdolności absorpcyjnych. Z uwagi na ograniczone możliwości finansowania długiem oraz (prawdopodobny) spadek dochodów własnych w wyniku spowolnienia gospodarczego, za szczególnie istotne należy uznać deklaracje władz lokalnych dotyczące tego, które inwestycje będą w stanie zrealizować w pierwszej kolejności, biorąc pod uwagę konieczność wygospodarowania środków na pokrycie wkładu własnego.

Generalnie, szczególnie na poziomie gminnym, można zaobserwować największą gotowość do realizacji projektów infrastrukturalnych. Respondenci w pierwszej kolejności deklarowali, że priorytetowy charakter będą miały przedsięwzięcia związane z poprawą dostępności transportowej, gospodarką wodno-ściekową oraz przygotowaniem (uzbrojeniem) terenów inwestycyjnych. Z kolei władze gmin miejskich najczęściej wymieniały działania związane z rewitalizacją przestrzeni publicznej oraz wzbogaceniem oferty turystycznej. Nieco inne były wskazania władz powiatowych biorących udział w badaniu. W ich przypadku, jako priorytetowe uznano – oprócz konieczności poprawy dostępności transportowej – także działania związane z przeciwdziałaniem bezrobociu oraz podniesieniem jakości usług zdrowotnych.

Wykres 204. Możliwości absorpcyjne JST – priorytetowe obszary wsparcia z uwzględnieniem konieczności wygospodarowania środków na wkład własny

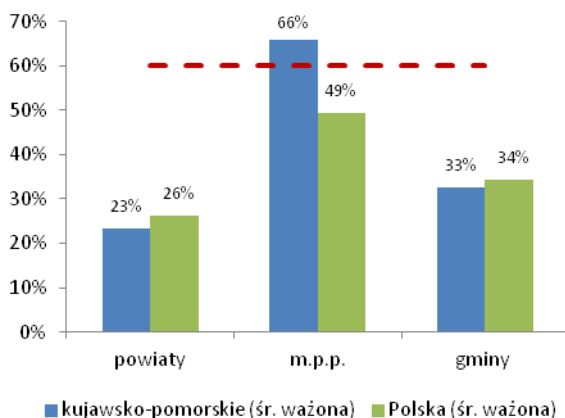
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych JST (n=142)

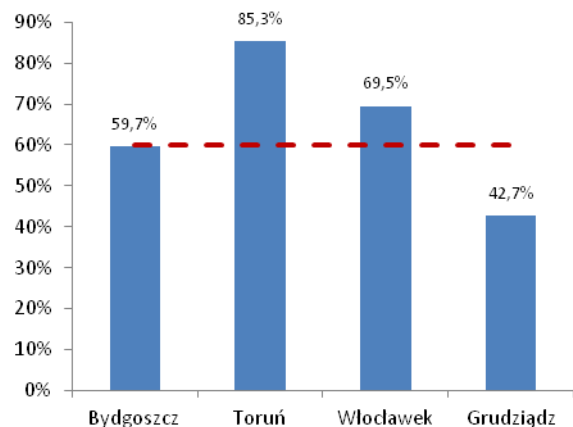
Analiza wskazań władz lokalnych sugeruje, że w województwie kujawsko-pomorskim ciągle istnieje duże zapotrzebowanie na realizację projektów inwestycyjnych o profilu, który dominował w bieżącej perspektywie finansowej (gospodarka wodno-ściekowa, dostępność transportowa). Z drugiej strony, pozytywnie należy ocenić gotowość jednostek samorządu terytorialnego do współfinansowania działań prorozwojowych, związanych np. z przygotowaniem terenów inwestycyjnych oraz projektów wzbogacających ofertę turystyczną na poziomie lokalnym.

Powyższe deklaracje warto jednak skonfrontować z obiektywnymi danymi na temat sytuacji finansowej JST. Nowelizacja ustawy o finansach publicznych z 2009 r. przyniosła znaczące zmiany w przyszłym funkcjonowaniu samorządów lokalnych, narzuciła bowiem dopuszczalne wskaźniki zadłużenia mające w założeniu dyscyplinować prowadzoną przez nie politykę finansową. Zgodnie z postanowieniami ustawy, podstawowy wskaźnik zadłużenia, liczony jako relacja zakumulowanego długu JST w relacji do dochodów w danym roku budżetowym, nie powinien po 31 grudnia 2013 r. przekraczać 60%.

Wykres 205. Porównanie wskaźnika zadłużenia JST w 2011 r. w województwie kujawsko-pomorskim i w Polsce

Wykres 206. Wskaźnik zadłużenia w 2011 r. w miastach na prawach powiatu w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie danych MF

Analizując obecną sytuację należy stwierdzić, że miasta na prawach powiatu w województwie kujawsko-pomorskim należą do najbardziej zadłużonych w Polsce. W 2011 r. ich dług w stosunku do wykonanego budżetu wyniósł 66,03%, przy wskaźniku dla wszystkich powiatów grodzkich w Polsce rzędu 49,4%. Do tak wysokiej średniej ważonej w dużym stopniu przyczynił się Toruń, zajmujący 1. miejsce w Polsce pod względem zadłużenia miast na prawach powiatu (85,3%) oraz Włocławek (69,5%), plasujący się na 3. pozycji. Wskaźnik zadłużenia Bydgoszczy (9. miejsce) oscylował wokół dopuszczalnego limitu (59,7%). Jedynie Grudziądz domknął ubiegłoroczny budżet ze wskaźnikiem zadłużenia niższym (42,7%) niż wynik ogólnopolski.

Nieco lepiej kształtowała się w 2011 r. sytuacja powiatów ziemskich. Wskaźnik zadłużenia, który w kujawsko-pomorskich powiatach wyniósł 23,4% był w 2011 r. niższy niż średnia ważona dla Polski wśród tych jednostek (26,1%). Trzeba jednak zwrócić uwagę na wewnątrzregionalne zróżnicowanie wskaźnika. W dwóch powiatach zostało odnotowane szczególnie duże zadłużenie. Ponad 60%

przekroczył powiat tucholski (61,9%), wysoką wartość wskaźnika osiągnął także powiat lipnowski (56,2%). Najniższe wartości charakteryzowały natomiast powiaty południowo-zachodniej części województwa: mogilnieński (5%), bydgoski (6,7%) oraz żniński (6,8%).

W przypadku gmin wiejskich, wskaźnik zadłużenia kształtował się nieco korzystniej niż średnia ważona dla Polski (34,3%). W 2011 r. wyniósł on 32,5%, plasując region na 10. miejscu.¹⁸⁴ Najwyższy poziom zadłużenia można zaobserwować w przypadku gmin Łubianka (84%), Obrowo (68,2%) oraz Radomin (60,2%). Pozostałe gminy nie przekroczyły progu 60%, a Wielka Nieszawka, Rypin i Rogowo posiadały uregulowane wszystkie należności wobec wierzycieli. Wszystkie gminy miejskie w województwie nie przekroczyły ustawowego progu 60%. Wśród gmin miejsko-wiejskich wyjątkiem była gmina Gniewkowo (zadłużenie wynoszące 71,8%).

Podsumowując, zadłużenie kujawsko-pomorskich JST przyjmowało nieco mniejsze wartości niż w Polsce. Wyjątek stanowiły miasta na prawach powiatu, w których sytuacja (szczególnie Toruń i Włocławek) może stać się w najbliższych latach naprawdę trudna, co może być w perspektywie finansowej 2014-2020 istotną barierą w realizacji nowych inwestycji, w tym także tych współfinansowanych ze środków wspólnotowych. Nieco większe pole manewru będą miały w tym zakresie samorządy gminne, które w większości mają jeszcze możliwość finansowania przedsięwzięć prorozwojowych długiem.

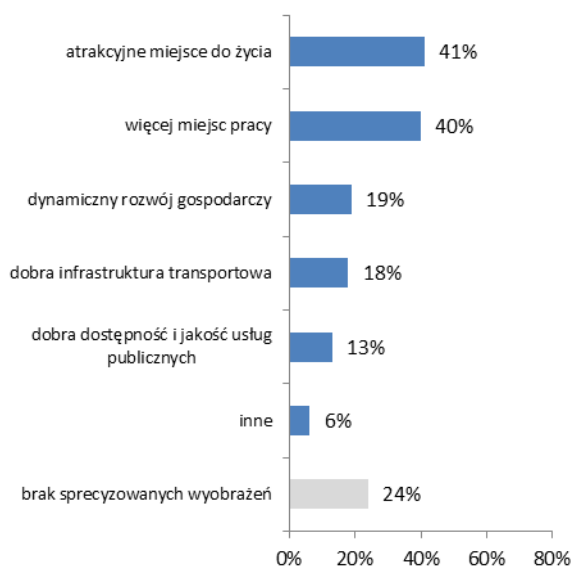
---

¹⁸⁴ Niestety, roczne sprawozdanie budżetowe JST za 2011 r. umieszczone na stronie Ministerstwa Finansów nie agreguje danych na poziomie konkretnych gmin, dlatego chcąc poddać analizie zróżnicowanie wewnątrzregionalne, oparliśmy się na informacjach za 2010 r., opublikowanych w ubiegłorocznym raporcie (<http://www.mf.gov.pl/dokument.php?const=5&dzial=1902&id=272971>).

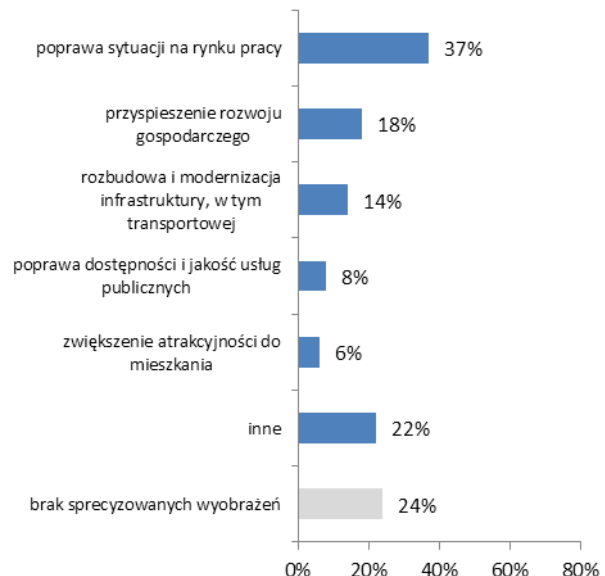
7.1.3 Wyniki badania mieszkańców

Uzupełnieniem różnorodnych badań interesariuszy interwencji w okresie programowania 2014-2020 był kwestionariusz przeprowadzony wśród mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego. Z uwagi na stosunkowo małą próbę badawczą, nie rekomendujemy wyciągania z poniższych analiz bardzo daleko idących wniosków - zagregowane wyniki wskazują jednak na kilka interesujących zjawisk. Wszystkie cztery poniższe wykresy przedstawiają zakodowane (uogólnione) odpowiedzi respondentów na pytania otwarte, a więc w których ankieteryzy nie prosili o wybór z zamkniętego katalogu możliwości.

Wykres 207. Województwo marzeń z punktu widzenia mieszkańców regionu.

Wykres 208. Zagadnienia w województwie wymagające zmian z perspektywy mieszkańców.

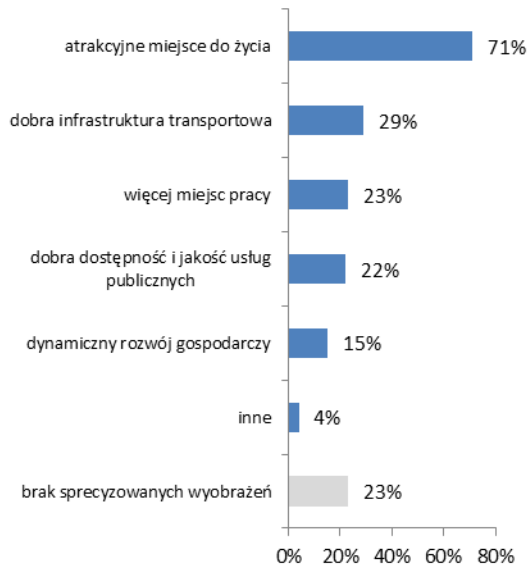
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CAPI mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego (n=112).

W pierwszej kolejności uczestniczący w badaniu mieszkańcy zostali poproszeni o wskazanie cech, którymi powinno cechować się województwo ich marzeń. Z pewnym uproszczeniem można stwierdzić, że respondenci w równie dużym stopniu akcentowali zagadnienia gospodarcze (dynamiczny rozwój, więcej miejsc pracy), jak i związane z szeroko pojętą jakością życia (atrakcyjność przestrzeni publicznej, usługi publiczne). Zauważalnie inna była hierarchia potrzeb - jako najbardziej pilne zagadnienia wymagając (na poziomie województwa) wskazywano jednoznacznie kwestie gospodarcze, w tym w szczególności związane z rynkiem pracy. W obydwu zestawieniach względnie wysoko plasował się też temat infrastruktury transportowej wysokiej jakości - stanowi ona element województwa marzeń, jest też jednym z obszarów wymagających szybkich zmian.

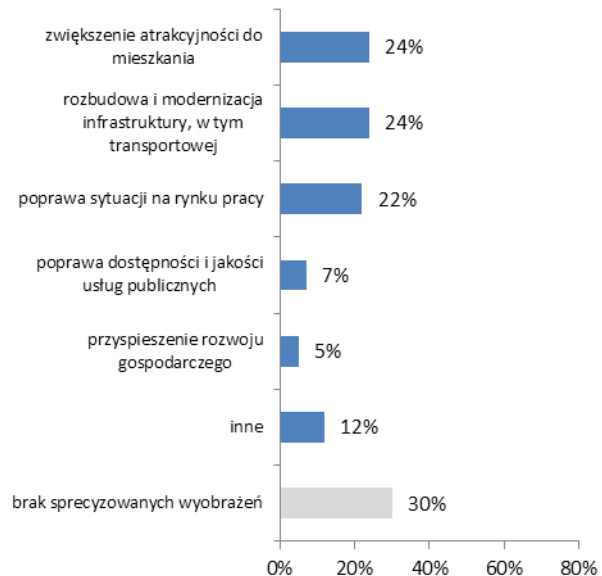
Nieco innych wniosków dostarcza analiza odpowiedzi na analogiczne pytania dotyczące poziomu lokalnego - miasta lub miejscowości respondenta. W odniesieniu do swojego najbliższego otoczenia, respondenci w największym stopniu cenią sobie atrakcyjność do mieszkania (przede wszystkim jakość przestrzeni publicznej). Jeśli chodzi o pożądany kierunek zmian, to najbardziej preferowane są także

działania właśnie w tym obszarze, choć w równie dużym stopniu zauważana jest też konieczność zwiększenia dostępności transportowej oraz poprawy sytuacji na lokalnym rynku pracy.

Wykres 209. Miejsce zamieszkania (miasto, miejscowość) marzeń z punktu widzenia mieszkańców regionu.

Wykres 210. Zagadnienie w miejscu zamieszkania (mieście, miejscowości) wymagające zmian z perspektywy mieszkańców.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CAPI mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego (n=112).

Generalnie, ankieta mieszkańców miała w niniejszym badaniu charakter uzupełniający - za znacznie bardziej istotne należy uznać opinie zgłoszone przez interesariuszy instytucjonalnych, którzy docelowo będą bezpośrednio wdrażać lub absorbować wsparcie w kolejnym okresie programowania. Z postulatów zgłaszanych przez mieszkańców można jednak wyciągnąć kilka interesujących wniosków.

- Niekorzystna sytuacja na rynku pracy jest poważnym problemem społecznym, z którego zdają sobie sprawę respondenci badania ankietowego. Wydaje się więc, że działania zmierzające do kreowania miejsc pracy wychodzą naprzeciw potrzebom mieszkańców województwa.
- W dalszym ciągu potrzeby związane z infrastrukturą publiczną (przestrzeń publiczną, usługi publiczne, dostępność transportowa) pozostają znaczne. Może to oznaczać dużą presję na władze lokalne, aby w pierwszej kolejności zgłaszały do realizacji przedsięwzięcia związane właśnie z tymi zagadnieniami.
- Respondenci w znacznie większym stopniu oczekują poprawy sytuacji gospodarczej (nowych miejsc pracy) na poziomie województwa niż w swoim mieście/miejscowości. Daje to pewne podstawy do optymizmu, jeśli chodzi o potencjalną mobilność mieszkańców regionu. Jednocześnie jednak sugerujemy pogłębienie analiz w tym zakresie w innym badaniu.

7.2 Potencjalne obszary współpracy z województwami sąsiednimi

Prace związane z ukierunkowaniem działań prorozwojowych w horyzoncie 2020 r. prowadzone są nie tylko w województwie kujawsko-pomorskim, lecz także w pozostałych polskich regionach. Podczas przygotowywania niniejszego raportu nie były jeszcze znane założenia nowych regionalnych programów operacyjnych, jednak w większości przypadków światło dzienne ujrzały projekty nowych strategii rozwoju. Z punktu widzenia województwa kujawsko-pomorskiego, za szczególnie istotne należy uznać zapisy dokumentów opracowanych w województwach sąsiednich: łódzkim, wielkopolskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i mazowieckim. Na obecnym etapie nie należy już raczej brać za punkt odniesienia strategii obowiązujących - wszystkie z nich przestaną być aktualne najpóźniej w połowie 2013 r.¹⁸⁵

Z przeglądu czterech¹⁸⁶ znanych projektów strategii rozwoju województw ościennych na uwagę zasługują przede wszystkim następujące zagadnienia.

- Część sąsiadów identyfikuje na poziomie diagnostycznym ponadregionalne obszary funkcjonalne. Należą do nich obszary położone na granicy województwa kujawsko-pomorskiego oraz:
  - mazowieckiego (wieloaspektowy obszar problemowy obejmujący podregiony włocławski, ciechanowski i płocki);
  - wielkopolskiego (podkreślenie ciężenia części podregionu pilskiego do Bydgoszczy);
  - pomorskiego (obszar obejmujący Chojnice, Człuchów i Tucholę).
- Ciekawych wniosków dostarcza także analiza części projekcyjnych dokumentów. Generalnie, jako potencjalne punkty wspólne dominują zagadnienia związane z szeroko pojętą infrastrukturą, przede wszystkim transportową:
  - potencjalna współpraca w ramach transeuropejskich korytarzy transportowych (pomorskie, łódzkie);
  - postulat budowy linii kolejowej Modlin-Płock-Włocławek (mazowieckie);
  - wspólne korzyści związane z rozwojem dróg krajowych 5, 10, 15 i 25 (wielkopolskie);
  - postulat włączenia transportu śródlądowego (m.in. na Noteci) w sieć europejską (wielkopolskie);
  - wspólne korzyści wynikające z wykorzystania potencjału energetycznego Wisły (pomorskie).
- Nieco mniej obszarów wspólnych dotyczy zagadnień gospodarczych. Warto tutaj wyróżnić przede wszystkim:
  - potencjał wypromowania ponadregionalnych produktów turystycznych we współpracy z województwem pomorskim (Bory Tucholskie);
  - postulat tworzenia Środkowoeuropejskiego Centrum Tekstylno-Odzieżowego (województwo łódzkie).

¹⁸⁵ W większości nie zawierają one zresztą zapisów bezpośrednio odnoszących się do województwa kujawsko-pomorskiego.

¹⁸⁶ Podczas prac nad niniejszym raportem nie był jeszcze znany projekt dokumentu opracowane w województwie kujawsko-pomorskim.

- W projekcie nowej strategii województwa łódzkiego pojawiła się także interesująca propozycja kontynuacji istniejącej współpracy Instytucji Pośredniczących we wdrażaniu PO KL - jako jednego z elementów usprawniania zarządzania w sferze publicznej.

Przegląd strategii województw sąsiednich jest przede wszystkim interesujący w kontekście aktualizacji analogicznego dokumentu w województwie kujawsko-pomorskim, jego użyteczność dla prac nad nowym programem operacyjnym jest raczej ograniczona. Ponieważ projekt Strategii rozwoju województwa pomorskiego do 2020 jest ciągle w fazie przygotowań, wskazane powyżej postulaty są niewątpliwie ważnym punktem odniesienia - szczególnie istotne wydają się być potencjalne obszary współpracy na polu gospodarczym.

Szczegółowe zestawienie wymienionych powyżej elementów zawiera poniższa tabela.

Rozdział 7. Wnioski horyzontalne i rekomendacje

Tabela 30. Zapisy projektów dokumentów strategicznych opracowywanych w sąsiednich województwach – potencjalne obszary współpracy.

analizowany dokument ¹⁸⁷	element zapisu istotny z punktu widzenia województwo kujawsko-pomorskiego	umiejscowienie w dokumencie	strona
Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego	Współpraca w zakresie tworzenia Środkowoeuropejskiego Centrum Tekstylno-Odzieżowego, bazującego na współpracy przedsiębiorstw produkujących odzież i tkaniny specjalistyczne oraz instytucji naukowo-badawczych z dziedziny włókiennictwa i tkanin w województwach łódzkim, wielkopolskim, kujawsko-pomorskim, mazowieckim i śląskim.	Rozdział: Współpraca Ponadregionalna	s. 133
	Udział w sieci współpracy Instytucji Pośredniczących wdrażających PO KL w zakresie tworzenia regionalnych strategii wydatkowania środków.	Rozdział: Zarządzanie w sektorze publicznym	s. 48
	Współpraca w ramach Transeuropejskich Korytarzy Transportowych wraz z województwami: łódzkim, małopolskim, wielkopolskim, mazowieckim, pomorskim dotycząca tworzenia infrastruktury i połączeń łączących najważniejsze pod względem społeczno-ekonomicznym miasta oraz tzw. „bramy do państw trzecich” (porty, lotniska itd.).	Rozdział: Współpraca Ponadregionalna	s. 134
Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego	Podregion włocławski został opisany w charakterystyce subregionu płocko-ciechanowskiego jako „wieloaspektowy obszar problemowy”.	Rozdział 6. Obszary strategicznej interwencji	s. 80
	Budowa linii kolejowej Warszawa – Modlin – Płock – Włocławek Rozwój transportu śródlądowego - droga wodna E40	CEL: Konkurencyjność Kierunek działań: 17. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej wewnątrz regionu jako czynnik rozprzestrzeniania procesów rozwojowych	s. 65

¹⁸⁷ Wszystkie wymienione strategie mają status projektów.

analizowany dokument ¹⁸⁷	element zapisu istotny z punktu widzenia województwo kujawsko-pomorskiego	umiejscowienie w dokumencie	strona
Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego	<p>Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:</p> <p>Sieciowe ponadregionalne produkty turystyczne wykorzystujące Międzynarodowe drogi wodne: E-60 (morska), E-70 i E-40, z uwzględnieniem Żuław i Zalewu Wiślanego;</p> <ul style="list-style-type: none"> Ponadregionalne szlaki wodne m.in. Brdy, Gwdy, Wdy, Wielkiego Kanału Brdy i Wieprzy; Szlaki kulturowe: XX w., Cystersów, zamków gotyckich, Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie; Europejska Sieć Regionalnego Dziedzictwa Kulinarnego; <p>Międzynarodowe i międzyregionalne trasy rowerowe.</p>	<p>CEL: 1. Nowoczesna Gospodarka</p> <p>1.3 Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna</p> <p>Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej</p>	s. 39
	<p>Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:</p> <p>Ponadlokalne usługi edukacyjne w miejskich obszarach funkcjonalnych skupionych wokół ośrodków: m.in. Kwidzyn-Grudziądz, Chojnice-Człuchów-Tuchola;</p>	<p>CEL 2 Aktywni mieszkańcy</p> <p>2.3 Efektywny system edukacji</p>	s. 49
	<p>Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:</p> <p>Potencjał energetyczny Wisły;</p>	<p>CEL 3. Atrakcyjna przestrzeń</p> <p>3.2 Bezpieczeństwo i efektywność energetyczna</p>	s. 59
	<p>Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej:</p> <p>Strefy przyspieszonego rozwoju społeczno-gospodarczego wzdłuż korytarzy transportowych o znaczeniu europejskim i krajowym.</p>	<p>CEL: 1. Nowoczesna Gospodarka</p> <p>Obszary współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej</p> <p>1.1 Wysoka efektywność przedsiębiorstw</p>	s. 33

Rozdział 7. Wnioski horyzontalne i rekomendacje

analizowany dokument ¹⁸⁷	element zapisu istotny z punktu widzenia województwo kujawsko-pomorskiego	umieszczenie w dokumencie	strona
Założenia Aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego	Województwo kujawsko-pomorskie wymieniono jako uczestnika konsultacji projektu Strategii Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego 2025	Ramowy plan konsultacji Strategii Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego	s.34
Wielkopolska 2020	<ul style="list-style-type: none"> Podkreśla się konieczność znaczenia dróg krajowych nr 5, 10, 15 i 25; <p>Wymieniono postulat włączenia transportu śródlądowego (m.in. na Warcie i Noteci) w sieć europejską;</p>	IV. Ocena potencjałów województwa 1.2 Infrastruktura podstawowa	s. 40
	<ul style="list-style-type: none"> Mowa jest o konieczności przezwyciężenia barier komunikacyjnych w północnym krańcu regionu, narażonym na procesy odśrodkowe i przyciąganie przez Bydgoszcz. 	CEL: Wzmocnienie spójności województwa i przezwyciężenie różnic rozwojowych Cel operacyjny 4.2. Wzmocnienie rozwojowych funkcji ośrodków regionalnych i subregionalnych	s. 106

Źródło: opracowanie własne IBS na podstawie projektów Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego, Wielkopolskiego, Mazowieckiego oraz Łódzkiego, a także Założeń Aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Pobrano: wrzesień 2012 r.

7.3 Odpowiedzi na postawione pytania badawcze

Poniżej przedstawiamy odpowiedzi na pytania badawcze powiązane z celami szczegółowymi określonymi we wprowadzeniu do niniejszego raportu. W ostatniej kolumnie tabeli znajdują się odwołania do sekcji opracowania, w których każde z zagadnień zostało opisane w sposób bardziej szczegółowy.

Tabela 31. Podsumowanie odpowiedzi na pytania badawcze

lp.	pytanie badawcze	syntetyczna odpowiedź	sekcja raportu
1.1	Jaką pozycję w kraju zajmuje województwo kujawsko-pomorskie i jakie są możliwości jej poprawy?	Analiza sytuacji makroekonomicznej województwa kujawsko-pomorskiego w ostatnich latach wskazuje na powolną konwergencję do poziomu rozwoju obserwowanego przeciętnie w krajach UE oraz stopniową dywergencję od najlepiej rozwiniętych polskich województw. Choć odwrócenie tych trendów w krótkim okresie nie jest możliwe, należy koncentrować interwencję publiczną na wsparciu sektora przedsiębiorstw, aby – docelowo – poprawić względną pozycję regionu.	rozdział 3 rozdziały 4-6 (sekcje diagnostyczne)
1.2	Jakie są szanse i bariery / ograniczenia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego?	Źródeł niekorzystnej sytuacji województwa należy upatrywać przede wszystkim w niższej od krajowej produktywności pracy oraz niskiej przedsiębiorczości, które stanowią barierę rozwoju niezależnie od zbliżonej do krajowej struktury aktywności gospodarczej. Dynamika sytuacji na regionalnym rynku pracy jest podobna do krajowej, przy czym województwo kujawsko-pomorskie było nieco silniej dotknięte skutkami międzynarodowego kryzysu gospodarczego rozpoczętego w 2008 r. Szczególnie istotnym problemem jest niezadowalająca dynamika obszaru metropolitalnego Bydgoszczy i Torunia.	rozdział 3 rozdziały 4-6 (sekcje diagnostyczne)
1.3	Jak zmieniła się sytuacja województwa kujawsko-pomorskiego w ostatnich latach? W szczególności, czy diagnoza sformułowana przed okresem programowania 2007-2013 pozostaje aktualna?	Województwo kujawsko-pomorskie powoli nadrabia dystans rozwojowy w stosunku do przeciętnego poziomu obserwowanego w krajach UE, jednak rozwija się wolniej niż większość pozostałych polskich regionów. Sytuacja na regionalnym rynku pracy pozostaje bardzo niekorzystana – szczególnie w tym obszarze diagnoza sformułowana przed okresem programowania 2007-2012 pozostaje aktualna.	rozdział 3 rozdziały 4-6 (sekcje diagnostyczne)
1.4	Czy diagnoza sytuacji regionu pozwala na określenie jego endogenicznych	Gospodarka województwa kujawsko-pomorskiego należy do najbardziej zdywersyfikowanych w Polsce. Załączki endogenicznych potencjałów regionu można wyróżnić w sektorze rolnictwa (połączonego z	rozdział 4

lp.	pytanie badawcze	syntetyczna odpowiedź	sekcja raportu
	potencjałów rozwojowych? Jakie są potencjały endogeniczne województwa kujawsko-pomorskiego?	przetwórstwem spożywczym), niektórych gałęziach przemysłu oraz (na poziomie lokalnym) w turystyce. Wydaje się, że w horyzoncie 2020 r. żadna z tych branż nie będzie czynnikiem decydującym o zewnętrznej konkurencyjności regionu, interwencja powinna więc mieć charakter zdywersyfikowany. Warto jednak budować systematycznie podstawy do specjalizacji regionalnej gospodarki w dłuższym horyzoncie czasowym.	
2.1	Jaka jest pozycja poszczególnych części województwa kujawsko-pomorskiego? Jak prezentuje się przestrzenne zróżnicowanie barier i potencjałów rozwojowych?	Niezadowalająca dynamika ośrodków stołecznych przekłada się na problemy pozostałych części regionu. Pomimo korzystnej, policentrycznej struktury przestrzennej, województwo kujawsko-pomorskie należy do najbardziej zróżnicowanych wewnętrznie. Za szczególnie poważny problem należy uznać występowanie gmin i powiatów, na terenie których sytuacja społeczno-gospodarcza pozostaje szczególnie słaba: w 2011 r. aż 65% powiatów w województwie kujawsko-pomorskim kwalifikowało się do grupy 25% jednostek tego szczebla o najwyższej stopie bezrobocia w całej Polsce. Warto w tym miejscu także zauważyć, że dysproporcje widać nie tylko w najbardziej oczywistym podziale miasto-wieś. Złą sytuację gospodarczą można bowiem zaobserwować także w miastach tracących swoje funkcje społeczno-gospodarcze, np. Grudziądzu i Włocławku.	rozdział 3 rozdziały 4-6 (sekcje diagnostyczne)
2.2	W jakim stopniu zróżnicowanie wewnętrzne województwa kujawsko-pomorskiego uległo zmianie na przestrzeni ostatnich lat?		
3.1	Jakie były efekty dotychczas prowadzonych działań o charakterze prorozwojowym na terenie województwa kujawsko-pomorskiego?	Ostatnie lata były w województwie kujawsko-pomorskim - podobnie jak w całym kraju - okresem wdrażania publicznej polityki rozwoju o nienotowanej wcześniej skali. Było to możliwe w dużym stopniu dzięki napływowi funduszy strukturalnych UE, które w istotny sposób oddziałują na gospodarkę regionu. Należy jednak pamiętać, że ich wpływ odbywa się przede wszystkim przez kanał popytowy. Efekty podażowe są na tym etapie trudne do weryfikacji, jednak należy się spodziewać ich występowania przede wszystkim dzięki zrealizowanym inwestycjom infrastrukturalnym oraz wsparciu inwestycyjnemu, które trafiło do sektora przedsiębiorstw. Niebagatelna jest także skala interwencji ukierunkowanej na systemową pomoc	rozdziały 4-6 (sekcje poświęcone ocenie dotychczasowej interwencji)
3.2	W których obszarach osiągnięto największe postępy, a w których pożądane jest zintensyfikowanie działań prorozwojowych?		
3.3	Jakie wnioski na temat skuteczności i efektywności poszczególnych form interwencji można		

lp.	pytanie badawcze	syntetyczna odpowiedź	sekcja raportu
	wyciągnąć w kontekście kolejnego okresu programowania?	dla sektora wsparcia rozwoju zasobów ludzkich regionu. Osiągnięto także zauważalne efekty w obszarze szeroko pojętej infrastruktury, w szczególności transportowej oraz komunalnej. Na obecnym etapie widać jednak, że interwencja nie przełożyła się na uruchomienie trwałych mechanizmów rozwojowych w regionie, co jednak było typowe także dla pozostałych województw: pomimo dużej puli środków, została ona rozdysponowana pomiędzy wiele różnych obszarów interwencji, z których nie wszystkie miały jednoznacznie prorozwojowy charakter.	
4.1	Jakie są najważniejsze potrzeby rozwojowe województwa kujawsko-pomorskiego z punktu widzenia poszczególnych grup potencjalnych beneficjentów?	W ramach niniejszego badania zgromadziliśmy opinie wielu grup docelowych wsparcia w okresie programowania 2014-2020. Generalnie nie powinno dziwić, że większość zgłaszanych potrzeb (szczególnie w badaniach ilościowych) miała charakter ściśle branżowy i nie zawsze – w naszej opinii – powinny należeć do priorytetów interwencji publicznej w przyszłości. Wydaje się jednak, że z przeprowadzonych badań można wyciągnąć szereg interesujących wniosków.	
4.2	Czy zidentyfikowane potrzeby rozwojowe wskazane przez potencjalnych beneficjentów stanowią rzeczywiste potrzeby regionu, tzn. odniesione do zidentyfikowanych w ramach zagadnienia 1 barier i potrzeb?	<ul style="list-style-type: none"> • Interesariusze interwencji zdają sobie sprawę z konieczności radykalnej poprawy sytuacji na regionalnym rynku pracy. Warto przy tym zauważyć zgodnie powtarzany postulat, że koncentracja interwencji wskazana jest w obszarze przedsiębiorczości i inwestycji, a nie działań aktywizacyjnych. • Interesariusze słusznie podkreślają konieczność dalszego rozwoju systemu transportowego – szczególnie często powtarzany był postulat rozwoju transportu zbiorowego w celu poprawy sytuacji mieszkańców najbardziej peryferyjnie położonych części regionu. • Uczestnicy badań niemal jednogłośnie wskazywali na potrzebę wsparcia obydwu ośrodków stołecznych, przy czym koncepcja szczególnej koncentracji na wzroście powiązań funkcjonalnych pomiędzy Bydgoszczą i Toruniem budzi istotne kontrowersje. 	rozdziały 4-6 (sekcje poświęcone identyfikacji potrzeb rozwojowych)

lp.	pytanie badawcze	syntetyczna odpowiedź	sekcja raportu
5.1	Na jakich obszarach należy skoncentrować działania samorządu województwa, aby przyniosły największe efekty?	Rekomendacje dotyczące priorytetowych obszarów interwencji przedstawiliśmy szczegółowo w kolejnej sekcji. Obejmują one określenie następujących priorytetów dla samorządu województwa, które docelowo powinny pozwolić na uruchomienie pożądaných, długotrwałych procesów rozwojowych:	rozdziały 4-6 (rekomendacje częściowe) sekcja 7.4
5.2	Które obszary rozwoju będą stanowiły siłę napędową rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego?	<ul style="list-style-type: none"> • koncentracja na rozwoju sektora przedsiębiorstw w celu rozwiązania problemów gospodarki województwa – przede wszystkim bezrobocia; 	
5.3	Które z dotychczasowych obszarów interwencji należy w kolejnym okresie programowania pominąć lub ograniczyć?	<ul style="list-style-type: none"> • jednoznaczna koncentracja interwencji na obszarze metropolitalnym; • zainicjowanie procesów dyfuzyjnych na terenach defaworyzowanych oraz zagwarantowanie dostępu do podstawowych usług publicznych. 	
5.4	W przypadku których obszarów wsparcia należy w szczególności zadbać o zagwarantowanie spójnej, zintegrowanej interwencji poszczególnych aktorów?	<p>Interwencja w ramach wszystkich ww. obszarów wymaga zastosowania integrowania działań wszystkich zaangażowanych aktorów.</p> <ul style="list-style-type: none"> • W przypadku wsparcia dla firm, należy zagwarantować spójny system pomocy dla przedsiębiorstw znajdujących się w różnych stadiach rozwoju • W przypadku wsparcia rozwoju obszaru metropolitalnego Bydgoszczy i Torunia wskazana jest w szczególności koordynacja działań podejmowanych przez obydwa miasta zintegrowana z działaniami samorządu województwa. • W przypadku uruchomienia procesów dyfuzyjnych, szczególnie istotne jest skoordynowanie działań związanych z zapewnieniem mieszkańcom regionu podstawowego wachlarza usług publicznych (edukacja, zdrowie, kultura, transport) oraz zintegrowania działań osłonowych (rynek pracy, polityka społeczna). 	

Źródło: Opracowanie własne.

7.4 Priorytetowe obszary interwencji w latach 2014-2020

We wcześniejszych rozdziałach przedstawiliśmy przegląd sytuacji społeczno-gospodarczej regionu z punktu widzenia zagadnień gospodarczych, społecznych oraz infrastrukturalnych – w tym też układzie zaprezentowaliśmy szczegółowe rekomendacje cząstkowe, wskazujące na obszary interwencji, na których samorząd województwa powinien skoncentrować się w okresie programowania 2014-2020. Jako ostateczne rekomendacje z badania chcielibyśmy jednak przedstawić propozycje sposobów wyjścia naprzeciw trzem najważniejszym wyzwaniom rozwojowym zidentyfikowanym przez nas w rozdziale 1.3. Należy je jednak traktować jako dodatkowe usystematyzowanie rekomendacji znajdujących się w podsumowaniach każdego z trzech rozdziałów tematycznych.

Tabela 32. Usystematyzowanie rekomendacji z rozdziałów tematycznych – odpowiedzi na zidentyfikowane wyzwania rozwojowe.

wyzwanie	kluczowe rekomendacje
Pomimo pozytywnych zmian w ujęciu bezwzględny, województwo kujawsko-pomorskie traci dystans do większości pozostałych Polskich regionów.	<p>Najpoważniejszy problem rozwoju regionu – wysokie bezrobocie – jest konsekwencją negatywnych tendencji obserwowanych w gospodarce województwa kujawsko-pomorskiego. Choć działania aktywizacyjne proponowane przez nas w rozdziale 4 (polityka rynku pracy, polityka społeczna) mają sens w przypadku niektórych grup, rozwiązaniem tego problemu jest przede wszystkim przyspieszenie rozwoju sektora przedsiębiorstw na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.</p> <p>Bezpośrednie wsparcie dla firm było jednym z podstawowych elementów interwencji w obecnej perspektywie finansowej. Generalnie rekomendujemy utrzymanie rangi działań w tym zakresie, szczególnie tych, których celem jest zwiększenie poziomu inwestycji w przedsiębiorstwach.</p> <p>Po pierwsze, za kluczowe uważamy silniejsze zróżnicowanie wykorzystywanych instrumentów. Wsparcie dotacyjne może pozostać jednym z wykorzystywanych narzędzi, należy jednak zdawać sobie sprawę z jego ograniczeń oraz potencjalnej nieefektywności. Dlatego też jedną z naszych głównych rekomendacji – o czym piszemy w rozdziale 3 – jest dywersyfikacja form wsparcia, na które mogą liczyć przedsiębiorcy. Wachlarz dostępnych rozwiązań powinien być dopasowany do potrzeb firm znajdujących się na różnych szczeblach rozwoju oraz musi odpowiadać specyfice wpieranych przedsięwzięć. Zaprojektowanie spójniej i konsekwentnie wdrażanej interwencji w tym zakresie jest jednak sporym wyzwaniem.</p> <p>Pod drugie, rekomendujemy zwiększenie intensywności działań ukierunkowanych na przyciąganie zewnętrznych inwestorów. Choć atrakcyjność regionu z perspektywy zewnętrznych firm jest konsekwencją szeregu innych czynników, to świadome działania najważniejszych aktorów regionalnych (od przygotowania gruntów po promocję) mogą potencjalnie przynieść zadowalające efekty.</p> <p>Po trzecie, interwencja w nowym okresie programowania musi odpowiedzieć na problemy związane z niezadowalającym poziomem kapitału ludzkiego w województwie kujawsko-pomorskim. Głównym obszarem zainteresowania władz w tym zakresie powinny być uczelnie wyższe, od działań których zależy jakość</p>

wyzwanie	kluczowe rekomendacje
	zasobów ludzkich na regionalnym rynku pracy.
Potencjał metropolitalny Bydgoszczy i Torunia pozostaje w dalszym ciągu niewykorzystany.	<p>Konieczność zdecydowanego postawienia na metropolię bydgosko-toruńską jest jednym z najważniejszych wniosków wynikających z badań jakościowych zrealizowanych w trakcie ewaluacji. Różne grupy interesariuszy interwencji były zgodne, że wsparcie rozwoju funkcji metropolitalnych obydwu ośrodków oddzielnie oraz – pomimo wielu istniejących obecnie ograniczeń – łącznie jest jedyną szansą na przeciwdziałanie procesom dezintegracyjnemu województwa. Propozycje, w których obszarach tematycznych wspólny rozwój głównych ośrodków miejskich regionu powinien być traktowany priorytetowo, wskazaliśmy we wcześniejszych rozdziałach, w tym miejscu chcielibyśmy jednak wskazać priorytetowe kierunki interwencji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwój funkcji akademickich: obydwa miasta powinny stanowić rezerwuár wykwalifikowanych kadr dla całej regionalnej gospodarki. Należy przy tym dążyć do tego, aby oferty edukacyjne Bydgoszczy i Torunia wzajemnie się uzupełniały (w szczególności, aby ze sobą nie konkurowały) oraz – docelowo – wspierać inicjatywy polegające na współpracy obydwu ośrodków. • Rozwój funkcji kulturalnych i turystycznych: obecnie obydwa miasta posiadają indywidualne specjalizacje w tym zakresie, należy systematycznie wspierać ich rozwój pamiętając jednocześnie o potencjale komplementarności. Docelowo, można rozważyć wręcz wykreowanie marki bydgosko-toruńskiej metropolii. • Uzupełnieniem tych działań powinien być pakiet rozwiązań w obszarze szeroko pojętej infrastruktury oraz wyspecjalizowanych usług publicznych. Projekt BiT City jest dobrym prognostykiem, że działania w zakresie wsparcia funkcji metropolitalnych Bydgoszczy i Torunia są jednak możliwe i niewątpliwie warto kontynuować ten kierunek interwencji.
Spójność społeczna i przestrzenna województwa pozostaje dużym problemem	<p>Koncentracja interwencji na obszarze metropolitalnym nie powinna oznaczać pominięcia potrzeb mieszkańców terenów leżących poza bezpośrednim obszarem oddziaływania Bydgoszczy i Torunia oraz niekorzystających wprost z rozwoju gospodarczego na przestrzeni ostatniej dekady. Działania podnoszące spójność wewnętrzną regionu powinny koncentrować się na:</p> <ul style="list-style-type: none"> • skoordynowanej interwencji w ramach polityki rynku pracy i pomocy społecznej, uwzględniającej indywidualne potrzeby poszczególnych adresatów wsparcia; • poprawie dostępu do podstawowego pakietu usług publicznych; • rozwoju i integracji publicznego transportu zbiorowego, m.in. w celu zwiększenia mobilności przestrzennej mieszkańców terenów defaworyzowanych

Źródło: Opracowanie własne IBS.

7.5 Tabela wniosków i rekomendacji

Przedstawiona poniżej tabela wniosków i rekomendacji jest syntetycznym podsumowaniem całego raportu. Szczegółowe propozycje dotyczące interwencji w poszczególnych obszarach tematycznych znajdują się w rozdziałach 4-6.

lp.	problem	rekomendacja	ważność rekomendacji	sposób wdrożenia rekomendacji	adresat rekomendacji	przewidywany termin realizacji
1	Pomimo pozytywnych zmian w ujęciu bezwzględnym, województwo kujawsko-pomorskie traci dystans do większości pozostałych Polskich regionów.	Koncentracja na rozwoju sektora przedsiębiorstw jako rozwiązanie problemów gospodarki województwa – przede wszystkim bezrobocia	strategiczna	Utrzymanie wysokiej rangi bezpośredniego wsparcia dla firm, przy jednoczesnym zdywersyfikowaniu zakresu wykorzystywanych instrumentów, intensyfikacji działań skierowanych do inwestorów zewnętrznych oraz zapewnieniu napływu kadr.	Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego	Uwzględnić podczas programowania przyszłej perspektywy 2014-2020
2	Potencjał metropolitalny Bydgoszczy i Torunia pozostaje w dalszym ciągu niewykorzystany.	Jednoznaczna koncentracja interwencji na obszarze metropolitalnym	strategiczna	Podniesienie interwencji skierowanej na rozwój Torunia i Bydgoszczy oraz współpracy pomiędzy obydwooma ośrodkami (metropolia bydgosko-toruńska) do rangi jednego z priorytetów nowego programu operacyjnego.	Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego	Uwzględnić podczas programowania przyszłej perspektywy 2014-2020
3	Spójność społeczna i przestrzenna województwa pozostaje dużym problemem	Zainicjowanie procesów dyfuzyjnych na terenach defaworyzowanych oraz zagwarantowanie dostępu do podstawowych usług publicznych	strategiczna	Koncentracja na działaniach aktywizujących (koordynacja działań w obszarach polityki społecznej i polityki rynku pracy), dostępu do usług publicznych oraz wspieraniu mobilności przestrzennej (m.in. poprzez rozwój publicznego transportu zbiorowego).	Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego	Uwzględnić podczas programowania przyszłej perspektywy 2014-2020